МИНИСТЕРСТВО СПОРТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

ФЕДЕРАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ БЮДЖЕТНОЕ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
«ПОВОЛЖСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ, СПОРТА И ТУРИЗМА»

НЕКОММЕРЧЕСКОЕ АКЦИОНЕРНОЕ ОБЩЕСТВО
«СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ МАНАША КОЗЫБАЕВА»

ФЕДЕРАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ БЮДЖЕТНОЕ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
«НАЦИОНАЛЬНЫЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ,
СПОРТА И ЗДОРОВЬЯ ИМ. П.Ф. ЛЕСГАФТА»

ПОВОЛЖСКИЙ НАУЧНЫЙ ЦЕНТР ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА
РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ

ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК:
ТРАДИЦИИ, ОПЫТ И ИННОВАЦИИ

Материалы III Международной научно-практической заочной конференции

Том 2. Секция 3

Казань, 2026

УДК 372.8
ББК 74.268.1
И68

И68 **Иностранный язык: традиции, опыт и инновации:** Материалы III Международной научно-практической заочной конференции. – Казань, 2026 г.

В 2 т. – Казань: ФГБОУ ВО «Поволжский ГУФКСиТ», 2026. – Том 2. – Секция 3. – 332 с.

Сборник включает в себя материалы III Международной научно-практической заочной конференции, проходившей на кафедре иностранных языков и языкознания Поволжского государственного университета физической культуры, спорта и туризма 25 декабря 2025 года. Содержащиеся в сборнике научные статьи представляют интерес для научно-педагогических работников, аспирантов и студентов высших учебных заведений.

Материалы представлены в авторской редакции.

Редакционная коллегия:
Научный редактор:
Павицкая З.И. – кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой иностранных языков и языкознания Поволжского ГУФКСиТ, г. Казань, Россия.
Редактор-составитель:
Сагдиева А.И. – преподаватель кафедры иностранных языков и языкознания Поволжского ГУФКСиТ, г. Казань, Россия.
Рецензенты:
Какимова М.Е. – кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой «Германо-романская филология» НАО «Северо-Казахстанский университет имени Манаша Козыбаева», г. Петропавловск, Казахстан;
Тубальцева В.А. – кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой иностранных языков Казанского высшего танкового командного училища, г. Казань, Россия.

УДК 372.8
ББК 74.268.1

© Кафедра иностранных языков и языкознания, 2026
© ФГБОУ ВО «Поволжский ГУФКСиТ», 2026

Секция 3

ФИЛОЛОГИЯ И ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ

УДК 81'255.4:621.1

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ЛАКУНЫ В ОБЛАСТИ ТЕПЛООБМЕНА И ИХ ПРЕОДОЛЕНИЕ

Абдуллина А.А.
студент
Научный руководитель – к.п.н., доцент
Айтуганова Ж.И.
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. В современных реалиях международное сотрудничество в энергетической и промышленной сферах требует от инженеров точного и однозначного понимания профессиональной терминологии. Особую сложность представляет наличие терминологических лакун, безэквивалентных единиц, отражающих специфику национальных научных школ и инженерных традиций [2]. Эти лингвистические "пустоты" создают серьезные барьеры не только для адекватного перевода, но и для однозначного понимания технических процессов и конструктивных особенностей оборудования. Несовпадение терминологических систем может приводить к ошибкам в проектировании, монтаже и эксплуатации теплоэнергетического оборудования, что влечет за собой риски для промышленной безопасности и экономические потери.

Особую актуальность проблема приобретает в контексте подготовки современных инженеров-теплофизиков, которые должны обладать не только специальными знаниями, но и сформированной "лакунной компетенцией" – умением выявлять, анализировать и преодолевать терминологические несоответствия в профессиональной коммуникации. Разработка эффективных стратегий работы с терминологическими лакунами становится необходимым условием успешной международной деятельности специалистов теплоэнергетического профиля.

Методы исследования. Для решения поставленных задач был применен комплекс лингвистических методов, включающий сравнительный анализ англо- и русскоязычной технической документации, классификацию выявленных терминологических расхождений и контекстуальный анализ семантических объемов понятий. Предложенная методология исследования обеспечила системное выявление и анализ различных типов терминологических несоответствий в профессиональной коммуникации специалистов-теплофизиков.

Результаты исследования. Проведенный анализ позволяет выделить три основных типа терминологических лакун в области теплообмена, расположенных по возрастанию сложности их преодоления: от полного отсутствия эквивалентов через расхождения в семантических объемах к

системным различиям в классификации явлений. Рассмотрим каждый тип последовательно.

Во-первых, абсолютные лакуны, представляющие собой отсутствие прямых лексических соответствий. Данный тип лакун несет наибольшую сложность в межъязыковой профессиональной коммуникации, поскольку отражает уникальные технологические и концептуальные различия между инженерными традициями. Анализ терминосистемы теплообмена выявляет несколько характерных случаев, требующих особых подходов к переводу.

Ярким примером технологической лакуны в работе Yentumi R. является термин "fired heater" [4]. Его стандартный перевод как «нагревательная печь» оказывается семантически неполным, поскольку не передает ключевой характеристики – нагрева за счет прямого сжигания топлива. Более точными, хотя и более описательными, эквивалентами можно считать варианты «печь прямого нагрева» или «печь с топочной камерой». Для адекватного понимания этого термина необходимо развернутое определение, включающее указание на наличие топки (furnace) и процесс сжигания топлива, что принципиально отличает данный аппарат от теплообменников косвенного нагрева. Другим показательным случаем выступает термин "kettle reboiler", также не имеющий компактного русского эквивалента и дословно означающий «кипятильник для чайника». По факту это специфический тип кипятильника с паровым пространством и отбойником, внешне напоминающий котёл. Наиболее точными вариантами перевода здесь могут быть «котловой кипятильник» или «ребойлер котлового типа». Однако для полного понимания сути аппарата необходимо дополнительное описание его конструкции: вертикальный теплообменник с кипением в межтрубном пространстве и встроенной зоной сепарации пара.

Во-вторых, понятийные лакуны, представляющие особую трудность при техническом переводе, поскольку внешне схожие термины несут различную смысловую нагрузку в разных языковых системах. Эта категория лакун возникает, когда объем понятия в исходном языке лишь частично совпадает с объемом понятия в языке перевода, что требует от специалиста тонкого контекстуального анализа и точного выбора эквивалентов.

Классическим примером такой лакуны является соотношение русского термина «теплоноситель» и английского "heat transfer fluid" [5]. В русскоязычной технической литературе и нормативной документации понятие «теплоноситель» трактуется расширительно и может обозначать любую среду, передающую тепловую энергию, включая жидкости (воду, термальные масла) и газы (пар, воздух). В отличие от этого, английский термин "heat transfer fluid" обычно применяется конкретно к жидким средам, в то время как для паровых систем чаще используется самостоятельный термин "steam", а для газов – "gas" или "air" в сочетании с контекстом. Это расхождение приводит к необходимости уточняющего перевода: например, русское «паро-водяной теплоноситель» должно переводиться как "steam-water heat carrying agent", а не как "heat transfer fluid".

В-третьих, лакуны классификационного характера, означающие различия в систематизации явлений. Данный тип лакун отражает глубинные различия в научных традициях и принципах классификации тепловых процессов, возникающие не на уровне отдельных терминов, а в системах организации знаний, что приводит к необходимости пересмотра целых терминологических парадигм при межъязыковой коммуникации.

Наиболее показательным примером служит терминология, связанная с процессами кипения. Английская терминосистема оперирует единым термином "boiling" для обозначения всего спектра явлений фазового перехода жидкости в пар [3]. В то же время русская научная школа традиционно использует более детализированную классификацию, где наряду с общим термином «кипение» существуют специальные понятия для конкретных инженерных состояний. Так, термин «кавитацией» описывает специфический нестабильный режим кипения в котлах и теплообменных аппаратах, характеризующийся интенсивным образованием и схлопыванием паровых пузырей, что может вызывать вибрацию и повреждение оборудования. Для передачи этого понятия в английском языке приходится прибегать к описательным конструкциям типа "unstable boiling regime with bubble formation and collapse" или "bumping phenomenon in boilers".

Особую сложность представляют лакуны, связанные с классификацией теплообменного оборудования [1]. Термин "waste heat recovery unit" в английском языке объединяет разнообразные аппараты для утилизации вторичных энергоресурсов, тогда как в русской технической литературе принято более дробное деление на «утилизационные теплообменники», «рекуператоры», «регенераторы» и «котлы-утилизаторы» в зависимости от принципа действия и конструктивных особенностей.

Заключение. Таким образом, проблема терминологических лакун выходит за сугубо лингвистические рамки и приобретает ярко выраженную методическую направленность. Результаты исследования подтверждают, что для эффективной подготовки современного инженера-теплофизика необходимо целенаправленное формирование не только языковых знаний, но и «лакунной компетенции» – умения выявлять, анализировать и преодолевать терминологические несоответствия.

В качестве практического результата работы предлагается модель интеграции работы с лакунами в программу иностранного языка для технических вузов, включающая: во-первых, анализ кейсов на основе реальной технической документации; во-вторых, разработку проектных заданий по составлению глоссариев или своеобразных «словариков»; в-третьих, обучение стратегиям контекстуального перевода и дефиниционного комментария. Реализация данной модели позволит систематизировать процесс формирования у студентов навыков, критически важных для их успешной интеграции в глобальное инженерное сообщество.

Список литературы

1. Спиридовский О.В. Межъязыковые культурологические лакуны в политическом дискурсе и их элиминирование в процессе перевода на английский язык / О.В. Спиридовский //

Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2021. – Т. 14, № 3. – С. 816-822. – DOI 10.30853/phil210098. – EDN EUOKMW.

2. Фокина С.П. Лексические трудности юридического перевода: синонимы и терминологические лакуны (на материале английского языка) / С.П. Фокина // Глобальный научный потенциал. – 2023. – № 1(142). – С. 177-179. – EDN FSFEDP.

3. Toktomatova, A. Cultural Lacunae: Lacunas of Activity as Intercultural Communication in Translation / A. Toktomatova // Bulletin of Science and Practice. – 2023. – Vol. 9, No. 12. – P. 454-460.

4. Yentumi R. Optimal Operation of an Industrial Natural Gas Fired Natural Draft Heater / R. Yentumi, B. Dorneanu, H. Arellano-Garcia // Chemical Engineering Journal Advances. – 2022. – Vol. 11. – P. 100354.

5. Zhao C.Y., Yao Z.L., Qi D. Numerical investigation of tube bundle arrangement effect on falling film fluid flow and heat transfer // Applied Thermal Engineering. – 2022. – Vol. 201. – P. 117828.

ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ ТЕЛГӘ ӨЙРӘТҮДӘ ОТЫШЛЫ АЛЫМНАР КУЛЛАНУ

Абдулхаева Г.Р.
татар теле һәмәдәбияты укытучы
“189нчы гимназия”
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, җәмгыятьтә булган глобаль үзгәрешләр мәгариф эчтәлегенә дә яңа таләпләр куя, аның үсешенә яңа юнәлешләр билгели. Заман безнең алга белем алырга, эшләргә һәм эшләп табарга, яшәргә, күмәк тормыш итәргә өйрәтү бурычларын куя. Бүгенге көндә тулы һәм сыйфатлы белем бирү проблемаларының берсе – укучыларның тормышка яраклашуы (социальләшүен)тәэмин итүче чара буларак дәүләт телләрен һәм чит телләрне сыйфатлы өйрәтү. “”

Гомуми белем бирүнең икенче буын федераль дәүләт стандарты проектында әйтелгәнчә, мәктәп эшчәнлегенең төп максаты – белем алу күнекмәләре формалаштыру, ягъни субъектның үз-үзен камилләштерүгә аңлы рәвештә, яңадан- яңа социаль тәҗрибәләр туплау аша барырга сәләтле итү.

Федераль стандарт таләпләрен гамәлгә ашыру дәреснең сыйфатына бәйле. Дәреснең нәтиҗәлелеге, сыйфаты турында сөйләгәндә бүгенге көндә еш кына компетентлылык күздә тотыла.

Нәрсә соң ул компетентлылык? Аның компонентлары түбәндәгеләр:

- белем бирү;
- белемнең кыйммәте;
- белемне куллануга омтылыш һәм аны уңышлы куллану тәҗрибәсе.

Компетенция – нинди дә булса өлкәдә осталык. Укучыда 5 төп компетенцияне булдыру – яңа федераль стандартларның таләпләренә кирә. Алар: социаль, коммуникатив, информацион, проблемалы, үзлегеңнән белемле булу.

1. Информацион компетенция – алган мәгълүматны анализлау, белемнәрне үз эшчәнлегеңдә куллану.
2. Социаль компетенция – баланың үз дәүләтенең гражданины итеп сизүе, үз иленең патриоты булуы.
3. Үзлегеңнән белемле булу компетенциясе – укучыларның үз белемгә омтылулары.
4. Проблемалы компетенция – мөстәкыйль проблеманы, максатларны куя белү, проблеманың дөрес чишелешен бәяли белү.
5. Коммуникатив компетенция – әңгәмәдәш белән контактка керә белү. Аралашуның кагыйдәләрен һәм нормаларын бозмыйча, невербаль (кул хәрәкәтләре, мимика) чаралар кулланып, монологик һәм диалогик формаларда аралаша белү.

Бу урында өстәп тагын шуны әйтергә кирәк, әңгәмәдәшеңне сабырлык белән тыңлый белү, үз фикереңне әдәпле рәвештә җиткерә белү,

аргументлаштыра белү, үз фикереңдә тора белү, аралашуның уңышлылыгына бәя бирүдән гыйбарәт.

Аралашу телдән башка була алмый. “Татар теленең аңлатмалы сүзлеге”ндә тел- “җәмгыятьтә кешеләргә үзара аңлашу, аралашу өчен хезмәт итә, фикерләү нәтиҗәләрен беркетеп бара торган һәм гадәттә һәр халыкта үзгә, үзенчә булган сүзләр һәм грамматик чаралар системасы”, диелә.

Сөйләм культурасы – кешедәге гомуми культураның бер өлеше. Кызганычка каршы, иң аксаган өлеше. Моның сәбәпләре күп:

1.Мәгълүматның күплеге. Еш кына телевизор экраннарыннан, радиодан хаталы, коры сөйләм ишетергә туры килә. Шунлыктан, дөрес, камил сөйләм юкка чыгып барганда, бу тема аеруча актуаль.

2.Баланың аз укуы. Бүгенге заман баласы күбрәк үз вакытын телевизор алдында, интернет челтәрендә, планшет тотып үткәрергә ярата. Ә бу исә үз чиратында танып – белү активлыгын сүндерә, алга таба омтылу эшчәнлеген куып чыгара.

3.Бала үз иптәшләре белән аз аралаша. Укучыларның күзгә – күз аралашуының бик түбән дәрәҗәдә булуы. Алар буш вакытларында кәрәзле телефон , интернетта утыру да аралашуны нык киметә.Аралашкан очракта да сүз байлыклары бик чикле.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә укучыларның әдәби тел культурасын гамәли үзләштерүләренә ирешүләрендә булган төрле алымнар кулланыла.

Бу алымнар алдагы бурычларга ирешүдә төрле педагогик технологияләр белән өйрәтелә. Шундый технологияләрнең берсе – бүгенге көндә методик стандарт итеп кабул ителгән коммуникатив технология. Коммуникатив ул – сүз-фикерләрне тапшыру чарасы. Бу технологиянең башка методикаларга караганда нинди үзенчәлекләре бар соң? Беренче үзенчәлек – эчтәлек сайлауда коммуникатив мотивациягә таяну. Сөйләм эшчәнлеге теориясендә сөйләшергә теләк, ихтыяҗ – психологик халәт. Билгеле булганча, сөйләм объекты булган эчтәлек сөйләшүченең шәхси, интеллектуаль ихтыяҗына, кызыксынуларына туры килсә, сөйләм мәҗбүрилелексез, ихтыярый бара. Ягъни укучының дәрестәге сөйләм эшчәнлеге укытучы мәҗбүр иткәнгә түгел, ә аның үзенең эчке халәте, эчке теләге нигезендә, ягъни коммуникатив мотивация нигезендә оеша.

Балада коммуникатив компетенция яки дөрес сөйләшергә өйрәтү – бик дәвамлы эш: һәр дәрестә, тәнәфестә, өйдә, төрле сыйныфтан тыш чараларда, кыскасы һәрвакыт бара торган эш.

Коммуникатив технологиянең иң югары өстенлеге укыту процессында сөйләм материалын барлык балаларның да үзләштерә алуы өчен шартлар булдыруда. Коммуникатив технология нигезендә укыту цикллыкка корылган. Цикл – текстны укып, аның эчтәлеген диалогик, монологик, ягъни мөстәкыйль сөйләм дәрәҗәсенә җиткерү. Диалог – тормышта иң еш кулланыла торган табигый сөйләм формасы. Диалогик сөйләмгә, нигездә, сорау – җавап, өстәмә аңлатмалар китерү, ризалашу яки инкарь итү, сөйләм әдәбен саклап сөйләшү хас. Кара- каршы сөйләшү өчен билгеле бер ситуациянең булуы шарт. Сөйләм формалаштыруны шулай ук билгеле бер лексик – фразеологик минимумнан

башка да күз алдына китереп булмый. Методик әдәбиятта диалоглар ике төргә бүлеп йөртелә: өйрәтү төрендәге һәм гадәти (табигый) диалоглар.

Монологик сөйләмгә өйрәткәндә, фикерне эзлекле итеп белдерү; төп фикерне аерып күрсәтү; мәгълүматны (фикерне) ачып бирү; сөйләм үрнәкләрен дөрес куллану; сөйләмдә билгеле бер темпны саклау мөһим. Монологик сөйләм – тыңлап ишеткәнне яисә укыганны сөйләү генә түгел, укучының үз фикерен белдерүе дә булырга тиеш. Моның өчен тиешле күрсәтмә әсбаплар, ситуацияләр, фактлар сайлап алу һәм укучыларның шуларга карата үз фикерләрен әйтә алуына ирешү әһәмиятле. Монологик сөйләм вакытында мәгълүмат беркадәр үзгәртелә: кайбер сүзләр алмаштырыла, грамматик конструкцияләр гадиләштерелә, бик үк әһәмиятле булмаган өлешләре төшереп калдырыла һ.б. Дәресләрдә кулланыла торган монолог төрләре мондый: тасвирлау; укыганны (ишеткәнне) сөйләп бирү; нәрсә дә (яисә кем дә) булса турында хәбәр итү; фикер йөртү. Бирелгән текстка нигезләнеп,үз текстыңны төзеп сөйли белү.

Диалогик сөйләм күнекмәләренә өйрәтүне, программа материалы белән бәйләп, түбәндәге тәртиптә алып барырга кирәк.

0. Текстка кадәрге этап. Уку материалы нигезендә микродиалоглар төзү.

1. Төп этап – аралашу ситуациясе булдыру һәм диалогик текст белән таныштыру.

2. Сорауларга тулы яки тулы булмаган җөмләләр ярдәмендә, кереш сүзләр, фразаара бәйләү чаралары кулланып җавап бирү үрнәкләрен тикшерү.

3. Тексттан соңгы (иҗади) этап. Аралашу ситуациясе нигезендә, текст лексикасыннан файдаланып, укучыларның мөстәкыйль рәвештә диалоглар төзүе.

Тексттан соң этапта эчтәлек буенча диалогик – монологик сөйләмгә чыгу, ягъни диалогик – монологик сөйләм дәресләре оештырыла. Бу дәресләрдә тексттагы лексик – грамматик материал сөйләмдә мөстәкыйль куллану дәрәҗәсенә җиткерелә, укучылар материал эчтәлеге буенча спонтан сөйләм этабына чыгалар.

Кече яшьтәге мәктәп балаларының бәйләнешле сөйләм телен үстерүдә картиналар белән эшләүнең әһәмияте зур. Картиналар – балаларда коммуникатив сөйләм күнекмәләре булдыруда нәтиҗәле чара, алар укучыларның сөйләм активлыгын, фикер йөртү, танып – белү эшчәнлеген үстерә, игътибар һәм күзәтүчәнлекне дә арттыра.

Иң мөһиме – барлык укучыларның да уку эшчәнлегенә тартылуы. Моның чыганагы укыту процессының, нигездә, үзләштерү законнарын, табигый этапларын бозмыйча оештырылуында (сөйләм материалын кабул итү, фикерләү, гомумиләштерү, аңлау, куллану).

Бу механизмга шулай ук бала белән индивидуаль эшләү мөмкинлекләре дә салынган: циклдагы дәресләрне оештыру дәвамында авыр фикерләүче балалар материалны үзләштерү дәрәҗәсенә җитәләр, шулай ук сәләтле балаларга да эш җитәрлек, тик укытучының үз укучыларының үзенчәлекләрен аңлап эш итә белү осталыгы гына кирәк.

Һәр яңа лексика дәреснең коммуникатив үзәгеннән, аралашу ситуациясеннән чыгып билгеләнә. Мәсәлән, “Сәламәтлек” темасы буенча

коммуникатив максат: табибкә тән әгъзаларының авыртуы турында әйтә белү,укучы укытучының, классташларының сорауларына җавап бирә белү,башкаларның сөйләмен тыңлый һәм аңлый белү. Парларда эшли белү.Өйрәнелә торган сөйләм үрнәкләре шушы максаттан чыгып билгеләнелә.

Коммуникатив технология белән укыту системасында күнегүләр башлыча ихтыярсыз, образлы хәтергә нигезләнә. Механик хәтерләү, ятлау инкарь ителә. Күнегүләрнең биреме уку эшчәнлегенең мотивлашкан булуын тәэмин итә.

Коммуникатив технологиянең тагын бер үзенчәлеге – грамматик кагыйдәләрнең функциональ төстә бирелүе. “Бала өчен авыр кагыйдәләрдән качып, грамматик материалны җиңел генә итеп аңлатып бирә алу – үзе бер сәнгать, осталык”, – ди коммуникатив технология вәкилләре.

Роза Зәкиевна Хайдарова җитәкчелегендә Е.И.Пассовның коммуникатив технология концепциясенә нигезләнеп төзелгән дәреслекләр рус телле балаларны татар теленә өйрәтүдә иң отышлы дәреслекләр дип уйлыйм. Сөйләм эшчәнлегенең барлык төрләре: тыңлап аңлау, сөйләү, уку, язу һәм язма сөйләм буенча материал бирелгән.

Лексик материал, лексик -грамматик күнекмәләрне формалаштыру, диалогик һәм монологик сөйләм өчен күнегүләр күп. Дәреслектә материал темаларга бүленгән. Укучы башта лексик,грамматик материалны үзләштерә,аннан соң текст белән эш уздырыла.Текст ахырында диалогик – монологик сөйләмне камилләштерү өчен күнегүләр бирелгән. Грамматик материал укучылар өчен аңлаешлы, кызыклы. Дәреслекләрдә рәсемнәргә шактый күп урын бирелгән. Бу биремнәр укучыларның иҗади фикерләвен үстерүгә юнәлдерелгән. Уку өчен бирелгән текстлар кызыклы һәм гади.

Коммуникатив технология нигезендә төзелгән дәреслекләрдә ситуатив күнегүләрнең булуы мөһим.Дәреслектә бу таләпләр үтәлгән. Һәрбер теманы йомгаклап үз-үзеңне тикшерү һәм белемнәрне ныгыту максатыннан биремнәр бирелгән. Дәреслектәге материал балаларның татар телен өйрәнүгә кызыксындыручанлыгын арттыру максатыннан һәм яшь үзенчәлеген исәпкә алып төзелгән. Дәреслектәге барлык күнегүләр мавыктыргыч,төрле белем дәрәҗәсендәге укучыларга билгеләнгән. Сайланган материал телне тормышта куллану шартларына якынлаштыру мөмкинлеген тудыра. Дәреслекләрнең эчтәлеге һәм бизәлеше дә бик матур.

Билгеле булганча, укыту процессын нәтиҗәле оештыруда контроль әһәмиятле роль уйный. Кызганычка каршы, бүгенге көн укыту процессында белем дәрәҗәләрен контрольгә алу формасы нәтиҗәле укыту процессын оештыруга ярдәм итми. Бу биремнәр укучыларның филологик белемнәрен контрольгә ала. Аралаша белү контрольдән читтә кала. Укытучы да үз эшен контроль формаларына көйли, укыту процессында аралашырга өйрәтүне төп максат итеп куймый.

Коммуникатив технология укучыларның нәкъ менә сөйләшә белү дәрәҗәләрен тикшерә торган контрольлек формаларын тәкъдим итә. Бу биремнәр лексик – грамматик материалны таный белү генә түгел, ә аралашу ситуацияләрендә укучыларның аларны мөстәкыйль куллана белү дәрәҗәләрен тикшерә.

Тикшерү нәтиҗәләре. Коммуникатив технологияне куллану бүгенге көндә бик зарур. Әлеге технологияләрне куллану югары нәтиҗәләргә ирешергә, балаларның сөйләм телен үстерүгә мөмкинлекләр бирә.

Уку-укытупроцессында яңа технологияләркуллану – заман таләбе. Бугенукытучыданбик күп нәрсә таләп ителә:

балаларныяратудантышаларныңфикерләү сәләтенүстеру, рухиһәм физик үсешен тәэминитү, үз фәнеңне бик яхшы белү, уку-танып белү эшчәнлеген оештыру. Әмоның өчен мөгалимнән үз шәхесенә тәнкыйть күзлегеннән карау, яңалыккаомтылу, замансулышынтоеп, белемнеөзлексезкамилләштерү, укыту-тәрбияпроцессына иҗадиякынкилепэшләүсорала.

Йомгаклау. Татар теле һәм әдәбияты укытуны камилләштерүнең чиге юк, фәкать эзләнергә, яңалыкка омтылырга, билгеләнгән максатка кыю барырга гына кирәк.

Әдәбият исемлеге

1. Исмәгыйлева С.Г. Рус мәктәпләрендә белем алучы татар балаларына ана телен һәм әдәбиятын укыту. – Казан: Мәгариф, 1993. – 120 б.

2. Каюмова Г.Ф. Татар теле һәм әдәбиятын укыту тәҗрибәсеннән, – Казан: Яңалиф, 2003. – 104 б.

3. Хәйдәрова Р.З. Рус телле балаларга татар телен һәм әдәбиятын коммуникатив технология нигезендә укыту программасы. – Казан: Татар. кит. нәшер., 2011. – 239 б.

ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛӘРНЕ ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ КУЛЛАНУ

Абуярова С.М.
татар теле һәм әдәбияты укытучысы
“14 нче лицей”
Нижнекамск, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, бүгенге көндә кешенең тормышын компьютерсыз күз алдына китерү мөмкин түгел. Компьютер хәзерге заман җәмгыятенең бик мөһим өлеше булып тора, мәктәп тормышында да ул үз урынын алды һәм укыту программасының һәр курсында төпләнде.

Күренекле педагог В. Сухомлинский: “Якты фикер, хис, иҗат, матурлык, уен белән ямьләндерелгәндә генә, белем алу балаларга кызыклы, мавыктыргыч эш булып тоелачак», – дигән. Рус телле балаларны татар теленә өйрәтү барышын файдалы һәм кызыклы итүдә инновацион технологияләрдән файдалану уңай нәтиҗә бирә. Беренчедән, укучының шәхси эшчәнлеген оештырырга мөмкинлекләр арта; икенчедән, бергәләп, һәркайсына үзенчә мөһим булган мәгълүматны эзләү барышында, укытучының да, укучының да фикерләү рәвеше уңай үзгәреш кичерә.

Заман таләбе кушуы буенча, укучыларның компьютерлар технологияләрендә булган кызыксынуларын истә тотып, татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә компьютер технологияләрен куллану киңәш ителә.

Тәрбия бирү, укыту эшчәнлеге бердәм процесс. Укыту һәм тәрбиянең төп чарасы – дәрес. Дәрестә куелган бурычлар башка чараларга этәргеч булып торалар: укучылар эзләнүләр алып баралар, аларга ярдәм йөзеннән экскурсияләр оештырыла һәм укучылар үзләренең эзләнүләреннән чыгып иҗади эшләр, проект, презентацияләр башкаралар. Дәреснең төрле этапларында һәм төрле типтагы дәресләрдә компьютер технологиясенә мөрәҗәгать итү бу бөтенлекне сакларга ярдәм итә.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә татар теле дәресләрендә кулланыла торган инновацион педагогик технологияләр турында сүз бара. Яңа технологияләр ярдәмендә туган телне өйрәнү укучыны тагын да активлаштыра, мөстәкыйльлек тәрбияли. Компьютер технологияләрен куллану фәнне югары дәрәҗәдә үзләштерү, максатына омтылучанлык, информацион технологияләр дөньясында яңалыклар белән кызыксыну теләге уята.

Татар теле һәм әдбияты дәресләрендә инновацион технологияләрне куллануның өстенлекле яклары күп:

1. Материал югары күрсәтмәле дәрәҗәдә булуы белән отышлы;
2. Укучының шәхси сыйфатларын ачыкларга мөмкинлек бар;
3. Контроль һәм үзконтроль дәрәҗәсе югары (материалны кабат укып, хатаны шунда ук төзәтергә, проблема чишүнең берничә вариантын файдаланып карарга мөмкин);
4. Укытуны интенсивлаштыру өчен тестларны нәтиҗәле кулланырга мөмкин.Укучыларның теманы үзләштерү дәрәҗәсен тикшерү, белемнәрен

бәяләү, ялгышларын ачыклау, аларны анализлау һәм төзәтү юлларын билгеләү өчен дә тестлар уңайлы;

5. Белем һәм күнекмәләрне ныгыту күнегүләрен күпләп эшләргә була;

6. Төрле дәресләрнең үзара бәйләнешен булдыру, дәрес укыту ысулларын һәм формаларын төрләндерү, дәрес эчтәлеген баерак, кызыграк итә.

Болар барысы да компьютер технологияләрен кулланганда укытучы өчен алыштыргысыз ярдәм итүче сыйфатлар. Бу инде һичшиксез татар теле һәм әдәбиятының эчтәлеген безнең әйләнә – тирәбездәге чынбарлыкка бәйләргә, шул мохиттә шәхесне үзенең урынын билгеләргә ярдәм итә. Төп максат укучыларда фәнни фикерләү, иҗади эшләү сәләтен үстерү, тәрбия эшендә югары нәтиҗәләргә ирешү, җәмгыятьтә үз урынын алырлык толерант шәхес тәрбияләү.

Компьютер технологияләрен дәреснең һәрбер этабында мәгълүмат эшкәртүнең төрле төрләрендә дә кулланырга мөмкин. Әлеге эшчәнлекне җыеп кына менә мондый таблица рәвешендә күрсәтергә мөмкин:

Таблица **1**

№/п	**Дәрес этаплары**	**Мәгълүмат эшкәртү төрләре**	**Компьютер технологиясе**
11.	Үткәндәге эш нәтиҗәләрен тикшерү	Программалаштырылган сорашу	Текст белән язылган мәгълүматны эшкәртү технологиясе
22.	Яңа материалны аңлату	Презентацияләр, графика, диаграмма, билгеләмәләр, схемалар, рәсемнәр программасы	Текст, саннар, график белән күрсәтелгән мәгълүматны эшкртү, презентацияләр төзү технологиясе
33.	Укытучы җитәкчелегендә эшләү	Күнегүләр эшләү, орфографик диктантлар язу технологиясе	Текст, график, схема белән күрсәтелгән мәгълүматны эшкәртү, презентацияләр төзү технологиясе
44.	Укучыларның бәйсез мөстәкыйль эше	Күнегүләр эшләү, тест, схемалар төзү алгоритмы, график диктантлар язу	Текст, график, схема белән күрсәтелгән мәгълүматны эшкәртү, презентацияләр төзү технологиясе
55.	Эш нәтиҗәләрен бәяләү	Нәтиҗәләрне эшкәртү программалары	Текст, график, схема белән күрсәтелгән мәгълүматны эшкәртү технологиясе
66.	Дәрескә йомгак ясау	Нәтиҗәләрне эшкәртү программалары	Текст, график, схема белән күрсәтелгән мәгълүматны эшкәртү технологиясе
77.	Өйгә бирелгән эш турында мәгълүмат	Күнегүләр, схемалар чишү алгоритмы	Текст, график, схема белән күрсәтелгән мәгълүматны эшкәртү технологиясе

Тикшерү нәтиҗәләре. Мин информацион технологияләрне дәреснең төрле этапларында; укучыларның белем һәм күнекмәләрен тикшергәндә; проектлар методы белән интеграль дәресләр үткәргәндә, төрле видео, презентацияләр, укытуны интенсивлаштыруга юнәлтелгән тестлар эшләгәндә

кулланам. Төгәлрәк әйткәндә, татар теле дәресләрендә укучыларга компьютер технологияләре ярдәмендә төрле күнегүләр бирәм, яңа темага керер алдыннан проблемалы ситуацияләр тәгъдим итәм. Әдәби уку дәресләрендә язучы биографиясенең кызыклы фактлары белән таныштырам, язучы иҗаты буенча куелган әкият яисә спектакльдән өзекләр күрсәтәм. Мәсәлән, Г.Тукай, Р.Фәхретдин, М.Җәлил, Г.Исхакый, Ф.Яруллин иҗатларына багышланган мультимедияле программалар, "Борынгы һәм Урта гасыр әдәбияты", "Tatar telle zaman" исемле электрон дәреслекләр, күпсанлы DVD һәм CD дисклар дәресләрдә, сыйныфтан тыш чараларда уңышлы кулланыла. Мультимедияле кулланманы укытучыларыбыз үзләре дә әзерли, бу эшкә сәләтле укучылар да җәлеп ителә. Бигрәк тә 9 нчы сыйныф укучылары бу эшне бик теләп башкара. Укучылар төрле темаларга презентацияләр эшләп, аларны дәрес вакытында һәм дәрестән тыш чараларда актив кулланалар.

Йомгаклау. Нәтиҗә ясап әйткәндә, дәрестә инновацион технологияләре файдалану укучыларның татар теле белән кызыксынуын арттыра, аз вакытта күп мәгълүмат алырга ярдәм итә.

Әдәбият исемлеге

1. Гыймадиева Н. Дәрестә һәм дәрестән соң. – Казан "Яңалиф"нәшрият йорты, 2004 ел.
2. Мукимова Н. Милли-мәдәни шартларда тел өйрәнү. – "Мәгариф" журналы. – 2010 ел, №9.
3. Нигматуллина Э.М. Яңа заман таләпләре.Мәгариф, 2009 №4
4. Низамов А.М. Тәрбия нигезләре.- "Мәгариф" нәшрияты, 2005 ел.
5. Сафиуллина Ф.С. Татар теленә өйрәтүнең фәнни-методик нигезләре.- ТР "Хәтер" нәшрияты, 2001 ел.
2. Хуҗиәхҗәтов Ә.Н. Тәрбия- мәңгелек фәлсәфә. Казан. Мәгариф. 2001.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ САМООРГАНИЗАЦИИ НА УСПЕХ В СИСТЕМЕ ЦЕННОСТНОЙ ОРИЕНТАЦИИ ПОДРОСТКОВ

Аглиуллина Г.А.
педагог доп. образования
МБОУ «Нурлатская гимназия
им. М.Е.Сергеева»
Нурлат, Татарстан, Россия

Актуальность исследования обусловлена возрастающим интересом молодежи к ценностям в системах семьи, школы и общества в целом на принципах преемственности, исключив комбинаторику уже известного содержания. Проблемное поле ценностной ориентации учащейся молодежи включает изучение новаций в науке, где причудливо сочетаются подходы, концепции, порой взаимоисключающие друг друга. Признание этого требует дальнейшего осмысления подходов к проблеме самоорганизации на успех, построенных на основе базовых ценностей. Опираясь на системный подход в педагогической науке, искомую систему ценностной ориентации учащейся молодежи следует определить как систему самостоятельных элементов от начальной школы и ранее, включая семью. Поэтому исследование велось по определению общих детерминантов ориентации молодежи в ценностях в системах семьи, школы и общества в целом на принципах преемственности, исключив комбинаторику уже известного содержания.

Поскольку специальным предметом общенаучной теории самоорганизации *синергетики* является поиск законов любой природы – природных, социальных, когнитивных, (познавательных) открытых, т.е. обменивающиеся с внешним миром, веществом, энергией и информацией систем, в комплексной оценке новаций в ориентации учащейся молодежи, в ценностях, в современной науке и практике исходили из синергетического подхода к изучению данных процессов. Немецкий ученый Г.Хакен (1973), положивший начало новой дисциплине синергетике отмечал, что во многих дисциплинах, от астрофизики до социологии мы часто наблюдаем, как кооперация отдельных частей системы приводит к микроскопическим частям или функциям. Опираясь на данное утверждение, комплекс факторов, влияющих на ценностные ориентации школьников, а также процедура объяснения результатов исследования выполнены в соответствии с законами синергетики:

1. эффект, полученный в результате соединения двух и более систем, больше или меньше простого сложения;
2. существует такой выбор элементов, при котором потенциал системы будет либо существенно больше простой суммы потенциалов входящих в нее элементов, либо существенно меньше.

Доказано, что эти отношения (кроме оптимальности) дают положительный эффект (положительная синергия) при определенном уровне, зависящем от внутренних и внешних условий. Превышение этого уровня ведет к

отрицательному эффекту (отрицательная синергия). Достижение экстремума – максимальный эффект синергии, однако в реальности имеет место лишь некоторое приближение к экстремуму. Эти отношения (кроме оптимальности) имеют объективную основу как в природе, так и в социальном обществе и регулируется процессами самоорганизации. В социальном обществе положительная синергия достигается за счет так называемого резонансного возбуждения, когда воздействия на социальную систему извне (органы управления) согласованы с внутренними свойствами и направлениями самоорганизации [3, С 45]. Отсюда следует, что в теории системного подхода важным является понятие «самоорганизация». Данное понятие характеризует процесс создания, воспроизведения или совершенствования сложной, открытой, динамичной системы связи между элементами которой имеют не жесткий, а вероятностный характер (живая клетка, организм, биологическая популяция, человеческий коллектив и т.п.

Методы исследования. В рамках нашего анализа привлекают внимание исследования А.Богданова. Ученый предлагает общую схему развития, который включает следующие элементы:

1. Исходная система находится в состоянии подвижного равновесия. Ей, как и окружающей среде, присуща изначальная разнородность (гетерогенность). Изменения среды приводить к нарушению равновесного состояния системы.

2. В системе, выведенной из равновесия, начинает действовать закон системного расхождения. Согласно ему, возможно образование дополнительных связей, ответственных за повышение интерактивности системы. Им сопутствует и противоположная тенденция. Системное расхождение порождает системные противоречия, которые, повышая неустойчивость системы, ведут к дезорганизации и кризису. Образование новой системы, венчающей кризис предшествующей, восстанавливает равновесие со средой.

Как видим, А.Богданов и его последователи усматривают естественную составляющую теории самоорганизации. В организационном плане в предлагаемой выше схеме в любых системах предпочтение отдается стратегии малых преобразований. И в системе «семья-школа-вуз» основу механизма ценностных ориентаций растущего человека составляет схема программирования себя на успех, являющегося центральным новообразованием подросткового юношеского периода жизни человека [2, С 134].

Результаты исследования указывают на необходимость формирования оценочных когнитивных и поведенческих составляющих «Я-концепции» подростка, в зависимости от которых и выстраивается шкала ценностей молодого человека в учебной деятельности в дальнейшем в новом социальном статусе студента вуза и оказывает существенное влияние на его поведение в деятельности. Поэтому само программирование будущего предполагает переживание успеха от реализации поставленных целей. При этом необходимо знать: образ, который нужно построить должен быть позитивным, приносящим чувство удовлетворенности.

Проблемы самоопределения подростков и старших подростков на профессиональное и личностное, установка на успех ориентирует на решение главных возрастных задач этого периода. Наиболее переломным моментом пубертатного кризиса подростков является возраст 14-15 лет. Отрочество является периодом острого кризиса взросления и стоит перед задачей формирования собственных взглядов на жизнь. Резкое физическое развитие, особенности перехода к среднему звену школы часто сопровождаются рискованным поведением: тенденции к самостоятельности и взрослости, отражаются в отношениях с родителями, учителями, сверстниками, особенностях изменения досуга. Может наблюдаться реакция группирования и девиации. Если взрослые готовы предоставить подростку больше самостоятельности, независимости, устанавливать с ними равноправие и сотрудничество, то так называемый кризис «кризис взросления» можно (и нужно) избежать или проходить быстрее и легче. Самоопределение ориентирует старшеклассника на решение главных возрастных задач этого периода – самоопределение в социуме (учебном коллективе, группе сверстников).

Ученые определяют ряд методов и приемов моделирования будущего. Выделим характерные черты основных методов самоорганизации обучения и проиллюстрируем их на конкретных примерах.

Во-первых, в учебной деятельности подростков и старших подростков присутствует мотив освоения нового жизненного опыта, расширения познавательных возможностей. М*етод направленного воображения* (этот метод называется еще само программированием на успех) продолжает выступать как отправной момент и важнейший источник в учебной деятельности первокурсников в вузе предполагает кроме соответствующего желания быть успешным, наличие желания на приобретение необходимого минимума социально-профессиональных знаний. В структуру занятий по дисциплине «Русский язык и культура речи инженера» включены деловые игры и игровые ситуации, разработанные нами (по В.Клаус и В.Фопель). Например, в приведенном ниже фрагменте учебной деловой игры «Самораскрытие способностей» игровая ситуация является примером получения данных о способности студентов-первокурсников к самораскрытию.

Цель игры ориентирует на создание рабочей атмосферы в группе и характеризуется еще и тем, в какой мере каждый из участников может раскрыть свои возможности.

Ведущий: Верю, каждый из нас хочет выяснить, насколько готов раскрыть потенциальные способности в процессе учебной деятельности! Представьте себе шкалу от 1 до 10. Единица означает, что вы стесняетесь раскрываться; десять – что вы можете быть искренними. Можете выполнять это упражнение с закрытыми глазами. Результаты можете не показывать никому. Предлагаю результаты упражнения обсудить между собой по следующим вопросам:

– Почему каждый из вас выставил себе то или иное количество баллов?

– Что объединяет тех, кто поставил себе низкое число баллов?

– Чья оценка оказалась для вас неожиданной?

– Что может изменить группа для того, чтобы работать лучше?

Во-вторых, в учебной деятельности всегда присутствует элемент состязательности (в том числе с самим собой). *Метод приведения в соответствие личных целей и социальных ценностей* может быть положен в основу деятельности школьника подросткового возраста по самоанализу профессиональных склонностей, стимулирующих их профессиональное самоопределение и согласование ценностей и целей профессий, востребованных на рынке труда. Работа в этом направлении актуализируется объективной потребностью на рынке труда инженерных кадров, способных обеспечить инновационное развитие реального сектора экономики страны; метод согласования реальной и дальней перспектив. Представляемые образы должны быть конструктивными, осуществимыми, направленными на созидание: я создал, я сделал, я построил. Образ должен быть предельно конкретным, подробным, реализуемым в определенном отрезке времени. Образ должен быть полисенсорным, который можно увидеть, услышать, ощутить кожей и телом, почувствовать запахи, вкус, пережить положительные эмоции, которые его сопровождают.

В-третьих, внутренним ненаблюдаемым является метод *оценочной деятельности* и *переживания успехов,* определяющий функционирование ценностно-ориентировочной деятельности старшеклассников. Работает такой метод во множестве многообразных форм деятельности, являющихся результатом творческого сотрудничества педагогов и воспитанников. Практически бесконечное множество форм деятельности основываются на определенных ценностях, которые становятся критериями оценочной деятельности.

Заключение. Следует отметить, что специфика ценностно-ориентационной деятельности, скрытость проявления ценностей от внешнего наблюдения представляет собой *сложность выбора форм деятельности*, в которых идет управление процессом формирования ценностей у учащихся подростков и юношеского возраста. Поскольку многие виды деятельности, такие как игра, общение не имеют предметного результата, который можно измерить, очень трудно зафиксировать процесс формировании интереса к выбору деятельности в будущем. Успех – это последовательное достижение намеченных серьезных жизненных целей. Постановка реальных целей и разработка планов по их реализации – очень важная способность, которая гарантирует успех в жизни и деятельности. Это умение вместе с коммуникативной компетентностью составляет основу социальной компетентности – способности быть комфортным в выбранных областях деятельности. Будущее поддается моделированию и даже нуждается в нем. Оно стоит того, чтобы потрудиться над выработкой серьезного жизненного плана. Безусловно, человек свободен в выборе, но свобода не значит отсутствие выбора – ответственности за свою судьбу.

Список литературы

1. Анастази А. Психологическое тестирование / А. Анастази, С. Урбина – Питер 2001. С.422

2. Кохановский В.П. .Философия для аспирантов / В.П. Кохановский, Е.В. Золотухина, Т.Г.Лешкевич, Т.Б.Фатхи. – Ростов н/Д.: «Феникс», 21003 С.448

3. .Нуриев Н.К. Мониторинг качества подготовки будущего инженера: учебное пособие / Н.К.Нуриев, Л.Н. Журбенко, С.Д.Старыгина. – Казань: Изд-во технол. ун-та, 2007 – 80с.

4. Садовничий В. Высшая школа России – ориентиры на будущее // Alma mater/ – 2000. – №12. – С.4.

ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ КУЛЛАНЫЛГАН ОТЫШЛЫ АЛЫМНАР

Адиева Н.Ф.
татар теле укытучы
«Комсомол урта гомуми белем бирү мәктәбе»
Комсомолец, Татарстан, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, мәктәпләрдә башка милләт укучыларының татар телен өйрәнү сәләтен үстерү мәсьәләсе зур әһәмияткә ия. Рус балаларына татар теле укытуның төп максаты – аларны бу телдә сөйләшергә, тыңлап аңларга, укырга һәм язарга, сүзләрне дөрес әйтә белергә өйрәтү, сүз байлыгын арттыру. Моның өчен тиешле шартлар булдыру – укытучының мөһим бурычы. Укучыларның татар телен тирәнтен үзләштерүе өчен укытучыларга рус балаларында да телгә кызыксыну уятырга, сөйләм телен шомартыр өчен, дәресләрне кызыклы итеп үткәрергә, төрле алымнар кулланып эшләргә кирәк. Шуңа күрә укучыларның яшь үзенчәлекләрен искә алып һәм дәрестә төрле алымнар кулланып, аларны актив сөйләмгә тартырга тырышам. Иң беренче чиратта, аларда телне өйрәнү теләге уятырга тырышам. Һәр дәресне башлар алдыннан һава торышы, укучыларның кәефләре турында әңгәмә оештырам, дежур укучы белән әңгәмә булдырыла.

Безнең бурыч – балаларның үтелгән темаларны, өйрәнелгән материалны үзләштереп баруларына ирешү; татар теленә генә хас булган авазларны дөрес кулланып, җөмләләр төзергә өйрәтү; сорау җөмләләрне аңлап, дөрес җавап бирүләренә ирешү; җөмләдә исем, сыйфат, фигыль һ.б. сүз төркемнәрен, зат, сан, килеш кушымчаларын дөрес кулланырга өйрәтү. Моның өчен дәресләрдә сөйләгәнне тыңлап аңлау; диалог-монологлар төзү; ситуатив, коммуникатив биремнәр үтәү; текстларны укып, эчтәлеген аңлап сөйләү, тәрҗемә итү; дөрес язу күнекмәләрен булдыру; текстлар күчереп язу; диктант язу; хаталарны төзәтү; биремнәр эшләү; язма эшләр, тестлар уздыру өстендә эшләргә тиешбез.

Шуңа күрә, яшь үзенчәлекләрен истә тотып һәм дәресне оештыруның төрле алымнарын кулланып, балаларны мөмкин кадәр активрак сөйләмгә тартырга тырышырга кирәк. Сөйләм осталыгын үстерүдә һәм дөрес итеп сөйләргә өйрәтүдә уеннар зур әһәмияткә ия. Уен барышында укучылар сүзләрне күмәк кабатлыйлар, яңа сүзләрне дөрес әйтергә өйрәнәләр, бер – берсе белән аралашалар. Дәресләрдә “Могҗизалар кыры”, “Ватык телефон”, “Дәвам ит, сүз төзе, сүз уйла” уеннары уздырам. Алар укучыларның сүзлек байлыгын арттыра. Сюжетлы рәсемнәрне, картиналарны да еш кулланам. Чөнки рәсем, картина баланың хисенә тәэсир итә, сөйләмдә образлы сүзләр кулланырга булыша. Рәсемгә карап хикәя төзү – иҗади эш. Бу безнең дәресләрдә шактый урын ала. Һәр дәрес башында фонетик күнегүләргә урын бирергә кирәк. Фонетик һәм лексик күнегүләр, авазларны, сүзләрне дөрес әйтү күнекмәләре, артикуляция өчен күнегүләр –барысы да һәр дәрестә башкарылырга тиеш. Сөйләмнең яңгырау шартларының төрлелеге (магтитофон язмасы, радио,

телевизор, чти тавышлар, музыка астында тыңлау, балаларның үзләрен тыңлау һ.б.) максатка яраклырак булачак.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә татар теле дәресләрендә бәйләнешле сөйләм үстерү юллары ачыклана. Рус балаларына татар телен өйрәткәндә ике телнең дә үзенчәлеген истә тоту зарур. Мәсәлән, татар телендә рус телендәге вид, род, предлог, приставка күренешләре юк. Ә аларга тыңлап аңлау, сөйләү, уку, язу өйрәткәндә игътибар ителә.

Укыту барышында текстларда, күнегүләрдә очрый торган яңа сүзләр аңлатыла, шул ук вакытта элек үтелгән-үзләштерелгән сүзләрнең яңа формалары да өйрәнелә.

Югары сыйныф укучылары тема буенча җөмләләр төзеп кенә калмыйча, төрле күренешләр хакында үз фикерләрен әйтә белергә һәм аны исбатлый алырга тиеш. Дәресләрдә тәрҗемә эшләренә дә зур урын бирәм. Чөнки рус теленнән татар теленә дөрес итеп тәрҗемә итү бәйләнешле сөйләмнең барлык формаларына ия булуны сорый.

Укучыларда дәресеңә нык кызыксыну уятканда гына, аларның сөйләм телен үстерергә мөмкин. Укытуны дәрес-викторина, дәрес-ярминкә, дәрес-экскурсия, дәрес-бәйрәм, тәрҗемәчеләр конкурсы, КВН, кроссвордлар чишү-үзләре төзү кебек дәрес төрләре белән баету, әкиятләргә пантомимолар эшләү, үзлекләренннән ребуслар төзү, бирелгән сүздән яшерелгән сүзләрне эзләү кебек чаралар куллану дәреснең нәтиҗәлелеген нык арттыра. “Кем миллионер булырга тели?” уенын сүзлек өстендә эшләгәндә уйнарга була.

Дәрестә “Сабыйга”, “Салават күпере” журналлары, “Сабантуй” газетасы, “Мәгариф” журналларындагы материаллардан файдалану да отышлы.

Җырлар да дәресне төрләндереп җибәрә, балалар татарча җырларга, чараларда катнашырга бик теләп ризалашалар. Журналистлар булып, төрле темаларга интервьюлар алу да ошый аларга.

Рус төркемнәре белән аерым гына, я татар төркемнәре белән берлектә дә, дәрестән тыш чаралар үткәрү шулай ук кызыклы. Бу бәйрәмнәрдә алар үзләренең матур итеп җырлый, бии, сәнгатьле итеп сөйли белү осталыгына ия булуларнын күрсәтәләр.

Татар халык авыз иҗатына мөрәҗәгать итү, төрле йола-бәйрәмнәрне үткәрү, татар халык уеннары белән таныштыру – шулай ук бик әһәмиятле.

Дәресләрдә тәрҗемә эшләренә дә зур урын бирәм. Чөнки рус теленнән татар теленә дөрес итеп тәрҗемә итү бәйләнешле сөйләмнең барлык формаларына ия булуны сорый.

Тикшерү нәтиҗәләре. Сөйләмнең диалогик формасы аралашуда күбрәк очрый һәм сөйләм эшчәнлегенең башка төрләрен тулыландыруны да үз эченә ала. Балаларның тыңлап аңлау һәм монологик сөйләм күнекмәләре дә камилләшә. Һәрбер дәрес укучының сөйләм телен үстерергә тиеш. Мәсәлән, дәрес материалында диалог бирелгән. Укучылар аны күз йөртеп яисә кычкырып укып чыгалар, бер укучы монолог итеп сөйли, аннары төп фикерне ачыклыйбыз һәм төркемнәрдә эш башлана: төп тема буенча фикер алышалар. Бу эшне тексттан соң да үткәрергә була. Укучылар үзләренең фикерләрен әйтәләр, нәтиҗәләр ясыйлар. Укыту дәверендә дәреслек һәм сүзлек белән эшләүгә

аеруча зур урын бирәм. Яңа сүзләр белән җөмләләр төзетәм. Тестларга зур әһәмият бирәм. Балаларга татар теле укыту методикасын чит ил телләрен өйрәтү ысуллары белән туры китерергә тырышам. Татар теленең аралашу өчен кирәклеген аңлатам. Татар язучыларының, шагыйрьләренең иҗатлары турында да мәгълүмат биреп торам. Районыбыз язучыларын һәм шагыйрьләрен дә онытмыйм. Алар турында мәгълүмат бирәм. Рус телле балаларда татар теленә, сәнгатенә, мәдәниятенә, тарихына хөрмәт хисе тәрбияләү, бәйләнешле сөйләм күнекмәләрен камилләштерү максатыннан, программа нигезендә дәресләр, чаралар үткәрәм, вакытлы матбугат материаллары белән таныштырам. Укучылар бик теләп рефератлар язалар.

Йомгаклау. Рус балалары татар телен яратып, дәресләргә теләп йөриләр, актив катнашалар, татар телен өйрәнергә тырышалар. Район күләмендә уздырылган чараларда актив катнашалар.

Әдәбият исемлеге

1. Әсәдуллин А.Ш., Юсупов Р.А. Рус телендә сөйләшүче балаларга татар теле укыту методикасы нигезләре. –Казан: Мәгариф, 2006.-151б.

2. Вагыйзов С.Г. Башлангыч мәктәптә татар теле методикасы / С.Г.Вагыйзов, Р.Г.Вәлитова. –Казан: Мәгариф, 2000. - 415б.

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕХНИЧЕСКОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ В СФЕРЕ АВТОМАТИЗАЦИИ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ

Акчанов А.И.
студент
Демидкина Д.А.
к.филол.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Современная эпоха характеризуется интенсивным развитием и повсеместным внедрением систем автоматизации в различные технологические процессы. Этот тренд, являющийся ключевым элементом Четвертой промышленной революции (Индустрии 4.0), ведет к значительному росту международного обмена научной и технической информацией. В данных условиях адекватный и точный перевод технической документации, сопровождающей оборудование и программное обеспечение для автоматизации, приобретает критически важное значение, поскольку от него напрямую зависят правильность эксплуатации, безопасность персонала и эффективность производственных процессов.

Перевод в данной сфере представляет собой сложную задачу, стоящую на стыке лингвистики, техники и информационных технологий. Он требует от специалиста не только совершенного владения исходным и переводящим языками, но и глубоких познаний в конкретной предметной области, будь то робототехника, системы управления, программируемые логические контроллеры или SCADA-системы. Целью настоящей статьи является проведение комплексного анализа специфических трудностей, возникающих при переводе технической документации в сфере автоматизации, и рассмотрение современных подходов и инструментов, способствующих их преодолению.

Научно-технический перевод как особый вид переводческой деятельности характеризуется рядом фундаментальных требований, среди которых на первом месте стоят точность, ясность и логичность изложения [1, с. 116]. Техническая документация, к которой относятся руководства по эксплуатации, инструкции по монтажу, паспорта изделий, патенты, чертежи и спецификации, представляет собой информативный текст, главная функция которого – сообщение точных и объективных сведений [2, с. 8]. Отсутствие субъективной эмоциональности, имперсональность и строгая последовательность изложения являются неотъемлемыми характеристиками данного стиля.

Одной из главных и наиболее очевидных трудностей является высокая насыщенность текста специальной терминологией. Доля терминологической лексики в научно-техническом тексте может составлять от 15% до 25% и более [3, с. 135]. В сфере автоматизации этот показатель особенно высок ввиду

сложности и наукоемкости описываемых систем. Основная проблема заключается не просто в наличии терминов, а в их специфических характеристиках, таких как многозначность (полисемия) и отсутствие прямых эквивалентов в языке перевода (безэквивалентность).

Проблема многозначности заключается в том, что один и тот же термин может иметь несколько значений даже в пределах одной технической области. Например, английский термин «seal» в зависимости от контекста может переводиться как «уплотнение», «сальник», «прокладка», «манжета», «герметик» и даже «пломба» [4, с. 224]. Выбор верного эквивалента невозможен без понимания принципа работы конкретного узла или механизма, что подчеркивает необходимость наличия у переводчика фоновых технических знаний. Неправильно подобранный термин может ввести в заблуждение инженера или наладчика, создав впечатление, что речь идет о разных деталях, что потенциально ведет к ошибкам при монтаже или обслуживании.

Особую сложность представляет так называемая безэквивалентная лексика, то есть «лексические единицы одного из языков, которые не имеют ни полных, ни частичных эквивалентов среди лексических единиц другого языка» [5, с. 135]. Появление таких терминов зачастую связано с неравномерностью научно-технического прогресса и возникновением новых понятий и технологий в одной стране раньше, чем в другой. Перед переводчиком в таком случае встает задача «построения эквивалента безэквивалентного термина», что, по мнению авторитетного исследователя Б.Н. Климзо, является одной из самых творческих и ответственных задач [6, с. 236]. Для ее решения применяются различные приемы: транскрипция (например, *bus* – бас), калькирование (*software* – программное обеспечение), описательный перевод или подбор функционального аналога. Выбор конкретного способа зависит от множества факторов, включая устоявшуюся практику в языке перевода и контекст употребления.

Не менее важной лексической проблемой являются так называемые «ложные друзья переводчика» – слова, схожие по написанию или звучанию в разных языках, но имеющие разное значение. Классическим примером из технической сферы является английское слово *«magazine»*, которое в контексте автоматизированных систем чаще всего означает «магазин» (устройство для хранения и подачи заготовок или инструмента), а не «журнал». Игнорирование этого факта может привести к грубым смысловым ошибкам.

Синтаксические и стилистические расхождения между исходным и переводящим языками также создают значительные трудности. Для англоязычной технической литературы характерно широкое использование пассивного залога, номинативных конструкций (цепочек существительных), герундиальных и инфинитивных оборотов [7, с. 79]. Эти средства позволяют достичь высокой степени компрессии и лаконичности. Русский язык, в свою очередь, тяготеет к более сложным синтаксическим структурам с использованием придаточных предложений и личных форм глагола. Прямое копирование синтаксической структуры оригинала приводит к созданию стилистически неуклюжего и трудного для восприятия текста. Поэтому

переводчик вынужден прибегать к синтаксическим трансформациям: членению длинных предложений, объединению коротких, замене частей речи и изменению структуры предложения, чтобы текст на языке перевода звучал естественно и соответствовал его стилистическим нормам [8, с. 52].

В контексте стремительной цифровизации переводческой отрасли незаменимыми помощниками становятся системы автоматизированного перевода (CAT-tools), такие как SDL Trados, SmartCAT, MemoQ и другие. Эти программные комплексы не выполняют перевод самостоятельно (в отличие от систем машинного перевода, таких как Google Translate или DeepL), а выступают в качестве инструмента, повышающего эффективность и качество работы переводчика [9, с. 42].

Ключевой технологией в таких системах является память переводов (Translation Memory, TM) – база данных, в которой сохраняются ранее переведенные сегменты текста (обычно предложения) в паре «оригинал-перевод». При работе с новым текстом система автоматически находит в TM схожие или полностью совпадающие сегменты, предлагая переводчику готовый перевод [9, с. 45]. Это позволяет не только значительно ускорить работу, особенно с однотипными документами, но и обеспечить единообразие терминологии и стиля, что является критически важным требованием для технической документации.

Другим мощным инструментом является управление терминологией с помощью терминологических баз (TermBases, TB). Глоссарий, созданный для конкретного проекта или заказчика, подключается к CAT-системе, и программа в интерактивном режиме подсказывает переводчику утвержденные варианты перевода терминов, встречающихся в тексте. Это помогает избежать многозначности и обеспечить согласованность терминологии во всем объеме документации, даже если над проектом работает команда из нескольких переводчиков.

Современные CAT-системы также интегрируют модули машинного перевода (МП). Технологии МП, особенно нейронный машинный перевод (NMT), за последние годы достигли значительного прогресса и могут выдавать достаточно качественный перевод для технических текстов с формализованной структурой [10, с. 43]. Однако результат работы МП практически всегда требует последующей проверки и редактирования специалистом. Этот процесс, получивший название постредактирование (post-editing), становится одной из ключевых компетенций современного переводчика. Эффективность постредактирования напрямую зависит от качества исходного машинного перевода и квалификации редактора [11, с. 68].

Несмотря на всю мощь современных технологий, решающая роль в процессе перевода по-прежнему принадлежит человеку. Качество конечного продукта зависит от интегральной профессиональной компетенции переводчика, которая включает в себя несколько ключевых компонентов: лингвистический, технологический, информационный и предметный. Современный переводчик должен не только владеть языками и уметь пользоваться специализированным ПО, но и обладать навыками эффективного

поиска и верификации информации в различных источниках, а также, что особенно важно для рассматриваемой сферы, иметь глубокие познания в области автоматизации технологических процессов. Взаимодействие с техническими специалистами и инженерами зачастую является необходимым условием для разрешения терминологических трудностей и обеспечения полной адекватности перевода. Рисунок 1 наглядно демонстрирует процесс командной работы над переводом в современной CAT-системе. На рисунке видна история изменений сегментов текста, что показывает, как различные исполнители (переводчик, редактор) взаимодействуют в рамках одного проекта, обеспечивая контроль качества и последовательность на каждом этапе.

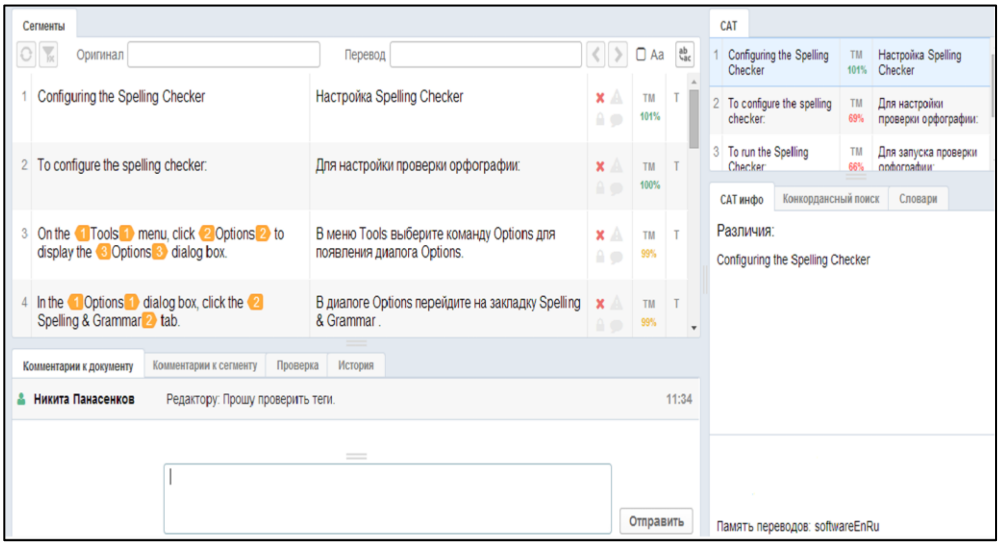

Рисунок 1 – История работы с документом в системе SmartCAT

В конечном итоге трудности перевода технической документации в сфере автоматизации технологических процессов носят комплексный характер, охватывая лексико-терминологические, грамматические и экстралингвистические аспекты. Преодоление этих трудностей требует от переводчика не только высокого уровня языковой подготовки, но и глубокой предметной компетенции, а также уверенного владения современными технологиями автоматизированного перевода.

Системы CAT с функциями памяти переводов и управления терминологией являются сегодня неотъемлемой частью рабочего процесса, позволяя обеспечивать единообразие и повышать производительность. Технологии машинного перевода в связке с постредактированием также становятся все более востребованным инструментом. Однако, несмотря на прогресс в области автоматизации, центральная роль в обеспечении качества и адекватности перевода по-прежнему остается за человеком. Именно синтез профессионализма переводчика, его тесного взаимодействия с техническими экспертами и грамотного использования технологических инструментов позволяет достигать высокого качества перевода, отвечающего строгим требованиям современной промышленности.

Список литературы

1. Жуков, А.А. Сложности перевода текстов, содержащих техническую терминологию / А.А. Жуков // Профессиональная коммуникация: язык, культура, перевод. – Курск: Юго-Западный государственный университет, 2021. – С. 114-118.

2. Стефановская, Е.И. Научно-технический перевод : электронный учебно-методический комплекс / Е.И. Стефановская. – Минск : БГУ, 2024. – 40 с.

3. Корнющенко, О.Н. Проблемы научно-технического перевода / О.Н. Корнющенко // Проблемы и перспективы развития образования в России. – 2012. – №13. – С. 132-136.

4. Морозова, О.Н. Особенности перевода технической документации в сфере производства измерительных приборов / О.Н. Морозова, М.М. Глазкова // Состояние, проблемы и перспективы развития современной науки и образования. – Уфа: МЦНП «Новая наука», 2022. – С. 220-236.

5. Рябкова, И.П. Проблемы перевода программ автоматизации и учета с русского языка на английский / И.П. Рябкова, О.О. Артемьева // Ежегодная итоговая научная конференция студентов и аспирантов Института языка и литературы УдГУ. – 2017. – С. 132-139.

6. Тонкова, А.С. К вопросу о трудностях перевода технической терминологии / А.С. Тонкова // Язык и культура. – 2014. – № 1. – С. 235-238.

7. Кудрявцева, А.И. Специфика перевода научно-технических текстов / А.И. Кудрявцева, В.В. Доброскок // Успехи в химии и химической технологии. – 2020. – Т. 34, № 10. – С. 79-81.

8. Коняева, Л.А. О некоторых трудностях научно-технического перевода / Л.А. Коняева // Перевод и сопоставительная лингвистика. – 2015. – № 11. – С. 50-55.

9. Панасенков, Н.А. Обучение лингвистов-переводчиков работе в системах автоматизированного перевода в вузе : диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Екатеринбург, 2022. – 215 с.

10. Аникин, А.В. Анализ существующих средств технического перевода / А.В. Аникин // Материалы L Самарской областной студенческой научной конференции. – Самара: Самарский университет, 2024. – С. 124.

11. Нечаева, Н.В. Постредактирование машинного перевода как актуальное направление подготовки переводчиков в вузах / Н.В. Нечаева, С.Ю. Светова // Вопросы методики преподавания в вузе. – 2018. – № 25(7). – С. 64–72.

ТЕЛЛӘРНЕ ЧАГЫШТЫРЫП ӨЙРӘТҮ (ТАТАР ҺӘМ ИНГЛИЗ ТЕЛЛӘРЕ)

Алексеева М.Р.
туган тел һәм әдәбият укытучы
Хасанова А.Т.
инглиз теле укытучысы
“187нче күппрофильле лицее”
Казань, Россия

Мәкаләнең актуальлеге. Мәкалә тел күренешләре арасындагы бәйләнешне ачыклауга, татар һәм инглиз телләренең әһәмиятле тел үзенчәлекләрен өйрәнүгә багышланган. Әлеге телләрдәге авазларның әйтелешенә аерым игътибар бирелә, авазларның акустикасында билгеле бер сыйфатлар формалаша.

Тикшеренү методлары. Дәрескә заманча сулыш өрү, укучыны кызыксындыру, аның туган теленә я икенче бер халыкның теленә кызыксыну уята алу – укытучының фәнни-методик яктан әзерлегенә һәм осталыгына бәйле.

“Телләр белгән илләр гизгән”, “Бер тел – бер ачкыч, ике тел – ике ачкыч” мәкальләренә нигезләнеп, укучыларга туган тел белән беррәттән, башка телләрне дә өйрәтәбез. Тәҗрибә күрсәткәнчә, кеше никадәр күбрәк тел белсә, шулкадәр белем алырлык сәләткә ирешә.

Нинди дә булса телне өйрәнү балаларга авазларны өйрәтүдән башлана. Хәзерге вакытта инглиз теле халыкара аралашу теле булып санала. Д. Х. Бакеева “Татар һәм инглиз телләренең чагыштырма грамматикасы” дип аталган хезмәтендә татар һәм инглиз телләренең фонетик төзелешен чагыштыра, сүз һәм фраза басымы, сузык һәм тартык авазлар, сөйләм ритмы һәм интонация арасындагы охшаш һәм аермалы якларны күрсәтә.

Безнең максатыбыз телләрдәге аваз системасын һәм ике телне чагыштыру. Бу эшебезнең бурычы – татар теленең чит телне, ягъни инглиз телен үзләштерүгә йогынтысын исәпкә алып, телләрнең үзара бәйләнеше барлыгын өйрәтү.

Тел кешеләрнең аралашу чарасы буларак барлыкка килгән һәм барыннан да элек аваз формасында яши. Шуңа күрә телне үзләштерү өчен, иң элек аның аваз формасын, фонетик төзелешен, ягъни авазлар системасын, сүз басымын һәм интонациясен үзләштерү кирәк. Инглиз һәм татар телләренең сузык һәм тартык авазлары арасында шактый охшаш авазлар бар. Сузык авазлардан, үзенең акустик һәм артикуляцион билгеләре бенча, ***и* , *е*** белән инглиз теленең [**i**], [**e**] авазлары тулысынча туры киләләр. Татар теленең алгы рәт сузыгы ***ә*** белән һәм инглиз телендәге [**æ**]сузыгы бик якын торалар. Тартык авазлар арасында үзенең ясалышы белән бик тә охшаш ирен –ирен авазы **[w]** бар, фарингаль тартык **[h]** , кече тел тартыгы авазларының әйтелешендә дә охшашлыклар бар.

Чит тел сүзләре белән без һәрдаим очрашып торабыз. Кибет алтакталарында татарча, инглизчә язылган сүзләрне күрәбез. Транспортларда

йөргәндә шул ук телләрдә тукталыш исемнәре яңгырый. Сезне борынгы шәһәребезнең матур урамнары буйлап мавыктыргыч сәяхәткә чакырабыз. Әлеге сүзләрдә без әйткән (экранда да күрсәтелә) авазны ишетсәгез, кулларыгызны күтәрерсез (рәсемнәр дә күрсәтелеп барыла).

1. Гаилә – – Family
[ә]: әни, әти, бабай, бәби, әби
[æ]: brother, family, daddy, sister granny
2. Кибет – – Shop
[ө]: өй, тәрәзә, икмәк, сөлге, көзге
[ɜː]: coin, shirt, cashier
3. Һава торышы – – Weather
[ң]: яңгыр, кар, туң, таң, төн
[ŋ]: morning, shower, lightning
4. Җиләк-җимеш – – Fruit
[җ]: җим, карлыган, җиләк, җимеш, инҗир
[dʒ]: jam, apple, juice, orange, lemon
5. Шәһәр – – City
[h]: шәһәр, һәйкәл, авыл, урам, һөнәр
[h]: skyscraper, hospital, park, house, hostel

Татар һәм инглиз телендә авазлар гына түгел, хәтта сүзләр дә охшаш яңгырый:

Көнгерә – kangaroo
Бәби – baby
Биек – big
Таң – down
Төп – top
Тирә (тирә-як) – terrain
Тел – tell

[w] авазына инглизчә тизәйткеч:

Why do you cry, Willy?
Why do you cry?
Why, Willie?
Why, Willie?
Why, Willie?
Why?

[w] авазына татарча шигырь**:**

Елак кыз
Ай начар кыз Әнвәрә:
Көн дә елый: “Вә-вә-вә”.
Кичен елый куркудан,
Елап тора йокыдан.
Уенчыкларын вата,
Энесен гел елата,
Шуңа аны сөймиләр-
“Елак Әнвәрә” диләр...

Әнәс Кари

Тикшеренү нәтиҗәсе-А

1.Охшаш авазлар:

Татар телендә	**Инглиз телендә**
[ә]	[æ]
[ө]	[ɜː]
[ң]	[ŋ]
[җ]	[dʒ]
[һ]	[h]

2.Охшаш сүзләр:

Татар телендә	**Инглиз телендә**
Көнгерә	kangaroo
Бәби	baby
Биек	big
Таң	down
Төп	top
Тирә (тирә-як)	terrain
Тел	tell

3. Рус теле аша инглиз теленнән кергән спорт, сәүдә эшләрен белдергән сүзләр дә телебездә киң кулланыла. Хоккей, футбол, волейбол, баскетбол, теннис, бокс, спорт, матч, тренер, чемпион, рекорд, старт, финиш, фильм, доллар һ.б.

Инглиз һәм татар телләренең фонема системаларын чагыштырып, без мондый нәтиҗә ясый алабыз: әлеге телләрнең артикуляцион базасының уртак яклары күп, шуңа күрә татар телен яхшы белгән укучыларга чит телдәге әйтелеш күпкә җиңеләя.

Ләкин татар һәм инглиз телләрендә бер үк төрле яңгырый һәм бер үк төрле языла торган сүзләрнең кайберләре очраклы рәвештә гарәп, фарсы, француз һ.б. телләрдән килеп кергән алынмалар белән бәйле.

Тикшеренү нәтиҗәсе-Б

1. Сүзләрнең башлангыч өлеше охшаш, ә мәгънәләре төрле:

Татар телендә	**Инглиз телендә**
кул (кул)	cool (текә, салкынча)

2. Сүзләрнең яңгыравы охшаш , ләкин мәгънәләре уртак түгел:

Татар телендә	Инглиз телендә
банк (эскәмия, кибет)	bank (банк, берег)

3. Төрле тамырдан булган сүзләрнең яңгыравы очраклы туры килә:

Татар телендә	Инглиз телендә
кап (капчык, сумка)	cup (чынаяк)

4. Аваз охшашлыгы өстән-өстән генә туры килә:

Татар телендә	**Инглиз телендә**
ат (ат)	at («в, на» җөмләсе)

5. Берничә аваздан гына торган тамыр сүзләрдә охшаш авазлар бар:

Татар телендә	**Инглиз телендә**
су (су)	sea (диңгез)

6. Сүзләрнең яңгырашлары төрле, этимологик яктан алар бәйле түгел:

Татар телендә	**Инглиз телендә**
йөз (йөз)	hundred (сто)

Татар һәм инглиз телләре арасында уртак бабалардан килгән сүзләр юк, шуңа күрә бу телләр кардәш түгел дигән нәтиҗәгә киләбез. Ике тел үзенчәлеген чагыштырып өйрәтү дәресләрне тагын да эчтәлекле итүгә, укучыларда кызыксыну уятырга, яңа белем һәм күнекмәләр формалаштыруны нәтиҗәлерәк итәргә, иҗади сәләтләрен үстерүгә ярдәм итә.

Кулланылган әдәбият

1. Бакеева Д.Х. Сопоставительная фонетика английского и татарского языков. – Казань: Изд-во КГУ, 1985.
2. Лексикология татарского языка: в трех томах / Редкол:. М.З. Закиев, А.К. Булатова, К.М. Миннуллин, О.Р. Хисамов; науч. Ред. Г.Р. Галиуллина. - Казань: ИЯЛИ, 2022. –Т. II. – 392с.
3. Сафиуллина Ф.С., Зәкиев М.З. Хәзерге татар әдәби теле. – Казан: Мәгариф, 2002.

ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ КАК СПОСОБ ДОСТИЖЕНИЯ АДЕКВАТНОСТИ ПРИ РАБОТЕ С НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИМИ ТЕКСТАМИ

Альмухаметова К.Р.
студент
Научный руководитель – к.филол.н., доцент
Гилязиева Г.З.
Казанский государственный
энергетический университет
Казань, Россия

Аннотация. Данная работа посвящена исследованию роли переводческих трансформаций в обеспечении адекватного перевода научно-технических текстов. Рассматриваются основные виды трансформаций, применяемые переводчиками, их функции и особенности в процессе передачи специфической терминологии, структурных и смысловых особенностей научных материалов. Анализируется значимость трансформационных приемов для повышения точности, ясности и соответствия оригиналу, а также обеспечения коммуникативной эффективности в технической и научной сфере. В статье представлены примеры и рекомендации по использованию переводческих трансформаций для достижения максимально высокой степени адекватности переводного текста.

Ключевые слова: переводческие трансформации, научно-технический перевод, адекватность, перевод, терминология, структура текста, коммуникативная эффективность, переводческие приемы, смысловая передача, текстовая адаптация.

Актуальность исследования обусловлена интенсивным развитием международного научно-технического сотрудничества, где точная и однозначная передача информации на разные языки становится критически важной [2]. Специфика научно-технических текстов, для которых характерны высокая плотность терминологии, стандартизированность синтаксических конструкций и объективность изложения, предъявляет особые требования к качеству перевода. Главной целью в этой сфере является достижение адекватности – то есть такого качества перевода, который обеспечивает «необходимую полноту межъязыковой коммуникации в конкретных условиях» [7].

Понятие адекватности тесно связано с категорией эквивалентности, под которой понимается общность содержания оригинала и перевода [6] . Однако из-за системных различий между языками дословный перевод часто невозможен или приводит к искажению смысла и нарушению норм языка перевода (ПЯ). Именно для преодоления этих расхождений и применяются переводческие трансформации, определяемые как межъязыковые преобразования, перестройка элементов исходного текста для достижения эквивалентности [1, с.45]. Таким образом, цель данной статьи – проанализировать основные типы переводческих трансформаций и доказать их незаменимость в достижении адекватности при переводе научно-технической литературы.

В современном переводоведении не существует единой унифицированной классификации трансформаций, однако в их сути лежит одно – видоизменение формальных или семантических компонентов текста при сохранении информации, предназначенной для передачи [6]. С точки зрения В.Н. Комиссарова, трансформации носят формально-семантический характер, преобразуя как форму, так и значение исходных единиц [7].

При работе с научно-техническими текстами на первый план выходит необходимость сохранения концептуальной точности. Адекватный перевод в этой сфере должен не только точно передавать факты и логические связи, но и соответствовать жанровым и стилистическим нормам ПЯ. Как отмечается в исследованиях, даже незначительная ошибка в переводе числа, единицы измерения или термина может повлечь за собой серьезные практические последствия [4]. Следовательно, адекватность здесь означает полную функциональную пригодность текста перевода для его использования в научной или технической деятельности.

Для наглядности систематизировать основные виды трансформаций и их применение в научно-технической сфере можно в виде таблицы (таблица 1).

Таблица 1 – Основные виды переводческих трансформаций в научно-техническом переводе

Вид трансформации	**Подвид/пример**	**Сущность преобразования**	**Пример применения в научно-техническом тексте**
Лексические	Транскрипция/ Транслитерация	Воспроизведение звуковой или графической формы слова	Chip – «чип», laser – «лазер»
	Калькирование	Поблочный перевод сложного термина	Sky-scraper – «небоскреб», on-line – «на линии/онлайн»
	Конкретизация	Замена слова с широким значением на слово с узким	device – «прибор», «устройство», «механизм» (в зависимости от контекста)
	Генерализация	Замена узкого понятия широким	a dozen of experiments – «серия экспериментов» (если точное число не важно)
Грамматические	Членение/ объединение предложений	Изменение синтаксической структуры	«The device, which was invented recently,...» – «Устройство было недавно изобретено. Оно...»
	Грамматическая замена	Замена грамматической категории (например, числа, падежа, залога)	Research has shown... (ед.ч.) – «Исследования показали...» (мн.ч.)
Лексико-грамматические	Антонимический перевод	Утверждение заменяется отрицанием и наоборот	It is safe to leave the device unattended. – «Устройство можно оставлять без присмотра, это безопасно»
	Описательный перевод (Экспликация)	Раскрытие значения термина через описание, когда точного эквивалента нет	challenge (в инженерии) – «сложная техническая задача»
	Компенсация	Передача утраченного элемента смысла в другом месте текста	Перевод игрового или культурного элемента, отсутствующего в ПЯ, с помощью иного, но равноценного средства [1,6]

Из таблицы видно, что выбор конкретной трансформации напрямую зависит от переводческой задачи. Например, транскрипция и калькирование являются основным инструментом для ввода новой терминологии в язык. Конкретизация и генерализация позволяют переводчику выбрать именно ту лексическую единицу, которая наиболее точно отражает суть понятия в рамках данной предметной области [1]. Грамматические трансформации, такие как замена пассивных конструкций активными или членение длинных предложений, характерных для английского языка, на более короткие, соответствующие нормам русского научного стиля, необходимы для обеспечения естественности и читабельности текста [7].

Современный переводчик научно-технической литературы работает в тесном взаимодействии с технологиями. Нейросетевые системы машинного перевода (NMT), такие как DeepL и специализированные платформы вроде X-doc.ai, демонстрируют высокое качество в передаче общего смысла и стандартных формулировок [2]. Однако они зачастую неспособны к тонким переводческим трансформациям, особенно когда требуется компенсация или точная культурно-обусловленная конкретизация [8].

В этом контексте особую ценность приобретает модель «человек в цикле» (Human-in-the-Loop), где автоматизированный перевод проходит обязательную экспертизу и пост-редактирование профессиональным переводчиком [3]. Специалист, опираясь на глубокое понимание предмета, вносит необходимые трансформации: исправляет терминологические неточности, применяет грамматические замены для адаптации синтаксиса и обеспечивает соответствие текста жанровым ожиданиям целевой аудитории [5]. Таким образом, технологии берут на рутинную работу, а переводчик концентрируется на творческой и когнитивной задаче – обеспечении адекватности через умелое преобразование текста.

Проведенный анализ позволяет сделать однозначный вывод о том, что переводческие трансформации представляют собой не просто технический прием, а фундаментальный механизм, лежащий в основе адекватного перевода научно-технических текстов. Будучи осознанным и системным инструментом преодоления лингвистических и культурных асимметрий, трансформации позволяют переводчику точно и естественно передавать сложные научные концепции и технические решения.

В условиях цифровизации переводческой деятельности роль трансформаций не уравнивается, а трансформируется. Переводчик становится не столько «перекодировщиком», сколько экспертом-редактором, который, используя технологические инструменты, вносит ключевые смыслообразующие преобразования в текст. Дальнейшее исследование может быть направлено на разработку алгоритмов для автоматического применения определенных типов трансформаций в специализированных системах машинного перевода, что позволит еще больше повысить качество и скорость работы с научно-технической документацией.

Список литературы

1. Хисамиева, А.А. Переводческие трансформации как средство достижения адекватного перевода на примере сказок татарской детской литературы / А.А. Хисамиева // Вестник науки. – 2018. – № 7 (7). – Т. 4. – С. 44-48.

2. Ultimate Guide – The Top 5 Scientific Translators 2025 // X-doc.ai. – URL: https://www.x-doc.ai/ultimate-guide-top-scientific-translators (дата обращения: 25.11.2025). – Текст: электронный.

3. Translation Trends in 2025 // Tomedes. – URL: https://www.tomedes.com/translation-trends (дата обращения: 25.11.2025). – Текст: электронный.

4. How to achieve high translation accuracy despite challenges // Smartling. – URL: https://www.smartling.com/blog/translation-accuracy (дата обращения: 25.11.2025). – Текст: электронный.

5. Postan, L. How To Evaluate Translation Quality: 8 Point Checklist / L. Postan // Blend. – 2025. – 15 June. – URL: https://www.getblend.com/blog/evaluate-translation-quality/ (дата обращения: 25.11.2025). – Текст: электронный.

6. Переводческие трансформации // gavrilenko-nn.ru. – 2017. – URL: http://gavrilenko-nn.ru/perevodcheskie-transformacii.html (дата обращения: 25.11.2025). – Текст: электронный.

7. Адекватность перевода и способы ее достижения // Studfile. – URL: https://studfile.net/preview/5264333/ (дата обращения: 25.11.2025). – Текст: электронный.

8. Scientific Translation Technology Capabilities // LanguageScientific. – 2025. – URL: https://www.languagescientific.com/scientific-translation-technology-capabilities/ (дата обращения: 25.11.2025). – Текст: электронный.

УДК 621.316.1:811.111

КЛЮЧЕВАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ В ПРОЕКТИРОВАНИИ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ СЕТЕЙ: КАК ПРАВИЛЬНО ИСПОЛЬЗОВАТЬ АНГЛИЙСКИЕ ЭКВИВАЛЕНТЫ

Айтуганова Ж.И.
к.п.н., доцент
Белова М.П.
магистрант
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность исследования обусловлена растущим объемом двуязычной проектной документации, требованиями международных тендеров и необходимостью для российских специалистов свободно ориентироваться в мировых стандартах, таких как IEEE и IEC.

Методом исследования выступает сравнительный лингвистический и смысловой анализ пар терминов на основе авторитетных источников – международных стандартов, профессиональных глоссариев (например, CIGRE), классических учебников и сложившейся профессиональной практики ведущих проектных и научных институтов.

Результаты исследования. Глобальный энергетический ландшафт сегодня немыслим без международных консорциумов, совместных исследовательских программ и поставок оборудования через границы. В этой среде язык инженерного проектирования электрических сетей перестает быть внутренним делом национального профессионального сообщества и превращается в универсальный код, от точности расшифровки которого зависит безопасность, надежность и экономическая эффективность будущих энергообъектов. Парадоксально, но даже при наличии, казалось бы, устоявшихся переводов многие термины-кальки с английского искажают суть исходного понятия, внося путаницу в технические спецификации и отчеты. Актуальность проблемы невозможно переоценить: ошибка в трактовке требований к «fault ride-through capability» генератора или неверное указание параметров «load tap changer» в спецификации трансформатора могут обернуться миллионными убытками и задержками ввода объекта в эксплуатацию. Поэтому владение не просто словами, а глубинными концепциями, стоящими за англоязычными терминами, является профессиональной компетенцией современного инженера-электрика [1].

Одним из фундаментальных терминов, с которого начинается любой крупный проект, является «feasibility study». Типичная, но грубая ошибка – перевод его как «исследование осуществимости» или «предварительное исследование». Такой перевод упускает экономическую суть понятия. Корректный и общепринятый в русскоязычной проектной практике эквивалент –

«технико-экономическое обоснование» (ТЭО). Именно это словосочетание отражает двойную природу исследования: анализ технической возможности реализации (трассировка линий, выбор напряжения, учет экологических ограничений) и глубокую экономическую оценку (расчет капитальных и эксплуатационных затрат, NPV, IRR). Следующий ключевой блок терминов связан с анализом режимов работы сети. Здесь царит, пожалуй, наибольшая путаница. Английский термин «load flow analysis» (или «power flow study») часто механически переводят как «анализ потока нагрузки» или «расчет потокораспределения». Хотя эти варианты и понятны специалисту, классическим и академически точным русским термином является «расчет установившихся режимов». Этот перевод подчеркивает, что анализ проводится для стационарного состояния сети при заданных генерации и нагрузке, в отличие от динамических расчетов. Важнейшим результатом такого расчета является определение «voltage profile» – еще одного термина-ловушки. Перевод «профиль напряжения» допустим, но лучше использовать более описательное и ясное «распределение напряжения по узлам сети», которое однозначно указывает на то, что речь идет о значениях напряжения в различных точках системы, а не о форме графика [2].

Отдельного внимания заслуживают термины, связанные с надежностью и управлением режимами. Понятие «reliability» в контексте электроснабжения шире, чем просто «надежность» в бытовом смысле. Оно включает в себя две составляющие: «security» и «adequacy». «Security» (надежность в узком смысле, устойчивость) – это способность системы выдерживать внезапные возмущения, такие как короткие замыкания или отключение линии, без перерастания аварии в каскадное отключение. «Adequacy» (достаточность) – это способность системы удовлетворять спрос на электроэнергию с учетом запланированных и непланированных отключений генерирующего и сетевого оборудования. Таким образом, фраза «power system reliability assessment» должна переводиться как «оценка надежности (устойчивости и достаточности) энергосистемы». Не менее важен термин «load shedding». Его буквальный перевод «сброс нагрузки» звучит некорректно и размыто. Правильный профессиональный термин – «автоматическая частотная разгрузка (АЧР)», если речь идет о действиях, инициируемых падением частоты, или, в более общем управленческом контексте, «вынужденное ограничение потребления» [3].

При описании оборудования также кроются семантические рифы. Например, «circuit breaker» – это всегда «выключатель» (масляный, вакуумный, элегазовый), аппарат, способный отключать токи короткого замыкания. Его часто путают с «disconnector» или «isolator», что правильно переводится как «разъединитель» – аппарат для создания видимого разрыва цепи в обесточенном состоянии или переключений без тока. Еще один пример – «conductor» применительно к ВЛ. Это не просто «проводник», а конкретно «провод» или «токопроводящая жила» в составе фазы (например, в расщепленной фазе используется «bundle conductor» – «расщепленная фаза» или «пучок проводов»). А термин «ground wire» на ВЛ – это не «заземленный провод», а «грозозащитный трос», чья основная функция – защита от прямых ударов молнии.

Методология, позволяющая избежать этих ошибок, не является сугубо лингвистической. Она основана на концептуальном анализе. Первый шаг – отказ от механического перевода слов и обращение к сути описываемого физического процесса, устройства или этапа работ. Второй шаг – проверка по авторитетным источникам: международным стандартам (IEC 60050, IEEE Std 100), глоссариям таких организаций, как CIGRE или ENTSO-E, и признанным учебным пособиям. Третий, и главный, шаг – консультация с опытными инженерами-практиками, которые являются носителями профессиональной культуры и знают, какой термин «прижился» и точно передает смысл в реальной проектной работе. Например, для термина «sag» при трассировке ВЛ поиск по стандарту IEC сразу укажет на правильный вариант – «провес провода», а не «стрела провеса» или «провисание».

Продолжая тему точности терминологии, необходимо рассмотреть еще несколько критически важных концепций, где буквальный перевод особенно опасен. Так, термин «black start capability» описывает способность электростанции запуститься без внешнего энергоснабжения, что является ключевым для восстановления энергосистемы после полного коллапса. Нередко можно встретить некорректный перевод «возможность черного пуска» или «черный старт», который, хотя и понятен, звучит как жаргонизм [4]. Устоявшимся и технически грамотным эквивалентом является «способность к самозапуску» или, в более официальном контексте, «способность осуществлять восстановление питания энергосистемы из нерабочего состояния». Это понятие напрямую связано с другим комплексным термином – «grid code». Его упрощенный перевод как «сетевой код» не отражает сути. Правильно будет «технические условия присоединения к электрическим сетям» или, в более широком смысле, «свод правил и стандартов работы в энергосистеме», так как этот документ регламентирует не просто подключение, а все аспекты взаимодействия генератора или крупного потребителя с сетью: требования к качеству электроэнергии, к устойчивости, к системам защиты и телемеханики.

Особую сложность представляют термины, связанные с новой, цифровой парадигмой сетей – концепцией Smart Grid. Здесь буквализм часто приводит к полной потере смысла. Классический пример – «demand response». Перевод «отклик на спрос» или «реакция спроса» является семантической ошибкой, так как искажает направление действия. Речь идет не о реакции сети на спрос, а об управляемом «отклике потребителей на сигналы энергосистемы». Поэтому корректными эквивалентами будут «управление спросом на электроэнергию» или «реакция нагрузки». В рамках той же парадигмы существует термин «virtual power plant» (VPP), который нельзя переводить дословно как «виртуальная электростанция», поскольку это вводит в заблуждение, намекая на некое программное моделирование. По сути, VPP – это «аггрегатор распределенных энергоресурсов», то есть цифровая платформа, которая объединяет множество малых, разрозненных генераторов, накопителей и управляемых нагрузок, позволяя управлять ими как единым, гибким объектом на энергорынке. Еще один краеугольный термин современности – «resilience» применительно к сетям. Это не просто «устойчивость» (которая является

переводом «security»), а более глубокая концепция «живучести» или «способности к восстановлению» системы. «Resilience» подразумевает не только способность противостоять удару (например, экстремальному погодному явлению), но и быстро восстанавливать функцию после него, то есть включает в себя свойства адаптивности и реконфигурации [5].

Таким образом, корректное использование английских эквивалентов в проектировании электрических сетей – это дисциплина, лежащая на стыке инженерии, лингвистики и профессиональной этики. Это не вопрос предпочтения, а требование точности, безопасности и эффективности в международном масштабе. Понимание, что «load flow» – это «расчет установившихся режимов», а «feasibility study» – «технико-экономическое обоснование», выводит специалиста на новый уровень профессиональной коммуникации, позволяя ему не только читать документацию, но и полноценно участвовать в мировом диалоге о будущем энергетики. Инвестиции времени в изучение и правильное применение терминологии окупаются сторицей, минимизируя риски и открывая двери для глобального сотрудничества. В конечном счете, точное слово в энергетике так же важно, как точный расчет.

Список литературы

1. Павлова, Е.В. Специфика передачи терминов различных типов при переводе с английского языка на русский / Е.В. Павлова, Т.Г. Лаптева // Интерэкспо Гео-Сибирь. – 2014. – Т. 6, № 2. – С. 59-63.

2. Розанцев, В.С. Терминологическая эквивалентность. Терминологические и понятийные соответствия / В.С. Розанцев // Студенческий вестник. – 2020. – № 22-1(120). – С. 31-32.

3. Самигуллин, И.И. Особенности применения переводческих трансформаций / И.И. Самигуллин // Студенческий вестник. – 2023. – № 45-1(284). – С. 51-52.

4. Терпак, М.А. Исследование терминологии научно-технического стиля, как одного из видов информативного перевода / М.А. Терпак. – Москва: Изд-во Наука и культура России, 2011. – 284 с.

5. Улиткин, И.А. Использование и перевод сокращений в научно-техническом тексте / И. А. Улиткин, Л.Л. Нелюбин // Наука о человеке: гуманитарные исследования. – 2014. – № 4 (18). – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-i-perevod-sokrascheniy-v-nauchno-tehnicheskom-tekste (дата обращения: 01.12.2025).

ОТ ИНСТРУМЕНТА К ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОМУ ПАРТНЕРУ: ТРАНСФОРМАЦИЯ МЕТОДОЛОГИИ И СОДЕРЖАНИЯ ПОДГОТОВКИ ПЕРЕВОДЧИКОВ В КОНТЕКСТЕ СЕТЕВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА (НА УРОВНЕ МАГИСТРАТУРЫ)

Акай О.М.
д.филол.н., профессор
Санкт-Петербургский государственный университет
Санкт-Петербург, Россия

Актуальность. Подготовка переводчиков на уровне магистратуры в настоящее время переживает глубинный парадигмальный сдвиг, движущей силой которого выступает стремительная цифровизация профессионального ландшафта. Эпоха, когда технологические инструменты рассматривались в образовательном процессе как факультативное дополнение, безвозвратно ушла. Сегодня владение передовым сетевым инструментарием и методами работы с искусственным интеллектом составляет неотъемлемое ядро профессиональной компетенции будущего специалиста, формируя принципиально новую дидактическую модель [2].

Актуальность этой трансформации обусловлена объективными вызовами современной цифровой среды, в которой произошел перелом в распределении профессиональных функций. Искусственный интеллект взял на себя выполнение до 60% рутинных переводческих операций, что кардинально изменило ожидания рынка: ключевой компетенцией становится не выполнение перевода в традиционном понимании, а глубокое гибридное редактирование (post-editing) машинно-генерируемого текста. Современные системы автоматизированного перевода (CAT-инструменты) эволюционировали в интеллектуальные рабочие станции, требующие от пользователя навыков контекстного анализа, голосового управления и настройки автоматизированных рабочих процессов. Одновременно наблюдается рост спроса на локализацию для голосовых помощников и чат-ботов, а также беспрецедентное увеличение на 65% запросов на переводы редких языков, что ставит перед образованием новые сложные задачи. В этих условиях академическая программа магистратуры призвана подготовить не просто лингвиста, а архитектора межъязыковой коммуникации, способного критически оценивать, корректировать и управлять технологическими процессами, обеспечивая культурную и смысловую адекватность конечного продукта там, где алгоритмы демонстрируют системные ограничения в интерпретации контекста, юмора и культурных реалий.

Методы исследования. Теоретические основы трансформации методологии подготовки переводчиков формируются в ответ на стремительную эволюцию самой переводческой деятельности, которая под влиянием искусственного интеллекта и сетевых технологий претерпела кардинальные изменения. Историческая траектория развития перевода от исключительно ручного труда к машинно-автоматизированным процессам завершилась

становлением новой, доминирующей парадигмы – гибридной. Эта парадигма рассматривает перевод не как линейную операцию, а как интеллектуальное, динамичное и взаимозависимое взаимодействие между человеческим экспертом и машинной системой. Внедрение нейронного машинного перевода (NMT), способного учитывать контекст и имитировать стилистику, перенесло фокус с производства текста на его критическую экспертизу, постредактирование и управление качеством.

Концепция гибридного (человек-ИИ) переводческого процесса составляет методологическое ядро этой трансформации [3, С.4]. Данная модель представляет собой структурированный рабочий процесс, в котором сильные стороны человека и машины не конкурируют, а взаимно дополняют друг друга. Машина выступает мощным ассистентом, берущим на себя задачи первичной обработки больших объемов текста, обеспечения терминологической согласованности и базового перевода, что позволяет ускорить обработку заказов в несколько раз. Однако, как признают практики, финальную ответственность за результат несет человек, что делает его роль незаменимой [4]. Человеческий интеллект остается решающим фактором для интерпретации культурного контекста, эмоциональных нюансов, юмора и идиоматических выражений, а также для стратегического принятия решений в сложных или креативных задачах.

Результаты исследования. Современный образовательный стандарт в области перевода формируется вокруг трех взаимосвязанных содержательных кластеров, интегрированных в логику магистерской программы. Первый кластер – **технологический стэк переводческой деятельности** – включает углубленное изучение архитектуры систем машинного перевода, методологий их тренировки и кастомизации для узких предметных областей [6, С.18-19]. Студенты осваивают не только интерфейс инструментов, но и принципы работы с нейросетевыми моделями, что позволяет перейти от пассивного использования к активной настройке алгоритмов под конкретные задачи. Практикумы строятся на сравнительном анализе результатов, генерируемых разными платформами, и последующей оптимизации промптов для крупных языковых моделей, что формирует навык критического диалога с искусственным интеллектом.

Второй кластер фокусируется на **углубленной лингвистической и аналитической подготовке**, но в принципиально новом ключе. Традиционные дисциплины, такие как стилистика, прагматика и лингвокультурология, получают прикладное технологическое измерение. Их содержание переориентируется на анализ типичных ошибок машинного перевода, семантических искажений, порождаемых алгоритмами, и разработку стратегий их устранения. Так, изучение когнитивных метафор или культурных концептов напрямую увязывается с задачами постредактирования и экспертной оценки, где переводчик выступает как финальный арбитр культурной релевантности и концептуальной точности [1].

Третий, принципиально новый содержательный блок посвящен **этико-управленческим и правовым аспектам цифрового перевода**. В него входят вопросы цифровой безопасности данных, авторского права на тексты, сгенерированные с участием искусственного интеллекта, профессиональной

ответственности переводчика за конечный продукт, а также менеджмента лингвистических проектов в распределенных командах с использованием сетевых платформ.

Теоретическая интеграция искусственного интеллекта в методологию подготовки получает конкретное воплощение и эффективную верификацию через практико-ориентированные форматы обучения. Опыт использования ИИ-инструментов трансформирует аудиторную работу в симуляцию реальных профессиональных рабочих процессов, где каждый инструмент изучается не изолированно, а как компонент комплексного технологического стека [2, С.241]. Показательным кейсом системной реализации такого подхода является новая программа магистратуры факультета иностранных языков СПбГУ «Перевод и переводческие инновации в сфере сетевых технологий и искусственного интеллекта», учебный план которой представляет собой сконцентрированную модель инновационной образовательной экосистемы.

Уникальность программы заключается в построении сквозной логики от базовой технологической грамотности к специализированным профессиональным компетенциям, что демонстрирует эволюцию требований к современному переводчику. Основу закладывает дисциплина **«Промышленная обработка текста с помощью Python для лингвистов»**, принципиально отличающаяся от классических курсов информатики. Ее фокус – формирование навыков автоматизации рутинных лингвистических операций: разработка скриптов для анализа текстовых корпусов, извлечения терминологических паттернов и препроцессинга данных, что сокращает время предпереводческого анализа и минимизирует человеческую ошибку при работе с большими массивами. Следующий уровень, представленный курсом **«Локализация IT-продуктов и управление переводческими проектами»**, погружает студентов в актуальные реалии цифрового рынка. Работа с облачными платформами локализации (Crowdin, Smartcat), системами контроля версий и файлами ресурсов формирует компетенцию управления проектами в условиях, когда переводчик становится связующим звеном между разработчиками, лингвистами и конечным пользователем цифрового продукта.

Сердцем программы, непосредственно интегрирующим искусственный интеллект в профессиональный рабочий процесс, выступает блок дисциплин **«Технологии машинного перевода и постредактирование (MT-PE): от теории к практике»**. Его новизна заключается в отказе от абстрактного изучения алгоритмов в пользу сравнительного инжиниринга. Студенты учатся проводить аудит различных систем машинного перевода – от коммерческих движков вроде ModernMT до крупных языковых моделей типа GPT – и разрабатывать стратегии их кастомизации под конкретные типы текстов и домены. Применение международных стандартов качества постредактирования (ISO 18587) превращает интуитивную правку в измеримую и управляемую операцию с четкими метриками скорости и адекватности.

Программа совершает концептуальный прорыв, предлагая дисциплины, выводящие переводчика из роли пассивного пользователя в статус соразработчика лингвистических решений. Курс **«Разработка и обучение**

лингвистических интеллектуальных агентов» готовит специалистов для новой ниши на стыке лингвистики и ИТ. Практическая работа с фреймворками для создания диалоговых систем (Rasa, Dialogflow) и API крупных языковых моделей позволяет студентам проектировать прототипы чат-ботов, способных обрабатывать запросы на нескольких языках, что соответствует растущему спросу на локализацию интерфейсов виртуальных ассистентов. Финализирует эту логику курс **«Data-Driven перевод: анализ данных и управление терминологией в эпоху Big Data»**, который формирует у магистрантов компетенции аналитика. Умение проводить аудит переводческих память, выявлять аномалии в терминологии с помощью статистических методов и строить системы управления лингвистическими знаниями готовит их к роли архитектора терминологических баз и стратега обеспечения консистентности в крупных многолетних проектах.

Практический аспект, реализованный в данной программе, демонстрирует переход от обучения отдельным инструментам к построению целостной **цифровой рабочей среды будущего переводчика**. Каждый курс представляет собой звено в цепи, которая ведет от обработки сырых языковых данных к созданию интеллектуальных лингвистических продуктов, а аттестация в формате защиты реальных проектов для индустриальных партнеров обеспечивает бесшовную интеграцию выпускника в профессиональное сообщество. Это подтверждает тезис о том, что современная магистратура по переводу –*f* это лаборатория по производству инновационных гибридных компетенций, где технологическая оснащенность становится новым языком профессионального мастерства.

Заключение. Проникновение искусственного интеллекта и сетевых технологий в сферу межъязыковой коммуникации инициировало не адаптационное, а фундаментальное преобразование парадигмы подготовки переводчиков на уровне магистратуры. Основной вывод заключается в том, что технологическая трансформация профессии перестала быть внешним фактором и стала имманентным ядром образовательного процесса, детерминируя пересмотр как методологических принципов, так и содержательного наполнения учебных программ. Методология эволюционировала от линейной модели «преподаватель–студент–текст» к сложной экосистеме «преподаватель–студент–ИИ-инструменты–сетевая среда», где ключевой педагогической задачей становится формирование способности к критическому управлению гибридными интеллектуальными процессами. Содержательное ядро сместилось с накопления исключительно лингвокультурологических знаний в сторону синтеза технологической грамотности, продвинутой аналитики данных и углубленной этико-управленческой рефлексии, что находит отражение в появлении принципиально новых дисциплин – от промышленной обработки текста до разработки лингвистических интеллектуальных агентов.

Ключевое значение в этой трансформации приобретает комплексный, холистический подход к подготовке специалиста нового поколения. Его эффективность обеспечивается не простым суммированием отдельных курсов по ИИ и переводу, а их глубокой междисциплинарной интеграцией, создающей

синергетический эффект. Комплексность проявляется в трех взаимосвязанных аспектах: концептуальном, операциональном и ценностном. На концептуальном уровне она обеспечивает формирование у магистранта целостного понимания переводческого процесса как управляемого технологического цикла, где принятие каждого решения – от выбора инструмента машинного перевода до стратегии постредактирования – подкрепляется анализом данных. На операциональном уровне такой подход формирует уникальный навыковый профиль, позволяющий выпускнику одновременно выступать в роли лингвиста-эксперта, IT-ориентированного локализатора и менеджера лингвистических проектов, что многократно повышает его устойчивость на динамичном рынке труда.

Наиболее значимым является ценностный аспект комплексного подхода, который возвращает в центр цифровой трансляции гуманистическое начало. Подготовка переводчика в предлагаемой модели направлена не на его подчинение алгоритмам, а на развитие способности к этической и культурной экспертизе машинно-генерируемого контента, к ответственному исправлению системных ошибок и когнитивных искажений искусственного интеллекта. Таким образом, конечная цель трансформированного образования заключается в подготовке **архитектора глобальной коммуникации** – специалиста, который, в совершенстве владея цифровым инструментарием, остается гарантом смысловой точности, культурной адекватности и этической состоятельности межъязыкового диалога в цифровую эпоху. Успех будущих магистерских программ будет определяться их способностью институализировать этот комплексный симбиоз технологической мощи и непреходящей ценности гуманитарного критического мышления.

Список литературы

1. Celia Rico. The role of machine translation in translation education: A thematic analysis of translator educators’ beliefs // Transinterpreter. – 2022. – URL: https://www.trans-int.org/index.php/transint/article/view/1341 (дата обращения: 17.11.2025). – Текст: электронный.

2. Jia Zhang, Stephen Doherty. Investigating novice translation students' AI literacy in the context of machine translation // The Interpreter and Translator Trainer. – 2025. – DOI: 10.1080/1750399X.2025.2541478. – URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1750399X.2025.2541478 (дата обращения: 01.12.2025). – Текст: электронный.

3. Mariusz Marczak. Translation Pedagogy in the Digital Age // Angles. – 2018. – URL: https://journals.openedition.org/angles/895 (дата обращения: 17.11.2025). – Текст: электронный.

4. Pingqing Chen. The Impact of Generative AI on the Role of Translators and Its Implications for Translation Education // Education Insights. – 2024. – Vol. 1, № 2. – P. 24-33. – DOI: 10.70088/kc9vk395. – URL: https://soapubs.com/index.php/EI/article/view/91 (дата обращения: 17.11.2025). – Текст: электронный.

5. Xujun Tian. Personalized translator training in the era of digital intelligence // Heliyon. – 2024. – Vol. 10, iss. 15. – DOI: 10.1016/j.heliyon.2024.e4153856. – URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844024153856 (дата обращения: 20.11.2025). – Текст: электронный.

6. Yuhua Wang. Artificial Intelligence Technologies in College English Translator Education // Journal of Electrical Systems and Information Technology. – 2023. – DOI:

10.1186/s43067-023-00084-2. – URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10132792/ (дата обращения: 01.12.2025). – Текст: электронный.

ИКТ МӨМКИНЛЕКЛӘРЕН ФАЙДАЛАНЫП ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕН УКЫТУ ЮЛЛАРЫ

Ахметзянова А.З.
татар теле һәм әдәбияты укытучы
“81нче мәктәбе”
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, вакыт үтә, дәвер үзгәрә.. Дәвергә ияреп кеше үзгәрә, без үзгәрәбез. Чыннан да шулай моннан 37 ел элек мәктәпкә кергән елларым... Журнал, ручка, диафильм, сирәк кенә килгән документаль кинолар.Вакыт күптә үтмәде сыман. Мәгариф күпме үзгәрешләр кичерә. Гомердә ишетмәгән нәрсә-санактан файдалана башладык. Хәят белән элемтәгә кердек, укытуда яңа методлар, алымнар куллана башладык. Акыллы техникага ияреп укучыларның фикерләү дәрәҗәсе камилләшә бара. Без мөгаллимнәргә нәрсә кала. Дәресләрне кызыклы, эффектлы итеп үткәрү өчен, һәр дәрескә нинди дә булса яңалык алып керергә, эзләнергә, төрле алдынгы методларны, үз тәҗрибәңә бәйләп, кулланырга кирәк.

Мин шулай эшләргә тырышам. Татар теле һәм әдәбияты укытучысы буларак, мин укыту – тәрбия процессында яңа педагогик технологияләр белән беррәттән, мәгърифәтчеләребез, энциклопедист галимнәр Ризаэддин Фәхреддин, Каюм Насыйриларның хезмәтләрен дә файдаланам. Менә берничә ел инде дәресләрдә һәм дәрестән тыш чараларда ИТК ярдәмендә проектлар төзеп, кулланып укучыларның фикерләү дәрәҗәсе өстендә эшлим. Проект методы белән кызыксынуның төп сәбәбе булып, Intel “Киләчәкне укыту” («Обучение для будущего») программасының мәктәп системасына килеп керүе булды. Берничә лекция тыңлаганнан соң, шушы программага нигезләнеп, проект эшләргә куштылар. Күп кенә укытучылар югалып калды.Минем үземә дә башта ничектер булдыра алмам кебек тоелды .Нәрсә соң ул проект? Эшне нидән башларга? Бу сораулар бик күп укытучыларны борчыган кебек мин дә эшли алмам дип уйладым. Үзегез беләсез бит инде. Укытучының эше эзләнүдә бит.. Мин проект нәрсә ул? Ничек төзиләр? Тарихын өйрәнергә,күп китаплар укырга, интернеттан эзләнергәтотындым . Нәтиҗәдә, кыска вакыт өчен дә күп нәрсәгә төшендем. Хәзер мин сезгә проект методына кыскача төшенчә биреп китәм.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә ИКТ ярдәмендә проектлар методын куллану очраклары күрсәтелә. Проектлар методының килеп чыгу тарихына игътибар итик. Проектлар методы – яңа методлардан саналмый. 1905 нче елда Россиядә С.Т.Шацкий бер төркем хезмәткәрләре белән проектлар методының беренче элементларын укыту тәҗрибәсендә куллана башлый. 1931 нче елда проектлар методы укыту өлкәсендә тыела. Шуннан соң бу метод Россиядә кулланылмый. Ә Америка Кушма Штатларында бу метод 1920 нче елларда килеп чыга һәм аны проблемалар методы дип атыйлар. Бу эш белән философ, педагог Дж.Дьюн һәм аның укучысы В.Х.Килпатрик шөгыльләнә. Бу метод бүгенгесе көндә педагогик практикада актив кулланыла. Проектлар методының килеп чыгу тарихына игътибар итик. Проектлар методы – яңа методлардан

саналмый. 1905 нче елда Россиядә С.Т.Шацкий бер төркем хезмәткәрләре белән проектлар методының беренче элементларын укыту тәҗрибәсендә куллана башлый. 1931 нче елда проектлар методы укыту өлкәсендә тыела. Шуннан соң бу метод Россиядә кулланылмый. Ә Америка Кушма Штатларында бу метод 1920 нче елларда килеп чыга һәм аны проблемалар методы дип атыйлар. Бу эш белән философ, педагог Дж.Дьюн һәм аның укучысы В.Х.Килпатрик шөгыльләнә. Бу метод бүгенгесе көндә педагогик практикада актив кулланыла .

Педагог эшчәнлеге :

- укучылар эше белән идарә итү;
- планлаштыру һәм үтәлешне контрольдә тоту;
- тиешле төзәтмәләр кертү;
- гомуми юнәлеш бирү;
- шул юнәлеш буенча эшләүне тәэминитү.

Укучы өчен проект нәрсә ул?

- иҗади мөмкинлекләрен ачу;
- төркемдә эшләү күнекмәләре булдыру;
- үзе сайлаган кызыклы проблеманы (теманы)ачу өстендә эшләү ;
- үзенең эшен (хезмәтен) презентацияләү.

Проект эше түбәндәге этаплардан тора:

- тема тәкъдим ителә;
- юнәлеше, максаты, бурычы аңлатыла;
- үтәү вакыты билгеләнә ;
- башка сыйныф укучыларының иң яхшы эшләре күрсәтелә;
- проект эшенең планы төзелә ;
- укучылар үзләрен кызыксындырган шәхси биремне сайлыйлар;
- укучы шәхси бирем буенча материал эзли, җыя;
- йомгаклау дәресендә проект эше ялгана;
- чыгышларның планы төзелә;
- проект эшен яклау оештырыла.

Проектлау, укучыларның мөстәкыйль эше булса да, педагог җитәкчелегеннән башка уңышлы була алмый. Башта проект эшләүнең берничә этабын билгелиләр: проектлау биремен эшләү, проект эшен башкару, нәтиҗәләр ясау-гомумиләштерү, проектны яклау һәм рефлексия.

Проектлау биремен эшләү. Укучыларга берничә проект темасы тәкъдим ителә, проектны үтәү шартлары билгеләнә, максат ачыклана, эш планы төзелә.

Проектлау биремне үтәү өстендә эшне үз эченә ала, мөмкин кадәр балаларның мөстәкыйльлеге тәэмин ителә, педагог укучылар эшенә тиешле юнәлеш бирә, вакытында үтәүгә һәм эш сыйфатына контрольлек итә.

Гомумиләштерү – проектлау планында каралган материалларны эшләү. Бу этапта укучылар материалларны бергәләп эшлиләр.

Проектны яклау – иң тирән эз калдыручы этап. Проектлар яклау сыйныф укучылары алдында үтә. Яклау барышында проектның камиллеге һәм кимчелекләре ачылырга тиеш.

Таблица 1

Проект төзергә керешкәнче эшләр	**Укучы проект өстендә эшли, биремнәр**	**Проект төзегәннән соңгы эшләр**
Әсәрне тулысы белән укып чыгу. Сораулар һәм биремнәргә телдән җаваплар бирдерү. Тест сорауларына җавап алу. Проект өстендә эшләү планын төзү.	Эш төркемен күзәтү методы. Сораулар һәм биремнәргә телдән җаваплар бирдерү. Иҗади тестирование.	Дискуссия Презентация һәм буклетлар конкурсы. Проектны яклау.

Бәяләмә методлар: Проект осталыгының алгоритмы түбәндәгеләрдән гыйбарәт:

1 этап. Проект темалары тәкъдим итү.

2 этап. Укучыларның кызыксынуларын һәм мөмкинлекләрен исәпкә алып, мөстәкыйль эшләү өчен тема сайлау. Бу этапта укылачак әсәр нәрсә турында? Анда күтәрелгән проблемалар нәрсәсе белән әһәмиятле? һ.б. сораулар куела.

Эзләнү эшчәнлегенең максатлары ачыклана,әсәрнең язылу чоры, тарихы , эчтәлеге, гомумән, әсәр буенча иҗади эш башлана.

3-4 этапларда төркемнәр эчендә хәл ителәчәк проблемалар ачыклана һәм чишелә. Алда торган эшнең планы, эзләнү алымнары билгеләнә.

5 проектны гамәлгә ашыру этабында тәкъдим ителгән тема буенча эш башлана, ягъни тиешле әсәрләр белән үзлектән танышу, аларны анализлау, проблемаларын билгеләү өстендә эш алып барыла. Бу этапта укучылар әсәрдәге вакыйгалар һәм янәшә куелган язмышлар белән таныша; төп фикерне бирүдә кулланылган чараларны күзәтә; күтәрелгән тема буенча фикер алыша, аңа үз мөнәсәбәтен белдерә.

Тикшерү нәтиҗәләре. Шуны да әйтергә кирәк, проект өстендә эшләгән вакытта һәр иҗади төркемнең уңышка ирешүе аерым укучыларның тырышлыкларыннан килә.

Проект турында белешмә.

Кичектергесез башлангыч белемнәр:

Проект әзерләү һәм аны яклау укучыларга билгеле бер белем, осталык һәм күнекмәләр генә биреп калмый, ә балада уңай хисси халәт кичерешләре тудыра, шуның нәтиҗәсендә татар теле һәм әдәбияты фәннәрен өйрәнүгә, әдәби әсәрләрне кызыксынып, күпләп укуга омтылыш көчәя. Мәсәлән, әдәбият дәресләрендә укучылар бирелгән тема буенча иҗади эшләү дәверендә дәреслек, яки хрестоматия материалларыннан гына түгел, башка чыганаклардан да мөстәкыйль рәвештә кирәкле мәгълуматлар таба алалар. Проект эшчәнлегендә иң беренче чиратта укучы мәнфәгатьләре, аның тормыш тәҗрибәсе, сәләт мөмкинлекләре искә алына. Әлеге эшчәнлек нигезендә бергәләп эшләү балаларны башлаган эшне ахырына җиткерергә өйрәтә. Проект методын куллану эшнең нәтиҗәсен күрү, бигрәк тә сыйныф укучылары, әти-әниләр һ.б. алдында чыгыш ясарга мөмкинлек булуы белән кызыклы.

Укыту чаралары (мероприятияләре):

- Проблеманы билгеләү.
- Проблеманы чишәргә мөмкин булган юлларны анализлау.
- Проблеманы чишү юлларын билгеләү.
- Нәтиҗә.
- Нәтиҗәләрне яклау.

Таблица 2

Деференцияле укыту методлары	
Укучы дәресне аңлавы	Биремнәр буенча китапханәдә һәм өйдә әсәрләрне уку, аларны өлешләргә бүлү, план төзү, һәр өлешнең төп фикерен табып формалаштыру.Төркемнәрдәге укучыларның әсәрләрне кызыксынып, бик теләп укып чыгуы, төп темалар , теманы ачарга ярдәм иткән вакыйгаларның дөрес билгеләнүе.
Алдынгы (одоренный) балалар белән эшлү	Теманы төрләндерү, Язучының башка әсәрләре өстендә группаларга бүленеп эшләү

Проект төзү өчен кирәкле материаллар.

– Фотоаппарат, лазерлы диск, компьютер, принтер, цифрлы камера, проекционсистема, сканер, проектор.

– Язучы турында белешмә, сайланма әсәрләре.

Үзеңнең интернет ресурсларың турында язарга мөмкин

Йомгаклау. Тел һәм әдәбият дәресләрендә проектлар методын куллану – укучыларның иҗади сәләтен үстерүгә этәргеч булып тора. Укучыларда яңа проектлар эшләү теләге туа һәм фәнгә карата кызыксыну уяна. Иҗади эшчәнлек тәҗрибәсенә ия булган саен укучыларның белем сыйфаты да үсә. Аларның уйлау дәрәҗәсе арта, дәрес тә эффектлы, уңышлы үтәү.

Әдәбият исемлеге

1. Баязитова Ф.С., Рамазанова Д.Б., Хәйретдинова Т.Х., Садыйкова З.Р., Барсукова Р.С. Татар халык сөйләшләре. – Казан: Мәгариф нәшрияты, 2008. – 495 б.
2. Вәлиева Р. Шагыйрь турында җыр. – Казан: Слово , 2006. – 24б.
3. Ганиев Ф.Ә. Татар теленең аңлатмалы сүзлеге. – Казан: Матбугат йорты, 2005. – 847 б.
4. Ганиев Ф.Ә. Русча-татарча сүзлек. – Мәскәү: ИНСАН, 1997. – 706 б.
5. Дубровкина В.Н. От Михайловки до Шарлыка. – Оренбург: Печатный Дом “ДиМур”, 1997. – 162 б.
6. Кашшаф Г. Муса турында истәлекләр. – Казан: Татарстан китап нәшрияты, 1964. – 310 б.
7. Корбанов Т. Кызыл чәчәкләр. – Казан: Татарстан китап нәшрияты, 1990. – 128 б.
8. Мавликаев В.Х. Шарлыкский район в названиях. – Шарлык: АОЗТ Димур, 1995. – 54 б.
9. Русча татарча сүзлек. – Казан: Татарстан китап нәшрияты, 1971. – 804б.
10. Футорянский Л.И. История Оренбуржья. – Оренбург: Оренбургское книжное издательство, 1996. – 350б.

ПЕРЕВОД В СПОРТЕ: ТОНКОСТИ РАБОТЫ С ИНТЕРВЬЮ, КОНТРАКТАМИ И ПРАВИЛАМИ

Ахметшина Л.В.
к.филол.н., доцент
Поволжский государственный университет физической культуры, спорта и туризма
Казань, Россия

Актуальность. Профессия спортивного переводчика выходит далеко за рамки простого перевода слов. Это комплексная работа, требующая глубоких специальных знаний. В статье подробно раскрываются ключевые направления деятельности. В сфере интервью и коммуникаций переводчик выступает как психолог и медиастратег или даже pr-менеджер. Он адаптирует мысль учитывая культурные особенности, чтобы донести истинный смысл высказываний спортсмена и защитить его репутацию. Работа с контрактами требует от переводчика роли юриста-лингвиста. Абсолютная точность в передаче сложной терминологии и понимание спортивного права являются критически важными, так как от этого зависят многомиллионные сделки и карьеры. При переводе специалист обеспечивает унификацию терминов и ясность трактовок, что является основой для честного судейства и соблюдения всех правил и регламентов. Спортивный переводчик предстает как «невидимый посредник», чья работа лежит в основе функционирования всей международной спортивной индустрии

Результаты исследования. Интервью. Работа с интервью – это публичный и психологически напряженный аспект труда спортивного переводчика. Здесь он выступает в трех ипостасях: голос спортсмена, его защитник и культурный мост. Передача эмоций и характера, а не только слов. Задача переводчика – донести не просто смысл, а интонацию, эмоциональный окрас и личность спортсмена. Если футболист после проигрыша сгоряча говорит резкую, но идущую от сердца фразу, дословный перевод может создать скандал. Опытный специалист смягчит форму, сохранив суть разочарования. «Мы не оправдали ожиданий, и это неприемлемо» вместо дословного «Это позор, я в ярости на команду». Культурный код и идиомы. Прямой перевод идиомы – верный путь к непониманию. Если американский баскетболист говорит: "It’s not rocket science", дословный перевод бессмыслен. Переводчик подберет русский аналог: «Не надо быть семи пядей во лбу». Шутки, отсылки к местным реалиям или поп-культуре. Переводчик должен мгновенно найти эквивалент или кратко объяснить суть, чтобы шутка не повисла в воздухе. Работа в режиме реального времени: синхрон и эго-трансляция. На пресс-конференциях часто используется синхронный перевод. Переводчик, находясь в кабине, слышит речь и практически одновременно переводит ее на язык аудитории. Это требует колоссальной концентрации и умения мгновенно находить эквиваленты для спортивных терминов («offside» – «вне игры», «full-court press» – «прессинг по всей площадке»). Эго-трансляция – когда переводчик говорит голосом спортсмена, используя местоимение «я». Это

создает эффект прямого общения, но требует полного погружения в роль и доверия со стороны атлета. Проактивная роль и управление кризисами. Переводчик часто видит подводные камни в вопросах журналистов. Наводящий или провокационный вопрос может быть перефразирован для безопасности. Например, вопрос: «Правда ли, что ваш тренер некомпетентен?» может быть смягчен до: «Каковы ваши впечатления от работы с тренером в этом сезоне?». Переводчик действует как буфер, оберегая спортсмена от необдуманных высказываний и медийных ловушек [1].

Контракты. Если в интервью важна эмоция, то в контрактах – абсолютная, стерильная точность. Юридический перевод в спорте – это отдельная специализация, требующая глубоких знаний не только языка, но и спортивного права. 1.Терминологическая точность. Рассмотрим ключевые понятия: «Guaranteed money» vs. «Incentives»: гарантированные выплаты против бонусов. Переводчик должен четко разграничить, какие суммы игрок получит в любом случае, а какие – за достижение конкретных показателей (например, «забить 15 голов за сезон»). «Buyout clause»: отступные. Крайне важно перевести условия ее активации – кто может заплатить (любой клуб или только зарубежный), и в какой срок. «Loyalty bonus»: бонус за верность. Требует точного указания условий его получения и сохранения. «Termination clause» vs. «Mutual termination»: расторжение контракта по инициативе одной из сторон или по взаимному согласию. Последствия для каждой из сторон должны быть изложены кристально ясно. 2. Контекст и юрисдикция. Контракт, составленный в Великобритании, будет оперировать терминами английского права, а в Испании – испанского. Переводчик должен не только перевести термин, но и понять его правовую суть в конкретной системе. Например, понятие «image rights» (права на имидж) может по-разному трактоваться и регулироваться в разных странах. Ошибка здесь может привести к многомиллионным искам и потере контроля спортсмена над своим брендом. 3. Скрытые нюансы и последствия. Фраза «клуб обязуется обеспечить игрока жильем» может быть переведена как «квартира» или «дом». Разница в комфорте и стоимости существенна. Уточнение «с арендой, оплачиваемой клубом» или «с предоставлением служебного жилья» – это уже детали, которые меняют условия жизни спортсмена и его семьи.

Правила и регламенты. От точности формулировок зависит соблюдение принципа честной игры. 1. Унификация терминологии. В одном виде спорта, например, в автоспорте, термин «constructor» означает именно «конструктор» (производитель шасси), а не просто «строитель». Во всех официальных документах этот термин должен использоваться единообразно. Переводчик создает глоссарий, которым потом пользуются все участники процесса: судьи, менеджеры, спортсмены. 2. Интерпретация сложных формулировок. Правила часто пишутся витиеватым юридическим языком. Задача переводчика – преобразовать их в четкие, однозначные инструкции. Например, сложное правило о «помехе при обгоне» в «Формуле-1» должно быть переведено так, чтобы у пилота не оставалось сомнений, какие маневры разрешены, а какие наказуемы[4]. 3. Адаптация для разных аудиторий. Один и тот же регламент переводится по-разному для официального документа, для публичной памятки спортсменам и для

краткой инструкции болельщикам. Переводчик должен уметь адаптировать мысль и вносить контекст, сохраняя суть, но меняя стиль изложения [3].

Золотой стандарт: компетенции идеального спортивного переводчика: чтобы справляться с такими разнообразными задачами, специалист должен обладать уникальным набором качеств. Билингвальная компетенция: свободное владение двумя языками на уровне носителя. Глубокие отраслевые знания: понимание специфики вида спорта, его тактики, истории, экономики и «закулисных» процессов. Юридическая и деловая грамотность: знание основ контрактного и корпоративного права. Культурный интеллект: понимание менталитета, традиций и невербальных сигналов обеих культур. Этическая устойчивость и конфиденциальность: переводчик – лицо неприкосновенное. Он слышит и переводит коммерческие тайны, личные переживания и стратегические планы. Его профессионализм – в молчании [4].

Заключение. Современный спортивный переводчик – это больше чем лингвист. Это стратегический актив команды или спортсмена. Его точная и выверенная работа, оставаясь за кадром, являться одним из краеугольных камней, на которых строится глобальный мир профессионального спорта. В этой невидимой игре побеждает тот, кто нашел специалиста, способного говорить на языке не только слов, но и побед. Спортивный переводчик – это гибридный специалист. Ему недостаточно в совершенстве владеть иностранным языком, нужно постоянно быть в контексте, работать в реальном времени. Именно работа этих «невидимых проводников» позволяет международному спортивному сообществу функционировать как единый организм. Они обеспечивают честность сделок, чистоту коммуникации и, в конечном счете, способствуют тому, чтобы главными героями оставались спортсмены и сама игра, а языковой барьер не становился препятствием на пути к великим победам и взаимопониманию.

Список литературы

1. Кутяева, О.М. Профессиональный круг интерпретации в деятельности переводчика международного спортивного матча / О.М. Кутяева // Вестник Иркутского государственного технического университета. – 2014. – № 1(84). – С. 225-230

2. Лазарева, Е.А. Проблемы переводческой компетенции при переводе имен, спортивных терминов, названий географических обьектов во время подготовки к Универсиаде 2019 / Е.А. Лазарева, Н.Н. Бумарскова, В.А. Никишкин // Актуальные вопросы организации волонтерской деятельности в рамках подготовки к Универсиаде 2019: лингвопереводческий, психолого-педагогический, организационно-управленческий и социальный аспекты : Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции студентов и молодых ученых, посвященной Универсиаде 2019 в г. Красноярске, Красноярск, 02–03 ноября 2017 года. – Красноярск: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования "Сибирский государственный университет науки и технологий имени академика М.Ф. Решетнева", 2017. – С. 28-29

3. Михина, А.С. Особенности перевода спортивной терминологии в английском языке / А.С. Михина // Теория и практика современной науки. – 2021. – № 5(71). – С. 294-297

4. Семейко, Л.В. «Ложные друзья переводчика» в спортивной терминологии / Л.В. Семейко, Ж.В. Гриб // Перспективы лингвистического знания: молодёжь и наука : Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции аспирантов, магистрантов, студентов и школьников, Стерлитамак, 11 марта 2022 года / Отв. редактор Н.В. Матвеева. Том 1. – Стерлитамак: Стерлитамакский филиал федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего профессионального образования "Башкирский государственный университет", 2022. – С. 230-235

ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ ЯҢА ТЕХНОЛОГИЯЛӘР КУЛЛАНЫП ЭШЛӘҮ

Ахметшина З.В.
татар теле укытучы
“37нче гимназия”
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, бүгенге җиһан катлаулы, тиз үзгәрүчән. Шуның белән бәйле рәвештә мәгарифнең дә яңа шартларда яшәргә сәләтле кеше тәрбияләүдәге җаваплылыгы арта бара.

Мәгарифне инновацион үстерү-республикабыз һәм илебез киләчәгенең нигезе. Шуңа күрә белем бирүдә инновацион юнәлешне үстерү-төп бурычларның берсе.

Яңа нәтиҗәләргә ирешү, конкурентлыкка сәләтле, социаль яктан җаваплы, инициативалы һәм компетентлы гражданнар тәрбияләү-инновацион белем бирүнең төп бурычлары шулар.

Соңгы унъеллыкта җәмгыятебездә барган үзгәрешләр белем бирү системасын да читләтеп үтмәде. Педагогик тәрбия һәм тәҗрибә заманча таләпләргә җавап бирергә тиеш. Укучыга булган мөнәсәбәт белән бергә,укытуның эчтәлеге дә үзгәрергә тиеш. Мәктәпләрдә, белем бирүнең традицион формалары белән беррәттән, укытуның сыйфатын сизелерлек дәрәҗәдә күтәрүче яңа (инновацион) технологияләр дә уңышлы файдаланыла.

Социаль-тарихи һәм мәдәни процессның шундый субъекты булып һәрьяктан камил, рухи яктан үскән шәхес тора. Ул шул мохиттә яшәргә сәләтле булу белән бергә анда актив эшләү күнекмәләренә дә ия булырга тиеш. Хәзерге шартларда «мәгариф» дигән төшенчә үзе дә үзгәрә башлады. Ул элегрәк мәктәптә укыту процессы белән генә тиңләштерелсә, хәзер киңрәк мәгънә ала бара. Моңа мәгълүмати технологияләр дә нык тәэсир итә. Бүгенге мәгълүмати технологияләргә нигезләнгән мәгарифнең нәтиҗәлелеге файдаланыла торган технологияләрнең төренә генә түгел, ә бәлки педагогик эшнең сыйфатына да бәйле. Технологик инновацияләр педагогик метод һәм алымнар эчтәлегенең баюына китерә, шуның белән бергә алар педагогика үсешенә тулаем тәэсир итә.Укыту процессында яңа педагогик технологияләрне куллану яңа метод һәм алымнарны үстерүгә укытучыларга, эш стилен үзгәртеп, яңача эшләргә, педагогик системада структур үзгәртеп коруларны гамәлгә ашырырга ярдәм итә. Бу исә педагогик процессны оештыруга һәм аның белән идарә итүгә үзенчәлекле бурычлар куя. Татар телен инновацион технологияләр белән укыту -уку процессын яңача оештыру дигән сүз. Аның мөһим мәсьәләләре булып өйрәнелә торган фәнгә кызыксыну уяту, танып-белү активлыгын үстерү, аралашу процессында үзара аңлашу һәм ярдәмләшү мохите тудыру, укучыларның иҗади сәләтләрен ачыклау һәм үстерү тора [1, Б. 37].

Заман уку-укыту эшчәнлегенең барлык тармагына да үзгәрешләр кертә, безгә, укытучыларга да, яңа таләпләр куя. Сыйфатлы белем бирү өчен, мәгариф өлкәсендә модернизацияләү кирәклеген аңлап, без дә дәресләребездә

инновацион технологияләр кулланып эшләргә тиеш. Тәрбияле, белемле, бар яктан булган шәхес, ягъни көндәшлеккә сәләтле укучы тәрбияләү өчен заман белән бергә атлау, укучыларны кызыксындырырлык яңа технологияләр кулланып эшләү мөһим [2, Б. 29].

Татар теле – халыкара мәйданда зур абруйлы телләрнең берсе. Шулай булгач, ул үзен саклаган, хөрмәт иткән халкына дәүләт теле буларак хезмәт итәрлек тулы көчкә ия. Туган телебезне камилләштерү, үстерү–дәүләт күләмендәге җитди һәм әһәмиятле бурычларның берсе. Татар теленең кулланылыш даирәсен киңәйтүнең, аны үзләштерүне тиешле дәрәҗәгә күтәрүнең төп юлы –рус мәктәпләрендә укучыларга татар теле һәм әдәбиятын сыйфатлы, нәтиҗәле итеп укыту.

Соңгы елларда безнең илебездә компьютер тормышыбызның бөтен өлкәләренә дә үтеп керде. Укытучы профессиясе дә уку эшчәнлегендә компьютер технологияләреннән файдалануны таләп итә. Информацион технологияләрнең зур тизлек белән үсүе яшь буынның белемле, иҗади фикер йөртүгә сәләтле булуын таләп итә.

Компьютер технологияләре белем бирүнең эчтәлеген, методларын, оештыру формаларын сыйфатлы итеп үзгәртә, укучыларның шәхси сәләтләрен, үзенчәлекләрен, танып белү сәләтен үстерүгә ярдәм итә.

Хәзерге вакытта дәресләрдә мультимедиа чараларын еш кулланабыз. Бу мультимедиа технологияләрен куллану яңалыклар белән кызыксыну теләге уята. Беренчедән, укучыларның белемнәре формалаштырыла, икенчедән, сөйләм һәм мультимедиа чаралары белән эшләү күнекмәләре формалаша.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә яңа технологияләрне куллануның төрле алымнары кулланыла. Мультимедия технологиясе слайд- иллюстрацияләр күрсәтергә, читтән торып экскурсия үткәрергә мөмкинлек бирә. Укучыларның татар телендәге информация белән кызыксынулары татар әдәбияты дәресләрендә компьютер куллануның бик күп мөмкинлекләрен ача.

1. Интеренет – татар әдипләренең әсәрләрен һәм танылган язучыларның сирәк басмалары белән таныша алу.

2. Компьютер ярдәмендә укыту тиз һәм нәтиҗәле итеп үткән материалны актуальләштерә ала.

3. Укучыларның белем һәм күнекмәләрен бәяләүдә ярдәм итә.

4. Әдәбият дәресләрендә иллюстрацияләр, сәнгатьле уку күнекмәләре бирү һәм шагыйрьләрнең көйгә салынган җырларын тыңларга мөмкин. Дәреснең төрле этапларында материал мультимедия аша бирелә.

Практика күрсәткәнчә, дәресләрдә компьютер куллану белем бирүдә традицион методлардан өстен булуын раслый, укучы дәресләрдә актив катнашучы була. Компьютер программалары укытуны индивидуальләштерүгә ярдәм итә, укучыларның мөстәкыйль эшләүләрен оештырырга мөмкинлек бирә [3, Б. 31].

Тикшерү нәтиҗәләре. Яңа технологияләр буенча эшләү укытучының дәресләрдә төрле позициядән чыгып эшләвен күз алдында тота. Ул режиссёр да, укытучы да, укучы да, билгеле бер эшнең оештыручысы да була.

Мәктәптәге традицион, бер төрле үткәрелгән дәресләр арасында, гадәти булмаган дәресләр үткәрү укучыларның хәтерендә ныграк кала.

Йомгаклау. Ялкыткыч эш төрләрен һәр дәрестә кат-кат башкаруга караганда кызыклы ачышлар булганы укучының күңеленә тәэсир итә, аң-белемен киңәйтә,иҗади эзләнүгә теләк тудыра. Шуңа да укучының белем сыйфатын күтәрүдә, иҗади сәләтләрен үстерүдә яңа технологияләрне өйрәнү һәм дәрестә куллану мөһим.

Әдәбият исемлеге

1. Балобанова А. Компьютер технологияләрен кулланып //Мәгариф – 2004. – № 6. – 96 б.
2. Газизуллина Р. Мәгълүмәти технологияләрдә файдаланып // Мәгариф. – 2007. – № 12. – 96 б.
3. Четвинарсова О. Дәресләрдә яңа педагогик технологияләрне кулланып // Мәгариф . – 2007 . № 11. – 96 б.

СРАВНЕНИЕ ТОЧНОСТИ МАШИННОГО ПЕРЕВОДА И РУЧНОГО ПРИ РАБОТЕ С ТЕХНИЧЕСКИМИ ТЕРМИНАМИ

Бакланов А.А.
студент
Демидкина Д.А.
к.филол.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Современное развитие технологий машинного перевода существенно изменило сферу переводческой деятельности. Сегодня искусственный интеллект способен обрабатывать большие объёмы технической документации с минимальным участием человека. Однако точность перевода терминов остаётся одной из ключевых проблем, особенно в технических текстах, где малейшая ошибка может привести к искажению смысла и, следовательно, к серьёзным последствиям на практике. Это делает вопрос о сравнении точности машинного и ручного перевода особенно актуальным [1].

Технический перевод отличается высокой степенью терминологической насыщенности и необходимостью точного следования оригиналу. По мнению В.Н. Комиссарова, основная задача переводчика при работе с техническими текстами – достижение функционально-смысловой эквивалентности, что требует глубокого понимания предметной области [2].

Машинный перевод, особенно его нейросетевые модели (например, DeepL, Google Translate, Yandex Translate), основан на статистическом анализе больших корпусов текстов. Однако даже при высокой скорости обработки информации системы часто сталкиваются с проблемами многозначности терминов и отсутствия контекстной адаптации, что снижает точность результата.

Термин в техническом тексте представляет собой строго определённое понятие. Например, слово bearing в английском языке может означать как «подшипник», так и «направление», в зависимости от контекста. Для человека-переводчика контекст играет решающую роль, тогда как алгоритмы машинного перевода часто опираются лишь на вероятностные модели.

Ошибки при машинном переводе технических терминов могут быть классифицированы следующим образом:

1.Неверный выбор значения (например, current как «текущий» вместо «ток» в электротехническом контексте);

2.Нарушение терминологической единообразности;

3.Отсутствие адаптации под стандарты целевого языка;

4.Механическое следование шаблонам синтаксиса исходного языка.

Методы исследования. Для демонстрации различий в точности перевода был проведён сравнительный анализ переводов фрагментов технической документации (на примере инструкций к промышленным контроллерам

Siemens S7-1200). Переводы сравнивались по критерию терминологической точности и контекстуальной уместности.

Таблица 1 – Сравнительный анализ машинного и ручного перевода

№	Английский термин	Машинный перевод	Ручной перевод	Комментарий
1	current flow	текущий поток	ток	Машинный перевод игнорирует технический контекст
2	load resistance	сопротивление нагрузки	сопротивление нагрузки	Оба перевода корректны
3	relay output	релейный выход	выходное реле	Машинный вариант дословный, но неестественный
4	safety interlock	безопасная блокировка	система блокировки безопасности	Ручной вариант ближе к нормам терминологии
5	bearing unit	подшипниковый узел	узел подшипника	Разница стилистическая, оба приемлемы

Результаты исследования. Результаты анализа показали, что машинный перевод достигает высокой точности при стандартных, часто встречающихся терминах, однако значительно уступает человеку в случаях контекстной вариативности и фразеологических выражений. Средний показатель точности машинного перевода по отобранным примерам составил около 76%, в то время как ручной перевод обеспечил почти 100% корректности.

Основное различие между машинным и ручным переводом заключается в способе интерпретации смысла. Человек-переводчик опирается на когнитивные механизмы понимания, учитывает прагматический контекст, жанровые особенности и терминологические стандарты. Машинный перевод, напротив, оперирует вероятностными соотношениями слов и не способен в полной мере распознавать контекстные зависимости [3].

Лингвистически это выражается в следующих аспектах:

- недостаточность семантической адаптации;
- игнорирование межъязыковых различий в терминологических системах;
- затруднённая передача многокомпонентных терминов;
- отсутствие стилистической нормализации перевода [4].

Для повышения точности перевода технических терминов в автоматических системах возможны следующие решения:

1. Создание специализированных терминологических баз данных, интегрированных с системами МП;
2. Использование гибридных подходов, где машинный перевод дополняется постредактированием человеком;
3. Контекстуальное обучение нейросетей на отраслевых корпусах текстов;
4. Введение адаптивных лексических фильтров, распознающих тип текста (например, инженерный, медицинский, экономический) [5].

Выводы. Проведённый анализ показал, что машинный перевод, несмотря на значительный прогресс, всё ещё не способен полностью заменить ручной труд переводчика при работе с техническими терминами. Машинные системы эффективны при обработке больших объёмов информации и типовых фраз, однако уступают человеку в понимании контекста и выборе оптимальной лексико-грамматической структуры.

Таким образом, оптимальным подходом на современном этапе является комбинация машинного перевода и профессионального редактирования, что обеспечивает баланс между скоростью и качеством перевода.

Список литературы

1. Карцева Е.Ю., Маргарян Т.Д., Гурова Г.Г. Развитие машинного перевода и его место в профессиональной межкультурной коммуникации / Е.Ю. Карцева, Т.Д. Маргарян, Г.Г. Гурова // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия «Теория языка. Семиотика. Семантика». – 2022. – № 4. – С. 45-60. 2. Швейцер А.Д. Современное переводоведение. – М.: Восточная книга, 2009.

2. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – Москва : Высшая школа, 1990. – 253 с.

3. Кочеткова Н.С., Ревина Е.В. Особенности машинного перевода / Н.С. Кочеткова, Е.В. Ревина // Самарский государственный технический университет. – 2017. – № 6. – С. 30-40.

4. Koehn P. Neural Machine Translation. – Cambridge University Press, 2020.

5. Чиликина О.Н., Махрова А.С. Сравнительный анализ систем машинного перевода на примере публицистической статьи из журнала «Bien Dire» на французском языке / О.Н. Чиликина, А.С. Махрова // Вестник Калужского университета. – 2023. – № 4. – С. 49-55.

6. Tavares C., Tallone L., Oliveira L., Ribeiro S. The Challenges of Teaching and Assessing Technical Translation in an Era of Neural Machine Translation / C. Tavares et al. // Education Sciences. – 2023. – Vol. 13, № 6. – P. 541.

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТЕРМИНОСИСТЕМ КАК МЕТОД ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Борисов Н.А.
студент
Гилязиева Г.З.
к.филол.н., доцент
ФГБОУ ВО
Казанский государственный
энергетический университет
Казань, Россия

Аннотация. В статье рассматривается сопоставительный анализ терминосистем как метод филологического исследования. Определяется значимость данного подхода для изучения закономерностей формирования и функционирования профессиональной лексики. Особое внимание уделяется роли сопоставительного метода в выявлении когнитивных и культурных различий терминологий, а также в совершенствовании переводческой практики и лексикографической работы.

Ключевые слова: терминосистема, сопоставительный анализ, терминология, филологическое исследование, перевод.

Филологическая наука в последние десятилетия проявляет возрастающий интерес к исследованию специализированных языков и профессиональных терминологических систем. Терминосистема рассматривается не просто как совокупность терминов, а как сложная структура, отражающая логику научного мышления и особенности профессиональной коммуникации. В этом контексте сопоставительный анализ терминосистем становится эффективным методом выявления закономерностей в развитии и функционировании терминологической лексики разных языков и областей знаний.

Актуальность темы обусловлена необходимостью осмысления того, как формируются терминосистемы и какие факторы влияют на их сходства и различия. Современные исследования показывают, что сравнение терминологических систем разных дисциплин и языков способствует углублению понимания процессов когнитивной категоризации.

Терминосистема – это динамическая структура, отражающая логико-понятийные связи внутри определённой области знания [1]. Сопоставительный анализ, по её мнению, позволяет выявить междисциплинарные связи и структурные различия терминов. Исследователь подчёркивает, что в процессе сопоставления терминов из разных научных сфер обнаруживаются когнитивные различия, обусловленные спецификой научного мышления.

Терминосистемы могут служить своеобразным отражением национальной научной традиции и профессиональной культуры [2]. На примере систем «Судостроение» и Shipbuilding авторы показывают, что даже при высоком уровне заимствований между языками сохраняются отличия в категориальных структурах, связанных с историческими и культурными особенностями. Так, в английском языке преобладает более унифицированный

подход к терминообразованию, тогда как в русском наблюдается тенденция к описательным номинациям и уточняющим определениям.

Можно отметить различия в принципах формирования терминосистем гуманитарных и негуманитарных дисциплин. В негуманитарных областях преобладают прагматические критерии, обеспечивающие функциональную точность, тогда как в гуманитарных на первый план выходит семантическая мотивированность и системность терминов. Такое наблюдение подтверждает, что сопоставительный анализ даёт возможность не только классифицировать термины, но и определить тип мышления, лежащий в основе их создания [3].

Практическая значимость сопоставительного анализа терминосистем заключается в возможности выявления закономерностей перевода и стандартизации профессиональной лексики. Сравнение терминов разных языков и отраслей позволяет установить эквиваленты, различия в концептуальной организации знаний. Так, при анализе терминосистем «Судостроение» и Shipbuilding было выявлено, что русская система терминов чаще отражает процессуальный аспект, тогда как английская – результативный [4, 5].

Сопоставительный анализ рассмотрен в таблице 1.

Таблица 1 – Сопоставительный анализ терминов

Пример термина (англ.)	**Эквивалент (рус.)**	**Семантическое различие**
Hull assembly	Корпус судна	Акцент на результате, а не на процессе
Keel laying	Закладка киля	Совпадение понятийного содержания
Dry dock maintenance	Ремонт на стапеле	Различие в терминологическом контексте

Сопоставительный метод позволяет минимизировать ошибки, связанные с калькированием, и обеспечивает точность профессиональной коммуникации [4, 5].

Таким образом, сопоставительный анализ терминосистем представляет собой важный метод филологического исследования, объединяющий когнитивный, лингвистический и культурный подходы. Применение данного метода позволяет не только углубить теоретические представления о терминологии, но и повысить качество перевода, стандартизации и систематизации терминов. В перспективе такие исследования открывают новые возможности для развития междисциплинарных и межъязыковых связей в современной филологии.

Список литературы

1. Тимофеева, М.К. Сопоставительный анализ терминов в междисциплинарном терминологическом словаре // Вестник НГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2023. – Т. 21, № 1. – С. 17–29.

2. Федюченко, Л.Г., Виноградова, Е.В. Сравнительно-сопоставительный категориальный анализ терминосистем «Судостроение» и “Shipbuilding” // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – 2024. – Т. 16, № 2. – С. 60–68.

3. Галанкина, Е.А. Особенности формирования терминосистем негуманитарных дисциплин // Вестник РУДН. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. – 2024. – № 4. – С. 1328–1342.

4. Kockaert, H.J. Handbook of Terminology Management [Electronic resource] : Vol. 3 / H.J. Kockaert, F. Steurs ; ed. by H.J. Kockaert, F. Steurs. – Electronic text data. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2024. –URL:https://www.benjamins.com/catalog/term.vol3, free.

5. Купцова, А.К. Сопоставительный анализ как основной метод исследования отраслевых терминосистем / А.К. Купцова // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Серия: Языкознание. – 2023. – № 1 (48). – С. 45–58.

УДК 81'25

ПЕРЕВОД КАК АКТ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ МЕДИАЦИИ: ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПЕРЕВОДЧИКА В ЭПОХУ ГЛОБАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ.

Борисова М.А.
студент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Перевод как акт межкультурного посредничества – это сложный процесс, в ходе которого переводчики способствуют коммуникации и взаимопониманию между различными культурными контекстами. Эта практика имеет ключевое значение в глобализированном мире, где точный и культурно-чувствительный перевод способствует содержательному диалогу и сотрудничеству. Переводчик выступает в роли важнейшего посредника, не просто преобразуя текст с одного языка на другой, но и тонко работая с культурными нюансами, идиоматическими выражениями и контекстуальными особенностями, чтобы сохранить исходный смысл сообщения. Растущий спрос на квалифицированных переводчиков подчеркивает важность их роли в преодолении языковых барьеров и развитии межкультурного взаимопонимания.

Отношения между переводом и культурой претерпели значительные трансформации на протяжении истории. Изначально перевод служил важным инструментом религиозной, политической и культурной экспансии. Один из самых ранних заметных примеров – перевод Библии на различные языки, сыгравший ключевую роль в распространении христианства. Однако эти ранние переводы часто навязывали культурные ценности переводчиков, что приводило к значительным недопониманиям между разными культурными контекстами [1]

Эволюция переводческих практик отражает более широкие социокультурные динамики. Например, с усилением глобализации резко вырос спрос на переводы, которые находят отклик у разнообразной культурной аудитории, что подчеркивает необходимость культурной чувствительности в переводческих процессах. Более того, появление новых технологий трансформировало традиционные методы перевода, однако фундаментальная ответственность переводчиков за точную передачу культурных контекстов остается первостепенной. Таким образом, исторический контекст перевода раскрывает богатую палитру взаимодействий, которые продолжают формировать эту практику сегодня.

Переводчики выступают в роли важнейших посредников в сложном взаимодействии языков и культур, способствуя коммуникации и взаимопониманию в различных контекстах. Их основная ответственность заключается в преобразовании письменного или устного содержания с одного языка на другой с сохранением исходного смысла, тона и нюансов исходного

текста. Эта роль выходит за рамки простого перевода; она включает понимание культурных элементов, идиоматических выражений и контекстуальных тонкостей, которые необходимы для создания переводов, находящих отклик у целевой аудитории.

Перевод служит не только средством передачи информации с одного языка на другой, но и важнейшим актом межкультурного посредничества. Этот процесс необходим для развития взаимопонимания и сотрудничества между людьми из разных культурных сред. Переводчик выступает в роли моста, способствуя коммуникации и навигации по сложностям как языка, так и культурных нюансов, тем самым обеспечивая точную передачу сообщений и сохранение задуманного смысла [2]

Методы исследования. Культурное посредничество в переводе включает различные стратегии, направленные на преодоление языковых барьеров. Согласно проекту Европейской комиссии MIME, во время межкультурных событий применяются четыре основные стратегии: письменный перевод, устный перевод, использование языка-посредника (линга-франка) и взаимопонимание на основе родственных языков (интеркомпрехенсия). Хотя перевод и посредничество часто рассматриваются как отдельные дисциплины, они значительно пересекаются, причем посредничество улучшает процесс перевода и наоборот. Переводчик должен обладать не только лингвистическими навыками, но и межкультурными компетенциями, чтобы эффективно управлять нюансами межкультурной коммуникации.

Роль переводчика выходит за рамки дословного перевода; она включает глубокое понимание культурных контекстов и последствий языковых выборов. Переводчик должен решать этические дилеммы, балансируя между верностью исходному тексту и необходимостью культурной чувствительности и адаптации. Этот баланс критически важен, поскольку поверхностное понимание культурных различий может привести к неверным интерпретациям и потенциально оскорбительным переводам.

Стратегии перевода могут включать одомашнивание (делающее текст более знакомым целевым читателям за счет смягчения иностранных элементов) и отчуждение (сохраняющее отличительные черты исходного текста). Каждая стратегия имеет свои преимущества и недостатки, влияя на то, насколько эффективно перевод находит отклик у своей аудитории [3]

Взаимодействие между теорией и практикой перевода жизненно важно для создания содержательных переводов. Квалифицированный переводчик должен быть лингвистически компетентным и культурно осведомленным, гибко применяя теоретические принципы для передачи исходного сообщения с ясностью и учетом нюансов. Эффективность перевода часто зависит от способности переводчика ориентироваться в этих теоретических рамках, отвечая на уникальные потребности текста и его аудитории.

Перевод как дисциплина сталкивается с многочисленными современными вызовами, которые подчеркивают его роль как акта межкультурного посредничества. Эти проблемы возникают из-за растущей сложности глобальных

взаимодействий и необходимости переводчикам адаптироваться к различным контекстам, технологиям и культурным динамикам.

Переводчики часто сталкиваются со значительными культурными трудностями при интерпретативном переводе. Необходимость преодолевать культурные разрывы требует тонкого понимания как исходной, так и целевой культур, поскольку культурные различия могут приводить к неверным интерпретациям и осложнениям в переводческих процессах. Эмпирическое исследование, в котором студенты переводили культурно-обусловленные литературные тексты, показало, что переводчики часто борются с культурно-специфичными понятиями, прибегая к таким стратегиям, как заимствование, описание и адаптация, чтобы передать задуманные значения, сохраняя культурную целостность.

Появление современных переводческих инструментов трансформировало ландшафт перевода. Хотя такие технологии, как системы компьютерного перевода (CAT), глоссарии и ПО на основе искусственного интеллекта, могут повысить эффективность, они также создают проблемы в отношении качества и культурной чувствительности. Несмотря на то, что машинный перевод может служить основой для быстрых и экономичных переводов, он не может полностью заменить тонкое понимание, которое человек-переводчик привносит в сложные культурные контексты. Интеграция технологий в переводческие практики требует тщательного баланса между автоматизированными процессами и человеческим опытом для обеспечения точных и культурно уместных результатов [4]

Этические соображения становятся все более актуальными в переводе, особенно когда переводчики сталкиваются с проблемами, связанными с репрезентацией, культурной чувствительностью и потенциалом идеологической подмены. Переводчик должен осознавать свою ответственность за сохранение целостности исходного текста при его адаптации для целевой аудитории, что может включать сложные решения относительно стратегий одомашнивания и отчуждения. Роль переводчика выходит за рамки простого лингвистического преобразования; она включает ответственность за передачу культурных нюансов и намерений, стоящих за исходным сообщением, тем самым способствуя взаимопониманию и уважению между культурами.

Результаты исследования. Переводческие агентства играют критически важную роль в решении современных переводческих проблем, предоставляя ресурсы, экспертизу и поддержку переводчикам. Они помогают облегчить процесс перевода через сотрудничество и контроль качества, обеспечивая как точность, так и контекстуальную релевантность переводов. Более того, агентства часто занимаются постоянным обучением и развитием, чтобы держать переводчиков в курсе последних технологий и культурных тенденций, что жизненно важно в быстро меняющемся глобальном контексте.

Поскольку глобализация продолжает формировать коммуникацию, спрос на квалифицированных переводчиков сохранится, подчеркивая важность переводоведения и лучших практик. Будущие тенденции предполагают, что успешный перевод потребует не только лингвистической компетентности, но и культурной грамотности, знания предметной области и эффективного

сотрудничества между всеми заинтересованными сторонами. Способность адаптироваться к меняющимся бизнес-потребностям и технологическим достижениям будет необходима переводчикам для процветания в взаимосвязанном мире, гарантируя, что перевод останется жизненно важным инструментом межкультурного диалога и взаимопонимания [2]

Ожидается рост спроса на специализацию в переводе, поскольку переводчики находят свою нишу в различных областях, таких как юридический, медицинский, технический, литературный и маркетинговый перевод. Эта специализация требует глубокого понимания конкретной терминологии и предметной области, что подразумевает непрерывное образование и обучение, чтобы идти в ногу с развитием индустрии и изменениями в использовании языка. Кроме того, переводчикам рекомендуется получать сертификаты и профессиональные членства, которые сигнализируют об их экспертизе и приверженности качеству в соответствующих областях.

Поскольку глобализация продолжает соединять разные культуры, важность культурной осведомленности в переводческой практике невозможно переоценить. Переводчик должен быть вооружен глубоким пониманием культурных контекстов, социальных норм и ценностей, чтобы обеспечить точную и уважительную коммуникацию. Будущие направления в переводоведении подчеркивают необходимость для переводчиков заниматься непрерывным профессиональным развитием, включая культурную подготовку и этические аспекты, чтобы эффективно справляться со сложностями межкультурного посредничества.

Заключение. Учитывая сложность перевода, коллаборативные подходы набирают популярность. Переводчик призван работать совместно с культурными экспертами, носителями языка и междисциплинарными командами, чтобы повысить качество и аутентичность переводов. Эта совместная модель способствует созданию среды, в которой различные перспективы способствуют более тонкому пониманию исходного материала, в конечном итоге обогащая переводную работу.

Поскольку переводчики выполняют свою роль посредников во все более взаимосвязанном мире, они играют важнейшую часть в преодолении языковых и культурных разрывов. Будущие исследования в переводоведении, вероятно, будут сосредоточены на стратегиях преодоления коммуникационных барьеров, продвижения взаимопонимания и усиления межкультурного сотрудничества. Эта жизненно важная функция перевода позиционирует переводчиков как ключевых участников в развитии глобального диалога и сотрудничества.

Список литературы

1. Ван, С. Перевод и культурное различие / С. Ван // Русский язык и культура в зеркале перевода. – 2022. – № 1. – С. 55-61.

2. Томашова, Е.В. культурные и контекстуальные аспекты перевода / Е.В. Томашова // Транслингва: вопросы современной науки и технологий сквозь призму языкового сознания : материалы международной научно-практической конференции, Москва, 12 декабря 2024 года. – Курск: ЗАО «Университетская книга», 2025. – С. 275-282.

3. Сырескина, С.В. перевод как форма межкультурной коммуникации / С.В. Сырескина, А.Ю. Краснобаева // Профессиональная коммуникация: актуальные вопросы лингвистики и методики. – 2025. – № 18-2. – С. 43-50.

4. Зубайраева, М.У. Перевод как модель межкультурной коммуникации / М.У. Зубайраева // Лингвистическое моделирование в теории коммуникации : Материалы Всероссийской научной онлайн-конференции с международным участием, Грозный, 15–17 января 2021 года / Чеченский государственный педагогический университет. – Грозный: Чеченский государственный педагогический университет, 2021. – С. 79-83.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ПОЭЗИИ: СОХРАНЕНИЕ РИТМА И РИФМЫ

Валиуллина А.Т.
студент
Научный руководитель – к.филол.н., доцент
Гилязиева Г.З.
Казанский государственный
энергетический университет
Казань, Россия

Аннотация. Данная работа посвящена лингвистическим аспектам перевода поэзии с акцентом на сохранение ритма и рифмы. В статье исследуются основные особенности поэтического текста, его музыкальность, структурные и звуковые средства выражения, а также сложности, связанные с передачей этих элементов при переводе на другой язык. Анализируются методы и приемы, позволяющие сохранять поэтическую форму и эстетическую ценность оригинала, несмотря на языковые и культурные различия. В работе представлены примеры и рекомендации для переводчиков, стремящихся к балансированию между точностью передачи содержания и сохранением художественных особенностей поэтического текста.

Ключевые слова: перевод поэзии, ритм, рифма, лингвистические особенности, поэтический текст, сохранение формы, музыкальность, переводческие приемы, поэтическая эстетика, межъязыковая передача.

Актуальность. Перевод поэзии представляет собой одну из самых сложных задач в лингвистике и переводоведении. Поэзия, в отличие от прозы, требует не только передачи смыслового содержания, но и сохранения художественных особенностей: ритма, рифмы, мелодики, интонаций и образности. Именно ритмическая и рифменная организация стихотворения создают его уникальное художественное звучание, эмоциональное воздействие на читателя. В условиях глобализации и расширяющейся межкультурной коммуникации возрастают требования к качественному переводу поэтических текстов, что делает актуальным изучение лингвистических особенностей процесса перевода поэзии и проблем сохранения ритмико-рифмической структуры.

В данной работе применяются следующие методы: сравнительный анализ оригинальных поэтических текстов и их переводов для выявления приемов сохранения ритма и рифмы, контрастивный анализ структур речи и звуковых средств в исходном и целевом языках, качественный анализ особенностей лексико-синтаксической и фонетической организации стихотворения в процессе перевода, аналитический метод для выявления трудностей и стратегий перевода, опираясь на теорию функционального и коммуникативного перевода, использование примеров переводческой практики известных переводчиков и поэтов-переводчиков.

1. Контрастивный анализ структур речи и звуковых средств в исходном и целевом языках. При переводе поэтических текстов важно учитывать структурные и звуковые особенности исходного языка и целевого языка.

Например, в английском языке часто используются аллитерации, рифмы и ритмические схемы, которые могут быть сложными для передачи в русском языке. Разберем строфу из стихотворения американского поэта Роберта Фроста «Stopping by Woods on a Snowy Evening» («Остановка у леса снежным вечером»):

Whose woods these are I think I know.
His house is in the village though;
He will not see me stopping here
To watch his woods fill up with snow.

Дословный перевод приведенного фрагмента:

Думаю, я знаю, чей это лес.
Но его дом находится в деревне;
Он не увидит, как я остановился здесь
Понаблюдать, как его лес засыпается снегом.

В качестве литературного перевода возьмем перевод Василия Бетаки:

Я понял, чьи это леса кругом:
У их хозяина – в деревне дом,
И не увидит он, что я гляжу,
Как заметает их снежком.

В этом примере переводчик пытается сохранить ритм и рифму, используя русские слова, которые соответствуют структуре и звучанию оригинала. Однако в русском языке не всегда удаётся точно передать аллитерацию и рифму, поэтому переводчик использует близкие по звучанию слова и адаптирует структуру стиха.

2. Качественный анализ особенностей лексико-синтаксической и фонетической организации стихотворения в процессе перевода. Лексико-синтаксические и фонетические особенности языка могут существенно влиять на перевод поэтических текстов. Например, в русском языке более распространены определённые синтаксические конструкции и рифмы, чем в английском. Фрагмент стихотворения «I Wandered Lonely as a Cloud» (также известно как «Daffodils») английского поэта Уильяма Вордсворта:

I wandered lonely as a cloud
That floats on high o'er vales and hills,
When all at once I saw a crowd,
A host, of golden daffodils;
Beside the lake, beneath the trees,
Fluttering and dancing in the breeze.

Перевод В. Репина:

Я вольным облаком бродил
Среди долин, холмов пустых,
Но вдруг увидел впереди
Гурьбу нарциссов золотых,
Танцующих у светлых вод
Под бризом трепетный гавот.

Здесь переводчик адаптирует синтаксические конструкции и рифму, чтобы они соответствовали русскому языку. Например, вместо прямого перевода «a host, of golden daffodils» («толпа золотых нарциссов») используется более поэтичное и образное выражение.

3. Аналитический метод для выявления трудностей и стратегий перевода, опираясь на теорию функционального и коммуникативного перевода. Перевод поэтических текстов требует не только точного перевода слов и фраз, но и сохранения общего смысла, настроения и стиля оригинала. Это может быть особенно сложно, когда в исходном языке используются специфические звуковые и лексические средства, которые трудно передать в целевом языке. Например, часть сонета 18 Уильяма Шекспира:

Shall I compare thee to a summer's day?
Thou art more lovely and more temperate:
Rough winds do shake the darling buds of May,
And summer's lease hath all too short a date;

Перевод на русский язык (версия Самуила Маршака):

Сравню ли с летним днём твои черты?
Но ты милей, умеренней и краше.
Ломает буря майские цветы,
И так недолговечно лето наше!

Здесь С. Маршак адаптирует лексические и фонетические средства, чтобы сохранить общий смысл и настроение оригинала. Например, «rough winds» (грубые ветра) передаются через образ «бури», что соответствует нашему восприятию весенней непогоды, а также делает перевод более понятным и доступным для русского читателя.

Анализ переводческой практики таких мастеров, как С.Я. Маршак, В. Репин и многие другие, помогает выявить эффективные приёмы и стратегии, которые можно использовать при переводе поэтических текстов, являющемся сложной задачей, требующей не только знания языков, но и глубокого понимания поэтического искусства. Главная трудность заключается в необходимости сохранения музыкальности оригинала – его ритма и рифмы. Это часто вступает в

противоречие с прямой передачей смысла, поскольку поэтические образы и структура стиха могут не иметь прямых аналогов в другом языке.

Ритм в поэзии формируется за счет чередования ударных и безударных слогов, а также размера стихотворения. Переводчику необходимо хорошо знать метрические системы обоих языков, чтобы передать ритм оригинала. Например, в английском языке часто используется ямб (чередование ударных и безударных слогов), а в русском – хорей или дактиль. Часто приходится менять структуру фразы и подбирать синонимы, которые не искажают первоначальный смысл, но при этом соответствуют ритмической схеме. Это может быть непростой задачей, так как одно и то же слово на одном языке может звучать по-разному в другом, а также иметь разные синонимы с разной ритмической структурой.

Рифма – еще один важный элемент поэзии, который может значительно усложнить процесс перевода. В оригинальном тексте рифма может быть точной (полное совпадение звуков) или приближенной. В переводе точное совпадение рифмы часто невозможно, поэтому переводчики прибегают к приближенной рифме. Она может быть ассонансной (созвучие гласных) или консонансной (созвучие согласных). Также переводчики могут использовать парную или перекрестную рифму, чтобы сохранить стихотворную форму, что требует творческого подхода и глубокого понимания как оригинального текста, так и языка перевода.

Приоритеты в переводе ритма и рифмы могут различаться в зависимости от жанра, целевой аудитории и целей перевода. В некоторых случаях смысл ставится выше формы, а в других – наоборот. Например, при переводе детской поэзии важно сохранить ритм и рифму, чтобы стихотворение оставалось понятным и привлекательным для детей. В то же время при переводе серьезной лирики или философских поэм может быть важнее передать глубину смысла, даже если это потребует некоторых изменений в ритме и рифме.

Использование свободных и полусвободных стихотворных форм облегчает сохранение ритма и рифмы в переводе. Свободные формы позволяют переводчику более гибко подходить к структуре стиха, адаптируя его к языку перевода. Полусвободные формы, такие как верлибр (свободный стих), также могут быть полезны, так как они позволяют сохранить ритм и рифму в более естественной и свободной форме.

Однако использование свободных форм может менять стилистический настрой произведения. Например, перевод классического сонета в стиле верлибра может изменить его восприятие, сделав его более современным или менее формальным. Поэтому переводчику важно учитывать контекст и цели перевода, чтобы найти баланс между сохранением формы и передачей смысла.

Таким образом, перевод поэзии – это искусство, которое требует сочетания знаний, навыков и творческого подхода. Переводчики должны учитывать множество факторов, таких как ритм, рифма, стиль, жанр и цели перевода, чтобы создать качественный перевод, который будет понятен и близок читателю на другом языке.

Перевод поэзии – это многогранный и сложный процесс, требующий от переводчика глубокого понимания не только языков, но и поэтического

искусства. Основная задача переводчика – сохранить ритмико-рифмическую структуру оригинала, что часто вступает в противоречие с необходимостью передать точный смысл. Этот процесс включает в себя множество аспектов, таких как знание метрических систем, использование транспозиции и компенсации, а также творческий подход к созданию нового поэтического текста на языке перевода.

Список литературы

1. Вострухина Ю.А. Смыслообразующая функция ритма в переводе поэтического произведения / Ю.А. Вострухина // Вестник Тверского государственного университета. Серия: Филология – Тверь: Тверской Государственный университет, 2023 – С. 214-219. – Текст: непосредственный.

2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – 5-е изд., стереотип. – М.: КомКнига, 2007. – 139 с. – Текст: непосредственный.

3. Кадимов Р.Г. О проблемах перевода поэтического текста / Р.Г. Кадимов // The Scientific Heritage, № 98 (98), 2022 – С. 50-53. – Текст: непосредственный.

4. Якобсон Р. О лингвистических аспектах перевода / Р. Якобсон // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике, 1978 – С. 16-24. – Текст: непосредственный.

5. Trivedi, H. Translating Culture vs. Cultural Translation // Translation – Reflections, Retractions. Transformations / ed. by St-P. Pierre, P. Kar. – Amsterdam: John Benjamins Translation Library, 2007.

МАШИННЫЙ И АВТОМАТИЗИРОВАННЫЙ ПЕРЕВОД

Васильева Е.А.
студент
Научный руководитель – к.филол.н., доцент
Марзоева И.В.
Казанский государственный
энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Современный мир характеризуется глобализацией и увеличением межкультурных коммуникаций, что делает перевод ключевым элементом в обмене информацией и культурными ценностями. Современные решения на основе искусственного интеллекта и нейросетей позволяют существенно повысить качество перевода, сокращают временные и финансовые затраты, а также расширяют возможности профессиональных переводчиков, превращая машинный перевод из вспомогательного инструмента в неотъемлемую часть языковой индустрии. В статье рассматриваются современные подходы к переводу, а именно машинный и автоматизированный перевод, их виды, преимущества и недостатки.

Межъязыковой перевод – это процесс преобразования речевого произведения на одном языке в речевое произведение на другом языке при сохранении неизменного плана содержания с передачей смыслов, стилей и культурных особенностей [1].

В последние десятилетия в области перевода возникло множество теорий и методов, которые помогают переводчикам справляться с разнообразием текстов и контекстов. Но с увеличением объемов данных, доступных в интернете, и ростом числа пользователей, говорящих на разных языках, стало актуальным использование машинного и автоматизированного перевода [2].

Машинный перевод (МП, MT, Machine Translation) – перевод текстов с одного естественного языка на другой специальной компьютерной программой [3].

Основные преимущества машинного перевода заключаются в доступности информации для широкой аудитории. Пользователи могут получать переведенные тексты мгновенно, что особенно важно в условиях быстрого обмена новостями и данными. Это способствует более широкому распространению знаний и культурных особенностей, а также помогает людям из разных стран лучше понимать друг друга. Также, использование машинного и автоматизированного перевода может значительно снизить затраты на переводческие услуги. Это особенно актуально для компаний, работающих на международных рынках, которым необходимо быстро адаптировать свои материалы для различных языковых групп. Машинный перевод позволяет сократить время и ресурсы, необходимые для перевода, что способствует повышению конкурентоспособности бизнеса.

Выделяют несколько видов машинного перевода [4]: на основе правил (Rule-based, RBMT), статистический (Statistical Machine Translation, SMT), нейронный (Neural Machine Translation, NMT) и гибридный (Hybrid Machine Translation, HMT) (рисунок 1).

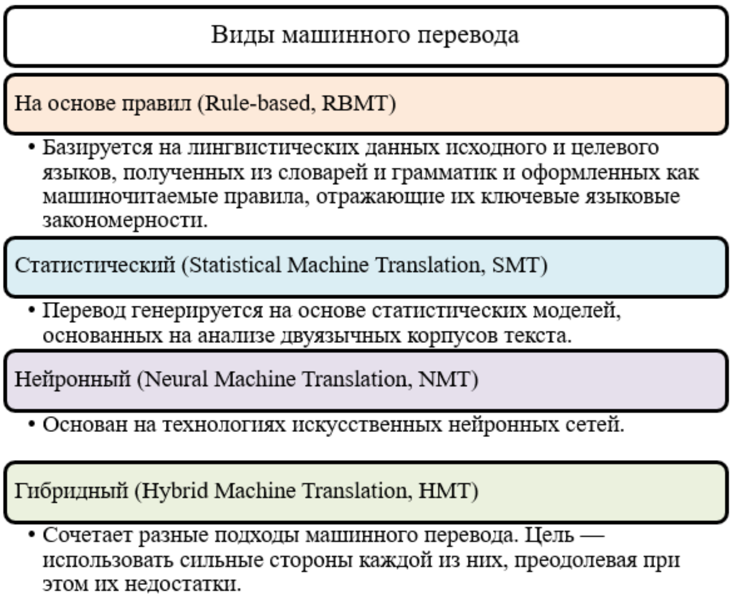

Рисунок 1 – Виды машинного перевода

На сегодняшний день наиболее часто используемым и распространенным видом машинного и автоматизированного перевода является Нейронный машинный перевод. В отличие от ранних систем, которые переводили текст по правилам или с помощью статистических моделей, нейронный перевод рассматривает весь текст как единое целое, а не набор отдельных слов или фраз. Модель обучается на больших параллельных корпусах (текстах с одинаковым содержанием на двух языках) и постепенно «учится» находить закономерности между языками [5].

Для сравнения качества перевода были выбраны наиболее распространенные веб-переводчики: Google Translate, DeepL, Яндекс Переводчик. С сайта Школы английского языка [6] была взята пословица с оригинальным переводом на русский язык. Результаты приведены на рисунке 2.

Текст	Оригинальный перевод	Google Translate	DeepL	Яндекс Переводчик
If ifs and ands were pots and pans, there'd be no work for tinkers' hands [6].	Если бы «если» да «кабы» были горшками и сковородками, то у лудильщика не было бы работы [6].	Если бы «если» и «и» были кастрюлями и сковородками, не было бы работы для рук лудильщиков.	Если бы да кабы были бы сковороды и кастрюли, не было бы работы для кузнецов.	Если бы "если" и "и" были кастрюлями и сковородками, у лудильщиков не было бы работы.

Рисунок 2 – Различия в переводе с помощью Веб-переводчиков

Ни один Веб-переводчик не смог перевести пословицу в оригинальном виде – в переводе с помощью ИИ передается общий смысл, но теряет подтекст, эмоции и культурные особенности.

Исходя из вышеизложенного, можно выделить следующие недостатки машинного и автоматизированного перевода:

1. Потеря смысловых и культурных нюансов
2. Ошибки в передаче контекста – нейронные модели иногда не понимают контекст длинного текста или сложных конструкций. В результате перевод может быть грамматически правильным, но не соответствовать смыслу оригинала.
3. Ограниченность обучающих данных и недостаток терминологической точности – качество перевода напрямую зависит от количества и качества текстов, на которых обучен ИИ. Для редких языков или специализированных областей (медицина, юриспруденция, техника) таких данных может быть недостаточно.
4. Отсутствие творческого подхода – ИИ не способен интерпретировать текст так, как человек. Он не выбирает стилистические решения, не адаптирует язык под аудиторию и не создаёт художественную выразительность.
5. Необходимость постредактирования – даже лучшие системы требуют редактирования человеком, особенно для официальных документов, научных текстов и публикаций. Без этого итоговый перевод может содержать ошибки или неточности.

Несмотря на высокий уровень развития нейронных систем перевода, человеческий перевод остаётся эталоном точности и выразительности, особенно в сложных, контекстно насыщенных или креативных текстах. Машинный перевод эффективен для чернового понимания и ускорения работы, но не способен полностью заменить профессионального переводчика.

Список литературы

1. Английские пословицы и поговорки / [Электронный ресурс] // Школа английского языка Skyeng : [сайт]. – URL: https://skyeng.ru/articles/anglijskie-poslovicy-i-pogovorki/ (дата обращения: 05.11.2025).
2. Гилязиева, Г.З. О проблемах машинного перевода глагольных конструкций страдательного залога / Г.З. Гилязиева, И.В. Марзоева // Казанская наука. – 2024. – № 4. – С. 346-348. – EDN DFBRSI.
3. Гилязиева, Г.З. Лексические проблемы перевода при использовании машинного перевода / Г.З. Гилязиева, Д.А. Демидкина // Казанская наука. – 2024. – № 4. – С. 343-345. – EDN GIMWZD.
4. Захарова Т.В. Теоретические основы компьютерных технологий в переводе: учебное пособие / Т.В. Захарова; Оренбургский гос. ун-т. – Оренбург: ОГУ, 2016. – 111 с
5. Илюшкина М.Ю. Теория перевода: основные понятия и проблемы: [учеб. пособие] / М.Ю. Илюшкина; [науч. ред. М. о. гузикова]; М-во образования и науки рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2015 – 84 с.
6. Павловцева Т. Нейронный машинный перевод: что это? / Павловцева Т. [Электронный ресурс] // Lingvanex : [сайт]. – URL: https://lingvanex.com/ru/blog/neural-machine-translation-what-is-it/ (дата обращения: 05.11.2025).
7. Ростова М.Л. Теория и практика перевода: учеб. пособие / М.Л. Ростова, Е.В. Семенова. – Красноярск: Сиб. федер. ун-т, 2025. – 71 с.

ЯҢА ТЕХНОЛОГИЯЛӘР КУЛЛАНУ – ЗАМАН ТАЛӘБЕ

Галимуллина Ф.А.[1]
башлангыч сыйныф укытучы
Михайлова Л.А.[2]
татар теле һәм әдәбияты укытучы
[1]*"69нче мәктәбе"*
[2]*"20нче мәктәбе"*
Набережны Челны, Россия

Теманың актуальлеге.Билгеле булганча, мәгарифне инновацион үстерү-республикабыз һәм илебез киләчәгенең нигезе. Шуңа күрә белем бирүдә инновацион юнәлешне үстерү-төп бурычларның берсе. Яңа нәтиҗәләргә ирешү, конкурентлыкка сәләтле, социаль яктан җаваплы, инициативалы һәм компетентлы гражданнар тәрбияләү-инновацион белем бирүнең төп бурычлары шулар.

Соңгы унъеллыкта җәмгыятебездә барган үзгәрешләр белем бирү системасын да читләтеп үтмәде. Педагогик тәрбия һәм тәҗрибә заманча таләпләргә җавап бирергә тиеш. Укучыга булган мөнәсәбәт белән бергә, укытуның эчтәлеге дә үзгәрергә тиеш. Мәктәпләрдә, белем бирүнең традицион формалары белән беррәттән, укытуның сыйфатын сизелерлек дәрәҗәдә күтәрүче яңа (инновацион) технологияләр дә уңышлы файдаланыла.

«Инновация» (яңа, заманча) термины XIX гасырдан ук кулланылышта йөри. Аны Америка галиме Джеймс Боткин тәкъдим иткән. Педагогика өлкәсендә яңалык проблемалары белән шөгыльләнә башлау узган гасырның 50 нче еллар ахырына туры килә.

Безнең илдә фәнни әдәбиятта бу төшенчә 80 нче елларда күренә башлады. Фәнни әдәбиятта «яңалык» һәм «инновация» төшенчәләре төрлечә аңлатыла. Яңалык-укыт процессын караган яңа чара (метод, методика, технология һ.б.). Әлеге чараны үзләштерү процессын инновация дип йөртәләр. «Технология» (сәнгать, осталык дигәнне белдерә).

Инновацион технологияләрне укыту процессында файдалану-белем бирү сыйфатын күтәрүдә бик нәтиҗәле чара ул. Чөнки алар укуга кызыксыну тудыра, уку материалын тирәнрәк үзләштерү теләге булдыра,укучыларның иҗади сәләтен үстерү мөмкинлеген бирә.

Теләп башкарылган эш кенә истә кала, баланың сәләтен, аңын үстерә. Әгәр материалны үзләштерү авыр, бертөрле икән, укучының күңеле суына, телне өйрәнергә булган теләге бөтенләй сүнергә дә мөмкин.

Әйе, бүгенге җәмгыятьтә күнегелгән күп мөннәсәбәтләр, традицияләр үзгәрә. Мәктәптәге укучы белән укытучы мөнәсәбәтләре дә бөтенләй икенчегә әйләнде: укытучы да, укучы да иҗатчыга әверелә бара.

Элегрәк укытучы яңа теманы бик матур итеп сөйли, ә укучы бары гади үзләштерүче ролен үти иде: бүген исә, укучы яңа теманы үзе эзләүче, тикшеренүче сыйфатында үзләштерергә тиеш дип карала. Укытучы бу очракта укучыларның актив фикерләү эшчәнлеген, акылын, зиһенен үстерү өчен юнәлеш бирүче, әйдәп баручы ролен үти. Хәзерге шартларда, мәгълүматның

күләме тиз үскән вакытта, кирәген сайлап ала белергә, тәртипкә китерергә, бәләкәй генә ачыш ясап куана белергә өйрәтү, юл күрсәтү-уку-укыту өчен авыр эш. Укучы теманы уйлап, фикерләп, эзләнеп аңлый икән, әлбәттә, аның белеме ныклырак, төплерәк була.

Мәктәптәге традицион, бер төрле үткәрелгән дәресләр арасында, гадәти булмаган дәресләр үткәрү укучыларның хәтерендә ныграк кала. Ялкыткыч эш төрләрен һәр дәрестә кат-кат башкаруга караганда кызыклы ачышлар булганы укучының күңеленә тәэсир итә, аң-белемен киңәйтә, иҗади эзләнүгә теләк тудыра. Шуңа да соңгы вакытта укучының белем сыйфатын күтәрүдә, иҗади сәләтләрен үстерүдә яңа технологияләрне өйрәнү һәм дәрестә куллану турында күп сөйләнелә, языла.

Бүген укытучыдан бик күп нәрсә таләп ителә: үз фәнеңне бик яхшы белү, балаларны яратудан тыш, аларның фикерләү сәләтен үстерү, уку-танып белү эшчәнлеген оештыру, рухи һәм физик үсешен тәэмин итү. Ә моның өчен мөгалимнән үз шәхесенә тәнкыйть күзлегеннән карау, яңалыкка омтылу, заман сулышын тоеп, белемне өзлексез камилләштерү, укыту-тәрбия процессына иҗади якын килеп эшләү сорала. Бүгенге балалар мәгълүмати технологияләр белән бик иртә таныша. Мәктәп баласы булган өйдә компьютер булмыйча калмый. Алай гына да түгел, хәзер кайбер балалар бакчасында да заманча технологияләрне үзләштерү мөмкинлеге тудырылган. Шуңа да еш кына укучы бүген укытучыга караганда да күбрәк белә. Әгәр дә элек мәктәп баласы өчен мәгълүмат чыганагы булып китап һәм мөгаллим торса, бүген ул барлык кызыксындырган сорауларга җавапны интернет челтәре аша да таба ала. Шуңа да хәзерге педагоглар үсмерләрне үз фәне белән кызыксындыру, аларның игътибарын җәлеп итү өчен төрле хәйләләр уйлап табарга – шул ук мәгълүмати технологияләрне үзләштерергә һәм аларны укыту процессында кулланырга тиеш. Дөнья үзгәрә тора һәм заманнан артта калып, искечә укытуны дәвам итәргә һич кенә дә ярамый.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә яңа технологияләрне куллануның төрле алымнары кулланыла. Уку-укыту процессына яңа технологияләрне кертеп җибәрү бүген көн тәртибенә куелган мәсьәлә. Әлбәттә, кулыңа акбур тотып, такта янына басып та кызыклы дәресләр биреп була, ләкин заман үз таләпләрен куя. Укучылар алдында абруең булсын өчен хезмәттәшлек педагогикасын куллану зарур. Менә шушы методика кысаларында балаларны үз тирәңә оештырып, аларда кызыксыну бер дә бетмәслек итеп эшләргә кирәк. Соңгы елларда тормышның барлык өлкәләренә дә компьютер үтеп керде.Шул ук вакытта уку-укыту системасына да. Компьютер сыйныф тактасын да,тарату материалын да , дәреслекләрне дә алыштыра ала. Аны куллану дәреснең нәтиҗәлелеген арттыруга ярдәм итә. Һәр укучынын белем үзләштерүгә сәләте төрлечә була. Кайбер укучыларның ишетеп истә калдыру дәрәҗәсе өстенлек алса, күпчелек укучыларда күреп истә калдыруы өстенлек алган була. Менә шушы вакытта нәкъ компьютер ярдәмгә килә. Чөнки мониторда барлык биремнәр матур, эстетик яктан камил эшләнә. Презентацион программаларны төзегәндә, укытучы аның эченә бик күп материал: төрле схемалар, рәсемнәр, фотосурәтләр кертә. Мондый программа белән танышканда , укучы үзен кино

караучы итеп хис итә. Чөнки ул анын алдында бер-бер артлы кадрлар булып чыга.

Тикшерү нәтиҗәләре. Дәресләрдә урыны белән тестлардан файдалану да уңай нәтиҗәләр бирә. Беренчедән, бу алым ДЙА имтиханнарына әзерлек булса,икенчедән интернетта чыккан конкурсларда катнашу өчен дә файдалы. Күп еллардан бирле интернетта рус телендә "Русский медвежонок", "Кенгуру" дигән уеннар бара. Бу уеннарга укучылар бик теләп катнаштылар. Менә татар телендә дә "Без-Тукай оныклары", " Зирәк тиен" дигән конкурслар игълан ителде.Бала компьютер артына утыргач, аны конкурс итеп түгел, уен итеп кабул итә. Ә нәтижәдә, үзенә күп файдалы мәгълүмат ала. Дәресләрдә техник чаралардан – телевизор, DVD куллану да дәрескә жанлылык кертә. Телеведениенең ТНВ каналылында "Мәдәният дөньясында"тапшыруыннан язучы -шагыйрьләр турында күп сөйләнелә. Шушы өзекләрне видеога яздырып, кирәк вакытта дәресләрдә кулланырга мөмкин.

Гомумән, фәннәрне укытуны камилләштерүнең чиге юк, фәкать эзләнергә, яңалыкка омтылырга, билгеләнгән максатка кыю барырга гына кирәк.

Йомгаклау. Әгәр дә укытучы дәрестә күрсәтмәлекне житәрлек дәрәжәдә кулланса, төрле уен ситуацияләре, сөйләм күнегүләре, инновацион технология элементларыннан дөрес файдалана белсә, ул, һичшиксез, эшендә унышка ирешәчәк.

Әдәбият исемлеге

1. Балобанова А. Компьютер технологияләрен куллану // Мәгариф. – 2004. – № 6.

2. Гузеев В.В. Образовательная техноглогия: от приема до философии / Библиотека журнала «Директор школы».-1998. -№4.

3. Идрисов И. Формирование информационно-коммуникативной компетентности // Мәгариф. – 2005. – № 5.

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ТЕРМИНОЛОГИИ В ЭНЕРГООБЕСПЕЧЕНИИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Гарипова А.М.
магистрант
Казанский государственный энергетический институт
Казань, Россия

Аннотация. В статье обсуждаются основные трудности перевода терминов в области энергообеспечения предприятий. Рассматриваются случаи, когда термины имеют разные значения в языках и стандартах, а также проблемы их единообразного употребления. Приводятся примеры международных терминологических источников и даются практические рекомендации для переводчиков и технических специалистов.

Ключевые слова: терминология, перевод, энергообеспечение, стандартизация, Electropedia (IEV), IATE, ISO 704:2022.

Актуальность. В современном мире энергообеспечение предприятий – высокоспециализированная область, где точность терминологии критична для проектной документации, технических регламентов, эксплуатационных инструкций и договоров. Ошибки перевода технических терминов могут привести к неправильной эксплуатации оборудования, юридическим спорам или потере эффективности.

Рассмотрим причины возникновения сложностей при переводе терминов в области энергетики.

Концептуальная несовпадаемость: один и тот же термин в разных языках может отражать разные концепты. Например, термин *«удельный расход теплоты»* может иметь разные определения в российских и международных нормах. В английских текстах встречаются варианты specific heat consumption или specific energy use, но их значения зависят от контекста (производственный процесс, отопление, котельная установка).

Отсутствие стандартизованных эквивалентов: некоторые понятия, используемые в российской практике, не имеют точных аналогов в английской. Например, тепловой пункт обычно переводится как heat substation или district heating substation, но оба варианта нуждаются в пояснении в зависимости от схемы теплоснабжения.

Полифункциональность терминов: технические термины часто используются в смежных дисциплинах (теплоэнергетика, электротехника, автоматизация). Как пример, термин «нагрузка» может означать тепловую нагрузку системы отопления, электрическую нагрузку или гидравлическую нагрузку – и каждый случай требует разного перевода (heat load, electrical load, pressure head), и переводчик должен учитывать профиль документа [1, С. 40]

Культурно-правовая специфика: нормы безопасности, классификации оборудования и юридические требования отличаются по странам – перевод обязан учитывать эти различия, особенно в договорах и стандартах.

Международные базы и стандарты – ключевой ресурс для корректного терминологического выбора. Наиболее важные из них:

IEC Electropedia / IEV (International Electrotechnical Vocabulary) – онлайн-словарь и набор стандартов IEC 60050, дающий определения терминов в электротехнике и смежных областях. Рекомендуется как первоисточник для электромеханических и энергетических терминов [4]

IATE (InterActive Terminology for Europe) – большая база ЕС, полезна для терминов, встречающихся в нормативных и регуляторных текстах на европейском уровне [3]

ISO 704:2022 – принципы работы с терминологией – полезна как методологическая основа для создания терминологических баз и нормализации терминов в организации перевода [5]

Использование этих источников снижает риск «произвольных» переводов и повышает однозначность в многоязычных проектах.

Практические трудности и типовые ошибки:

Дословный перевод: попытка напрямую перевести определение часто приводит к стилистическим и семантическим ошибкам. Следует переводить смысл, соблюдая структуру определения в исходном стандарте.

Игнорирование контекста: одно и то же слово в конструкторской документации и в договоре может требовать разных переводов. Рекомендуется создание глоссария проекта [2, С. 160]

Несогласованность терминов в компании: при отсутствии внутренней терминологической политики даже один и тот же термин в разных документах компании получают разный перевод; это подрывает качество документации.

Определим ряд рекомендации по решению проблем.

1. Создание и поддержка ТБ (терминологических баз проектов): для каждого проекта формировать глоссарий с определениями и контекстными примерами; опираться на Electropedia, IATE и национальные стандарты.
2. Применение стандартов терминологической работы (ISO 704:2022): внедрять единые принципы формирования определений и эквивалентов в рамках организации перевода.
3. Междисциплинарный подход: привлекать к переводу профильных инженеров и технических редакторов для проверки соответствия терминов реальной практике предприятия.
4. Постоянное обучение переводчиков: тематические курсы и материалы по энергетике, участие в семинарах и чтение профильных публикаций.

Заключение. Точность и однозначность терминологии в переводах по энергообеспечению – не только лингвистическая, но и инженерно-правовая задача. Использование международных терминологических баз (IEV/Electropedia, IATE), применение методик ISO и тесная кооперация переводчиков с профильными инженерами значительно снижают риски неправильных переводов. Практическая рекомендация для предприятий – внедрять и поддерживать проектные терминологические базы и терминологическую политику на уровне компании.

Список литературы

1. Брылева, Е.В. Вопросы перевода специальной терминологии в отраслевых текстах энергетической направленности // Актуальные вопросы лингвистики и лингводидактики в контексте межкультурной коммуникации: сборник материалов IV Всероссийской научно-практической конференции, Орел, 28 марта 2024 года. – Орел: Орловский государственный университет имени И.С. Тургенева, 2024 – С. 38-43. – Текст: непосредственный.

2. Калашников, Д.А. Трудности перевода и автоперевода технических текстов // Профессиональная коммуникация: язык, культура, перевод: сборник статей III Внутривузовской молодёжной научной конференции, Курск, 08 ноября 2022 года. – Курск: Б. и., 2022 – С. 160-167. – Текст: непосредственный.

3. IATE – Interactive Terminology for Europe (EU terminology database) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://iate.europa.eu (дата обращения 13.10.25).

4. IEC Electropedia – International Electrotechnical Vocabulary (IEV) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.electropedia.org (дата обращения 13.10.25).

5. ISO 704:2022 – Terminology work – Principles and methods [Электронный ресурс] / ISO. – Режим доступа: https://www.iso.org/standard/79077.html (дата обращения 13.10.25).

БАЛАЛАР БАКЧАЛАРЫНДА ТӘРБИЯ ПРОЦЕССЫНДА КУЛЛАНЫЛГАН УЕН ЭШЧӘНЛЕГЕНЕҢ ТӨРЛӘРЕ

Гарипова З.Х.
тәрбияче
Гатина Э.Г.
тәрбияче
«148нче балалар бакчасы»

Теманың актуальлеге. Бүгенге көндә балалар бакчаларында туган тел балаларның нинди милләттән булуларына карамастан өйрәтелә. Әлеге процесс ата-ананың теләге белән оештырыла. Татар теленә өйрәтүнең башлангыч чоры нәкь менә балалар бакчасында башлана. Купсанлы белгечләр фикеренчә, баланың тел белән кызыксынуы, беренче чиратта, уен технологиясе аша уяна [4, 43б]. Балалар бакчасы тәрбиячеләренең эш тәҗрибәсеннән чыгып та моны расларга була.

Уен уйнарга һәр бала ярата һәм сәләтле. Балаларны телгә өйрәткәндә, уен технологиясен куллану уңай нәтиҗә бирә, ягъни уен аша:

- өйрәнелгән материал яхшырак үзләштерелә;
- өйрәнелгән лексика һәм грамматик материалны гамәли куллану ихтияҗы туа;
- дәвамлы эшчәнлек төре алмашына, балаларның игътибары активлаша;
- балаларның ял итеп алу, актив хәрәкәтләр ясау мөмкинлеге туа;
- тәрбияченең яңа материалны үзләштерү генә түгел, моңарчы өйрәнелгән материалның никадәр үзләштерелешен күрү мөмкинлеге була. Шунлыктан, уеннарны сүзләрне кабатлап өйрәнү өчен дә уңышлы кулланып була һәм позитив атмосфера булганлыктан баланың телгә уңай карашы булдырыла һ.б [1, 33б].

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә тәрбия процессында нинди уен төрләрен кулланып яхшы нәтиҗәләргә ирешү юллары ассызыклана.Шулай да телне өйрәнү максатыннан нинди уеннар уйнарга соң? Минем тарафтан уңышлы дип табылган түбәндәге уен төрләрен тәкъдим ителә. Бу уеннарны минем тарафтан уйлап табылмады, ләкин үз эшемдә актив кулланыла.

Мисалга, “Кап та коп” уены.

Максат**:** бердәмлек, күңелле вакыт үткәрә белү, шатлык хисе тәрбияли.

Үстерелүче күнекмәләр: уяулык, сизгерлек, игътибарлылык сәләтен үстерүгә ярдәм итә.

Уен тәртибе:

Берничә бала бер түгәрәк булып утыралар, бер-берсенең баш бармакларын учлаган килеш, йодрыкларын йодрык өстенә куеп, кулларын бергәләп күтәреп – төшереп шуны әйтәләр:

Без-без, без идек,
Без унике кыз идек;
Базга төштек бал ашадык,
Келәткә кердек май ашадык;

Күл буенда су эчтек
Бер тактага тезелдек,
Таң атканчы юк булдык,
Кап та коп,
Авызыңны ач та йом!

Шуннан барысы да берьюлы авызларын йомалар.

Моннан соң уенчылар берсе дә авызын ачмаска, көлмәскә тиеш.

Алар, бер-берсен көлдерү өчен, төрлечә кыланалар, күз-йөз белән төрлечә ымнар ясыйлар. Кем иң элек авызын ачса, йә көлеп җибәрсә, аңа төрле сораулар бирәләр. Бу сораулар төрле булырга мөмкин. Һәр дөрес булмаган җавап өчен җәза бирелә.

Вариацияләр: сыйныфта, урамда да уйнала ала. Сораулар 5-6 булырга мөмкин. Мәсәлән 5 сорау дип килешенә, дөрес булмаган җавап саны итеп җәза бирелә. (Мәсәлән, “ Әни” сүзен 3 тапкыр әйт).

“Ал һәм күрсәт” уены.

Максат**:** классбилдинг, сүзләрне кабатлау һәм үзләштерү, физик тәнәфес.

Үстерелүче күнекмәләр: тыңлау, сүзләр өйрәнүгә мотивация.

Нәрсәләр кирәк: төрле сүзләр белән карточкалар.

Уен тәртибе:

Кечкенә балалар белән уйнау өчен уңышлы уен. Аның өчен төрле предметларны яки рәсем төшкән карточкаларны әзерләү кирәк.

Тәрбияче карточка яки предметларны сыйныфның төрле почмакларына куеп чыга. Балалар тезелеп басалар , тәрбияче комачау иткән әйберләрне алып куя. Шуннан тәрбияче берәр рәсем күрсәтә , балалар йөгереп шул рәсемгә охшаган карточканы яки рәсемне эзләп табалар. Кем беренче тапты, шул карточка яки рәсемне ала һәм “ таптым” дип тәрбиячегә күрсәтә. Шуннан соң киләсе сүз әйтелә, уен кабатлана. Тапкан карточка яки рәсемнәрне балалар үзләренә калдыра. Иң күп карточка җыйган бала җиңүче була.

Киңәшләр:

- югарыда әйтелгән мисалга нигезләнеп, балалар белән укылган, өйрәнелгән тексны кулланып була. Текска нигезләнгән рәсемнәр булса бик отышлы.

- азартлы балалар уен барышында үзләрен ямьез тота башлый алалар. Уен алдыннан кагыйдәләрне кертү дөрес булыр(этмәскә, башка балалар кулында булган карточканы алмаска һ.б.).

“Очты-очты уены”

Максат**:** тел мохите тудыра, сөйләшергә этәрә, бердәмлек, җитезлек, уяулык, тиз җавап бирүгә, тиз ишетеп алуга, хәрәкәт белән җавап бирүгә корылган; өйрәнелгән лексиканы үзләштерү, кабатлау да була ала, сыйныфта күңелле мохит тудыра, хәрәкәтләндерә.

Тикшерү нәтиҗәләре. Балалар бакчаларында тәрбия процессында кулланыла торган төрле уеннарның кулланылышы үстерелүче күнекмәләр: җитезлек, уяулыкны үстерү, игътибарны арттыруга китергәнен ачыкладык. Нәрсәләр кирәк: уку, тыңлау, сүзләр өйрәнүгә мотивация.

Уен тәртибе:

Арада берәү баш булып уртага баса. Ул һәртөрле оча торган һәм очмый торган предметларны, кошларны буташтырып әйтеп, “очты, очты” дип кулын күтәрә бара. Башкалар аның артыннан тик оча торган нәрсәләргә генәкул күтәрергә тиешләр. Беренче ялгышучы баш булып кала, уен шулай дәвам итә.

Мисал:

Очты-очты- торналар очты.
Очты-очты- каргалар очты.
Очты- очты- арбалар очты.
Очты- очты-чыпчыклар очты.
Очты- очты- кошчыклар очты.
Очты- очты- очкычлар очты.
Очты- очты-карлыгачлар очты.
Очты- очты-сандугачлар очты.
Очты -очты-алмагачлар очты.
Очты- очты-песнәкләр очты.

Вариацияләр: Сүзләрне кабатлау максатыннан, шул үтелгән сүзләрне кулланып була.

Йомгаклау.Нәтиҗә ясап, шуны әйтәсе килә: бүгенге шартларда уен алымы телне өйрәнүне тагын да кызыклырак, нәтиҗәлерәк итә.

Бу уеннар чыннан да нәтиҗәле. Бүгенге шартларда бу алым белән эшләү телгә өйрәтүне тагын да кызыклырак, нәтиҗәлерәк итәргә мөмкинлек бирә. Нәтиҗәдә: телгә өйрәткәндә алымнарыгыз кызыклы һәм иң мөһиме, нәтиҗәле булсын!

Әдәбият исемлеге

1. Кәримова А.А. Телне кызыксынып өйрәнсеннәр / А.А. Кәримова. – Казан: Мәгариф, 1997. – № 11. – 33-34 б.

2. Сухомлинский В.А. Гомеремне балаларга бирәм / В.А. Сухомлинский – Киев; Радяська школа, 1969. – 68 б

3. Татарстан Республикасы Законы. Татарстан халыкларының телләре турында // Казан. – 1992. – 28 июль.

4. Харисов Ф.Ф. Рус телендә сөйләшүче балаларны татарча өйрәтүнең башлангыч чоры:и Татар теле укытучылары өчен методик кулланма. – Казан: Мәгариф, 1996. – 43 б.

ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ ЗАМАНЧА МУЛЬТИМЕДИА КУЛЛАНУ

Гильмуллина Г.Р.
татар теле укытучы
"37нче лицей"
Нижнекамск, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, компьютерда эшли белү мөмкинлекләрен аңлау укытучы алдына яңа проблемалар куя. Уку материалының аеруча катлаулы өлешләрен аңлатканда, белемнәрне тикшергәндә дә компьютердан уңышлы файдаланырга мөмкин.Хәзер теләсә кайсы педагог информацияне эшкәртүнең барлык мөмкинлекләрен үзләштерергә, шул исәптән мультимедиа технологияләрендәге информация белән дә эшли белергә тиеш.Педагогик эшчәнлек, күп очракта, информацияне үзгәртүгә нигезләнә, шуңа күрә информацион – коммуникатив технологияләрнең гамәли кушымталары күптөрле.

Компьютер – яңа технологияләр дөньясына керергә теләгән теләсә кайсы белгеч өчен ярдәмче.

Мондый шартларда укытучыга хәзерге заманның күптөрле инновацион технологияләренә, идеяләргә юнәлеш тотарга кирәк. Бүген педагогик яктан грамоталы белгеч булу өчен яңа педагогик технологияләрен белү һәм аларны нәтиҗәле файдалану сорала.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә яңа педагогик технологияләрне куллануның төрле алымнары кулланыла. Без укытучыларның төп максаты – белемле,тәрбияле, тормышта үз юлын табарга әзерлекле, яхшыны яманнан аера, тиешле карар кабул итә белгән шәхес тәрбияләү.

Белем бирүнең нәтиҗәлелеген күтәрү укыту процессының яңа, тагын да нәтиҗәлерәк технологиясен эзләүне таләп итә. Технология инновацион процессларда тулысынча яңартыла. Ул исә укыту процессы субъектларын-укытучының да, укучының да тирәнтен әзерлекле булуын таләп итә. Бу хәзерге заман дәресен оештыру өчен зарури. Шуны да истә тотарга кирәк: укытуның традицион системасында булган иң яхшы алым, методларны куллана, үстерә барып эшләгәндә генә, инновацион технология яхшы нәтиҗәгә ирешүгә ярдәм итә ала.

Хәзерге заман дәресе проблемалы ситуацияләрдән, мәгълүмати технологияләрдән башка үстерешле була алмый.

Һәркемгә белем алуга мөмкинлек арттыруга һәм белемнең сыйфатын күтәрүгә реаль ярдәм итүче чараларның иң үтемлесеннән берсе – мультимедионы файдалануны киңәйтү.

Укыту процессы укытучы белән укучының мәгълүмат алмашуы ул. Ләкин фән-техника үскән чорда информация бик күп һәм ул көннән – көн зур тизлек белән арта, шуңа күрә гомуми урта белем бирү мәктәпләренең төп бурычы укучыларны кирәкле мәгълүматны эзләп табарга өйрәтүдән гыйбарәт. Хәзерге чорда укытуның яңа моделенә күчү көнүзәк прблемага әйләнде. Ул түбәндәгеләргә нигезләнә:

– укыту технологиясенең үзәгендә укучы тора;

– уку эшчәнлегенең нигезен педагог һәм укучының хезмәттәшлеге тәшкил итә;

– белем алуда балалар үзләре актив катнаша;

– укыту процессы укучыларның иҗади сәләтен үстерүгә юнәлдерелә.

Компьютерда эшли белү, аның мөмкинлекләрен аңлау укытучы алдына яңа проблемалар куя. Уку материалының аеруча катлаулы өлешләрен аңлатканда, белемнәрне тикшергәндә дә мультимедиадан уңышлы файдаланырга мөмкин. Хәзер теләсә кайсы педагог информацияне эшкәртүнең барлык мөмкинлекләрен үзләштерергә, шул исәптән мультимедиа технологияләрендәге информация белән дә эшли белергә тиеш.Педагогик эшчәнлек, күп очракта, информацияне үзгәртүгә нигезләнә, шуңа күрә информацион – коммуникатив технологияләрнең гамәли кушымталары күптөрле.

Хәзерге вакытта дәресләрдә мультимедиа чаралары еш кулланыла. Бу мультимедиа технологияләрен куллану яңалыклар белән кызыксыну теләге уята. Беренчедән, укучыларның белемнәре формалаштырыла, икенчедән, сөйләм һәм мультимедиа чаралары белән эшләү күнекмәләре барлыкка килә.

Мультимедиа чаралары белән эшләү дәрес формаларын төрләндерү мөмкинчелеге бирә һәм аны дәреснең төрле этапларында кулланырга була.

– прблемалы ситуация тудыру өчен,

– яңа материалны аңлату өчен,

– өй эшен тикшерү өчен,

– дәрес барышында белемнәрен тикшерү өчен.

Видео-аудио һәм текст материалын берләштерү теманы комплекслы ачарга,аны иҗади кабул итәргә,укучыларның активлыгын күтәрергә булыша.

Без үзебезнең дәресләребезне мультимедиа технологиясен кулланып үткәрергә тырышабыз. 5-11нче сыйныфларда татар теленнән терәк схемалар эшләдек. Фонетика, морфология, гади һәм кушма җөмлә синтаксисы буенча тестлар төзеп, компьютерга куйдык.

Мультимедиа технологиясе слайд-иллюстрацияләр күрсәтергә, читтән торып экскурсия үткәрергә мөмкинлек бирә. Әдәбият дәресләрендә мультимедиа технологиясе куллану чагыштырмача анализ ясарга да ярдәм итә. Укучыларның татар телендәге информация белән кызыксынулары татар әдәбияты дәресләрендә компьютер куллануның бик күп мөмкинлекләрен ача.

Сыйныфтан тыш чаралар, фәнни эзләнү эшләренә презентацияләр төзеп, балаларның күңелләренә үтеп керердәй итеп оештырабыз. “Әнием-күз нурым”, “Муса Җәлил-үлемсез шагыйрь”, “Гакыйль Сәгыйров– горурлыгыбыз” кичәләренә; “Татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә охшату-чагыштыру кушымчалары һәм бәйлекләр”, “Фәүзия Мөхәммәтова-милләтемнең җәүһәре”, “Туган якны өйрәнү”, ”Татар теле һәм әдәбияты:бүгенгесе,үткәне,киләчәге” темаларына фәнни хезмәтләргә презентацияләр эшләдек.

Язучылар: Г. Кариев, Г. Сәгыйров, Ф. Мөхәммәтова, Муса Җәлил, Г. Тукайга презентацияләр ясадык.

Тикшерү нәтиҗәләре. Г. Тукай –күренекле шагыйрь (Укучылар белән берлектә презентация ясау)

1. Якташыбыз Г. Кариев –татар театрына нигез салучы (Укучылар белән берлектә презентация ясау)
2. Әнием-күз нурым (Әби – әниләргә, укытучыларга ачык чара)
3. Фәүзия Мөхәммәтова – милләтем горурлыгы (Район татар теле һәм әдәбияты укытучылары семинары өчен багышланган әдәби композиция).
4. Муса Җәлил (Республика күләмендә үткәрелгән хәрби-патриотик темага багышланган әдәби кичә).
5. Татар теле: бүгенгесе, үткәне, киләчәге (Фәнни эшкә презентация).
6. Татар телендә охшату-чагыштыру кушымчалары һәм бәйлекләр (Фәнни эшкә презентация).
7. Туган якны өйрәнү (Бөтенрәсәй бәйгесенә презентация).
8. Г. Сәгыйров – милләтебез горурлыгы (Укучылар белән берлектә презентация ясау)

Контроль эшләр, төрле документлар компьютерда җыела һәм саклана. Татар теле һәм әдәбияты дәресләре өчен карточкалар, тестлар, кроссвордлар ясап, дәресләрдә кулланыла.

Укучылар компьютерда рәсем ясарга, сүзләр җыярга, гади программалар төзергә, мәсьәләләр чишәргә өйрәнәләр.Без,заманча информацион технологияләрне укыту-тәрбия процессында уңышлы файдаланабыз.

Мультимедияле презентация – татар теле һәм әдәбияты дәресе материалын күзаллауның иң отышлы формасы. Слайдларны укучылар үзләре дә ясыйлар. “Килешләр”, “Сыйфат“, “Алмашлыклар”, “Антонимнар”, “Омонимнар”, “Синонимнар”, “Рәвешләр”, “Исем”, “Мин өйдә булышчы”, “Яшелчәләр”, “Китапханәдә”, “Ел фасыллары”, “Савыт-саба”, “Мәктәптә” дигән темаларга презентацияләр булдырдык. Мультимедияле презентацияләрне яңа дәрес темасын үзләштерүдә һәм дәреснең теләсә кайсы этабында максатка ярашлы итеп файдаланабыз. Шулай ук, дәресләрдә интернеттан алынган мәгълүматларны да кулланабыз. Интернет мөмкинлегеннән файдаланган очракта белем сыйфаты дәрәҗәсе, укуга булган теләк-омтылыш арта. Быелгы уку елында татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә мультемедиа кулланып, “Әни ялга киткәч.”, “Аергыч һәм аның белдерелүе”, “Туган телем”, “Дуслык күпере” дигән темаларга ачык дәресләр үткәрдек. Алга таба безнең бурыч информацион технологияләрне тагын да тирәнтенрәк өйрәнү һәм үз эшебездә куллану булып тора.

Йомгаклау. Укучылар – безнең киләчәгебез. Аларны бүгенге базар мөнәсәбәтләре шартларында конкурентлыкка сәләтле, олы максатларга ирешү юлында информацион технологияләрдән оста файдалана белүче иҗади шәхес итеп тәрбияләү – безнең бурычыбыз.

Әдәбият исемлеге

1. Семёнов А.Л. Мәктәп укытуын информатизацияләү сыйфаты. – 2005, №3.
2. Аствацатуров Г.О. Мультимедияле дәреснең педагогик дизайны. – Волгоград, «Учитель», 2009
3. Кочегарова Л.В. Методика использования мультимедиа-средств на уроке: заметки на злободневную тему (Электронный ресурс) // http:/it-n.ra/commimities.aspx?cat_no=13748&tmpl=coni.

РУС ТЕЛЛЕ БАЛАЛАРГА ДӘҮЛӘТ (ТАТАР) ТЕЛЕН УКЫТУДА ШӘХЕСКӘ ЯКЫН КИЛҮ ТЕХНОЛОГИЯСЕН КУЛЛАНУ

Гулькеева Р.Р.
"174нче гимназия"
татар теле һәм әдәбияты укытучы
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, бүгенге җиһан катлаулы, тиз үзгәрүчән. Шуның белән бәйле рәвештә мәгарифнең дә яңа шартларда яшәргә сәләтле кеше тәрбияләүдәге җаваплылыгы арта бара. Социаль-тарихи һәм мәдәни процессның шундый субъекты булып һәрьяктан камил, рухи яктан үскән шәхес тора. Ул шул мохиттә яшәргә сәләтле булу белән бергә анда актив эшләү күнекмәләренә дә ия булырга тиеш. Хәзерге шартларда «мәгариф» дигән төшенчә үзе дә үзгәрә башлады. Ул элегрәк мәктәптә укыту процессы белән генә тиңләштерелсә, хәзер киңрәк мәгънә ала бара. Хәзер безнең илдә мәгариф тирәлегенә юнәлтелгән яңа мәгариф системасы урнаша бара. Бу эш педагогик фәнгә һәм укыту-тәрбия процессына сизелерлек үзгәрешләр кертә. Белем эчтәлеге яңа күнекмәләр белән баетыла, мәгълүмат белән эш итү сәләте үстерелә, белем бирү программалары индивидуальләштерүгә юнәлтелеп, фән һәм икътисад үсеше проблемалары хәл ителә. Укытучының укучылар белән шәхси юнәлешле аралашуы – педагогик процессның мөһим состав өлеше булып тора. Шәхесне рухи яктан тәрбияләүгә, кешенең әхлакый йөзен формалаштыруга зур әһәмият бирелә.

Телгә өйрәнү – ул тел турында кагыйдәләр өйрәнү генә түгел. Телгә өйрәтү – сөйләм эшчәнлегенең һәрбер төренә – сөйләшергә, тыңлап аңларга, укырга, язарга өйрәтүне күз алдында тотарга тиеш.

Болай укыту заманча укыту процессына куелган төп таләпләрне тормышка ашырырга мөмкинлек бирә: укытучы аралашуны оештыручы көч буларак эшли; дәрестә аралашу процессына якын торган күнегүләр файдаланыла; грамматик форма һәм аның сөйләмдәге функцияләрен өйрәтү янәшә алып барыла: проблемалы бурычлар куелып, алар хәл ителә; күмәк эш формалары кулланыла; укытучы белән укучы арасында хезмәттәшлек мөнәсәбәтләре урнаша; шәхеснең үзенчәлекләрен истә тотып эшләү аның эчке резервларын активлаштыра һәм укыту эшчәнлегенең нәтиҗәле булуын билгели [1, Б 43].

Телгә өйрәтүнең эчтәлегенә тел материалы белән эшләү кагыйдәләрен белү дә керә. Димәк, күпмедер күләмдә телдәге кагыйдәләрне белү дә кирәк. Ләкин кагыйдәләр өйрәнеп кенә телне белеп, сөйләшергә өйрәнеп булмый. Телгә өйрәнүнең төп максаты – алган белемнәр нигезендә сөйләм күнекмәләре формалаштыру.

Сөйләм күнекмәләренә ия булганда тел аңлы рәвештә кулланыла. Тиз җавап биргәндә, сөйләм тотрыклы булганда, аңлы рәвештә эшләгәндә, ситуация үзгәреп күнекмә үзгәртелә алганда, күнекмәләр формалашкан дип санала ала.

Күнекмәләр һәм алган белемне файдалану нигезендә телне белү барлыкка килә. Телне белгәндә генә, коммуникатив максатлары хәл ителә: сөйләшә, тыңлап аңлый, укый һәм яза ала торган кешене “телне белүче” дип әйтәләр.

Рус телендә сөйләшүче баланы татар теле белән кызыксындыру өчен, укытучының сүз сәнгате серләрен яхшы белүе, аның иҗади эшләү күнекмәләренә ия булуы таләп ителә. Эш барышында татар теленең матурлыгын күрә, тоя белүе, укучы алган белемнең даими рәвештә тулылана, байый баруы, әдәбиятны сүз сәнгате буларак өйрәнүе укытучының игътибар үзәгендә булырга тиеш [3, Б 67].

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә рус телле балаларга татар телен укыту вакытында бәйләнешле сөйләм үстерү чаралары киң кулланыла. Әдәбият дәресләрендә рус балаларын татар телендә бәйләнешле итеп сөйләргә, үз фикерләрен эзлекле итеп әйтеп бирергә өйрәтүне максат итеп куям. Шушы юнәлештә алып барылган эшемне билгеле бер предмет турында, тәкъдим ителгән тема буенча тәмамланган бер фикерне әйтергә өйрәтүдән башлыйм. Аның өчен, билгеле, укучыларның сүз байлыгы булырга тиеш. Шуңа күрә һәр дәрестә шушы мәсьәләгә һәм тәрҗемә эшләренә дә зур урын бирәм. Чөнки рус теленнән татар теленә дөрес итеп тәрҗемә итү бәйләнешле сөйләмнең барлык формаларына ия булуны сорый.

Гомумән, татар телен аралашу чарасы буларак өйрәткәндә, укучыларның диалогик сөйләмен табигый сөйләм дәрәҗәсенә җиткерү максатын куям. Шушы максатка ирешкән очракта гына өйрәнелгән сөйләм күнекмәләрен гамәли кулланырга мөмкин дип саныйм.

Бүгенге көндә “Үзенең дәресләрен ничек кызыклы, мавыктыргыч итеп, ничек укучыларны үз дәресең белән кзыксындыру, ничек итеп һәр укучыга уңыш ситуациясе булдыру” турында уйланмаган бер генә укытучы да юктыр. Һәм бу очраклы гына уйланулар түгел. Чөнки бүгенге укытуның төп максаты булып – иҗади фикерләүче, инициативалы, иҗтимагый тормышта актив катнашучы, белемле, ике дәүләт телендә һәм чит телләрдә дә иркен сөйләшеп аралашучы шәхес тәрбияләү.

Тикшерү нәтиҗәләре. Рус телле балаларга татар телен укытуда шәхескә якын килү технологияләрен кулланып эшләгәндә куелган максатка ирешеп була. Аның асылы – укучы шәхесенә хөрмәт белән карау, аның иреген чикләмәү, укытуның укытучы күрсәтмәләренә сукырларча буйсынудан ераклашу. Аның урынына үзара аңлашу, ихтирамлылык мөнәсәбәте, укытучы белән укучының демократик, гуманлы, эзләнүчән һәм иҗади эш стилен булдыру; информацияне аңлы рәвештә кабул итәргә әзер булган, табигый сәләтен уңышлы файдалана белгән, төрле тормыш шартларында кулланырлык тәҗрибәгә ия шәхес тәрбияләү.

Шәхескә юнәлтелгән технологиянең төп принциплары – ул укучының уйлану һәм иҗат итү сәләтен үстерү. Иҗат эшчәнлегендә бала үзенең нәрсәгә сәләтле икәнлеген сизә, аңарда үзенә карата уңай караш тәрбияләнә. Шул максаттан дәресләремдә төрле ситуацияләр бирү, алардан чыгу юлларын эзләү, укыган әсәрләрдә кемнең хаклы яки хаклы булмавын ачыклау, аларга киңәшләр бирү, бу мәсьәләгә үз фикерләрен белдерү кебек алымнарны еш кулланам.

Укучыларга бигрәк тә татар халык мәкальләре нигезендә кечкенә ситуатив хикәяләр уйлап язу бик ошый.

Йомгаклау. Гомумән, фәннәрне укытуны камилләштерүнең чиге юк, фәкать эзләнергә, яңалыкка омтылырга, билгеләнгән максатка кыю барырга гына кирәк. Йомгак лап шуны әйтергә кирәк, әгәр укытучы дәресләрендә күрсәтмәлекне җитәрлек дәрәҗәдә кулланса, төрле уен ситуацияләре, сөйләм күнегүләре, коммуникатив һәм инновацион технологияләрне дөрес файдалана алса, ул, һичшиксез, эшендә уңышка ирешәчәк.

Әдәбият исемлеге

1. Әсәдуллин А.Ш., Юсупов Р.А. Рус телендә сөйләшүче балаларга татар телен укыту методикасы нигезләре. – Казан: Мәгариф, 1998. – 151 б.

2. Сафиуллина Ф.С. Татар теленә өйрәтүнең фәнни-методик нигезләре. – Татарстан Республикасы «Хәтер» нәшрияты, 2001. – 432 б.

3. Сафиуллина Ф.С., Фәтхуллова К.С. Татарский язык. Интенсивный курс. – Казан: Хәтер, 1999. – 231 б.

2. Харисов Ф.Ф. Татар телен чит тел буларак өйрәтүнең фәнни-методик нигезләре. – Казан: Мәгариф, 2002. – 272 б.

ПРОБЛЕМА АДЕКВАТНОСТИ СТАНДАРТНОГО БЕНЧМАРКА BLEU ДЛЯ ОЦЕНКИ ПЕРЕВОДА ИДИОМ И КУЛЬТУРНЫХ РЕАЛИЙ В СИСТЕМАХ МАШИННОГО ПЕРЕВОДА

Гусева Р.Е.
магистрант
Назарова И.П.
к.филол.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. В условиях интенсивного развития нейросетевых технологий машинного перевода сохраняется острая потребность в объективных методах оценки их качества. Несмотря на широкое распространение метрики BLEU, её ограничения становятся критическими при анализе семантически сложных переводов. Актуальность исследования обусловлена необходимостью разработки усовершенствованных подходов к оценке, учитывающих не только формальное соответствие, но и прагматические, культурные и дискурсивные аспекты перевода.

Метрика BLEU (Bilingual Evaluation Understudy) представляет собой классический алгоритм автоматической оценки качества машинного перевода, основанный на статистическом анализе n-граммных совпадений между машинным переводом и эталонными текстами, подготовленными человеком. Ключевой принцип метода заключается в подсчёте точности n-грамм – последовательностей из n слов – с введением штрафа за излишне короткие переводы [3].

Методы исследования. Для комплексного анализа ограничений метрики BLEU и поиска перспективных направлений в области оценки качества машинного перевода в исследовании был применен комплекс взаимодополняющих методов, включавший сравнительный лингвистический анализ переводов идиоматических выражений и культурно-маркированных единиц, экспериментальную оценку параллельного корпуса текстов с использованием конкурирующих метрик (BLEU, BERTScore, METEOR) с последующим сопоставлением полученных автоматических оценок с данными экспертного анкетирования, а также тестирование специализированных бенчмарков (ContraPro, IdiomMT) для верификации способности систем адекватно оценивать конкретные аспекты перевода, такие как разрешение местоименной анафоры и передача идиоматики [1].

Результаты исследования. Проведённое исследование выявило системные ограничения метрики BLEU, проявляющиеся в некорректной оценке переводов, требующих семантической и культурной адаптации, – так, адекватный перевод идиомы «It's raining cats and dogs» вариантом «Льёт как из ведра» получал заниженные оценки из-за отсутствия прямых лексических совпадений с эталоном, тогда как буквальный, но семантически искажённый

перевод демонстрировал более высокие количественные показатели. Сравнительный анализ метрик подтвердил, что семантико-ориентированные подходы, в частности BERTScore, демонстрируют значительно более высокую корреляцию с экспертной оценкой благодаря учёту контекстуальной и смысловой близости, в то время как гибридные метрики типа METEOR и TER-Plus частично компенсируют недостатки BLEU за счёт интеграции морфологического анализа и синонимических словарей. Тестирование на специализированных бенчмарках, таких как ContraPro и IdiomMT, подтвердило их эффективность для оценки конкретных аспектов перевода, включая разрешение анафоры и передачу идиоматических выражений, что указывает на перспективность создания целевых оценочных систем для верификации различных компонентов переводческой компетенции искусственного интеллекта.

Заключение и выводы. Проведенное исследование подтвердило, что классическая метрика BLEU обладает значительными ограничениями при оценке семантически насыщенных и культурно-специфических переводов. Перспективы развития методов оценки связаны с интеграцией лингвистических знаний в оценочные системы, использованием контекстуализированных векторных моделей и созданием адаптивных бенчмарков. Для обеспечения качественной межъязыковой коммуникации необходимо дальнейшее развитие метрик, способных оценивать прагматическую адекватность и культурную адаптацию перевода, что соответствует современным требованиям к машинному переводу [2, 4].

Список литературы

1. Matthew G. Snover TER-Plus: paraphrase, semantic, and alignment enhancements to Translation Edit Rate / Matthew G. Snover, Nitin Madnani, Bonnie Dorr, Richard Schwartz // Machine Translation. – 2009. – Т. 23(2). – С. 117-127.

2. Nazarova, I.P. "Woordhunt" online service in English learning / I.P. Nazarova //, 07–08 ноября 2024 года, 2025. – P. 425-427.

3. Understanding BLEU and ROUGE score for NLP evaluation [Электронный ресурс] URL: https://www.geeksforgeeks.org/nlp/understanding-bleu-and-rouge-score-for-nlp-evaluation/ (дата обращения: 11.11.2025).

4. Галиахметова, А.Т. К вопросу о глобальных компетенциях в образовании / А.Т. Галиахметова // Иноязычное образование в современных реалиях: проблемы и векторы развития: Материалы II Международной научно-практической конференции, Казань, 07–08 ноября 2024 года. – Казань: Казанский государственный энергетический университет, 2025. – С. 285-288.

УДК 8125:004.8:681.8

ТЕХНОЛОГИИ СИНХРОННОГО АУДИОПЕРЕВОДА КАК ИНСТРУМЕНТ ДЕСТРУКЦИИ ЯЗЫКОВОГО БАРЬЕРА: ФОКУС НА ГАРНИТУРАХ С ИСКУССТВЕННЫМ ИНТЕЛЛЕКТОМ

Гусманов Т.Р.
студент
Научный руководитель – к.п.н., доцент
Айтуганова Ж.И.
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. В условиях цифровой глобализации лингвистические различия остаются серьёзным барьером для международного сотрудничества. Традиционные методы перевода не всегда отвечают потребностям динамичной коммуникации, что актуализирует разработку технологий синхронного машинного перевода, интегрированных в портативные устройства.

Эра цифровой глобализации нивелировала географические расстояния, однако лингвистические различия продолжают оставаться существенным препятствием для полноценной международной кооперации. Традиционные методы преодоления языкового барьера, такие как человеческий перевод или заблаговременное изучение языка, зачастую не соответствуют требованиям динамичного современного мира, характеризующегося необходимостью мгновенного принятия решений. В этом контексте технологии синхронного машинного перевода, воплощенные в форме портативных гарнитур, становятся не просто удобным гаджетом, а стратегическим активом, переопределяющим саму парадигму межъязыкового взаимодействия.

Методы исследования. В работе применялись анализ научной литературы, изучение архитектур нейросетей (RNN), а также сравнительный анализ современных устройств с функцией синхронного перевода. Использованы методы концептуального и технического анализа.

Результаты исследования. Ранние попытки автоматизации перевода основывались на жестких алгоритмических правилах и статистических моделях, что порождало буквальные, часто бессмысленные переводы. Переломным моментом стала интеграция в устройства рекуррентных (RNN) и, впоследствии, трансформерных нейронных сетей. Если RNN позволяли учитывать контекст предшествующих слов, то архитектура Transformer, основанная на механизме внимания (attention mechanism), научилась выявлять семантические связи между всеми словами в предложении независимо от их позиции [2]. Именно это позволило достичь качественно нового уровня адекватности перевода идиом, профессионального жаргона и сложных грамматических конструкций.

Ключевые технологические вызовы и пути их нивелирования

1. **Диспраксия латентности.** Задержка между произнесенной фразой и ее переводом является критическим параметром. Психолингвистические исследования показывают, что латентность свыше 2-3 секунд серьезно нарушает естественность диалога. Решением становится применение принципов **передовых вычислений** – перенос вычислительных задач с облачных серверов непосредственно на мощные процессоры внутри самих гарнитур. Это минимизирует время передачи данных и делает устройства независимыми от качества интернет-соединения [3].

2. **Синдром семантической ригидности.** Нейросеть, обученная на общих текстовых корпусах, может некорректно интерпретировать узкоспециальную терминологию. Для борьбы с этим явлением используется техника тонкого дообучения Пользователь имеет возможность загружать в память устройства предметные глоссарии (например, по квантовой механике или международному праву), тем самым кастомизируя лингвистическую модель под конкретные профессиональные нужды.

3. **Проблема акустической резистентности.** Точность распознавания резко падает в условиях шумных мест (вокзалы, производственные цеха) или при работе с речью, характеризующейся сильным акцентом или диалектизмами. Современные подходы предполагают **аугментацию данных обучения** – искусственное обогащение обучающих выборок засоренными шумом и вариативными акцентами аудиозаписями, что повышает робастность (устойчивость) модели к внешним раздражителям.

Выявлены три ключевых технологических проблемы: латентность, семантическая ригидность и акустическая резистентность. Предложены пути их решения: использование периферийные вычисления, тонкое дообучение моделей и аугментация данных. Рассмотрены примеры успешного применения гарнитур в медицине, инжиниринге и образовании.

Практическая апробация и нишевая интеграция

Данные технологии находят применение в сферах, где скорость и точность коммуникации напрямую конвертируются в экономический или социальный эффект [1].

- **Экстренная медицина:** врачи скорой помощи используют гарнитуры для быстрого сбора анамнеза у пациентов-иностранцев, где ошибка перевода может стоить жизни.
- **Инжиниринг и логистика:** мультинациональные бригады на строительных площадках или в логистических хабах применяют устройства для координации работ без потерь в оперативности.
- **Высшее образование:** студенты, участвующие в программах международного обмена, используют гарнитуры для понимания лекций на неродном языке, что способствует их более глубокой академической интеграции.

Заключение. Технологии синхронного перевода эволюционируют от экспериментальных разработок к практическим инструментам, способствующим преодолению коммуникационных разрывов. Дальнейшее развитие связано с миниатюризацией устройств и интеграцией с дополненной реальностью.

Список литературы

1. Vaswani A. et al. Attention Is All You Need // 31st Conference on Neural Information Processing Systems (NIPS 2017). – Long Beach, CA, USA. – Текст: непосредственный.

2. Welly P. How do AI translation earbuds work? – URL: https://www.wellypaudio.com/ru/news/how-do-ai-translation-earbuds-work/ (дата обращения: 07.11.2023). – Текст: электронный.

3. RBC. Как ИИ снимает языковые барьеры и нужны ли теперь люди-переводчики. – URL:https://companies.rbc.ru/news/CVjuhKPXEz/kak-ii-snimaet-yazyikovyie-bareryi-i-nuzhnyi-li-teper-lyudi-perevodchiki/ (дата обращения: 07.11.2023). – Текст: электронный.

ӘДӘБИЯТ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ ЯҢА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛӘР КУЛЛАНУНЫҢ ТЕОРЕТИК НИГЕЗЛӘРЕ

Данилова З.С.[1]
Әшрәфуллина Р.И.[2]
[1]*МАБУ "Адымнар-Алабуга"*
[2]*"10 нчы лицей"*
Елабуга, Россия

Теманың актуальлеге. Бүгенге көндә белем бирү сыйфаты төрле факторларга бәйле булуы ачык билгеле, әмма ул һич кенә дә укучыларның белемнәр суммасы белән генә үлчәнми. Укучы мәктәптә алган белемнәрен барыннан да элек гамәлдә куллана белергә тиеш. Шушы юлды мәктәпләрдә белем сыйфаты үсешенең бер шарты буларак яңа педагогик технологияләрнең кулланылыш активлыгын атыйлар [Ильенкова, интернет-ресурс]. Яңа педагогик технологияләр эшчәнлекнең төрле юнәлешләрендә чагылыш таба: мәктәптә цифрлы ресурслар кулланылышы, яңа метод һәм алымнарга нигезләнеп эшләү, дәресләрдә укучыларның активлыгы дәрәҗәсе, эшчәнлекне бәяләү критерийлары, хәта уку-укытуның максаты һәм бурычларын билгеләүдә дә. Тәкъдим ителә торган фәнни эшебездә яңа педагогик технологияләр тугызынчы сыйныфта хәзерге татар поэзиясен өйрәтү чарасы буларак каралачак.

*Эшебезнең теоретик нигезләре*н Е.А. Елизарова, И.С. Кон, Н.Н. Палагина, Т.А. Самсонова, Е.А. Слепенкова, П.М. Якобсон һ.б.ларның хезмәтләре тәшкил итә.

Эшнең объекты – яңа педагогик технологияләр.

Өйрәнү предметы – тугызынчы сыйныфта хәзерге татар поэзиясен өйрәтүдә яңа педагогик технологияләрне куллану методикасы.

Эшнең максаты тугызынчы сыйныф шартларында яңа педагогик технологияләргә нигезләнеп эшләү аша хәзерге татар поэзиясен өйрәтү үзенчәлекләрен ачыклау буларак билгеләнде.

Максатка ирешү өчен, түбәндәге *бурычлар*ны чишү кирәк, дип табылды:

- яңа педагогик технологияләр турында төшенчә бирү;
- тугызынчы сыйныфта яңа педагогик технологияләр куллану үзенчәлекләрен ачыклау;
- Газинур Моратның "Шагыйрь авылы" шигырен өйрәтүдә проект технологиясен куллану буенча тәкъдимнәр кертү;
- Рөстәм Мингалимнең "И сары көз!" шигырен тәнкыйди фикерләү технологиясенә нигезләнеп өйрәтү юлларын тәкъдим итү.
-

1.Әдәбият дәресләрендә яңа педагогик технологияләр куллануның теоретик нигезләре

1.1. Яңа педагогик технологияләр турында төшенчә

Хәзерге вакытта белем бирү системасы яңа технологияләрнең актив керүе белән характерлана. Яңа технологияләр һәрвакытта да нинди дә булса яңа әйбер уйлап чыгаруны күздә тотмый, бу башка мәдәният шартларында уйлап чыгарылган һәм хәзерге шартларга адаптацияләнгән, яраклаштырылган технологияләр, укыту методлары да булырга мөмкин дип белдерә галимнәр. Белем бирү процессында аеруча да киң таралыш алган яңа педагогик технологияләр рәтенә алар түбәндәгеләрне кертеп карый: мәгълүмати-коммуникацион технологияләр; проектлар технологиясе, тәнкыйди фикерләү технологиясе, арт-технологияләр һ.б.лар [Махмудова, Мухамадиев, интернет-ресурс]. Аерым очракларда алар бер-берсе белән керешеп тә китә. Әйтик, проектлар технологиясен гамәлгә куюда еш кына мәгълүмати-коммуникацион технологияләргә мөрәҗәгать ителә.

Югарыда саналган технологияләрне характерлап үтик.

Мәгълүмати-коммуникацион технологияләр термины кысаларында “педагогик эшчәнлектә югары нәтиҗәләргә ирешү өчен әһәмиятле чара буларак мәгълүмат эшкәртүнең төрле җайланмалары, механизмнары, ысуллары, алгоритмнары җыелмасы” аңланыла [Пыректо, 2018: 359]. Белгечләр уку-укыту процессында аеруча да еш кулланыла торган мәгълүмати технологияләр рәтенә түбәндәгеләрне кертә:

1) компьютер һәм мультимедиа проекторы ярдәмендә күрсәтелә торган электрон дәреслекләр;
2) электрон энциклопедияләр һәм белешмәлекләр, электрон китапханә;
3) мультимедиа;
4) тест үткәрү тренажёрлары һәм программалары;
5) Интернетның белем бирү ресурслары (мәсәлән, Learnis, Surprizeme, Learnings App, Tatzet һәм башка платформалар; “Квестодел” конструкторы һ.б.лар);
6) видео- һәм аудиотехника [Савотина, Реймер, Завада, Кывыржик, 2021: 151].

1.2. Тугызынчы сыйныфта яңа педагогик технологияләр куллану үзенчәлекләре

Тугызынчы сыйныф укучылары белән эштә яңа педагогик технологияләрне нәтиҗәле куллану иң беренче нәүбәттә аларның яшь үзенчәлекләрен аңлау, белү, күзәтүне таләп итә. Әлеге очракта укытучы белем бирүче, белемгә юл ачучы буларак кына түгел, ә үзен оста психолог итеп тә күрсәтергә тиеш.

Тугызынчы сыйныф укучылары физик һәм психик өлгергәнлек белән характерлана торган иртә яшьлек чорын кичерәләр. Бу чорда физик күрсәткечләр генә үсеп калмый, ә бәлки фикерләү процесслары да үсә, тотрыклы кызыксыну даирәсе формалаша, ихтыяр көче дә үсеш кичерә. И. Кон, психология галиме әлеге яшьтә төп үзенчәлек итеп үзаң үсешен атый [Кон, 1989: 56].

Танып белү өлкәсендәге үзгәрешләргә дә тукталып китү урынлы булыр. Әлбәттә, тугызынчы сыйныф укучыларында танып белү процесслары инде

формалашкан була. Ләкин, психологиядә нәкъ югары сыйныф укучыларының танып белү эшчәнлегенә бәйле берничә моментны аерып карыйлар. Н. Палагина хезмәтенә таянып, эшебез кысаларында аерым әһәмияткә ия булган түбәндәге үзенчәлекләр турында әйтеп китүне дөрес, дип саныйбыз: теоретик (нәзари) фикерләү үсеше; реаль һәм гипотетик вакыйгаларның вариантларын анализлауга сәләт; мәктәпдә дә, дустанә аралашуда да дискуссияләр белән мавыгу; дөньяга караш формалашу; махсус күнекмә, сәләтләрнең сизелерлек үсеше; кызыксыну даирәсенең юнәлеш алган булуы, ягъни укучыны теләсә-нинди тема, эшчәнлек белән кызыксындыру катлаулы, бу даирә инде еш кына формалашкан була [Палагина, 2005: 225 – 226].

2.Тугызынчы сыйныфта хәзерге татар поэзиясен яңа педагогик технологияләр ярдәмендә өйрәтү

2.1. Газинур Моратның “Шагыйрь авылы” шигырен өйрәтүдә проект технологиясен куллану

Бүгенге укучылар китаби мәгълүматка караганда Интернет-чараларга мөрәҗәгать итүне кулай күрәләр. Шуны истә тотып, теге яки бу әсәрне яисә әдип иҗатын өйрәнгәндә Интернет-чыганакларга, цифрлы технологияләргә мөрәҗәгать итәргә була. Тугызынчы сыйныф укучылары инде иҗади фикер йөртүдә дә, цифрлы технологияләр белән файдалануда да, гадәттә, зур осталык күрсәтәләр. Аларның шушы осталыкларын әдәби белем һәм күнекмәләрне ныгыту максатларында да кулланырга мөмкин. Бу очракта буктрейлер ясау алымын кулланырга тәкъдим итәбез. Галимнәр аны проектлау технологиясенең бер методы буларак карыйлар. Проект эше шикелле үк, буктрейлер ясау да эшне планлаштыру, мәгълүмат эзләү, аны эшкәртү, аны ахыр продукт – буктрейлер итеп формалаштыру һәм башкаларга тәгъбир итүне күздә тота.

Газинур Моратның тугызынчы сыйныфта өйрәнелә торган “Шагыйрь авылы” шигырен буктрейлер аша өйрәнүне тормышка ни рәвешле ашырырга мөмкин икәнен карыйк.

Эшнең беренче этабында буктрейлер төзүнең максатын билгеләү кирәк. Әйтик, берничә укучы башкаларны да “Шагыйрь авылы” әсәрен укуга җәлеп итү, аларны әлеге шигырь белән кызыксындыруны максат итеп куялар, ди. Алга таба әлеге эшне кызыклы, мавыктыргыч итеп оештыру өчен сценарий төзү сорала. Укучылар төркемдә эшләп, берничә вариант уйлап карыйлар, арадан иң уңышлысы буктрейлер сценарие буларак сайлана. Әлеге эшне башкарганда укучылар текст иҗат итүне генә күздә тотмыйлар. Буктрейлар сценариенә ярашлы рәвештә тавыш, фотосурәт, анимация һәм башка алымнардан файдалану мәсьәләләре дә хәл ителә. Шул ук вакытта укытучы кисәтергә тиеш: буктрейлер идеяне, әсәрнең эчтәлеген әзер рәвештә җиткерергә тиеш түгел, ә бәлки тамашачыларда, ягъни буктрейлерны караучыларда кызыксыну, әсәрне укып, идея-эчтәлеген мөстәкыйль аңлау омтылышы тудырырга тиеш. Бу яктан укучыларның иҗади фикерләве, креатив идеяләрне тормышка ашырулары өчен киң мәйдан ачыла. Мөмкин булган вариантларның берсен тәкъдим итәбез. Буктрейлар экрандагы язу белән ачыла. Кадрда “Газинур Морат, “Шагыйрь

авылы" шигыре" дигән язу, әлеге сүзләрдән соң бер юл астарак җәя эчендә "Рөстәм абыйга" сүзләре яктыртыла.

Алга таба, укучылар тарафыннан төшерелгән видеорәтләр яки, мондый мөмкинлек булмаган очракта, фотосурәтләр куела. Аларның беренчесендә Рөстәм Мингалим фотосы урын алырга мөмкин. Фото астында шагыйрьнең яшәү еллары (1937 – 2014) теркәлә.

"Шагыйрь авылы" шигырендә мондый юллар бар:

Ә бүген бер авыл вафат,
Шагыйрь авылы – Йолдыз.
Беләм, Мингалим, авылсыз
Мәңгелек ятим, тол без [Хәсәнова, Сафиуллина, Гарифуллина, 2017: 169].

Киләсе видео/фоторәт шушы өзеккә нисбәтле була ала. Рөстәм Мингалим туган авыл – Самар өлкәсенең Йолдыз авылының рәсем-сурәтен Интернет киңлегендә табу мөмкинлеге юк, чөнки әлеге авылда бүгенге көндә бер кеше дә яшәми. Шунлыктан, икенче видео яки фоторәттә әлеге авыл урнашкан урынны картада күрсәтергә була. Әйтик, Википедия интернет-энциклопедиясендә авылның элек урнашкан ноктасы болай күрсәтелә [Википедия, интернет-ресурс]:

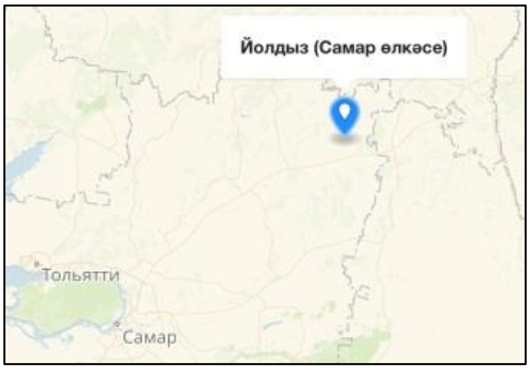

Рисунок 1

Фоторәттә дә шушы рәсем урын алырга мөмкин. Әлеге фото янында кыскача гына мондый мәгълүмат теркәлә ала: "Йолдыз – Самар өлкәсенең Камышлы районы Камышлы авыл җирлеге кысаларында ташландык татар авылы. Ул район үзәге Камышлы авылыннан төньяк-көнбатышка туры сызык буенча якынча дүрт километр ераклыкта урнашкан. Авылга 1920 нче елларда Камышлы авылыннан күчеп килүчеләр тарафыннан нигез салынган. 2002 нче елдан биредә даими яшәүче халык юк".

Алга таба, укучылар шигырьнең түбәндәге юлларына бәйле рәвештә эшләргә мөмкин:

Таныйм синең авылыңны,
Таныйм да... тынып калам.
Әнә кызлар суга төшә
Чирәмле тыкрыклардан.
Әнә әнкәң көтү куа,
Әнә син... малай чагың.

Белә микән ул төп йортта
Мәңгегә калачагын? [Хәсәнова, Сафиуллина, Гарифуллина, 2017: 169].

Әйтик, чираттагы фоторәтләргә көянтә белән суга төшүче кызлар рәсеме, авыл апаларының көтүе кууы, бер малайның авыл йортында төшкән фотосы чыгарыла. Азаккы фото итеп ташландык авыл, йорт сурәте китерелә. Бит шигырь:

Әремле нигез өстендә
Җилләр укый җеназа.
Шагыйрьнең авылы вафат –
Тын калыгыз беразга [Хәсәнова, Сафиуллина, Гарифуллина, 2017: 169],
дип тәмамлана.

Ташландык авыл, йорт фотоларын Интернет челтәрендә күпләп табарга була. Мәсәлән, укучылар түбәндәге фотога тукталырга мөмкин:

Фото 1 – Ташландык авыл

Шул рәвешле, укучылар Газинур Моратның әлеге шигыренең Рөстәм Мингалимнең туган авылына багышланып язылуын тамашачыга күрсәтәләр, хәтта әсәрнең мәгънәсен дә кинаяләп, рәсемнәр белән асызыклыйлар, әмма төп нәтиҗә тамашачының (буктрейлерны караучының) үзе тарафыннан чыгарылырга тиеш буларак аңлашыла. Моның өчен аталган шигырьне уку кирәк. Шулай итеп, укучылар төп максатларына ирешәләр: Газинур Моратның “Шагыйрь авылы” шигыре белән кызыксындыру тудыралар.

Йомгаклау. Нәтиҗә ясап, шуны әйтергә кирәк: Газинур Моратның “Шагыйрь авылы” шигырен өйрәтү максаты белән проект технологиясе методы – буктрейлер алымына мөрәҗәгать итү уңышлы. Бу очракта укучылар әсәрнең кыйммәтен аңлап кына калмыйлар, аның белән башкаларны да кызыксындыру тудыру ихтыяҗы ситуациясендә калдырылалар. Проблеманы чишү дәвамында алар, беренчедән, предмет белемнәрен, икенчедән, иҗади фикерләү осталыкларын эшкә җигәләр.

Йомгак ясап, шуны әйтергә була: тугызынчы сыйныфта хәзерге татар поэзиясен өйрәткәндә проект технологиясенең бер методы буларак танылган буктрейлер ясауны уңышлы файдаланырга була.

Әдәбият исемлеге

1. Елизарова Е.А. Формирование проектных умений старшеклассников в корпоративном образовательном взаимодействии: автореф. дис. … канд. пед. наук. – Оренбург, 2009. – 22 с.
2. Кон И.С. Психология ранней юности. – Москва: Просвещение, 1989. – 255 с.

3. Палагина Н.Н. Психология развития и возрастная психология.– Московский психолого-социальный институт, 2005. – 288 с.

4. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка. // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 2, 3. – С. 3 – 10.

5. Слепенкова Е.А. Исследовательские педагогические задания для старшеклассников и учащихся педагогических колледжей: учебно-методическое пособие. – Нижний Новгород: Нижегород. гос. пед. ун-т, 2003. – 132.

6. Арт-технологии в современном образовании: теория, практика, перспективы: материалы VI Международной научно-практической конференции, г. Челябинск, 22 марта 2021 г. – Челябинск: Издательство ЗАО “Библиотека А. Миллера”. – 2021. – 282 с

7. Википедия. Йолдыз (Самар өлкәсе). – URL: https://tt.wikipedia.org/wiki/Йолдыз_(Самар_өлкәсе); (мөрәҗәгать итү вакыты: 05.12.2021)

ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЕН ЗАМАНЧА УЗДЫРУ ЫСУЛЛАРЫ

Закирова А.Х.
татар теле һәм әдәбияты укытучы
“96нчы гимназия”
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, бүгенге көндә иң актуаль проблемаларның берсе булып торган милли мәгариф системасын без киләчәк буынны гаилә, балалар бакчасыннан алып, югары мәктәпкәчә ана телендә тәрбияләү һәм укыту буларак күз алдында тотабыз. Баланың дөньяга карашы, үз-үзен тотышы, дусларына, туган теленә мөнәсәбәте гаиләдә формалаша башласа, мәктәптә дәвам итә. Уку-укыту процессында катнашучылар- укучы һәм укытучы дәрестә очрашалар. Алар арасында билгесез белем дөньясы, өйрәнелгән өйрәнелмәгән белем нигезендә туган каршылыклар, дөньяны танып белү, укытучы һәм укучыда туган канәгатьлелек хисе.Уку – укыту, тәрбия процессы дәрес белән башлана, дәрес белән тәмамлана. Мәктәптә барган башка процесслар дәрестә бирелгән белем – күнекмәләрне тулыландырсалар да, әһәмиятле булсалар да ярдәмче функцияне генә башкаралар.

Нинди соң ул замана дәресе? Ул – элекеге дәрес формалары белән элемтәсен югалтмаган, бер сүз белән әйткәндә, актуаль дәрес. Шулай ук замана дәресе баланы киләчәк тормышка, җәмгыятьтә булачак үзгәрешләргә әзерли.

Һәрбер үстерелешле, шәхескә юнәлдерелгән, традицион дәрес мәгариф алдында торган яңа бурычларны чишәргә ярдәм итә. Максатыбыз түбәндәге сорауларга җавап табу:

– замана дәресе нинди булырга тиеш?;

– мәгариф алдында торган яңа бурычларның чишелешендә нәтиҗәле юнәлешләр;

– соңгы елларда дәреснең максатын, төзелешен, эчтәлеген, методларын билгеләүдә уңышлар;

– укытучы позициясен билгеләү.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә замана дәресләрендә кулланыла торган төрле ысуллар, технологияләр турында сүз бара. Бер сүз белән әйткәндә, замана дәресе – укучының шәхес буларак үсешендә барлык мөмкинлекләрне кулланып, аның акыл үсешенә, белемне тирән һәм аңлы үзләштерүгә, әхлак нормаларының нигезен формалаштыруга юнәлдерелгән дәрес ул

Уку-укыту, тәрбия, үсеш процессының бердәмлеге замана дәресенең фундаментын тәшкил итә. Дәрес шуңа нигезләнеп төзелергә тиеш. Анда уку-укыту теориясенең мантыйгы, билгеле бер дәрәҗәдә җәмгыятьнең социаль заказы чагылыш таба. Дистанцион укыту, үзбелем, экстернант белем алу төре кулланылса да, укытучы уку-укыту процессында төп рольне башкаручы булып кала.

Шуңа да карамастан дәрес үзгәрергә тиеш түгел дисәк, бу дөрес булмас иде. Бу объектив процесс һәм аңа төрле факторлар тәэсир итә.

1. Белем бирүнең яңа стандартлары барлыкка килде. Аның нигезендә программалар, дәреслекләр үзгәрде.

2. Профильле укытуга күчү. Бу да дәрескә яңа бурычлар куя.

3. Мәгълүмати технологияләр куллану. Хәзер һәр мәктәптәкомпьютер класслары бар, укытучыларга ноутбуклар бирелде. Укытучы дәресләрдә аларны актив куллана. Замана дәресенең эчтәлегенә болар барысы да билгеле бер дәрәҗәдә тәэсир итә.

Санап үтелгән позицияләр дәресне формалаштыруда гомуми юнәлешләрне билгеләргә мөмкинчелек тудыра:

– зур тормышка әзерлекне, коммуникатив культураны үстерә һәм социаль юнәлешен көчәйтә;

– гамәли һәм фундамент белемнәрне бербөтен итеп карап, белемнең гамәли ягына игътибарны юнәлтә;

– гамәли күнекмәләрнең акыл үсешенә йогынтысын көчәйтә;

– өйрәнелә торган материалны тормыш белән бәйләргә, эшчәнлекнең коллектив формаларын кулланырга ярдәм итә;

– укучыларның мөстәкыйльлеген үстерә.

Дәрес бирүдә өч төрле дидактик система моделен билгеләп үтәргә була:

1) традицион модель;

2) технологик модель;

3) хәбәрдарлыкка (компетентлылыкка) якынаю моделе [2, Б6].

Күп кенә укытучылар традицион дәресне кулай күрәләр. Әйдәгез бу дәреснең уңай һәм тискәре якларын карап үтик:

Таблица 1

Уңай яклары	Тискәре яклары
Дәрестәге уңай, яхшы күренешләрне вакыт үзгәртми .Гасырлар буе тупланган белем бәһасен югалтмый, нык һәм тирән белемнән башка эш итеп булмый.	Укытучы нык ара, бигрәк тә соңгы дәресләрдә, чөнки дәреснең күп өлешен укытучы үзе алып бара.
Гомер буе традицион дәресләр үткәрдек һәм яхшы белемле укучылар тәрбияләдек.	Бер үк эшне башкару. Көчле укучылар белән эшләргә вакыт калмый.
Традицион дәреснеоештыру гади, ияләнелгән, андагы бөтен вак элементлар билгеле	Дәрестә “йоклап утыру” фәнне өйрәнүгә мотивацияне, предмет белән кызыксынуны, өлгереш күрсәткечләрен киметә.
Дәрескә әзерләнү өчен акыт аз сарыф ителә, чөнки дәрескә укытучы гына әзерләнә.	Репродуктив методлар заман таләп иткән шартларга җавап бирми.
	Уку-укыту эшчәнлеге белән эти- әниләр канәгать түгел
	Укучылар җаваплылыктан качалар, аларга тормышта үзләрен табу бик авыр

Икенче модель уку-укыту поцессында төрле технологияләр куллануга бәйле. Бу модель мәгариф системасына 90 нчы елларда килеп керде.

1.Технологик модельне куллану уку-укыту эшчәнлегендә форма һәм ысулларның үзгәрүенә китерде, укучыларның активлыгы артты.

2.Дәресне оештырганда, максатларын барлаганда этапара нәтиҗәлелекне билгеләргә мөмкинлек туды.

3.Укучыларның белемнәрен бәяләгәндә яңа бәяләү системасы булдырылды [2, Б 22].

Шуны әйтергә кирәк, дәресләрдә яңа технологияләр куллану барлык мәктәпләргә дә уңышлы гына кереп китә алмады, ләкин дәрестә бу модельне куллану дәрес эчтәлегенә, аның формасына йогынты ясамыйча калмады.

Вакыт бер урында гына тормый. Белем бирү эшчәнлегендә хәбәрдарлыкны (компетентлылык) үстерүче модель куллану мәгариф өлкәсен модернизацияләү шартларында бик актуаль.

Яңа белем бирү стандартларының нигезе булып , замана кешесендә түбәндәге хәбәрдарлыкны (компетентлылыкны) формалаштыру тора:

1.Социаль хәбәрдарлык (компетентлылык)- билгеле бер социумда башка кешеләрнең дә фикерләрен кабул итеп, үз эшчәнлегеңне оештыру.

2.Коммуникатив хәбәрдарлык (компетентлылык)- аралашу дәверендә башкаларның да сине аңлауларына ирешү.

3.Мәгълүмати хәбәрдарлык (компетентлылык)- мәгълүмати технологияләр белән кораллану, төрле мәгълүмат чаралары белән эшләү.

4.Автономлы хәбәрдарлык (компетентлылык) үз өстеңдә эшләү, көндәшлеккә сәләтле булу.

5.Әхлакый хәбәрдарлык (компетентлылык)-барлык халыкларның гореф-гадәтләрен хөрмәт итү, әхлакый кануннарга буйсынып яшәү.

Укучы хәбәрдарлыкка (компетентлылык) ия булсын өчен нәрсә эшләргә кирәк соң? Бу сорауга җавап биргәнче, укучыда хәбәрдарлык (компетентлылык) барлыкка килсен, үссен өчен дәрескә билгеле бер таләпләр куюю шарт булып тора.

1. Дидактик шарт.
2. Психологик шарт.
3. Дәреснең төп шарты.

Шулай ук дәрестә гигиена таләпләре дә үтәлергә тиеш.

Тикшерү нәтиҗәләре. Укучыларның хәбәрдарлыгын (компетентлылык) формалаштыруда укытучының эшчәнлеге яңа эчтәлек белән баетыла. Моңа нигез итеп түбәндәге таләпләрне санап китәргә була:

– ел саен укытучылар катнашында теоретик семинарлар, билгеле бер теманы үз эченә алган педагогик киңәшмәләр үткәрү;
– тикшерү төрләрен камилләштерү;
– ачык дәресләр, ачык класстан тыш чаралар;
– конкурс, конференцияләрдә катнашу;
– олимпиада эшләрен тикшерүдә катнашу;
– квалификацияне күтәрү өстендә эшләү;
– укучы эшчәнлегендә иҗади, эзләнү, экспериментальь характерда булган мөстәкыйль эшләрнең санын арттыру;

– дәрестә проектлар методикасын, эзләнү, проблемалы, программалаштыру, дифференциаль, үстерелешле укыту методикаларын куллану [3, Б126].

Уку-укыту эшчәнлегендә дәрес үткәрүнең өч төрле дидактик моделен карап үттек. Традицион модель калган ике модельнең нигезен тәшкил итә дисәк ялгышмабыз. Ул һәрдаим үзгәрә, ләкин шулай да классик педагогиканың нигезе булып тора.

Йомгаклау. Дәрес укыту процессы ул – балаларга белем бирү. Һәр дәрес уку максатын билгеләү белән башлана. Укытучы максатка ирешү өчен билгеле бер чаралар куллана, укыту ысулларын билгели.

Замана дәресе белем бирүнең бурычларын уңышлы чишүгә, уку-укыту процессын рациональләштерүгә, аны барлыкка китерүдә билгеле теоретик белемнәрне куллануга нигезләнеп төзелергә тиеш.

Әдәбият исемлеге

1. Развитие исследовательской деятельности учащихся. Методический сборник. – М.: Народное образование, 2001. – 272 с.
2. Савина Н.Н. Организация исследовательской деятельности школьников. Программа курсов повышения квалификации учителей. – Елабуга: Изд-во ЕГПУ, 2008.– 38 с.
3. Фәхретдин Р. Нәсыйхәт. – Казан: Мәгариф, 2005. – 131 б.

УДК 81’25

ПЕРЕВОД КИНО И СЕРИАЛОВ: ДУБЛЯЖ, СУБТИТРЫ, ЗАКАДРОВЫЙ ПЕРЕВОД

Захаров Д.В.
магистрант
Айтуганова Ж.И.
к.п.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Аннотация. В данной научной статье рассматриваются основные виды аудиовизуального перевода на материале английского языка: дубляж, субтитры и закадровый перевод. Проводится сравнительный анализ их технических и творческих ограничений, а также исследуются специфические проблемы перевода юмора и культурных отсылок. Особое внимание уделяется стратегиям адаптации английского контента для русскоязычной аудитории. Выбор конкретного метода перевода часто зависит не только от бюджетных и временных ресурсов студии, но и от культурных привычек и ожиданий целевой аудитории. Например, в то время как для стран Западной Европы характерно предпочтение дубляжа, в Восточной Европе и странах Азии исторически более распространены субтитры. Таким образом, аудиовизуальный перевод выступает не только лингвистическим, но и социокультурным феноменом, отражающим медиапотребление в разных регионах.

Актуальность. В современном глобализированном медиапространстве перевод кино и сериалов с английского языка приобретает особую значимость. Аудиовизуальный перевод становится ключевым инструментом межкультурной коммуникации, позволяющим преодолевать языковые барьеры и обеспечивать доступ к международному кинематографу. Актуальность данного исследования обусловлена необходимостью системного анализа различных видов перевода и выработки эффективных стратегий преодоления лингвистических и культурных трудностей. Особую сложность представляет перевод таких элементов английского языка, как юмор, каламбуры и культурные реалии, требующий от переводчика не только прекрасного владения языком, но и глубокого понимания культурного контекста. Перевод представляет собой сложный процесс межъязыковой и межкультурной коммуникации, в ходе которого происходит не просто замена текста на одном языке текстом на другом языке, а перекодирование сообщения с учетом различий между двумя культурами. Это в полной мере относится к культурно-специфическим элементам в английских фильмах и сериалах [1, с. 34]. Рост популярности глобальных стриминговых сервисов коренным образом изменил ландшафт аудиовизуального перевода, предъявив к индустрии требования не только высочайшего качества, но и беспрецедентной скорости локализации контента. Это превратило перевод из вспомогательной услуги в ключевой

элемент глобальной медиастратегии, придавая вопросам, поднятым в статье, особую практическую значимость для индустрии. Более того, алгоритмы рекомендаций этих платформ напрямую зависят от качества локализации, поскольку непереведенные культурные коды или неудачные шутки могут снизить вовлеченность зрителей и, как следствие, популярность контента в конкретном регионе.

Методы исследования. В ходе работы были использованы следующие методы: сравнительно-сопоставительный анализ, чтобы выявить особенности видов перевода; контекстуальный анализ, чтобы работать с юмором и культурными отсылками; классификация, чтобы упорядочить стратегии перевода; и лингвистическое наблюдение за тем, как на практике переводят современные английские сериалы и фильмы. Для обеспечения достоверности результатов применялся принцип множественности методов, позволяющий рассмотреть объект исследования с различных сторон. Непереводимость возникает тогда, когда в языке перевода отсутствует понятие, обозначаемое в оригинале, или когда это понятие имеет иную культурную коннотацию [2, с. 101]. Для сбора эмпирического материала применялся метод сплошной выборки примеров перевода из популярных англоязычных сериалов, таких как "Друзья", "Теория Большого взрыва" и "Шерлок". Это позволило проанализировать реальные переводческие решения и их восприятие аудиторией. Дополнительно использовался описательный метод для систематизации выявленных стратегий преодоления лингвокультурных барьеров, что способствовало созданию целостной картины исследуемого явления.

Результаты исследования. Проведенное исследование позволило выделить и охарактеризовать три основных вида аудиовизуального перевода с английского языка. Дубляж предполагает полную замену оригинальной звуковой дорожки речью на языке перевода. Этот вид перевода требует соблюдения артикуляционного и фразового синхрона, что накладывает серьезные творческие ограничения. Например, при дубляже английских комедий часто приходится искать эквиваленты для каламбуров, что не всегда возможно без потери смысла. При этом качественный дубляж должен сохранять не только смысловое содержание, но и эмоциональную окраску оригинальной реплики, что требует от переводчика особого внимания к интонации и ритму речи. Успех дубляжа во многом зависит и от мастерства актеров озвучивания, которые должны передать не только слова, но и харизму оригинального персонажа. Субтитры представляют собой текстовое сопровождение, сохраняющее оригинальную звуковую дорожку. Основное ограничение для переводчика – необходимость уместить смысл высказывания в строго лимитированное количество знаков при сохранении синхронности с речью. Эта техническая особенность заставляет переводчика искать максимально емкие и информативные формулировки, иногда жертвуя второстепенными деталями ради сохранения основного смысла. Кроме того, субтитры выполняют образовательную функцию, помогая зрителям изучать иностранный язык, так как позволяют соотносить письменный текст с живой

речью. Закадровый перевод, широко распространенный в странах СНГ, сочетает элементы дубляжа и субтитров, требуя соблюдения фразового синхрона, но не артикуляционного. Данный формат позволяет зрителю слышать оригинальную речь актеров, что особенно важно для восприятия эмоциональных нюансов исполнения. Особую сложность во всех видах перевода представляют культурные отсылки и юмор. Переводчик должен не только передавать содержание подлинника, но и воспроизводить средствами другого языка всю совокупность стилистических характеристик оригинала, которые несут важную функциональную нагрузку [3, с. 89].

При переводе английских сериалов, насыщенных отсылками к поп-культуре, местным традициям и историческим событиям, переводчик вынужден выбирать между стратегией транскрипции с пояснением, поиском культурного аналога или полным опущением непереводимого элемента. Выбор стратегии часто является компромиссом между верностью оригиналу и доступностью для зрителя. Тестирование переводческих навыков должно проводиться с учетом специфики разных видов перевода и их функциональных особенностей [4, с. 56]. Аналогичный системный подход необходим и при оценке качества аудиовизуального перевода, где должны учитываться как лингвистические, так и технические параметры. Ярким примером успешного перевода можно считать локализацию сериала «Теория Большого взрыва», где сложные научные шутки и отсылки к комиксам были адаптированы для русскоязычной аудитории с сохранением комического эффекта. В то же время, многие лингвистические каламбуры, основанные на фонетических особенностях английского языка, часто остаются непереведенными или заменяются совершенно другими шутками. Это демонстрирует, что в некоторых случаях функциональный эквивалент важнее дословной точности.

Заключение. Таким образом, перевод кино и сериалов с английского языка представляет собой сложный многогранный процесс, требующий от специалиста не только прекрасного владения обоими языками, но и глубокого понимания культурных особенностей. Адекватный перевод предполагает не только точную передачу содержания, но и сохранение стилистических и эмоциональных характеристик оригинала. Каждый из основных видов перевода – дубляж, субтитры и закадровый перевод – имеет свои технические и творческие ограничения, определяющие выбор стратегии перевода. Наиболее сложными аспектами остаются перевод юмора, особенно основанного на игре слов, и адаптация культурных отсылок. Успешный перевод предполагает нахождение баланса между максимально точной передачей оригинала и необходимостью сделать контент понятным и естественным для целевой аудитории. Дальнейшие исследования в этой области могут быть направлены на разработку более эффективных стратегий перевода специфических лингвокультурных элементов и анализ влияния разных видов перевода на восприятие английского медиаконтента русскоязычными зрителями. Перспективным представляется также изучение роли искусственного интеллекта и нейросетей в автоматизации процессов аудиовизуального перевода и их потенциала в преодолении существующих лингвокультурных барьеров.

Список литературы

1. Аликина Е.В. Аудиовизуальный перевод: проблемы и стратегии // Вестник Московского университета. Серия 22. Теория перевода. – 2019. – № 4. – С. 31–40.

2. Дзюба Е.В. Лингвокультурологическая адаптация в аудиовизуальном переводе // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2020. – Т. 13, № 12. – С. 99–103.

3. Клюканов И.Э., Петрова О.С. Специфика перевода юмора в комедийных сериалах // Язык и культура. – 2018. – № 42. – С. 85–95.

4. Чужакин А.П. Теория и практика аудиовизуального перевода: учебное пособие. – М.: Восток-Запад, 2017. – 208 с.

НОВЫЕ РЕАЛИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В РУССКОЯЗЫЧНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Зубкова М.В.
Гилязиева Г.З.
к.филол.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. В современной международной обстановке освоение английского языка в России приобретает исключительное значение для сохранения и укрепления международных контактов, а также полноценного участия в совместных международных проектах. Английский язык служит мощным средством осознания культурных различий и обмена профессиональными наработками в различных областях науки, экономики и общественной жизни. В данной статье рассматривается динамика статуса английского языка в русскоязычном пространстве и оценка возможных выгод, которые данное обстоятельство способно принести отечественному обществу.

Английский язык сохраняет ведущую позицию среди изучаемых иностранных языков в мировом масштабе, выступая основным средством межкультурной коммуникации в сферах науки, бизнеса, дипломатии и туризма. В России интерес к английскому языку традиционно остается значительным, что обусловлено актуальностью современных геополитических условий и возрастающей интеграцией в международное сообщество.

Ключевые слова: изучение английского языка, геополитическая обстановка, международные связи, мировая культура, образование, знание английского языка.

Изучением английского языка в России занимаются с XVIII столетия, когда Петр I пригласил зарубежных преподавателей для обучения россиян иностранному языку. Примером такого наставника стал британский учитель Джон Мери, проводивший занятия по английскому языку в России начиная с 1716 года.

Однако значительный подъем популярности изучения английского языка пришелся на XIX столетие, когда Россия расширяла международные контакты с западными странами, и знание английского стало незаменимо для деловых переговоров. В 1810 году открылась первая специализированная школа английского языка в столице государства, а спустя восемнадцать лет начал проводиться первый университетский курс английского языка.

В начале XX века русский народ продолжал проявлять повышенный интерес к обучению английскому языку. Уже в 1901 году появился первый школьный учебник английского языка, а в 1914-м году появилась петербургская школа, нацеленная на обучение английскому языку. После Октябрьской революции 1917 года изучение английского языка пережило временный спад: вплоть до конца 1920-х годов оно фактически запрещалось,

возобновившись лишь в 1930-е годы. В советский период изучение английского языка приобрело обязательный характер для студентов вузов, поскольку знание этого языка было крайне важным для взаимодействия с зарубежными коллегами и ознакомления с результатами западных научных достижений и технических разработок [5, С.485].

После распада СССР английский язык приобрел дополнительную популярность в России, превратившись ныне в один из наиболее востребованных иностранных языков, изучение которого начинается уже в начальных классах общеобразовательных учреждений.

Таким образом, традиция изучения английского языка в России охватывает историю длиной более двух веков, продолжая играть существенную роль в международном сотрудничестве и получении новых знаний в науке и технике.

Преподавание английского языка находится в постоянном развитии, обогащаясь новыми педагогическими приемами и технологиями. Преподаватели имеют возможность адаптировать методы обучения в зависимости от возраста учащихся, уровня владения языком, образовательных целей и иных критериев.

Один из широко применяемых методов – коммуникативный подход, нацеленный на практическое применение языка в реальной жизни. Студенты получают задания, позволяющие совершенствовать навыки речи, аудирования, чтения и письма.

Кроме того, популярен метод полного физического отклика (Total Physical Response, TPR), предполагающий закрепление лексики и конструкций языка посредством двигательной активности. Преподаватель озвучивает команды на английском, а учащиеся исполняют соответствующие действия, что особенно эффективно для детей младшего школьного возраста и новичков.

Игровой метод обучения также нашел широкое применение, делая образовательный процесс увлекательным и привлекательным. Игры и развлекательные мероприятия способствуют непринужденному приобретению языковых навыков.

Традиционный метод грамматического перевода направлен на углубленное освоение грамматических норм и синтаксиса языка. Учащиеся выполняют переводы с английского на родной язык, усваивая структуру предложений и правила грамматики.

Наконец, метод обратной связи (feedback) используется преподавателем для оценки прогресса обучающихся и оказания индивидуальной поддержки. Предоставляя учащимся квалифицированную обратную связь, преподаватель помогает устранить ошибки и совершенствоваться в изучении языка [2, С.9].

Российская Федерация известна богатейшей культурной и исторической наследственностью, однако английский язык официально не признан государственным. Между тем, на сегодняшний день возрастает число россиян, осознающих важность изучения английского языка и стремящихся достигнуть высокого уровня владения им. Согласно рейтингу EF English Proficiency Index за 2020 год, Россия заняла 45-ю строчку среди сотни государств по уровню

владения английским языком, что подчеркивает неравномерность региональных успехов и затруднения в изучении языка.

Одной из существенных причин невысокого уровня знаний английского языка является недостаток повседневного применения иностранного языка вне учебной среды. Хотя многие россияне проходят курсы английского языка в школах и вузах, отсутствие регулярной практики препятствует полноценному освоению языка.

Другим препятствием к эффективному овладению английским языком выступают устаревшие образовательные методики. Традиционный метод грамматического перевода давно утратил актуальность, несмотря на это, он до сих пор доминирует в большинстве государственных образовательных учреждений России, сохранив наследие советской образовательной парадигмы. Тогда как зарубежные страны уже давно перешли на альтернативные методики, в российских школах сохраняется та же самая методика преподавания, используемая поколением родителей около трех десятилетий назад. Современные учебные пособия стали визуально привлекательнее и содержат более современную информацию, однако принципиального изменения сути образовательного процесса не произошло, что вызывает скуку и усталость у большинства учащихся [4, С.120].

Вместе с тем, появление современных технологий и доступность сети Интернет предоставляют жителям России широкие возможности для самостоятельного совершенствования уровня владения английским языком независимо от местоположения и времени суток. Широко распространены онлайн-курсы, специализированные мобильные приложения и просмотр фильмов, сериалов на английском языке, способствующие повышению лингвистической компетенции пользователей [3, С.84].

Дополнительно в России функционирует значительное число специализированных языковых центров и курсов, содействующих совершенствованию студентами уровня владения английским языком. Ряд учреждений ориентирован на коммуникативные методики, другие продолжают применять традиционный грамматико-переводной подход и технику обратной связи. Педагоги частных школ осуществляют глубокий анализ успеваемости учащихся, предоставляя им содержательную обратную связь, способствующую осознанию допущенных ошибок и последующему повышению уровня языковой компетенции [1, С.41].

Несмотря на сохраняющиеся проблемы в уровне владения английским языком в России, наблюдается активный интерес и стремление россиян повышать свою компетенцию. Овладение английским приносит очевидные преимущества как в повседневной жизни, так и в профессиональной деятельности, играя ключевую роль в повышении личной мобильности и карьерного роста.

В нынешнюю эпоху глобализации английский язык занял прочные позиции в мире, будучи родным для сотен миллионов человек и выполняя функцию международного средства общения в науке, бизнесе, политике и культуре. В России, несмотря на официальную государственную политику,

направленную на утверждение статуса русского языка, английский язык остаётся одним из важнейших инструментов для международного взаимодействия и культурного обмена.

На фоне текущей геополитической обстановки, связанной с санкциями и экономическим давлением, российское общество осознаёт необходимость модернизации методов преподавания английского языка и усиления мотивации населения к его изучению. Помимо английского, усиливается внимание к другим языкам, таким как китайский и немецкий, важным для развития торговых и политических связей с ключевыми партнёрами России. Вместе с тем, знание английского языка сохраняет свою актуальность и будет иметь первостепенное значение для международного сотрудничества и распространения российского культурного наследия.

Таким образом, изучение английского языка в России является неотъемлемой частью адаптации к мировым реалиям и обеспечивает конкурентоспособность страны на международной арене. Необходимо дальнейшее совершенствование педагогических методик и повышение доступности качественного обучения, чтобы соответствовать вызовам современной эпохи и укрепить позиции России в глобальном сообществе

Список литературы

1. Гаврилова О.В., Максимова О.А. Активные методы обучения английскому языку в высшей школе России. Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. 2020 – 2(1), С. 39-45.

2. Косарева И.В. Интерактивные методы преподавания английского языка в России. Вестник Томского государственного педагогического университета. 2018 – 21(4), С. 6-12.

3. Кузнецова Е.А. Использование технологий в преподавании английского языка в России. Вестник Челябинского государственного университета. 2019 – 22(2), С. 82-87.

4. Шабалина Е.В., Титова Е.В. Проблемы преподавания английского языка в России и пути их решения. Вестник Московского университета имени С.Ю. Витте. Серия 1: Экономика и управление. 2019 – 3(19), С. 117-123.

5. Шульгина Н.А. Методика преподавания английского языка в России: исторический аспект. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 13. Языкознание. 2019 – 4(3), С. 480-489.

РУС ТЕЛЛЕ УКУЧЫЛАРДА ТУГАН ТЕЛ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ АРАЛАШУ КҮНЕКМӘЛӘРЕ ФОРМАЛАШТЫРУ

Идрисова М.Г.
татар теле укытучы
“Сөйки урта гомуми белем бирү мәктәбе”
Сюкеево, Татарстан, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, соңгы елларда укытучыга кайсы дәреслек, методика, технология нигезендә укыту, электив курсларны үзеңә сайлап алу хокукы бирелде.Икенче яктан, җәмәгатьчелекнең аңа таләпәре артты. Хәзерге шартларда сыйфатлы белем бирү төп бурыч булып тора. Ә рус телле балалар белән эшләүче татар теле укытучыларының төп бурычы – укучыларны татарча аралашырга өйрәтү, татар теленә хөрмәт тәрбияләү, бу телнең дәүләт теле буларак әһәмияте зур булуына төшендерү.

Рус укучылары өчен татар теле – икенче тел, чит тел. Ә икенче телгә өйрәнү – катлаулы һәм үзенчәлекле эш. Шуңа күрә фәндә икенче телене өйрәнү методлары шактый күп. Телдән сөйләмнең тышкы яңгырашы ике төрле була – диалогик һәм монологик формада. Һәрбер класс өчен татар диалогик сөйләмен үстерүгә таләпләр дә ачыкланган. Мисал өчен, башлангыч сыйныф укучысы сорауларга җавап бирә һәм үзе дә сораулар куя белергә тиеш булса, югары сыйныф укучысы берничә кеше сөйләшүендә, фикер алышуда катнашырга тиеш. Диалогта бик күп ким җөмләләр, ситуатив характердагы әйтелмәләр, өндәү җөмләләр кулланыла. Әлбәттә, башлангыч сыйныф укучыларыныңдиалогы бик гади генә була, бер үк җөмләләр, сүзләр кабатлана. Диалаг төзү хыялны арттыра, аралашу сәләтен үстерә. Башлангыч сыйныфта диалогик сөйләм үрнәкләрен кулланып, укучылар укытучыны яки дусларын сәламли белергә, аларның гади генә сорауларына җавап кайтарырга, предметларны дөрес атарга, раслау һәм инкарь җавапларны төзи белергә тиешләр.

Диалог сөйләмне үстерү дүрт этаптан тора: сораулар кую һәм аларга җавап кайтару,әңгәмә, микродиалог төзү, хикәяләү ысулларын кулланып киңәйтелгән әңгәмә кору.

Башлангыч сыйныфларда укытучы балаларны куелган сорауларга тулы җөмләләр белән җавап кайтарырга өйрәтә. Бу, беренчедән, лексик-грамматик минимумны истә калдырырга ярдәм итә, икенчедән, җөмлә структурасын күзалларга этәргеч була.

Татар диалогик сөйләмен үстерү уңышлы булсын өчен, укытуның дидактик принципларын, шул исәптән гадидән катлаулыга принцибын истә тоту мөһим. Шушы принципларга таянып диалагик сөйләм телен үстерүдә заманча технологияләр дә кулланcак бик тә уңышлы булыр иде. Әйтик мәсәлән, балаларга гади генә диалог төзергә бирелә, алар диалог төзегәнче үрнәкне интерактив тактада күрсәтсәк яки тыңлатсак дәрес тагын да җанлырак, тулырак булачак. Чөнки укучылар 60% информацияне күреп аңлыйлар, исләрендә кала, ә аудирования ярдәмендә укучы 30% информацияне исендә калдыра. Димәк

бирелгән биремне ничек эшләргә икәнен укучы 90% үзләштерә. Шуны да онытмаска кирәк, заманча технологияләр ярдәмендә укучыларны укуга кызыксындыру уята.

Катлаулыгы ягыннан диалогның түбәндәге төрләрен билгеләп була:

1. Берьяклы хәбәр итү:

– Елларда мин зоопаркка бардым. Анда бик матур җәнлекләр күрдем. Аларны ашаттым.

– Бик кызык.

2. Ике яклы хәбәр итү:

– Мин авылны яратам. Авылда саф һава, яшеллек.

– Ә мин шәһәрне күберәк яратам, чөнки анда минем дусларым күп.

3. Уртак фикер алышу:

– Син нинди китаплар укырга яратасың?

– Мин җәнлекләр турында китаплар укырга яратам.

Мин дә китапханәдән җәнлекләр турында китаплар алып кайттым. Бик кызыклы, яратып укыйм.

4. Диалог – бәхәс:

– Кичә без зоопаркка бардык.

– Ничек булды?

– Миңа бик ошады.

– Ә миңа цирк күберәк ошый.

– Нигә?

Гомумән, татар телен аралашу чарасы буларак өйрәткәндә, укучыларның диалогик сөйләмен табигый сөйләм дәрәҗәсенә җиткерү максаты куела. Шушы максатка ирешкән очракта гына өйрәнелгән сөйләм күнекмәләрен гамәли куллану мөмкин. Ул тыңлап аңлау,; репликаларны дөрес кабатлау; үрнәк диалог нигезендә әңгәмә кору; мөстәкыйль әңгәмә кору. Югарыда күрсәтелгәнчә, укучыларныңдиалогик сөйләмен класстан класска тулыландыру, үзләштерелгән лексик-грамматик материал нигезендә катлауландыру укытучының төп бурычы.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә татар теле дәресендә заманча технологияләр ярдәмендә эшләү ысуллары кулланыла. Бу ысуллардан терәк схемалар, планнар тәгъдим итеп интерактив тактада күрсәтеп була. Мәсәлән, китап кибетенә яңа китап алырга килүегез турында диалог төзеп сөйләргә. Бу очракта түбәндәге терәк сүзләр язылган схема интерактив тактада укучыларга ярдәмгә килә: 1) исәнләшү; 2) сатып алучының теләге; 3) нинди жанр; 4) бәя; 5) китапны карау; 6) түләү; 7) саубуллашу.

Шул ук дәресләрдә интерактив такта һәм компьютер ярдәмендә диалогик сөйләмне тыңлатсак, уңай нәтиҗәләргә китерәчәк. Бигрәк тә театр диалогын тыңлау файдалы.

Диалогик сөйләмне өйрәнгәндә төрле программалар, әйтик, Софт SMART Board Software, QOMO ярдәмендә интерактив тактада диалог төзеп күрсәтергә яки укучылар үзләре төзергә мөмкин. Мәсәлән: әзер җөмләләр буталып бирелә һәм балалар үзләре фикерләп, җөмләләрне күчереп, дөрес тәртиптә диалог

төзиләр. Бу бик уңышлы, чөнки укучыларның логик фикерләү сәләтен үстерә һәм укучылар өчен бик мавыктыргыч, аларны укуга кызыксынуларын арттыра. Шулай ук, төрле фотосурәтләр кулланырга мөмкин.

Башлангыч чорда диалогик сөйләмгә өйрәнеп бетеп булмый. Иң мөһиме: алар сорау бирә, җавап әйтә ала. Үрнәк буенча диалог төзи беләләр, диалогны тыңлый һәм аңлый беләләр.

Татар телендә диалог сөйләмнең беренчел күнекмәләре барлыкка килү әзер монолог сөйләмнең формалашуына китерә. Монолог сөйләмгә түбәндәгеләр хас:

– Уй-фикерләрне сөйләп аңлатуның эзлеклелеге (диалогка караганда, монологтагы җөмләләр арасында логик бәйләнеш ныгырак була.)

– Монолог сөйләм өзлексез (биредә уй-фикерләр формалашу сөйләү процессы белән бергә бара.)

– Монологик сөйләм билгеле бер сөйләм тизлегенә һәм укытуның һәр чоры өчен аерым күләмгә ия.

Монологик сөйләмгә өйрәткән вакытта, укытучы автоматлаштырылган һәм автоматлаштырылмаган күнекмәләрнең тулы комплексына ирешергә тырышырга тиеш.

Тикшерү нәтиҗәләре. Башлангыч чорда укучыларның татар телендәгемонологик сөйләменә хәбәр итү, тасвирлау, хикәяләү кебек формалар хас була. Шунлыктан, программадагы темаларны үткәннән соң, үз мәктәбең, гаиләң турында зур булмаган хәбәрләне телдән төзи белү монолог әйтелмәләренең беренче төренә керә.

Монологик сөйләмнең икенче төре – ул җанлы һәм җансыз предметларның тышкы кыяфәтен,әлеге предметларның билгеләрен һәм хәрәкәтләрен балаларга таныш булган грамматик форма һәм төзелмәләрне файдаланып тасвирлау. Мәсәлән, картинага исем бирергә, аның композицион төзелешен билгеләргә, предметларны, кешеләрне тасвирларга, хикәяләү планын төзергә. Нәкъ шушыларны заманча технологияләр ярдәмендә интерактив тактада күрсәтелсә биктщ уңышлы булыр иде.

Сюжетлы хикәяләү монологик әйтелмәләрнең өченче төре булып тора. Укучыларга, шулай ук, түбәндәге биремнәрне тәгъдим итәргә була: бирелгән темагаукытучы башын яки ахырын интерактив тактада күрсәткән яки аудирование ярдәмендәтыңлатылган хикәяне төзеп бетерү һ.б.

Хикәя төзү өчен ирекле тема сайларга, шулай ук укылган яисә тыңланган текстның эчтәлеген файдаланырга мөмкин.

Йомгаклау.Укучыларның монологик һәм диалогик сөйләмен стимуллаштыру коммуникатив белем бирүнең әһәмиятле методик алымнарның берсе булып тора. Әгәр бала аз сөйләшә яки бөтенләй сөйләшми икән, бу үз фикерен белдерү өчен аның сүз запасы аз булу аркасында, сөйләм күнекмәләре булмавын күрсәтә. Шунлыктан, баларның сөйләмен стимуллаштыру эше укытучының ныклы игътибары астында булырга тиеш. Куйган максатларга һәм уңай нәтиҗәләргә ирешер өчен укытучыга заманча технологияләр ярдәмгә килә. Татар теле һәм әдәбият дәресләрендә диалог һәм монолог сөйләм телен үстерү бик кызыклы, мавыктыргыч һәм истә калырлык итә.

Әдәбият исемлеге

1. Асадуллин А.Ш. Дидактический материал для русскоязычных учащихся. Казань, «Магариф», 2002г.,36 стр.

2. Әсәдуллин А.Ш. Юсупов Р.А. Рус телендә сөйләшүче балаларга татар теле укыту методикасы нигезләре, Казан, «Мәгариф» нәшрияты,2006 нчы ел, 131-132 б., 135б.,143-145 битләр.

3. Хәйдарова Р.З. Рус телендәурта гомуми белем бирүче мәктәпләрдә татар теле укыту программасы: 1-4 сыйныфлар (рус телендә сөйләшүче балалар өчен) / Р.З.Хәйдзрова, Н.Г. Галиева, Ә.Г. Әхәтова. – Казан: Мәгариф, 2009 – 60 б.

ПРОБЛЕМЫ ТЕХНИЧЕСКОГО ПЕРЕВОДА ДОКУМЕНТАЦИИ ПРИ ПРОЕКТИРОВАНИИ СИСТЕМ ЭНЕРГООБЕСПЕЧЕНИЯ

Камалетдинов А.Ш.
магистрант
Казанский государственный
энергетический институт
Казань, Россия

Актуальность. Современные промышленные предприятия активно внедряют энергосберегающие технологии и системы энергообеспечения, многие из которых разрабатываются при участии зарубежных компаний. Это приводит к необходимости работы с технической документацией на английском языке – спецификациями, инструкциями, руководствами по эксплуатации. Качественный перевод таких документов имеет принципиальное значение, поскольку даже небольшая неточность может вызвать ошибки в проектировании, монтаже или эксплуатации оборудования.

Особую актуальность тема приобретает в условиях цифровизации инженерной деятельности, когда переводчики и инженеры всё чаще используют системы машинного перевода. Однако даже современные алгоритмы не способны в полной мере учитывать контекст и специфику энергетической терминологии. Всё это подчеркивает необходимость комплексного подхода к исследованию проблем технического перевода в энергетической сфере.

Техническая документация в области проектирования систем энергообеспечения представляют собой совокупность требований, норм и характеристик оборудования, материалов и технологий, используемых при создании и эксплуатации энергетических установок. Они включают как общие разделы (описание объекта, принципы работы, параметры), так и детализированные таблицы с показателями, единицами измерения и графическими обозначениями. Язык таких документов должен быть максимально точным и однозначным, что накладывает особые требования на переводчика [2, С.61]

Основные трудности перевода можно разделить на несколько групп:

1. Синтаксические трудности. Английский язык технической документации характеризуется активным использованием пассивного залога и длинных именных групп: Combined heat and power plant efficiency test procedure – дословный перевод «Процедура испытания эффективности установки комбинированного производства тепла и электроэнергии» выглядит громоздко. Часто требуется перестройка синтаксиса: «Порядок испытаний эффективности когенерационной установки» [3, С.9].

2. Проблемы единиц измерения и стандартов. Англоязычные спецификации могут использовать британскую систему мер или обозначения, отсутствующие в отечественной практике. Например: BTU, lb-f, US gallons

требуют перевода в систему СИ. Пропуск этой операции или неверный пересчёт может привести к серьезным ошибкам в проектных расчётах.

3. Различие в профессиональной терминологии. Даже при наличии словарных эквивалентов переводчик должен учитывать контекст конкретной отрасли. Термин load в энергетике может означать как «нагрузку», так и «потребление» или «мощность». Ошибочная интерпретация ведет к искажению смысла технического задания [4, С.18].

Для практического анализа были рассмотрены фрагменты англоязычных технических документаций, относящихся к системам энергообеспечения зданий и промышленных предприятий [5].

Таблица 1 – Перевод фрагментов англоязычной документаций

Английский фрагмент	**Перевод**	**Комментарий**
District heating network shall provide supply temperature up to 130°C.	Система централизованного теплоснабжения должна обеспечивать температуру подачи до 130 °C.	При буквальном переводе district heating network звучит как «районная сеть отопления», при этом теряется техническая точность.
Pump head loss should be minimized.	Потери напора в насосе следует минимизировать.	Распространённая ошибка – head loss переводят как «потеря давления».
Heat exchanger efficiency shall be not less than 85%.	КПД теплообменника должен быть не ниже 85%.	Часто используют перевод «эффективность теплообменника», хотя в технической литературе предпочтителен термин «КПД».

Приведённые примеры демонстрируют, что даже незначительные отклонения способны изменить технический смысл. Поэтому переводчику необходимо обладать не только языковой, но и инженерной компетенцией.

Современные системы машинного перевода (Google Translate, DeepL и др.) значительно ускоряют процесс работы с документацией, однако часто допускают неточности. Так, при автоматическом переводе фразы The thermal load of the building is estimated based on degree-days method, машинный переводчик может выдать такой вариант «Тепловая нагрузка здания оценивается на основе метода степеней-дня», тогда как корректно – «...на основе метода градусо-дней».

Подобные ошибки возникают из-за отсутствия у алгоритмов «инженерного контекста», который человек способен учитывать при интерпретации текста [1, С.343].

Для повышения точности рекомендуется использовать машинный перевод только на этапе первичного ознакомления с текстом, а окончательный вариант готовить вручную, с привлечением отраслевых глоссариев и консультаций со специалистами.

Заключение. Проблемы технического перевода спецификаций при проектировании систем энергообеспечения связаны прежде всего с высокой степенью терминологической сложности текстов, различиями в системах стандартов и мер, а также особенностями английского технического синтаксиса. Ошибки в переводе могут приводить к серьёзным техническим и экономическим последствиям, что делает данную проблему особенно актуальной для предприятий, работающих в международной инженерной среде. Анализ примеров показал, что успешный перевод требует не только владения языком, но и глубоких знаний в области теплоэнергетики и теплотехники. Использование машинных переводчиков может быть оправдано лишь как вспомогательный инструмент. Таким образом, качество перевода технических спецификаций напрямую влияет на эффективность и безопасность проектируемых систем энергообеспечения, а развитие специализированной подготовки переводчиков технического профиля становится важной задачей современного образования и промышленной практики.

Список литературы

1. Гилязиева, Г.З. Лексические проблемы перевода при использовании машинного перевода / Г.З. Гилязиева, Д.А. Демидкина // Казанская наука, 2024 – № 4. – С. 343-345. – Текст непосредственный.

2. Шмытов, В.В. Анализ трудностей перевода технической документации (с английского языка на русский язык) в части "спецификации/перечня запасных частей" / В.В. Шмытов, Е.Ю. Филатова // Успехи в химии и химической технологии, 2019 – Т. 33, № 12(222). – С. 60-62. – Текст непосредственный.

3. Алексеева, Т.Д. Трудности перевода научно-технических текстов / Т.Д. Алексеева, А.А. Суслина // Балтийский гуманитарный журнал, 2024 – Т. 13, № 1(46). – С. 7-10. – Текст непосредственный.

4. Земскова, К.А. Проблемы перевода иноязычных документов в профессиональной деятельности / К.А. Земскова, О.В. Фурер // Филологический аспект, 2024 – № 11(115). – С. 13-18. – Текст непосредственный.

5. ASHRAE Handbook – HVAC Systems and Equipment. – Atlanta: American Society of Heating, Refrigerating and Air-Conditioning Engineers, 2023. – 1180 p.

ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛӘР КУЛЛАНУ

Камалиева Г.И.
татар теле укытучы
"5нче лицей"
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, бүген без техника зур тизлек белән үсеш алган инновацияләр чорында яшибез. Мәгариф системасы гомер-гомергә традицион укыту методикасына нигезләнеп үсте. Әлбәттә инде, гасырлар буена тупланган тәҗрибәгә таянмыйча мөмкин түгел. Шулай да, тормыш бер урында тормый, заманалар үзгәрә бара. Димәк, яңалыкларны да исәпкә алмыйча эш итәргә ярамый. Мәгълүмати технологияләр тормышның барлык өлкәләренә үтеп керде. Мәгариф оешмаларын компьютерлаштыру – мәгариф үсешендәге өстенлекле юнәлешләрнең берсе. Шунлыктан мәктәпләр интерактив такталар, мультимедиа проектлары белән җиһазлана, дәресләрдә компьютерлар кулланыла.

Дәрес – уку-укыту эшчәнлегенең иң төп урыны. Нәкъ менә дәрестә укучылар укытучылары җитәкчелегендә үз интеллектларын һәрьяклап үстерү, белем алу һәм тормыш мәсьәләләрен хәл итү өчен мәгълүмат туплау максатында компьютер технологияләрен кулланырга өйрәнә. Компьютер – бүгенге заманда белем алу өлкәсендәге максатларга ирешү, укыту процессын баету, бала шәхесе һәм укытучының һөнәри осталыгы үсешенә йогынты ясау чарасы ул. Моның өчен укытучыга:

- компьютердан файдалануның үзенә хас үзенчәлекләрен педагогик әсбап буларак аңлау, аның мөмкинлекләрен һәм җитешсез якларын билгели белү;
- уку материалын аңлата алу һм укучылар белемен тикшерүнең бер ысулы буларак веб-ресурслардан файдалана белү тәҗрибәсенә ия булу;
- үзең укыта торган фән укытучылары өчен тәкъдим ителгән кулланма программа һәм ярдәмлекләр белән эш итә белү алымнарын үзләштерү кирәк.

Дәрестә компьютердан файдалану максатчан һәм методик яктан нигезләнгән булырга тиеш. Укытуның башка нәтиҗәлерәк чараларын эшкә җигү мөмкин булганда, компьютер куллану һич тә мәҗбүри түгел. Башка укыту ысуллары белән чагыштырганда югарырак нәтиҗәләргә ирешү мөмкинлеге биргән очракта гына инновацион технологияләргә мөрәҗәгать итү мөһим. Әлеге технологияләр яңа материалны өйрәнү дәресләрендә, осталык һәм күнекмәләрне үзләштергәндә, шулай ук практик дәресләрдә яхшы нәтиҗәләр бирә.

Татар теле дәресләрендә дә мәгълүмати технологияләрне куллануның өстенлеге бәхәссез. Барыннан да элек, әлеге технология – шәхескә юнәлтелгән, ныклы һәм вариатив булуы белән аерылып тора. Компьютер, күрсәтмәлелекне һәм контрольлекне тәэмин итеп, күп мәгълүмат биреп, укытуның сыйфатын күтәрергә ярдәм итә, этәргеч бирә. Дәресләрдә компьютер куллануның юллары һәм ысуллары күптөрле. Шуларның берсе – электрон презентацияләр.

Дәрестә кулланылган теләсә нинди визуаль мәгълүматның уңай нәтиҗәсе бар. Һәрбер укыту чарасы дәрес материалын үзләштерүгә этәргеч бирә. Шулай да мондый чаралар кулланып үткәрелгән дәресләр гадәти, укучы өчен дә, укытучы өчен дә кулай булырга, тышкы бизәкләре белән укучы игътибарын читкә юнәлдермәскә тиеш. Кайбер дәресләрдә кәгазьдән ясалган берничә таблица яки схема күрсәтү дә җитә. Әгәр дә инде алар искергән дә булса, ул чакта электрон презентация – әлеге мәсьәләне хәл итүнең заманча һәм кулай юлы. Аны куллану урынлы, чөнки ул балаларның игътибарын читкә юнәлдертми. Электрон презентация бары даими кулланылган очракта гына уңай нәтиҗә бирәчәк, шул ук вакытта аны һәр дәрестә куллану белән дә артык мавыкмаска кирәк.

Электрон презентация – укытучы тарафыннан дәрестә кулланыла торган һәм аның аңлатмалар бирүен һәм өстәмәләр кертүен таләп иткән ярдәмче чара. Презентация слайдларын дәрес материалын аңлатканда, үзләштергән белемнәрне ныгытканда яки дәрестә проблемалы ситуацияләр булдырган чакта куллану аеруча уңышлы. Дәресләрдә компьютер презентацияләрен файдалану татар теле фәнен тагын да эчтәлеклерәк, тәэсирлерәк, нәтиҗәлерәк, күрсәтмәлерәк укыту мөмкинлеге бирә. Презентация өчен материал фәннилек, аңлаешлылык, күрсәтмәлелек принципларына җавап бирерлек итеп сайланырга тиеш. Презентацияне дәреснең барлык этапларында да кулланырга мөмкин:

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә белемнәрне үзләштерүдә кулланылган инновацион технологияләр турында сүз бара. Белемнәрне актуальләштерү укучылар белән әңгәмә рәвешендә уза. Мондый әңгәмә сорауларын слайдлар белән тулылындыру отышлы. Боларда схемалар, таблицалар рәвешендә бирелгән үткән дәресләрдә алган, укучыларга таныш булган теоретик материал бирелә. Үтелгән материалны тизрәк искә төшерү өчен узган дәрес презентацияләрен дә файдаланырга була, бу очракта ассоциатив хәтер эш итәчәк. Кайбер слайдларда җавап табу өчен өстәмә сораулар да язылган булырга мөмкин, әмма җаваплар үзе язылмый.

Яңа материалны аңлаткан чакта презентация бирелешенең мөмкинлекләре бик зур. Слайдларны күрсәтү тәртибе һәм төзү логикасы өйрәнелә торган материалның эчтәлегенә, аерым сыйныф укучыларының аны үзләштерү үзенчәлекләренә, укытучы шәхесенә бәйле. Бу очракта укучы белән укытучы арасындагы мөнәсәбәтнең нинди булуы да игътибарга алынырга тиеш. Слайдларны текст белән чуарламаска кирәк. Анда, башлыча, даталар, исем, термин, рәсем, схема, зур булмаган таблицалар, кыскача тезислар языла. Слайдның масштабы, төсе, фоны алдан уйланыла.

Дәрес темасын аңлату – тулаем презентациядән барырга тиеш дигән сүз түгел. Аңлату барышында дәреслек белән дә эшләнә, тактага һәм дәфтәрләргә дә языла, кагыйдәләр белән дә эш ителә. Бу очракта слайдларда бары тик терминнар яки кагыйдәләр генә языла. Дәрес материалын беренчел ныгытканда әңгәмә һәм тестлар белән эш итү кулайрак. Бу укучыларны дәүләт йомгаклау аттестациясенә әзерләргә дә ярдәм итә.

Әгәр презентация дәреснең барлык этапларында да кулланылса, аның аерым өлешләрен төрле фоннарда күрсәтү отышлырак. Тик шунысы бар:

дәрестә слайдларны кирәгеннән артык күп куллану белән мавыкмаска кирәк, шул ук вакытта бертөрле дә булмасын – менә шул чакта гына аларны куллану уңай нәтиҗә бирәчәк.

Белемнәрне гомумиләштерү һәм системалаштыру. Кагыйдә буларак, бу – үзе бер дәрес. Мондый дәрес презентациясенә өйрәнелә торган терәк схемалар, таблица, диаграммалар, күнегү фрагментлары кертелә. Мондый презентация катгый логика белән аерылып торырга тиеш түгел. Төрле фоннарны, анимация элементларын да кулланырга була.

Дәресләрдә презентацияләр төзү һәм куллану турындагы фикерләрне гомумиләштереп, түбәндәгеләрне әйтергә мөмкин:

• Анимация күп һәм артык актив булмаска тиеш. Баланың төп игътибары теманы үзләштерүдән читкә китәргә тиеш түгел.

• Фонга аерым игътибар бирелергә тиеш. Караңгы һәм артык кискен төсләргә язылган язулар укучы игътибарын читкә җибәрә. Төсләрнең һәм текстның еш алмашынуы да файдага түгел.

• Тавыш катнашында бирү дә артык. Бу очракта укытучы аңлатма биреп бармаган видеофрагментлар гына искәрмә булып тора.

• Электрон презентацияләрне өй эшенең бер төре итеп тә бирергә мөмөкин. Мондый биремнәрне үтәгән чакта укучылапр компьютер белән эш итәргә, үз фикерләрен төгәл һәм кыска итеп әйтергә өйрәнә. Мондый презентацияләрне укытучы аңлаткан чакта да, өй эшләрен тикшергәндә дә кулланырга мөмкин. Моның өчен вакыт та аз сорала. Укучылар яңа презентацияләр белән тәнәфес вакытында да, дәрестән тыш буш вакытларда да бик теләп таныша алалар. Алар, үзләре башкарган эшнең кирәклеген тоеп, өй эше биремнәрен үтәүгә җитдирәк тә карый башлый. Хәтта докладлар һәм төрле чыгышлар әзерләргә бик үк атлыгып тормаган укучылар да компьютер белән бик теләп эшлиләр.

Соңгы вакытта мәктәпләрдә тоташтан Интернетка тоташу бара. Димәк, дәресләрдә һәм дәрестән тыш чараларда интернет-материалларны киңрәк кулланырга була дигән сүз. Барлык фәннәр буенча да, шул исәптән татар теленнән дә, мәгълүмати ресурслар саны арта. Интернет торган саен уку-укыту эшчәнлегендә файдалана алырлык мөмкинлекләргә ия була бара.

Беренчедән, магнитлы “хәтердә” саклануы сәбәпле, башкаларның да аннан күп тапкырлар файдалана алу мөмкинлеге бар.

Икенчедән, бөтенләй яңа мәгълүматны эзләп табарга, аны башкалары белән чагыштырып, конструктив аралашуга корылган проблемалы ситуация булдырырга мөмкин. Әлеге материал дәреслектә бөтенләй юк, шул ягы белән ул кызыклы да. Тикшерү һәм эзләнү барышында укучылар әлеге проблемага карата үз фикерен, үз мөнәсәбәтен әйтеп бирә ала.

Өченчедән, алдан ук уйланылган тема буенча күзәтү бурычы куела. Бу – укучының иҗади эше буларак бәяләнә ала. Интернет мөмкинлекләреннән файдаланган очракта белем сыйфаты дәрәҗәсе, укуга булган теләк-омтылыш тагын да арта.

Димәк, укытучының, үзлегеннән укып, белемен күтәрүдә һәм дәресләр уздыруга үзерләнүендә Интернетның ресурсларыннан белеп файдалануның да әһәмияте зур.

Татар телен укытудагы бүгенге көн таләпләре һәм мәгариф системасына бердәм дәүләт имтиханнарының үтеп керүе укытучыларны иҗади эзләнүләргә китерде. Билгеле булганча, ДЙА нигезен төрле формадагы тестлар тәшкил итә. Ә тестларга дөрес җавап бирү өчен, фәнни камил белү белән бергә, укучыларны кече класслардан ук тестлар белән эшләргә өйрәтү зарур. Кәгазьдә язып, аны укучыларга таратып, соңыннан җыеп алып тикшерү укытучыдан бик күп вакыт сорый. Компьютерга кертелгән махсус программалар тестлар төзү һәм чишү өчен укытучы хезмәтен күпкә җиңеләйтә. Тестлар төзү өчен аеруча Hyper Test программасы аеруча отышлы. Әлеге программа белемне ни дәрәҗәдә үзләштерүне ачыклау өчен бик тә уңайлы

Кече сыйныфлардан ук компьютерда тестлар белән эшләргә өйрәнгән укучылар тора-бара үзләре дә мөстәкыйль рәвештә тестлар төзи башлыйлар һәм югары сыйныфларда имтиханнарга дә мөстәкыйль әзерләнә алачаклар.

Дәресләрдә уңышлы кулланырга мөмкин булган компьютер программаларының тагын берсе – Microsoft Power Point программасы. Әлеге программа нигезендә төрле темаларга презентацияләр һәм слайдлар әзерләргә, аларны соңгы вакыттка кадәр киң кулланган кәгазь плакат һәм таблицалар урынына күрсәтмәлелек рәвешендә файдаланырга була. Шулай ук укучыларның үзләренә дә өй эшләре итеп тә, иҗади эш формасында да, өстәмә белем бирү дәресләрендә (түгәрәкләрдә) дә уңышлы кулланырга мөмкин.

Тикшерү нәтиҗәләре. Заман алга барган саен, уку-укыту технологияләре дә үзгәрә, камилләшә. Соңгы елларның иң зур казанышы, әлбәттә, уку-укыту эшчәнлегенә компьютер технологияләренең үтеп керүе булды. Әлеге технология дәресләрне җиһазлауның бер чарасы гына түгел, бәлки нәтиҗәлелеген арттыруда һәм уку сыйфатын күтәрүдә дә билгеле бер әһәмияткә ия. Компьютер технологияләрен татар теле дәресләрендә куллану дидактиканың фәннилек, күрсәтмәлелек, аңлаешлы булу, эшлеклелек, һәм мөстәкыйльлек принципларын куллану мөмкинлеге бирә. Алар яңа төр мәгълүмат табуның аеруча әһәмиятле функцияләрен үти, белемне камилләштерүдә, ныгытуда һәм гомумиләштерүдә, тәрбия бирүдә, эзләнүләр һәм тикшерүләр алып баруда, үзгәрешләр кертүдә зур чара булып тора.

Йомгаклау. Әлеге технологияләрдән уңышлы файдалану дәреснең нәтиҗәлелеген күтәрә, укучыларның кызыксынучанлыгын арттыра, аларны белем дөньясына җәлеп итә, өлгереш күрсәткечен һәм уку сыйфатын яхшырта. Укучыларның үзлегеннән эзләнү эшчәнлеген стимуллаштыру уку-укытуның мөһим принцибы булып санала. Моңа биремнәрне репродуктив төрдән иҗади төргә кадәр акрынлап катлауландыра бару, дәресләрдә фәнара бәйләнеш фрагментларыннан, һөнәри эчтәлектәге сораулардан, милли-төбәк компонентыннан һәм компьютер технологияләреннән нәтиҗәле файдалану юлы белән ирешелә. Гомумән фәннәрне укытуны камилләштерүнең чиге юк, фәкать эзләнергә, яналыкка омтылырга, билгеләнгән максатка кыю барырга гына кирәк.

Әдәбият исемлеге

1. Балобанова А. Компьютер технологияләрен кулланып. // “Мәгариф” журналы / 2004, № 6.
2. Вәлиев Р. Информационное обеспечение процессов образования. // “Мәгариф” журналы / 2005, № 6.
3. Газизуллина Р. Мәгълүмати технологияләрдән файдаланып. // “Мәгариф” журналы / 2007, № 12.
4. Дәрес эшкәртмәсе үрнәкләре. // Школа. – Казан, 2005.
5. Минһаҗев А. Дәресләрдә компьютер куллану. // “Мәгариф” журналы/ 2006, № 7.
6. Нигъмәтуллин Х. Тестларны компьютер ярдәмендә чишү. // “Мәгариф” журналы / 2007, № 8.
7. Чегвинарцева О. Дәресләрдә яңа педагогик технологияләрне куллану. // “Мәгариф” журналы / 2007, № 11.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕХНИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Карачурин Б.Р.
студент
Гилязиева Г.З.
к.филол.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. В связи с активным развитием техники в современном мире и расширением международных контактов по техническим вопросам, в том числе и по оборудованию, особенности перевода материалов данной области являются чрезвычайно комплексными. Они предполагают многоступенчатый подход к пониманию общеупотребительной лексики и тщательной выборке специальной терминологии. Переводчик должен не только владеть языком перевода, но и обладать базовыми знаниями в той технической сфере, с текстами которой он работает.

На сегодняшний день существует несколько типов технических материалов, с которыми сталкиваются языковые специалисты: научно-техническая литература, инструкции, паспорта на оборудование, техническая документация и патенты, а также общие технические тексты. Несмотря на общую тематическую направленность, каждый тип требует индивидуального подхода к обработке информации [1, С.472]. Так, при переводе научных работ важно учитывать не только суть описываемого процесса или устройства, но и методологию автора, тогда как инструкции и паспорта требуют строгой нейтральности и точности.

Кроме того, технические тексты могут относиться к различным отраслям – авиастроению, нефтегазовой промышленности, машиностроению и др. Каждая область обладает собственной терминологической системой, что делает терминологическую насыщенность главной сложностью технического перевода.

Методы исследования. В процессе анализа технического перевода были выделены ключевые лингвистические методы и подходы, используемые переводчиками для точной передачи смысла [2, С.201]:

1) Словарный и контекстуальный подходы к переводу терминов: выбор эквивалента зависит от наличия устойчивого соответствия в языке перевода или от контекста употребления слова (например, английское key может переводиться как «ключ зажигания», «телеграфный ключ», «замковый камень» и др. в зависимости от отрасли).

2) Транслитерация – заимствование термина в фонетической форме при отсутствии устоявшегося эквивалента (например, «апплет» от applet).

3) Заимствование – включение иноязычных терминов в русский технический лексикон с последующей адаптацией к грамматическим нормам (например, signalization → «сигнализация», detonation → «детонация»).

4) Калькирование – дословный перевод структуры словосочетания с сохранением синтаксической модели (например, ice detector → «датчик обледенения»).

Также были рассмотрены стратегии перевода многосоставных терминов [3, С.114]:

a) перевод справа налево (главное слово в конце);

b) описательный перевод сложных концепций;

c) использование причастных оборотов;

d) введение или опускание предлогов в зависимости от устойчивости термина.

Дополнительно учитывались общие принципы технического перевода: однозначность терминологии, адекватность, нейтральность стиля и простота синтаксических конструкций.

Результаты исследования. Анализ показал, что успешный технический перевод невозможен без глубокого понимания как лингвистических, так и предметных аспектов. Было установлено, что:

1) Терминологическая точность является основой адекватности перевода.

2) Контекст играет решающую роль при выборе эквивалента многозначных терминов.

3) Современный технический язык активно пополняется за счёт заимствований, транслитераций и калькированных конструкций, что требует от переводчика гибкости и ориентации в языковых тенденциях.

4) При работе с многосоставными терминами необходимо чётко определять главное и зависимые слова, чтобы избежать искажения смысла.

5) Использование дополнительных источников (справочников, стандартов, отраслевых словарей) является обязательным условием качественного перевода.

Таким образом, технический перевод выступает как междисциплинарная деятельность, сочетающая лингвистическую компетенцию и отраслевую экспертизу.

Заключение. Технический перевод – один из самых сложных и ответственных видов профессиональной лингвистической деятельности. Его особенность заключается не столько в языковой сложности, сколько в необходимости полного понимания технического контекста и соблюдения строгих норм точности и однозначности.

Для достижения полной адекватности и эквивалентности перевода специалист должен:

a) владеть не только двумя языками, но и базовыми знаниями в соответствующей технической области;

b) уметь выбирать подходящий метод передачи терминов в зависимости от контекста и жанра текста;

c) постоянно обращаться к авторитетным источникам информации.

В условиях глобализации и интенсивного международного сотрудничества в инженерной и промышленной сферах роль технического переводчика приобретает стратегическое значение. Его работа обеспечивает не

только коммуникацию, но и безопасность, эффективность и соответствие международным стандартам технических решений.

Список литературы

1. Романова Л.А., Лобода С.Ю. Особенности перевода технической терминологии с английского языка на русский // Инновационные подходы к развитию науки и производства регионов: взгляд молодых ученых. – 2020. – С. 471-473.

2. Щербакова И.В. Особенности перевода технических текстов // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – №. 2-2. – С. 201-201.

3. Ахмедова Д.С. Особенности перевода технических терминов на занятиях по русскому языку в технических вузах // CETERIS PARIBUS. – 2025. – №. 3. – С. 114-116.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕХНИЧЕСКОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ С АНГЛИЙСКОГО НА РУССКИЙ В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

Ковырев В.С.
магистрант
Научный руководитель – к.филол.н., доцент
Марзоева И.В.
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Современные энергетические компании работают в тесном сотрудничестве с зарубежными партнёрами, что приводит к необходимости постоянного обращения к англоязычной технической документации. Качественный перевод инструкций, стандартов и отчётов обеспечивает надёжность и безопасность эксплуатации оборудования. Ошибки при переводе терминов могут иметь серьёзные последствия. Так, неправильная интерпретация выражения *trip signal* («сигнал отключения») или *grounding system* («система заземления») способна привести к сбою при наладке оборудования [1, С.356].

Единообразие терминологии остаётся проблемой даже внутри одной организации: один и тот же термин может переводиться по-разному в разных отделах, что снижает точность взаимодействия между инженерами и переводчиками [2, С.4].

Причины неоднородности терминологии:

- Различные уровни специализации: Специалисты разных отделов могут иметь различное понимание одних и тех же терминов, что связано с особенностями их профессиональной подготовки и опыта.
- Отсутствие централизованного управления терминологией: Отсутствие единой базы данных или справочника терминов может привести к путанице и несогласованности.
- Недостаточная коммуникация между подразделениями: Недостаточное взаимодействие между специалистами разных направлений также способствует возникновению разночтений.
- Изменение технологий и процессов: Постоянное развитие технологий и бизнес-процессов требует регулярного обновления терминологических баз, что не всегда своевременно осуществляется.

Возможные решения:

- Создание единого глоссария: Разработка и внедрение корпоративного глоссария позволит стандартизировать использование терминов.
- Регулярное обучение сотрудников: Проведение тренингов и семинаров, посвящённых правильному использованию терминологии, поможет снизить количество ошибок.
- Автоматизация процесса перевода: Использование специализированных инструментов машинного перевода и CAT-программ

(Computer Assisted Translation) может повысить качество переводов и сократить время на обработку документов.

- Назначение ответственных лиц: Назначьте координаторов по вопросам терминологии в каждом отделе, которые будут отвечать за согласование и обновление глоссариев.

- Использование системы контроля качества: Регулярный аудит переведенных материалов и проверка соответствия используемой терминологии утвержденным стандартам поможет поддерживать высокий уровень точности.

Таким образом, последовательная работа над этими аспектами позволит значительно уменьшить проблему неоднородности терминологии и повысить эффективность взаимодействия между инженерами и переводчиками.

Методы исследования. В работе использованы методы сопоставительного и контент-анализа англо-русских терминологических пар, отобранных из эксплуатационных инструкций, международных стандартов IEC, ISO, IAEA и корпоративных глоссариев энергетических компаний. Применялись методы экспертной оценки (совместная проверка переводов инженерами и переводчиками) и статистический анализ частоты ошибок. Описание методологии базируется на подходах, предложенных Долговой С. А [3, С.48] и Учар Е. Г [2, С.5].

Результаты исследования. Были выявлены типичные проблемы перевода:

1. Терминологические расхождения. Один и тот же термин в разных контекстах имеет отличающиеся значения. Например, busbar может обозначать как «шинопровод», так и «токопроводящую шину» – выбор зависит от типа оборудования [1, С.360].

2. Аббревиатуры. Сокращение PCC (Point of Common Coupling) в международных стандартах переводится как «точка общего присоединения», однако в российских документах встречается вариант «узел подключения», что создаёт неоднозначность [4, С.112-120].

3. Структурные различия языков. Английский технический стиль характеризуется высокой номинативностью и компактностью, что вынуждает переводчика разворачивать длинные цепочки определений в русские синтаксические конструкции [2, С.5].

В части частотности ошибок анализ 50 страниц эксплуатационных инструкций показал, что ≈ 62% ошибок – терминологические, 23% – синтаксические, 15% – единицы и обозначения. Эти данные коррелируют с результатами исследования Учар Е. Г [2, С.4–5].

Использование технологий перевода CAT-системы и машинный перевод (MT) повышают скорость, но искажают аббревиатуры HVDC, UPS, LV switchgear и др., поэтому требуется обязательное постредактирование [5, С.114].

Например, фраза “HVDC converter station grounding system” корректно переводится как «система заземления преобразовательной подстанции

постоянного тока», тогда как британский вариант earthing в аналогичных контекстах следует передавать как «зануление» [5, С.116].

Заключение. Перевод технической документации в энергетике требует сочетания языковой компетенции и инженерного мышления. Основные направления повышения качества перевода:

- создание и регулярное обновление отраслевых глоссариев;
- обязательное участие инженеров-экспертов в процессе перевода;
- использование CAT-систем и постредактирования машинного перевода;
- обращение к международным стандартам терминологии (IEC, IAEA).

Комплексный подход обеспечивает точность и достоверность переведённых текстов, снижает риск ошибок и повышает эффективность коммуникации в энергетических проектах.

Список литературы

1. Фомиченко, А.С.; Миронова, Ю.А. Основные особенности перевода профессионально-ориентированного текста в сфере энергетики (на материале английского языка) // Современные исследования социальных проблем. – 2022. – № 14(2). – С. 353–368. – DOI 10.12731/2077-1770-2022-14-2-353-368 – Текст: электронный.
2. Учар, Е.Г. Особенности перевода текстов научно-технической сферы с английского языка на русский язык // Вестник науки. – 2024. – № 3. – С. 3–6 – Текст: электронный.
3. Долгова, С.А. Особенности перевода энергетической терминологии // Вестник энергетики. – 2022. – № 4. – С. 47–52 – Текст: электронный.
4. Rosatom Academy. Единый глоссарий энергетических терминов на английском и русском языках / Госкорпорация «Росатом». – М., 2019. – 135 с – Текст: электронный.
5. Petrova, N.; Hughes, J. Translation Challenges in Energy Engineering Documentation // International Journal of Technical Translation. – 2020. – Vol. 15(4). – P. 112–120 – Text: electronic.

РУС ТЕЛЛЕ БАЛАЛАРГА ТАТАР ТЕЛЕН ӨЙРӘТҮДӘ ЯҢА ЛЕКСИКА ҮЗЛӘШТЕРҮ ЫСУЛЛАРЫ

Комиссарова Ф.Г.
югары кв. категорияле
татар теле һәм әдәбияты укытучы
МАБУ "Адымнар – Алабуга"
Елабуга, Россия

Телне өйрәнү андагы сүзләрне өйрәнүдән башка мөмкин түгел. Методика тарихында башка телләргә өйрәтүдә иң зур урынны лексика алып тора.Телгә өйрәтүнең кайсы гына этабын алсак та, иң башлап сүзләр өйрәнелә. Сөйләшү ,тыңлап уку һәм язудан торган сөйләм эшчәнлегенең төрләренә өйрәтү лексикадан башка мөмкин түгел.

Телдәге барлык сүзләрне өйрәнеп бетерү,белү мөмкин түгел. Шуңа күрә чит телне өйрәнгәндә лексик минимум төшенчәсен аңлау зарури. Флера Садриевна Сафиуллина фикере буенча, «ипилек, тозлык белү» өчен 500 сүз, җитә дигән караш бар.Телнең өйрәнүнең башлангыч этабында шуның белән чикләнергә дә мөмкин»[Сафиуллина Ф.Ф.101б]

Рус баласына, татарча аралашу өчен, 700 сүзне, телебездә булган утыз сөйләм калыбын белү җитә. Күп сүз ятлауның нигә кирәге бар? Бу бик гади. Татар телендә ничә сорау сүз бар? Кем, нәрсә, нинди, кайсы, ничек, ничә, нигә, кайчан, нишли, нишләми. Сүзлеккә ничә мең сүз тупланса да, шул сорауларга гына җавап бирә дип әйтә үзенең язмаларында Николай Валентинович Максимов.

Чит телләрне укыту методикасы мәгълүматларына караганда,башка телдә көнкүреш көнкүреш кысаларында иркен аралашу өчен, укучылар сөйләмдә иң еш кулланылган 2000-2500 сүзне үзләштерергә,шул актив лексика нигезендә төзелгән 100 дән артык грамматик конструкцияне кулланырга ,шулардан файдаланып үз фикерләрен белдерергә һәм әнгәмәдәшен аңларга тиеш.

Рус телендә гомуми белем бирү мәктәбендә татар телен укыту программмасында башлангыч мәктәптә аралашу темаларына караган 1000 гә якын лексик берәмлекне **актив** (продуктив) һәм **пассив** (рецептив) продуктив рәвештә үзләштерү һәм сөйләмдә куллану күнекмәләре булдыру бурычы куела.1 сыйныфта 300-350 сүз булса,алга таба ел саен ул үстерелеп килә.

Яңа сүзләрне өйрәнү берничә этаптан тора:

1) яңа сүзләрне тәкъдим итү;

2) яңа сүзләрне үзләштерүне оештыру;

3) өйрәнгән сүзләрне калыпларга салу, кабатлауны оештыру һәм узләштерү дәрәҗәсен тикшерү.

Яңа сүзне үзләштерүдә түбәндәге ысулларны санап китеп була:

1. Күрсәтмәлектән файдалану. Яңа сүзгә аңлатма биргәндә, күрсәтмәлек иң уңайлы чараларның берсе. Әлбәттә, бер-берсен аңламый торган, төрле телләрдә сөйләшә торган ике кеше очрашса, алар нәкъ бу ысул белән кулланырлар иде.

Күрсәтмәлекнең өч төре бар: 1) җисми (предметның үзен күрсәтеп атау); 2) рәсем белән (картина,схема һ.б.); 3)хәрәкәт белән (эшне эшләү һәм аны атау).

2. Тасвирлаудан файдалану. Бу ысул укучының үзләштергән лексикасына таянып яңа сүз кертүне аңлата. Мәсәлән: *сабантуй – татар халык бәйрәме; калфак – хатын-кызның баш киеме.*

3. Санау алымын куллану. Бу чараны өлешләр аша бөтенне аңлатканда кулланлар. Мәсәлән, *яшелчә – бәрәңге, кыяр, кәбестә, кишер, суган; уку әсбаплары – каләм, карандаш, сызгыч, бетергеч, дәфтәр.*

4.Синонимнардан файдалану. Синонимнар белән кулланганда, аларның арасындагы нинди дә булса аермасын билгеләү кирәк. Туп-тулы синонимнар телгә бик сирәк була.Аермалар әһәмиятле булганда, алар турында әйтелергә тиеш. Мәсәлән: *ләкин, ә* – икесе дә каршы куючы теркәгечләр, *Ләкин* – кискен каршы куюны белдерсә, *ә* – җиңелчә каршы куюны белдерә.

6. Антонимнардан файдалану. . Антонимнар белән төрле уеннар, төрле башваткычлар һ.б. чараларны кулланырга мөмкин. Ләкин аларны кулланганда, бер искәрмә бар: сүзнең күпмәгънәлелеге белән сак булырга кирәк. Мәсәлән, *куе чәй – сыек чәй.*Монда *куе – сыек* антонимнар. Ә менә белеме *сыек* дип әйтәбез икән, аның антонимы *күп* булыр. Мондый очракларда сүзнең мәгънәсен аңлату яңа сүз кергән контекстта булырга тиеш.

7. Сүзнең сүзьясалыш кыйммәтеннән файдалану. Бу алым белән эшләгәндә, укучылар тамыр сүзне һәм форматның мәгънәсен белергә тиешләр. Әйтик, -лык/-лек кушымчасы белән *матур, акыллы, батыр, каен, дөрес* кебек сүзләрдән яңа сүзләр барлыкка китереп, укучылар кушымчаның мәгънәсенә төшенәләр.

8. Сүзнең эчке формасыннан файдалану. Мәсәлән: *тукран* – тук-тук итә; *сиксән* – сигез + ун; *үсемлек* – үсә торган; *көрәк* – көри торган; *түбәтәй* – баш түбәсенә кия торган.

9. Көчле контексттан файдалану. Бу чара сүзне шундый контекстта куллануны күз алдында тота , укучылар үзләре аны уйлап таба алалар. Мәсәлән: *Тегүче тегә – укытучы укыта. Эшче эшли. Кибетче кибеттә эшли.*

10. Тәрҗемәдән файдалану. Сүзнең мәгънәсен аңлатуның иң нәтиҗәле алымнарыннан берсе дип тәрҗемәне санныйлар. Тәрҗемә башка ысулларга кушылып, һәрвакыт диярлек лексик төшенчәнең мәгънәсен билгеләргә ярдәм итә.

Әйтеп киткән ысулларга таянып, яңа сүзләрне оештыруда махсус күнегүләр, **лексик уеннар** аеруча зур урын алып тора. Дәресләрдә урынлы кулланылган уеннар укучыларны активлаштыра, аларның игътибарын дәрес материалына юнәлтә һәм иҗади халәт булдыра.

Яңа лексиканы сөйләмгә кертүдә электрон белем чыганаклары: факультативлар, түркемнәр ,татарча мультфильмнар, мәгълүмати белем чыганаклары зур роль уйный. Балалар мәктәптә укытылган башка фәннәр арасында татар теле дәресләренең дә компьютер, Интернет кулланып өйрәнергә мөмкин икәнен күрәләр. Бу, үз чиратында, телнең абруен күтәрүдә зур этәргеч булып тора .

Татар телендә рус балаларына яңа сүзләр өйрәткәндә онлайн-кроссвордлар, чайнвордлар, тестлар кулланырга мөмкин. Кроссворд – укучыларның танып белү эшчәнлеген активлаштыручы мавыктыргыч дидактик уен.Укучыларның сүзлек составы арта, коммуникатив күнекмәләре, логик фикер йөртү сәләтләре үсә.

Йомгаклап шуны әйтәсе килә,безнең **төп максатыбыз** – рус баласын татар телендә аралашырга өйрәтү. Бүгенге көн укытучыдан иҗади эшли белүне ,заман белән бергә атлап баруны таләп итә. Тәҗрибә- педагогик эшчәнлекнең нигезе булса, яңалыкка омтылу – үсеш – үзгәрешне тәэмин итә. Бүгенге укытучы методик алымнар, яңа педагогик технологияләрнең иң нәтиҗәлесен сайлап алып, үзләштереп эшли белергә , нәтиҗәгә ирешергә тиеш.

Кулланылган әдәбият:

1. Сафиуллина Ф.С. Татар теленә өйрәтүнең фәнни-методик нигезләре. – Хәтер нәшрияты. – 2001. – 432б.

2. Харисов Ф.Ф. Татар телен чит тел буларак өйрәтүнең фәнни-методик нигезләре. – Казан: Мәгариф, 2002. – 367б.

3. Харисов Ф.Ф. Татар телен чит тел буларак өйрәтүнең фәнни-методик нигезләре. – Казан: Татар кит.нәшр., 2015. – 302б.

4. Сабиров Р.Ә. Рус балаларына татар телен укытканда яңа лексика үзләштерү мәсьәләләре. – Казан, 2007 ел.

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ: АВТОМОТИЗАЦИЯ И ИСКУСТВЕННЫЙ ИНТЕЛЕКТ

Коньков Н.А.
студент
Дмитриева Е.В.
к.п.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Современное переводоведение, исторически относившееся к сферам лингвистики и филологии, в настоящее время подвергается значительной трансформации под воздействием цифровых технологий. В то время как прежде исследовательское внимание уделялось вопросам эквивалентности, преобразованиям в переводе и межкультурной коммуникации, теперь ключевыми стали темы взаимодействия человека и искусственного интеллекта, оценивания точности машинного перевода и моральных аспектов применения искусственного интеллекта. Технологии автоматизации и ИИ не просто изменили инструментарий переводчика, но и поставили под сомнение устоявшиеся теоретические постулаты, требуя от научного сообщества пересмотра предмета и методологии дисциплины [3, с. 45].

Актуальность данного исследования обусловлена необходимостью систематизации тех сильных изменений, которые цифровые технологии вносят в переводоведение. Цель статьи – проанализировать влияние автоматизации и ИИ на теоретическую и прикладную составляющие переводоведения. Для достижения цели решаются следующие задачи:

- Проследить эволюцию технологий перевода и их внедрение в практику.
- Проанализировать трансформацию исследовательских направлений в переводоведении под влиянием цифровизации.
- Выявить новые требования к компетенциям переводчика и соответствующие изменения в образовательных парадигмах.

Исторически развитие технологий перевода шло по пути наращивания уровня автоматизации и интеллектуализации инструментов. Системы автоматизированного перевода (CAT-tools). Появление в конце XX века таких систем, как SDL Trados, memoQ, DejaVu, ознаменовало первый этап цифровизации. Их ключевая инновация – Translation Memory (TM) – позволила накапливать и повторно использовать ранее переведенные сегменты текста. Это повысило производительность и обеспечило терминологическую согласованность, но не заменяло собственно переводческий процесс, оставляя за человеком креативные и когнитивные функции .

В статистическом машинном переводе (СМП), лидировавшем в первое десятилетие 21 века, применялись вероятностные модели, сформированные с опорой на параллельный текст. Несмотря на улучшение точности, особенно для

популярных языковых комбинаций, системы СМП нередко допускали грамматические неточности и демонстрировали недостаток согласованности.

Нейронный машинный перевод (NMT). Прорыв, совершенный с внедрением архитектуры Transformer около 2017 года, кардинально изменил ландшафт. NMT, используя глубокие нейронные сети, научился генерировать более плавный и контекстуально точный перевод, эффективно работая с длинными зависимостями и идиоматикой [3, с. 47]. Такие системы, как Google Translate и DeepL, стали массово использоваться не только рядовыми пользователями, но и профессионалами.

Большие языковые модели (LLM) и генеративный ИИ. Появление моделей типа GPT, Claude и их специализированных версий для перевода знаменует новый этап. Эти системы способны не просто переводить, но и адаптировать стиль, жанр, осуществлять транскреацию и работать с мультимодальными данными (текст, изображение, аудио).

Таблица 1 – Сравнительная характеристика технологий перевода

Технология	**Ключевой принцип**	**Преимущества**	**Недостатки**
CAT-системы	Память переводов Translation Memory	Консистентнос ть, скорость на повторяющихся проектах	Не создает новый перевод, зависимость от качества Translation Memory
Статистический МП Statistical Machine Translation	Анализ параллельных корпусов	Высокая скорость, лучшее качество для частотных конструкций	Грамматические ошибки, отсутствие связности
Нейронный МП Neural Machine Translation	Глубокие нейронные сети	Контекстуальное понимание, плавность и естественность	"Галлюцинации", высокие вычислительные затраты
Большие языковые модели Large Language Model	Генерация текста на основе предобучения	Гибкость, многозадачность, работа со стилем	Непредсказуемость , этические риски, высокая стоимость

Внедрение вышеописанных технологий приведёт к значительным сдвигам в исследовательской повестке переводоведения.

Традиционные модели перевода (денотативная, трансформационная, скопос) оказались недостаточными для описания процесса, в котором активным агентом выступает ИИ. На первый план выходят исследования, лежащие в области компьютерной лингвистики, корпусной лингвистики и анализа больших данных. Объектом изучения становится не просто текст, а комплекс «текст + алгоритм + пользователь» [1, с. 22].

Профессиональный профиль переводчика претерпевает радикальные изменения. Как справедливо отмечают Цзу Сюецин и Лю Цзинпэн,

современный специалист должен обладать синтезом технологических и гуманитарных знаний [3, с. 52].

•Технологические компетенции: Владение CAT-инструментами, навыки пост-редактирования (MTPE),управление терминологическими базами, базовое понимание принципов работы NMT и LLM, умение формулировать эффективные промпты (prompt- инжиниринг).

•Цифровые компетенции: Навыки работы с данными, информационная гигиена, понимание основ кибербезопасности и конфиденциальности при использовании облачных сервисов.

•Адаптивные и критические компетенции: Способность к непрерывному обучению, критическая оценка выходных данных ИИ, выявление «галлюцинаций» и системных ошибок.

•Гуманитарные компетенции: Глубокие знания в области лингвистики, межкультурной коммуникации и этики, которые остаются незаменимыми при работе с креативными, сложными и культурно- насыщенными текстами [2, с. 1561].

Переводоведение не исчезло с появлением цифровых инструментов, автоматизированных систем и ИИ, а лишь трансформировалось, став более комплексным и охватывающим разные научные области. Эти нововведения заставили пересмотреть устоявшиеся теории, повлияли на процесс перевода и потребовали от специалистов обладания совершенно новыми навыками. Современное переводоведение – это постоянно развивающаяся сфера, в которой гуманитарные знания взаимодействуют с технологическим прогрессом. Перспективы развития данной дисциплины заключаются в укреплении этой взаимосвязи, создании многосторонних методов оценки качества, принимающих во внимание как технические показатели, так и субъективное восприятие, а также в разработке гибких образовательных программ, способных выпускать профессионалов, готовых к непрерывным изменениям в профессии.

Список литературы

1. Пэн Цинлун. Кризис, изменения, структура: Дилеммы и пути выхода для иностранных языков и литератур в эпоху искусственного интеллекта // Иностранные языки и преподавание иностранных языков. 2024. № 3. С. 20–30.

2. Спыну Л.М. Роль переводчика в эпоху цифровизации: новые требования и компетенции // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2025. Том 18. Выпуск 4. С. 1359-1365.

3. Цзу Сюецин, Лю Цзинпэн. Трансформация переводческих компетенций в эпоху технологий искусственного интеллекта // Вестник Московского университета. Серия 22. Теория перевода. 2025. № 1. С. 45–62.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ БАЗЫ, ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

Краснов И.А.
магистрант
Демидкина Д.А.
Научный руководитель – к.филол.н., доцент
Казанский государственный
энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Перевод текстов научно-технической направленности – один из самых сложных и в то же время интересных видов деятельности, где ключевую роль в обеспечении точности и ясности изложения текста играет терминологическая база. К сожалению, единой базы терминов, охватывающей все компоненты человеческой культуры, не существует. В связи с этим перед исполнителем (переводчиком) стоит сложная задача – выбор правильного эквивалента термина таким образом, чтобы он не искажал смысл оригинала (исходного текста) и был принят целевой аудитории. Таким образом, проблема адекватного выбора терминологической базы была, есть и будет актуальной задачей для любого человека, занимающегося переводческой деятельностью.

Методы исследования. Исследование проводилось с использованием метода анализа и синтеза.

Результаты исследования. В ходе проведенного исследования выявлена значимость глубокой проработки терминологической базы. Кроме того, для обеспечения высокого качества перевода текстов научно-технической направленности подчеркнута важность наличия знаний в соответствующей области, опыта и технологических возможностей.

Для того чтобы понять в чем состоит сложность перевода научно-технических текстов и с какими трудностями сопряжена работа переводчика необходимо начать непосредственно с самого понятия «перевод», определений которого огромное множество, так как у каждого исследователя своя трактовка. Так, В.Н. Комиссаров определяет перевод как вид языкового посредничества, который ориентирован на оригинал. При этом его основная задача сводится к обеспечению такого типа межъязыковой коммуникации, при которой создаваемый текст не только выступает в качестве полноценной коммуникативной замены оригинала, но и отождествляется с ним в функциональном, структурном и содержательном отношении [1]. По мнению А.В. Федорова: «Перевод рассматривается прежде всего как речевое произведение в его соотношении с оригиналом и в связи с особенностями двух языков и с принадлежностью материала к тем или иным жанровым категориям» [2]. Следовательно, можно сказать, что переводчик выискивает в существующем многообразии эквивалент, который будет воспринят человеком другой культурой, иным языком и в глобальном отношении исторической эпохой [2].

При этом следует отметить, что при переводе особенно узконаправленных текстов переводчик должен не только владеть профессиональными знаниями, но и быть компетентным именно в той научной сфере, с которой он работает. Небрежно подобранные термины искажают смысл, создают препятствия для понимания и вызывают недоверие к исполнителю (переводчику). Следовательно, актуальность и точность используемых терминов не только являются признаками качественной переводческой деятельности, но и способствуют повышению производительности переводчика и его профессионального рейтинга. Именно в этом случае незаменимым становится создание базы терминов [3]. Правильная организация терминологической базы, использование при этом эффективных методов накопления, удобство представления терминов, регулярность обновления все это в совокупности сводит на нет число допускаемых при переводе ошибок и уменьшает вероятность недопонимания [4].

Основу адекватной терминологической базы должны составлять: внутренняя документация организации (корпоративные стандарты, регламенты, технологические карты, рабочие инструкции и иные нормативные документы, отражающие специфику бизнеса и процессов организации), профессиональные и государственные стандарты и справочники, глоссарии (поясняют значения узкопрофессиональных терминов) и тезаурусы (посредством иерархического представления помогают увидеть взаимосвязь между понятиями), словари синонимов и антонимов (первые помогают избежать повторений и разнообразить текст, а вторые используются для сравнения противоположных понятий), практический опыт (сотрудники, непосредственно вовлеченные в производственный процесс или узконаправленные области, вносят значительный вклад в формирование точной и релевантной терминологии), наличие обратной связи с пользователями [5–8]. Все эти компоненты объединяются для создания полной и адекватной терминологической базы, обеспечивающей четкое понимание и эффективное общение всех участников процесса.

Ниже приведены рекомендации по созданию базы терминов в случае, когда оригинал относится к научно-технической документации.

1. Целесообразно использование специализированных терминов, принятых именно в данной области применения, или придерживаться внутренних корпоративных глоссариев. Если предстоит обработать ни один документ, а целую серию либо это долгосрочный проект, то можно создать собственный глоссарий, который в обязательном порядке необходимо предварительно согласовать с заказчиками или коллегами в случае выполнения работы совместно. При этом стоит убедиться, что каждый термин воспринимается всеми участниками коммуникации однозначно [9].

2. Стремительные изменения, происходящие в научно-технической сфере, способствуют появлению новых терминов. Поэтому необходимо регулярно следить за обновлениями и изменениями в стандартах и регламентациях, где данный термин используется. Бывает и так, что для подлежащего переводу термина отсутствует эквивалент (т. е. в принципе не установлен), тогда переводчику рекомендуется обратиться за помощью к соответствующему

специалисту с целью создания нового эквивалента по устоявшимся моделям терминообразования. В крайнем случае, если новый эквивалент на русском языке, соответствующий по значению иностранному термину образовать не представляется возможным, то при переводе данного термина можно прибегнуть к описательному способу определения, и при первом упоминании привести термин в скобках на языке оригинала [10].

3. Нередки случаю, когда ошибки и неточности перевода обусловлены отсутствием опыта исполнителя и нехваткой знаний в соответствующей области. Данная проблема решается путем посещения различных тренингов и курсов повышения квалификации, внедрением института наставничества, где опытные специалисты передают свои знания молодым. Другой путь – принимать участие в конференциях и семинарах в соответствии с тематикой оригинального документа, налаживание контактов и поддержание связей со специалистами [11].

4. Кроме того, следует отметить и тот факт, что глоссарии и словари могут содержать неполные или устаревшие переводы. В связи с этим исполнитель (переводчик) должен лично уметь критически оценивать предоставляемую информацию и дополнять ее собственными изысканиями. При этом нет нужды заниматься буквальным переводом, так как это приведет к потере важного подтекста и появлению двусмысленностей.

5. Не стоит забывать, что иногда одно и то же понятие является контекстно-зависимым. Поэтому необходимо внимательно проанализировать в целом весь документ, а также принять во внимание пояснения заказчика [12].

Стоит отметить, что помимо вышеперечисленного с целью облегчить процесс перевода можно воспользоваться соответствующими программами и онлайн-ресурсами [13]. В них интегрированы мощные инструменты для осуществления поиска и сопоставления терминов. Они обеспечивают быстрый доступ к нужным терминам и снижают вероятность ошибок. Тем не менее никакие автоматические системы не заменят живого человеческого опыта, интуиции и профессиональных знаний. Только сочетание технологий и грамотного подхода позволит добиться точного и высочайшего результата.

Выводы. Профессия переводчика сложна и требует определенных навыков и глубоких знаний особенно когда речь идет о научно-технической документации. Наилучших результатов переводчик может добиться лишь в ходе кропотливого труда, где важную роль при этом играет наличие адекватной терминологической базы, являющейся гарантом качественного и профессионального перевода.

Список литературы

1. Чичиланова, С.А. Определение понятия «Перевод» в работах отечественных и зарубежных лингвистов / Вестник КГУ. Серия: Гуманитарные науки. – 2011. – № 3. – С. 35–37. – Текст : непосредственный.

2. Гарбовский, Н.К. Теория перевода : учебник / Н.К. Гарбовский. – М. : Издательсво Московского университета, 2004. – URL: https://7ref.ru/torolo/yopowi?ysclid=milgswpm8q900784858 (дата обращения: 20.11.2025). – Текст : электронный.

3. Компьютерная лингвистика и ее преподавание в техническом вузе в рамках цифровой кафедры / Г.Ф. Лутфуллина, И.В. Марзоева, Г.З. Гиоязиева [и др.] // Современный ученый. – 2025. – № 7. – С. 75–81.

4. Важность создания базы терминов и глоссария в переводе: как обеспечить качество и консистентность // Бюро «С полуслова» : сайт. – URL: https://perevodspoluslova.ru/blog/vaznost-sozdaniya-bazy-terminov-i-glossariya-v-perevode/?ysclid=milfn86daj876506279 (дата обращения: 23.11.2025). – Текст : электронный.

5. Калинина, С.В. Терминологическая база в системе автоматической переработки текста: критерии отбора лексики / С.В. Калинина. – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/terminologicheskaya-baza-v-sisteme-avtomaticheskoy-pererabotki-teksta-kriterii-otbora-leksiki/viewer (дата обращения: 23.11.2025). – Текст : электронный.

6. Федюченко, Л.Г. Терминологическая база данных как трансферная модель технического знания / Л.Г. Федюченко. – URL: https://www.dissercat.com/content/terminologicheskaya-baza-dannykh-kak-transfernaya-model-tekhnicheskogo-znaniya (дата обращения: 24.11.2025). – Текст : электронный.

7. Омарова, С.К. Использование учебного многоязычного терминологического словаря в обучении профессиональному иностранному языку студентов технических специальностей / С.К. Омарова, А. И. Кабдрахманова // Молодой ученый. – 2014. – № 20 (79). – С. 610–615. – URL: https://moluch.ru/archive/79/13739 (дата обращения: 26.11.2025). – Текст : электронный.

8. ГОСТР ИСО 26162-2016. Системы управления терминологией, базами знаний и контентом. Проектирование, внедрение и поддержка систем управления терминологией. – М. : Стандартинформ, 2017. – 74 с.

9. Зачем переводчику словарь? – URL: https://tenchat.ru/media/710245-zachem-perevodchiku-slovar (дата обращения: 26.11.2025). – Текст : электронный.

10. Паршина, Т.В. О правилах выполнения перевода научно-технической литературы и документации / Т.В. Паршина // Актуальные вопросы филологических наук : материалы V Междунар. науч. конф. (г. Казань, октябрь 2017 г.). – Казань : Бук, 2017. – С. 50–55. – URL: https://moluch.ru/conf/phil/archive/257/12865 (дата обращения: 26.11.2025). – Текст : электронный.

11. Кем и где можно работать после факультета лингвистики. – URL: https://vc.ru/nakrutka/1474493-kem-i-gde-mozhno-rabotat-posle-fakulteta-lingvistiki (дата обращения: 26.11.2025). – Текст : электронный.

12. Значение контекста в методологии перевода. – URL: https://spravochnick.ru/yazyki_perevody/znachenie_konteksta_v_metodologii_perevoda/ (дата обращения: 26.11.2025). – Текст : электронный.

13. Онлайн ресурсы для работы переводчика. – URL: https://lingvadiary.ru/?p=199&ysclid=milkyf014y290036652 (дата обращения: 26.11.2025).

УДК 811.111:620.91

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ АНГЛИЙСКОЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В ЭПОХУ ЗЕЛЁНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ

Кузьмина О.В.
магитсрант
Айтуганова Ж.И.
к.п.н., доцент
Казанский государственный
энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Современное развитие энергетической отрасли характеризуется глубокими технологическими и концептуальными преобразованиями, связанными с переходом от ископаемых источников топлива к возобновляемым и экологически устойчивым видам энергии. Этот процесс, получивший название «зелёный переход», оказывает существенное влияние не только на экономику и политику, но и на языковую систему, прежде всего – на формирование и обновление отраслевой терминологии. Английская энергетическая терминология, выполняющая роль международного стандарта в профессиональной коммуникации, претерпевает интенсивные изменения под воздействием научно-технического прогресса и общественного дискурса в области устойчивого развития.

Динамика лексических процессов в энергетической сфере отражает переход от традиционных понятий, связанных с углем, нефтью и газом, к терминам, обозначающим новые технологические направления: возобновляемые источники энергии, углеродная нейтральность, хранение энергии, умные сети, декарбонизация и пр. Таким образом, терминологическая система энергетики становится индикатором цивилизационного сдвига, фиксируя изменение научных парадигм и экологических приоритетов современного общества.

Актуальность исследования определяется необходимостью комплексного анализа эволюции английской энергетической терминологии в эпоху зелёной энергетики, выявления закономерностей её формирования, семантических тенденций и механизмов адаптации к новым реалиям. Изучение данной темы способствует углублению представлений о взаимосвязи языка и технологического прогресса, а также о роли лексики как инструмента осмысления и конструирования новой энергетической картины мира [1-2].

Методы исследования. Исследование основано на совокупности лингвистических, историко-терминологических и когнитивных методов анализа. В качестве основного метода использовался сравнительно-исторический подход, позволивший проследить динамику развития энергетической лексики в английском языке от индустриальной эпохи XIX–XX вв. до современного периода. Применение метода дефиниционного анализа

обеспечило выявление семантических сдвигов и процессов специализации или десемантизации терминов. Контекстуальный анализ профессиональных текстов, публикаций международных энергетических агентств, документов ООН и Европейского союза позволил уточнить прагматические особенности употребления терминов, их коммуникативные функции и степень интернационализации.

Кроме того, использовались методы компонентного анализа и семантического моделирования, направленные на выявление внутренней структуры терминосистемы и взаимодействия её подсистем. Этимологический анализ позволил установить источники заимствований и характер словообразовательных моделей, наиболее продуктивных в формировании новых единиц. Материалом для исследования послужили тексты англоязычных научных журналов в области энергетики, глоссарии Международного энергетического агентства (IEA), Британского департамента энергетической безопасности и Net Zero, а также специализированные словари Oxford Energy Dictionary и Cambridge Energy Lexicon.

Результаты исследования. Результаты анализа показывают, что развитие английской энергетической терминологии в эпоху зелёной энергетики характеризуется высокой степенью неологизации, интердисциплинарностью и активной метафоризацией. Наиболее интенсивно терминологическое обновление происходит в сферах возобновляемых источников энергии (renewables), устойчивого развития (sustainability) и климатической политики (climate policy). Термины solar farm, wind cluster, energy storage system, carbon capture and storage (CCS), net-zero emission стали ключевыми элементами новой лексико-семантической парадигмы, отражающей глобальный сдвиг в энергетическом мышлении.

Особенностью современной энергетической терминологии является высокая продуктивность словосложения и аффиксации. Композитные образования, такие как bioenergy, hydropower, smart grid, offshore windfarm, демонстрируют тенденцию к экономии языковых средств при сохранении точности и технической специфики. Активно формируются метафорические модели, способствующие популяризации и гуманизации профессионального дискурса: energy transition, carbon footprint, green revolution, clean technologies. Эти выражения выполняют не только номинативную, но и идеологическую функцию, транслируя ценности экологической ответственности и инновационного развития.

Отдельное внимание заслуживает процесс терминологической интернационализации. Английский язык, выступая в роли лингва франка науки и технологий, обеспечивает распространение и стандартизацию терминов, которые в большинстве случаев заимствуются другими языками без существенных изменений формы или значения. Таким образом, термины decarbonization, renewable energy, carbon neutrality становятся универсальными маркерами глобального научно-технического дискурса.

Важной тенденцией также является когнитивная переориентация терминологической системы. Если в индустриальный период центральными

понятиями были fuel, combustion, efficiency, то современная терминология фокусируется на концептах sustainability, innovation, integration. Это отражает переход от модели «производства энергии» к модели «управления энергетическими потоками» и устойчивого развития, где приоритет отдается взаимодействию человека, технологии и природы [3-4].

Заключение (выводы). Проведённое исследование позволяет утверждать, что формирование английской энергетической терминологии в эпоху зелёной энергетики является сложным и многоуровневым процессом, в котором языковые, когнитивные и социально-идеологические факторы тесно взаимосвязаны. Эволюция терминов отражает изменение научных парадигм, ценностных ориентиров и стратегий коммуникации в условиях энергетического перехода.

Современная энергетическая лексика демонстрирует высокую степень адаптивности, открытость к междисциплинарным заимствованиям и способность быстро реагировать на технологические и политические инновации. Её развитие способствует формированию нового понятийного пространства, в котором язык выступает не только средством обозначения реальности, но и инструментом её конструирования.

Таким образом, английская энергетическая терминология эпохи зелёной энергетики представляет собой динамичную систему, в которой отражается синтез научного знания, технологического прогресса и экологического мировоззрения. Её дальнейшее развитие будет определяться взаимодействием лингвистических закономерностей и глобальных тенденций энергетической трансформации, что открывает перспективы для последующих исследований в области когнитивной терминологии и лингвистики устойчивого развития.

Список литературы

1. Карандаев М., Сухов А. Английский язык и энергетика будущего: новые технологии и возможности // VII всероссийский фестиваль науки и техники. – 2022. – С. 51.
2. Пегов С.В., Баянкина Е.Г. Вопросы стандартизации терминологии // Язык для специальных целей: система, функции, среда. – 2018. – С. 258-266.
3. Туманян Р.Г. Структурные особенности терминов предметной области «Энергетика» в английском и русском языках. – 2022.
4. Фельде В.Р., Ловлин А.А., Калашников Д.С. Специфика формирования технических терминов энергетической отрасли в английском и русском языках // Иностранный язык: традиции, опыт и инновации: Материалы II. – 2025. – С. 348.

УДК 811.111:658.382

РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ОБЕСПЕЧЕНИИ БЕЗОПАСНОСТИ НА ЭНЕРГООБЪЕКТАХ И ИНЖЕНЕРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Кузьмина О.В.
магитсрант
Айтуганова Ж.И.
к.п.н., доцент
Казанский государственный
энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Современная энергетическая отрасль и инженерные производства характеризуются высокой степенью технологической сложности, многоуровневой системой управления и повышенными требованиями к безопасности. В условиях глобализации и интенсивного международного обмена технологиями значительная часть технической документации, инструкций по эксплуатации, протоколов испытаний и стандартов безопасности создаётся на английском языке. Это обусловливает необходимость владения английским языком как универсальным средством профессиональной коммуникации, позволяющим обеспечивать корректное понимание инженерных решений, регламентов и требований по безопасному функционированию энергообъектов. Ошибки при интерпретации англоязычной документации могут приводить к нарушениям технологических процессов, некорректной настройке оборудования и снижению эффективности мер по предотвращению аварийных ситуаций.

Особую значимость английский язык приобретает в контексте эксплуатации оборудования зарубежного производства, доля которого на российских энергообъектах остаётся значительной. Производители поставляют большое количество технических инструкций исключительно на английском языке, а оперативные уведомления об обновлениях программного обеспечения, об изменениях в системах защиты или диагностике оборудования также направляются на английском языке. Владение специализированным лексическим инструментарием позволяет инженерам и операторам на ранних этапах выявлять потенциальные риски, корректно выполнять процедуры наладки, ремонта и технического обслуживания, а также взаимодействовать с международными командами технической поддержки.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью формирования стандартизированных подходов к языковой подготовке персонала, работающего на энергообъектах и инженерных предприятиях. В профессиональной среде растёт понимание того, что компетентность в области английского языка становится частью общей техногенной безопасности, поскольку она минимизирует вероятность ошибочных решений, снижает время реакции на нештатные ситуации и способствует повышению надёжности

технологических систем. Таким образом, изучение роли английского языка в обеспечении безопасности представляет собой важное направление для совершенствования подготовки инженерных кадров [1-3].

Методы исследования. Исследование опиралось на анализ современного состояния языковой подготовки инженерно-технического персонала, включая рассмотрение требований российских и международных стандартов безопасности. Были использованы методы контент-анализа отраслевых документов, сравнительный анализ образовательных программ и изучение практического опыта эксплуатации оборудования на энергообъектах различного профиля. Также применялись элементы экспертного опроса работников энергетических и инженерных предприятий для выявления наиболее значимых языковых компетенций. Сопоставление эмпирических данных позволило определить ключевые направления влияния английского языка на обеспечение безопасности.

Результаты исследования. Проведённый анализ показал, что английский язык выполняет комплексную функциональную роль в системе обеспечения безопасности на энергообъектах и инженерных предприятиях. Во-первых, он выступает основным средством доступа к технической информации, включая руководства пользователя, паспорта оборудования, стандарты эксплуатации и регламенты по предотвращению аварий. При отсутствии компетентного владения английским языком допускаются ошибки при чтении ключевых параметров, что снижает точность и надёжность выполнения технологических операций. Во-вторых, английский язык обеспечивает эффективную коммуникацию в процессе взаимодействия с международными поставщиками оборудования и программного обеспечения. Это имеет критическое значение при возникновении нештатных ситуаций, когда требуется оперативное получение консультаций, обновлений систем защиты либо специализированных инструкций по диагностике неисправностей.

Важным результатом исследования стало выявление взаимосвязи между уровнем владения английским языком и скоростью реагирования на потенциально опасные изменения технологических параметров. В случаях, когда эксплуатационная документация или автоматизированные системы мониторинга предоставляют информацию на английском языке, персонал с недостаточной языковой подготовкой демонстрирует более длительное время интерпретации сигналов, что увеличивает риск задержки принятия мер по локализации угроз. Наблюдается и влияние на качество профилактического обслуживания: корректное понимание английской технической терминологии облегчает выполнение сложных диагностических процедур, позволяя идентифицировать скрытые дефекты до их перехода в аварийные состояния.

Кроме того, установлено, что английский язык способствует стандартизации профессиональной подготовки, поскольку он используется как язык международных требований к квалификации инженерно-технических специалистов. Это расширяет возможности профессионального роста персонала, облегчает участие в международных тренингах по безопасности и повышает интеграцию российских специалистов в глобальные отраслевые

процессы. На предприятиях, где введены программы целевой языковой подготовки, фиксируется снижение количества ошибок, связанных с неверной интерпретацией документации, а также повышение качества взаимодействия между подразделениями. Таким образом, результаты исследования подтверждают, что владение английским языком является существенным фактором повышения технологической и эксплуатационной безопасности [4, 5].

Заключение. Полученные результаты позволяют утверждать, что английский язык является значимым элементом системы обеспечения безопасности на энергообъектах и инженерных предприятиях. Он обеспечивает доступ к техническим данным, повышает точность выполнения технологических процедур и усиливает надёжность коммуникации в международном профессиональном пространстве. В условиях роста технологической сложности и увеличения доли зарубежного оборудования владение английским языком становится неотъемлемой частью профессиональной компетентности инженерно-технического персонала. Развитие программ специализированной языковой подготовки способствует снижению вероятности ошибок, повышению устойчивости технологических процессов и укреплению общей культуры безопасности. Следовательно, включение английского языка в систему подготовки и повышения квалификации работников энергетической отрасли должно рассматриваться как стратегически важное направление.

Список литературы

1. Иноземцева К.М. Анализ современных требований к владению иностранным языком специалистами инженерно-технических профилей // Образование и наука. – 2017. – Т. 19. – №. 6. – С. 71-90.

2. Кукушкина Л.А. Формирование готовности будущих инженеров-энергетиков к профессиональному иноязычному общению // Вестник Академии гражданской защиты. – 2019. – №. 1. – С. 19-23.

3. Маргарян Т.Д. и др. Профессионально-ориентированное обучение английскому языку с использованием информационно-коммуникативных технологий в техническом университете // Вопросы современной науки и практики. Университет им. В.И. Вернадского. – 2015. – №. 3. – С. 188-196.

4. Молчанова И.И. Анализ существующих учебно-методических пособий по английскому языку для студентов инженерных специальностей // Актуальные проблемы развития образования в России и за рубежом. – 2014. – С. 81-89.

5. Погукаева Н.В., Погукаева А.В., Медяник И.В. Инженерное образование в контексте глобализации // Векторы благополучия: экономика и социум. – 2017. – №. 3 (26). – С. 152-159.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РУКОВОДСТВА ПО ЭКСПЛУАТАЦИИ ГАЗОВОЙ ТУРБИНЫ SGT-800

Лысов Ф.Д.
студент
Демидкина Д.А.
к.филол.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность владения английским языком в сфере энергетики и машиностроения сложно переоценить, поскольку именно он является основой международных проектов, технических спецификаций и, что наиболее критично, документации по эксплуатации и безопасности сложного оборудования. Непонимание или двусмысленная трактовка одной лишь фразы в инструкции может привести к катастрофическим последствиям, простою дорогостоящих активов и созданию угрозы для жизни персонала. В связи с этим, целью данного исследования является детальный лингвистический разбор конкретного технического документа – руководства по эксплуатации газовой турбины Siemens SGT-800 – с фокусом на его грамматические особенности и лексический состав, чтобы продемонстрировать, как языковые средства служат достижению абсолютной ясности, точности и императивности. В качестве материала для анализа было выбрано руководство «SGT-800 Turbine Unit Operating Manual», поскольку данный агрегат широко распространен в энергетической отрасли, а его документация служит эталоном для подобного рода текстов [5, с. 450]. Методологическую основу работы составили принципы анализа дискурса для конкретных целей, контент-анализ для количественного и качественного выявления преобладающих грамматических структур, а также компонентный анализ для декомпозиции терминологических цепочек и выявления их значения в контексте [4, с. 298]. Основной текст руководства представляет собой насыщенный информационный пласт, где каждое слово несет функциональную нагрузку, а грамматические конструкции жестко регламентированы требованиями к жанру. Одной из наиболее ярких черт является доминирование пассивного залога (Passive Voice) в описательных и инструктивных разделах. Такие конструкции, как «The turbine casing is designed to withstand high pressure and temperature fluctuations» или «After 20,000 operating hours, the combustion chambers are inspected for signs of thermal fatigue», выполняют немало важную функцию: они смещают фокус с исполнителя действия на само действие или объект. В инженерном контексте часто неважно, кто именно проводит осмотр, гораздо важнее, что осмотр является обязательной процедурой, регламентированной производителем. Это устраняет потенциальную неопределенность и стандартизирует восприятие процесса, что отмечается в работах, посвященных лингвистике технических текстов [2, с. 22-29]. Не менее значимую роль играют модальные глаголы, которые в данном

типе дискурса несут строго детерминированную смысловую нагрузку [3, с. 411-430]. Глагол «must» используется для обозначения безусловных требований безопасности и эксплуатации, нарушение которых недопустимо: «All personnel must be equipped with personal protective equipment (PPE) before entering the turbine hall». Глагол «shall», хотя в современном разговорном английском используется редко, в технической и юридической документации сохраняет свою императивную силу, часто указывая на требования стандартов или контрактные обязательства: «The operator shall ensure that all parameters are with in the green zone during normal operation». В отличие от них, глагол «should» выражает рекомендацию или предпочтительный, но не критичный, способ действия: «The auxiliary systems should be checked prior to the main startup sequence». Четкое разграничение сфер употребления этих глаголов является краеугольным камнем для корректного понимания предписаний и их юридических и технических последствий. Что касается лексического уровня, то он характеризуется высокой степенью терминологии. Термины выступают не как отдельные единицы, а как элементы сложных номинативных цепочек, которые позволяют с максимальной плотностью упаковать информацию. Например, цепочка «hot gas path component lifetime consumption analysis» представляет собой сложный терминологический комплекс, где каждое слово сужает и уточняет значение последующего. Понимание таких конструкций требует не просто знания отдельных слов («hot», «gas», «path»), а понимания целостной концепции, которую они обозначают в данной предметной области. Кроме того, наблюдается активное использование аббревиатур и акронимов, таких как HGP (Hot Gas Path), FSNL (Full Speed No Load), LBO (Lean Blow Out), которые, будучи однажды расшифрованы, становятся компактным и удобным инструментом коммуникации для специалистов. Лексика руководства практически полностью лишена эмоциональной окраски и стилистических украшений, она носит сугубо указывающий характер, где значение слова строго соответствует конкретному объекту, процессу или свойству. Требовательные конструкции, или повелительное наклонение, являются стержнем всех инструкций по выполнению процедур. В отличие от пассивных конструкций, описывающих состояния, без намеков отдающих команды: «Start the lube oil pump. Verify the oil pressure is above the minimum threshold. Engage the starting device». Подлежащее «you» в таких предложениях опускается, что создает эффект универсального предписания, обращенного к любому оператору, независимо от его опыта и личности. Такая директива экономит место и усиливает ощущение обязательности к исполнению. Подобное использование повелительного наклонения формирует так называемый «инструктивный дискурс», который изучается в рамках языковой грамматики [1, с. 45-48]. Говоря о синтаксисе, следует отметить преобладание простых и сложносочиненных предложений над сложноподчиненными. Это обусловлено необходимостью обеспечить линейность и последовательность восприятия: одно предложение – одно действие или одно состояние. Сложные логические связи, характерные для научных статей, здесь уступают место ясности пошагового руководства. Однако в разделах, посвященных описанию

принципов работы и систем, встречаются и сложноподчиненные предложения, которые позволяют раскрыть причинно-следственные связи: «If the vibration level exceeds the trip setpoint, the control system will initiate an immediate shutdown to prevent mechanical damage». Таким образом, синтаксис гибко подстраивается под коммуникативную задачу конкретного раздела документа. Проведенный анализ наглядно демонстрирует, что английский язык в технической документации для газотурбинных установок представляет собой высокоспециализированную знаковую систему, где грамматика и лексика работают в тесном симбиозе для обеспечения безошибочной коммуникации. Грамматические конструкции, такие как пассивный залог, императив и модальные глаголы, выполняют не столько стилистическую, сколько сугубо функциональную роль, кодируя уровень обязательности, ответственности и последовательности действий. Лексический состав, насыщенный терминами и стандартизированными формулировками, обеспечивает однозначность и смысловую плотность. Выводы данного исследования имеют прямую практическую значимость для разработки учебных курсов по английскому языку для инженеров-энергетиков и технических специалистов. Обучение должно быть сфокусировано не на абстрактном усвоении грамматических правил, а на их применении в конкретном профессиональном контексте, с разбором реальных документов, подобных исследованному руководству. Понимание того, что выбор между «must» и «should» – это не вопрос вежливости, а вопрос безопасности и регламента, является ключевым. Дальнейшие изыскания могут быть направлены на сравнительный анализ документации от разных производителей или на изучение устного технического дискурса, например, коммуникации во время монтажа и пусконаладочных работ турбины.

Список литературы

1. Иванова Т.Ф. Прагмалингвистические особенности инструктивного дискурса (на материале технической документации) // Вестник Московского университета. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2022. – № 3. – С. 45–58.
2. Смирнов А.В. Функционально-коммуникативный подход к анализу технических текстов на английском языке // Научно-техническая информация. Серия 1: Организация и методика информационной работы. – 2021. – № 5. – С. 22–29.
3. Bowen T., Delaney K. Technical Communication and Grammar: A Study of Modal Verb Usage in Safety-Critical Documents // Journal of Technical Writing and Communication. – 2019. – Vol. 49, № 4. – P. 411–430.
4. Dudley-Evans T., St John M. J. Developments in English for Specific Purposes: A Multi-Disciplinary Approach. – Cambridge: Cambridge University Press, 2018. – 298 p.
5. SGT-800 Turbine Unit Operating Manual. – Siemens Energy, 2020. – 450 p.

БАШЛАНГЫЧ СЫЙНЫФ УКУЧЫЛАРЫНДА МИЛЛИ ҮЗАҢ ТӘРБИЯЛӘҮ

Маннапова З.М.
башлангыч сыйныф укытучы
“27 нче гимназия”
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, туган телне өйрәнү – һәр кешенең рухи үсешен, аның гомумкешелеген һәм милли кыйммәтләрен үзләштерүен тәэмин итү чарасы итеп каралырга тиеш. “Туган тел – ул рухи яшәешнең беркайчан да шиңми торган мәңгелек чәчәге. Телдә тулаем халык, аның рухи көче, туган якның күге, һавасы, басу, таулары, урманнары, елгалары фикер, сурәт, аваз буларак гәүдәләнә. Тел аша үткән, хәзерге, киләчәк буыннар арасында иң җанлы һәм ныклы элемтә урнаша,” – дип яза күренекле педагог К. Д. Ушинский. Шулай ук күренекле педагог- галимнәр хезмәтләрендә язылганча, дәрес- мәктәптә белем бирүнең төп формасы. Педагогик тәҗрибә һәм педагогика фәне үсә барган саен, дәрес камилләшә. Белем эчтәлеген фәнни эшкәртү һәм аның укучылар тарафыннан үзләштерелүен билгеләү- дәресне камилләштерүнең төп шарты. Камилләштерү укыту- тәрбия процессына үзгәрешләр кертү белән бәйле. Укытучының дәрес концепсиясен һәм технологиясен төзи белүе- хәзерге заман дәресенә куела торган төп шарт. Мәктәптә әдәбият фәне укучыга иң беренче чиратта тормыш дәресе, әхлакый тәрбия бирүче, милли үзаң формалаштыручы дәрес булырга тиеш.

Шуннан башка үткән, хәзерге һәм киләчәк буыннар, аларның традицияләре, гореф-гадәтләре, фәлсәфәсе, идеаллары арасында дәвамлылык өзелер иде.

“Татарстан халыкларының телләр турында” Татарстан Республикасы Законын кабул иткәннән соң үткән юлга, ирешелгән нәтиҗәләргә йомгак ясау, алдагы бурычларны күзаллау, барлау чоры башланды. Законда каралганча, аны рус теле белән бертигез күләмдә өйрәтү, укытуны камилләштерү, үзебезнең милли кадрларыбызны әзерләү иде. Бу юнәлеш безнең мәктәптә үтәлә дигән фикер әйтә алабыз.

Әмма балаларыбызның бүгенге хәләте, җәмгыятьне чорнап алган әхлаксызлык күренешләре безне тирән уйланрыга мәҗбүр итә. Халыкның милләт буларак сакланып калуы өчен милли рух яшәргә тиеш. Рухи тотрыклы кеше генә XXI гасырның наркомания, эчкечелек, фахишәлек, миһербансызлык кебек коточкыч авыруларына бирешмичә, тереклек иясе буларак үзен, нәселен һәм милләт иясе вәкиле буларак, халкын да саклап кала алачак. Ә милли рухны гаилә белән беррәттән мәгариф системасы гына формалаштыра ала.Татар халкының бик тирән эчтәлекле мәкале бар: “Җиде йортның телен бел, җиде төрле гыйлем бел”. Ата-аналарыбызның гасырлар аша безнең көннәргә килеп җиткән васыяте бу.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә туган тел дәресләрендә укучыларда милли үзаң тәрияләү турында сүз алып барыла. Мәктәп укучылар өчен белем бирү урыны гына түгел, ә аның җанын дәвалаучы, рухын тәрбияләүче урын булырга тиеш.

Дөрестән дә, соңгы елларда белем бирүне генә артык игътибарга алып, белем бирү һәм тәрбиянең бербөтен икәнен онытa яздык, аларны аерып карау бүгенге ялгышларыбызның берсе түгелме икән? Чөнки гаиләләр таркалуы, буыннар өзеклеге, милли гореф-гадәтләребезне оныту тәрбия процессын катлауландыра.

Татарстан Республикасы милли мәгарифенең "Телләр турында" законының концептуаль нигезләре проекты безнең алга мәгънәле карашлы яңа буын кешеләр тәрбияләү мәсьәләсе куя.

Шушы законга нигезләнеп, безнең мәктәбебез белем бирү белән генә чикләнмичә, милли, әхлакый, мәдәни, тәрбия традицияләренә нигезләнеп, һәр баланы шәхес буларак ачу өчен шартлар тудырыга тырыша. Кешенең җаны, рухы һәрчак тәрбиягә мохтаҗ. Без балаларыбызның рухын ничек тәрбияли алабыз, анда саналган проблемаларны хәл итәбез дип уйлыйм.

Милли тәрбия бирүдә безгә әдәбият, музей, тарих һәм культура, бөек шәхесләребезнең тормыш һәм иҗат юлын өйрәнү, милли-төбәк компонентлары ярдәмгә килә.

Безнең мәктәбебез укучылары Татарстаныбызда гына түгел, илебезнең төрле күренекле уку йортларында укырлык, иң нык гаилә корырлык, милләтебезгә тирән хезмәт итәрлек булып өлгерсен! Без бу алдыбызга әнә шундый зур бурыч-максатлар куеп, төшенкелеккә бирелмичә, күтәренке күңел белән эшлибез.

Шактый еллардан бирле укучыларыбыз район һәм республика күләмендә үткәрелгән татар теле һәм әдәбияты буенча олимпиадаларда призлы урыннар алалар. Бәйгеләр, конференцияләрдә катнашу, проектлар эшчәнлеге балалар сәләтен үстерү алымнары күп төрле.

Мәктәбебезнең Туган якны өйрәнү музее эшчәнлеге балаларны рухи яктан тәрбияләү буенча аерым зур эш алып тора.

Тикшерү нәтиҗәләре. Укучыларда милли рух, тел-әдәбияты, тарихы турында күзаллау булдыру өчен һәр предмет үз программасына милли-төбәк компоненты кертү юлы белән ирешә. Халкыбызның тарихы, мәдәнияте, милли йолалары, бәйрәмнәре, күренекле шәхесләрен барлауны барлык фәннәргә дә кертеп җибәрергә була. Әмма укыту программасында халкыбызның бу чиксез бай мирасын бөтен тулылыгы белән яктырту мөмкинлеге юк. Шунлыктан һәр укытучы бу эшкә иҗади якын килергә тиеш.

Бу эшнең зарурлыгын истә тотып, безнең бигрәк тә башлангыч сыйныф укытучылары календарь – тематик план төзегәндә милли-төбәк компонентларын файдалануны керттеләр. "Мин яшәгән авыл", "Безнең авыл", "Туган ягаыбыз табигате", "Авылым уңганнары" һ.б. шундый темаларга иншалар язу, класстан тыш чаралар үткәрү укучыларның кызыксынуын көчәйтә, материалны үзләштерүгә зур йогынты ясый.

Класстан тыш уку дәресләрендә, тарихи романнар укыганда, язучыларабызның әсәрләре буенча китап укучылар конференцияләрен үткәргәндә милли-төбәк компонентын нәтиҗәле итеп кулланабыз.

Йомгаклау. Башлангыч сыйныф укучыларында татар теленә мәхәббәт тәрбияләүдә дәрестән тыш чараларның да әһәмияте бик зур. Мәктәпләрдә

традициягә кереп киткән һәм үткәреләә торган чаралардан “Сөмбелә”, “Нәүрүз”, “Карга боткасы”, “Сабантуй” һ.б., “Татар теле” декадаларында, атналыкларда укучылар күбрәк катнашуы аларның белемнәрен тагын да арттыра, тормышны күзаллауларын киңәйтә, рухи яктан баета.

Әдәбият исемлеге

1. Семёнов А.Л. Мәктәп укытуын информатизацияләү сыйфаты. – 2005, №3.

2. Аствацатуров Г.О. Мультимедияле дәреснең педагогик дизайны. – Волгоград, «Учитель», 2009

3. Кочегарова Л.В. Методика использования мультимедиа-средств на уроке: заметки на злободневную тему (Электронный ресурс) // http:it-n.ra/commimities.aspx?cat_no=13748&tmpl=coni.

ТАТАР ТЕЛЕН ДӘҮЛӘТ ТЕЛЕ БУЛАРАК УКЫТУДА МОТИВАЦИЯ АЛЫМНАРЫ

Махмутова Г.М.
туган татар теле укытучы
“75нче гимназия”
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, мәктәпләрдә, белем бирүнең традицион формалары белән беррәттән, укытуның сыйфатын сизелерлек дәрәҗәдә күтәрүче яңа (инновацион) технологияләр дә уңышлы файдаланыла. «Инновация» (яңа, заманча) термины XIX гасырдан ук кулланылышта йөри.

Татарстан Республикасы инде берничә ел инновацион үсеш стратегиясен һәм программасын гамәлгә ашыра. Мәгарифне инновацион үстерү – республикабыз һәм илебез киләчәгенең нигезе. Шуңа күрә белем бирүдә инновацион юнәлешне үстерү-төп бурычларның берсе. Педагогик тәрбия һәм тәҗрибә заманча таләпләргә җавап бирергә тиеш.Укучыга булган мөнәсәбәт белән бергә, укытуның эчтәлеге дә үзгәрергә тиеш. Шуны күздә тотып,бүгенге укытучыдан да бик күп нәрсә таләп ителә: үз фәнеңне бик яхшы белү, балаларны яратудан тыш, аларның фикерләү сәләтен үстерү, танып белү эшчәнлеген оештыру, рухи һәм физик үсешен тәэмин итү. Ә моның өчен мөгаллимнән үз-үзенә тәнкыйть күзлегеннән карау, яңалыкка омтылу, заман сулышын тоеп, белемне өзлексез камилләштерү, укыту-тәрбия процессында иҗади якын килеп эшләү сорала.

Безнең илдә фәнни әдәбиятта бу төшенчә 80 нче елларда күренә башлады.Фәнни әдәбиятта «яңалык» һәм «инновация» төшенчәләре төрлечә аңлатыла. Яңалык-укыту процессына караган яңа чара (метод, методика, технология һ.б.). Әлеге чараны үзләштерү процессын инновация дип йөртәләр. Инновацион технологияләрне укыту процессында файдалану – белем бирү сыйфатын күтәрүдә бик нәтиҗәле чара ул. Чөнки алар укуга кызыксыну тудыра, уку материалын тирәнрәк үзләштерү теләге булдыра, укучыларның иҗади сәләтен үстерү мөмкинлеген бирә. Теләп башкарылган эш кенә истә кала, баланың сәләтен, аңын үстерә. Әгәр материалны үзләштерү авыр, бертөрле икән, укучының күңеле суына, телне өйрәнергә булган теләге бөтенләй сүнергә дә мөмкин. Мәктәптәге традицион, бер төрле үткәрелгән дәресләр арасында, гадәти булмаган дәресләр үткәрү укучыларның хәтерендә ныграк кала. Ялыктыргыч эш төрләрен һәр дәрестә кат-кат башкаруга караганда кызыклы ачышлар булганы укучының күңеленә тәэсир итә, аң-белемен киңәйтә, иҗади эзләнүгә теләк тудыра.

Инновацион технология эчтәлеген ачуда эшчәнлек, ирек, арбөтен шәхес, өйрәнүченең ихтыяҗлары, кызыксыну һәм башка шундый төшенчәләр файдаланыла. Шулай итеп, инновацион технология төп максаты итеп укучының белем алу эшчәнлеген активлаштыруны, ягъни мотивлаштыруны күздә тота дип әйтү дөрестер.

Үземнең укыту эшчәнлегемдә мин укучылар эшчәнлеген активлаштыруга нигезләнгән төрле педагогик технологияләрне кулланып эшлим: проблемалы укыту, уен, шәхесне үстерүгә юнәлтелгән һәм коммуникатив технологияләр .

Шәхесне үстерүгә юнәлтелгән технологияләрнең асылы – укучы шәхесенә хөрмәт белән карау, аның иреген чикләмәү. Үзара аңлашу, ихтирамлык мөнәсәбәте, укытучы белән укучының демократик , гуманлы, эзләнүчән һәм иҗади эш стилен булдыру. Димәк, бу технология түбәндәгеләрне күздә тота:

- укучының субъектив тәҗрибәсенә таяну;
- биремнәрне үтәгәндә укучыларның теләкләрен һәм мөмкинлекләрен исәпкә алу;
- һәр укучының җавабын игътибар белән тыңлау;
- укытучы үз фикерен такмыйча, укучыларның тәкъдим иткән фикерләрен анализлау;
- мөстәкыйльлек, активлык өчен шартлар тудыру.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә татар телен укытуда балаларның мативацияләрен күтәрүдә кулланыла торган технологияләр һәм алымнар турында сүз алып барыла. Уен технологиясе. Татар телен чит тел буларак өйрәтү прцессында, уеннардан файдалану укучыны белем алуга, укуга кызыксыну уята. Мәсәлән мин, рольле уеннарда өстенлек бирәм, чөнки укучылар рольле уеннарда бик теләп катнашалар. Аларны парларда һәм төркемнәрдә үткәрергә мөмкин. Рольле уен катнашучылар һәм тыңлаучылар өчен дә бер үк дәрәҗәдә файдалы. (1нче сыйныфларда: “Төремкәй”, “Кибеттә” темасында сатучы һәм сатып алучы һ.б.). Балаларда сөйләшүдә катнашу, нидер сорау яки әңгәмәдәшенә җавап бирү ихтыяҗы туа.Уеннар оештырганда берничә шарт истә тотып эшләнелә:

- укучыларның сөйләм эшчәнлеге төрле дәрәҗәдә булуын истә тотып, рольләрне дөрес бүлеп бирү;
- укучыларга яхшы таныш булган ситуацияләрне генә файдалану;
- телдән актив аралашу мохите булдыру.

Белем бирү эшчәнлегемдә проблемалы укыту технологиясен яратып кулланам. Укучылар белән берлектә проблемалы ситуацияне хәл итү юлларын эзләү процессы, укучыларның иҗади эшчәнлеген арттыра.

Проблеманы тудыруның түбәндәге алымнарын кулланам:

- текст яки диалог төзегәндә, ситуацияне конкретлаштыру;
- дөресләү максатыннан чыгып, сораулар кую;
- проблемалы максат, бурычлар кую, проблемалы биремнәр билгеләү.

Барлык технологияләрнең нигезен коммуникатив технологияләр тәшкил итә, чөнки кайсы гына технологияне куллансак та, аралашу мохите булдырмыйча, без аларны гамәлгә ашыра алмыйбыз.

Рус телле балаларның татар телен үзләштергәндә, беренче планга сөйләм эшчәнлегенең барлык төрләрен дә бер-бер артлы формалаштыру һәм үстерү чыга. Димәк, рус телле балаларны, беренчедән, татар телен аңларга өйрәтергә, икенчедән, үзләренең фикерләрен татар теле чаралары белән әйтеп бирә белергә,

өченчедән, башкаларның фикерен аңлап, язма һәм сөйләм формасында күрсәтә белергә тиешләр.

Тикшерү нәтиҗәләре. Шулай ук, хәзерге заман шартларында дәресләрне информацион компьютер технологияләрен кулланмыйча калуны күз алдына китереп булмый. Аеруча Microsoft Power Point программасы һәм интерактив такта безгә ярдәмгә килә. Бу технологияне куллану дәрестә аз вакыт эчендә күп мәгълүмат бирергә, күрсәтмәлелек булдырырга, укучыларның кызыксынуын артттырырга, төрле дәрәҗәдәге биремнәр эшләргә дә ярдәм итә. Икетеллелек шартларында мондый технологияләрне куллану татар телен, аның культурасын, татар халкының тарихын өйрәнүдә зур мөмкинлекләр ача, читтән торып экскурсияләрдә булу шартлары тудыра. Бу технологияне куллану укучыларда фән белән чынлап торып кызыксыну уята. Мондый дәресләрдә татар телен авыр үзләштергән укучыларның да активлашуы күзәтелә. Ләкин шуны да онытмаска кирәк, җанлы аралашуны бернинди техник чара да алыштыра алмый.

Йомгаклау. Димәк, укытуның һәр этабы өчен уку материалын аңлатуның иң уңышлы вариантын табу – укытучының төп бурычы. Әгәр укытучы үз эшен яратса, дәрестә уңай психологик халәт тудыра алса, уңышка китерәчәк ситуацияне уйлап таба алса һәм иң мөһиме, укучыларны хөрмәт итсә, ул һичшиксез зур уңышларга ирешәчәк. Балалар үзләренә булган игътибарны күреп, үзләрен яратуларын, үзләренә ышануларын тоеп яшәргә тиеш.

Кулланылган әдәбият

1. Лусканова Н.Г. Методы исследования детей с трудностями в обучении. Анкета "Оценка уровня школьной мотивации". http://www.vestishki.ru/node/1205

2. Судаков А.В. Формирование информационно-образовательной среды // Школа. – 2006. – №2. – с. 49-59.

3. Татарский сайт http://tatar.moy.su , Татарский язык, праздники, сказки, о татарской нации, известные татары, русско-татарский разговорник, видео, песни.

4. Хайдарова Р.З. Научно-педагогичные аспекты билингвального образования в Республике Татарстан. –Наб.Челны, 2006. – 200с.

АРГУМЕНТАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ И ТАКТИКИ В ЮРИДИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Медведева М.С.
к.филол.н, доцент
Ростовский юридический институт МВД
Ростов-на-Дону, Россия

Актуальность. Аргументативные стратегии и тактики в юридическом дискурсе – это сложный, многогранный инструмент, требующий глубоких знаний, аналитического мышления и ораторского мастерства. Умение грамотно выстраивать свою позицию, подкреплять ее убедительными доказательствами и эффективно опровергать доводы оппонента является залогом успешного представления интересов в правовой сфере. Освоение этого искусства позволяет не только достигать желаемых результатов в конкретных делах, но и способствует укреплению доверия к правосудию в целом, поскольку прозрачность и логичность процесса убеждения являются неотъемлемыми элементами справедливого разбирательства.

Аргументация представляет собой сложный когнитивный процесс, в рамках которого индивид реализует себя как языковая и коммуникативная личность. В этом процессе задействуются его когнитивные структуры, система ценностных ориентиров, эпистемологические установки, а также эмоциональные и социальные параметры аргументативной ситуации. Таким образом, аргументация является интегративным феноменом, объединяющим в себе элементы логического анализа, прагматического контекста и эмоциональной составляющей [3, С. 26].

Данный процесс требует от индивида актуализации его знаний и представлений, а также демонстрации коммуникативных навыков и логической культуры. Аргументация опирается на здравый смысл и эпистемическое состояние субъекта, что позволяет ему эффективно структурировать и презентовать свои аргументы в рамках определенной коммуникативной ситуации.

Публичные споры о праве с древних времен были важной частью общественной жизни. Профессия юриста началась с судей, которые использовали право как средство общения, инструмент примирения и способ объединить людей. Поэтому одно из ключевых требований к справедливому правосудию – чтобы все участники процесса понимали язык суда и могли на нем говорить.

Юридический дискурс – это не просто обмен фактами и нормами права. Это поле битвы идей, где слова становятся оружием, а логика и убедительность – ключом к победе. В основе этого сложного процесса лежит искусство аргументации, включающее в себя как стратегическое планирование, так и тактические приемы. Понимание этих механизмов необходимо не только юристам, но и всем, кто сталкивается с правовыми вопросами, будь то в качестве стороны по делу, свидетеля или просто гражданина, стремящегося разобраться в своих правах [4, С. 103].

Юридическая стратегия представляет собой систематическое планирование и реализацию речевой коммуникации, адаптированной к специфическим условиям взаимодействия. В контексте речевого воздействия данная стратегия направлена на трансформацию индивидуального сознания и мировоззрения субъекта. Она определяет позицию стороны, набор аргументов и их аргументационную структуру. Формирование юридической стратегии основывается на тщательном анализе дела, изучении нормативно-правовой базы, прецедентной практики и характеристик целевой аудитории, включая судей, присяжных и оппонентов [1, С. 47].

Коммуникативная стратегия обладает гибкостью и динамичностью, так как в процессе общения она постоянно корректируется. Это зависит от речевых действий собеседника и изменений в контексте дискурса. Один из ключевых признаков стратегии заключается в динамике соотношения текущих и предшествующих ходов, а также их влиянии на последующие. В этом проявляются трансакциональные характеристики стратегии.

Существует несколько видов стратегий. Стратегия «агрессивной защиты» (активное нападение на позицию оппонента, поиск слабых мест в его аргументации и доказательствах). Стратегия «мягкой убедительности» (построение аргументации на основе логики, справедливости и общепринятых норм, апелляция к здравому смыслу). Стратегия «минимизации ущерба» (в ситуациях, когда полное оправдание маловероятно, стратегия может быть направлена на снижение ответственности или размера взыскания). Стратегия «превентивного удара» (представление своих аргументов и доказательств до того, как это сделает оппонент, чтобы задать тон дискуссии.

Тактика – это конкретные приемы и методы, используемые для реализации выбранной стратегии. Это «кирпичики», из которых строится аргументация. Тактические приемы могут быть как формальными, так и неформальными, и их эффективность зависит от контекста, умения их применять и реакции аудитории. Стратегия всегда направлена на достижение конкретной цели. Поскольку многие задачи, которые ставит перед собой человек, связаны с коммуникацией, логично говорить о речевых или коммуникативных стратегиях [2, С. 7].

Стратегия и тактика неразрывно связаны. Стратегия определяет «куда идти», а тактика – «как идти». Эффективная юридическая аргументация требует не только четко выстроенной стратегии, но и умелого применения разнообразных тактических приемов. Неправильно выбранная тактика может подорвать даже самую продуманную стратегию, а отсутствие стратегии превращает выступление в хаотичный набор разрозненных утверждений.

Существует несколько видов тактик. Тактика представления доказательств (представление билетов на самолет, подтверждающих нахождение клиента в другом городе в момент совершения кражи; показания свидетелей, которые видели клиента в аэропорт). Тактика построения аргументации (использование дедукции: «Закон гласит, что для совершения кражи необходимо физическое присутствие лица на месте преступления. Мой клиент находился в другом городе, следовательно, он не мог совершить данную

кражу»). Тактика опровержения (если обвинение пытается доказать, что алиби поддельное, тактика может заключаться в представлении дополнительных доказательств подлинности билетов (например, выписка из банка о покупке) и опровержении доводов обвинения о возможности подделки). Тактика взаимодействия с аудиторией (обращение к присяжным с просьбой представить себя на месте клиента, чтобы понять, как важно иметь неопровержимое алиби.

Важно помнить, что юридический дискурс, несмотря на свою состязательность, должен оставаться в рамках этических норм. Использование заведомо ложных доказательств, манипуляций, оскорблений или недопустимых приемов может привести к негативным последствиям для юриста и его клиента. Цель аргументации – убедить на основе истины и закона, а не обмануть или ввести в заблуждение.

Таким образом, аргументативные стратегии и тактики в юридическом дискурсе – это не просто набор формальных правил, а живой, динамичный процесс, требующий постоянного совершенствования. Это искусство убеждения, основанное на глубоком понимании права, логики, психологии и человеческой природы. Успешный юрист – это не только знаток законов, но и мастер слова, способный выстроить убедительную аргументацию, которая приведет к справедливому решению. В конечном итоге, эффективность юридической аргументации напрямую влияет на доступ к правосудию и доверие общества к правовой системе. Поэтому освоение и постоянное совершенствование этих навыков является не просто профессиональной необходимостью, но и залогом построения справедливого и правового государства.

Список литературы

1. Гулакова, И.И. Коммуникативные стратегии и тактики речевого поведения в конфликтной ситуации общения: Дисс. . канд. филол. наук. – Орёл, 2004. – 168 с.

2. Иванова, Ю.М. Стратегии речевого воздействия в жанре предвыборных теледебатов: Автореф. диссер. канд. филол. наук. Волгоград, 2003. – 19 с.

3. Шевченко, М.С. Аргументативные схемы и их лингвистические показатели в юридическом тексте / Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук / Южный федеральный университет. Ростов-на-Дону, 2018. –181 с.

4. Шевченко, М.С. Судебная документация как жанр юридического дискурса / Гуманитарные и социальные науки. 2016. – № 1. – С. 103–107.

ЭВОЛЮЦИЯ МАШИННОГО ПЕРЕВОДА: ПРАВИЛА, СТАТИСТИКА И НЕЙРОСЕТИ

Миннигалиев М.Р.
студент
Демидкина Д.А.
к.филол.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Сегодня системы машинного перевода стали критически важным инструментом в международном бизнесе, дипломатической коммуникации, академических обменах, образовательных платформах и средствах массовой информации. Их развитие определяет качество и эффективность межкультурного взаимодействия в цифровую эпоху. Особую значимость приобретает изучение исторической трансформации методов перевода – от первых систем, основанных на правилах, до современных нейросетевых решений, поскольку это позволяет не только понять текущие технологические тренды, но и спрогнозировать дальнейшую эволюцию этой ключевой области искусственного интеллекта. Исследование различных подходов к машинному переводу имеет фундаментальное значение для развития глобальной коммуникационной инфраструктуры и создания более совершенных систем, способных обеспечить подлинное взаимопонимание между носителями разных языков [1].

Методы исследования. Исследование эволюции машинного перевода включало комплексный сравнительный анализ трех основных технологических парадигм, сменявших друг друга в хронологической последовательности. Изучение правила-ориентированного подхода (RBMT) проводилось через детальный анализ методов лингвистического моделирования, где применялись техники формализации грамматических правил, создания полных морфологических словарей и синтаксических структур. Особое внимание уделялось исследованию многоэтапного процесса перевода, включавшего лексический анализ с разбиением на слова и разрешением многозначности, морфологический анализ с определением грамматических характеристик слов, синтаксический разбор с построением дерева зависимостей, этап переноса с применением грамматических правил целевого языка и финальную генерацию предложения [2]. Методология исследования статистического машинного перевода (SMT) потребовала применения сложных методов корпусной лингвистики и вероятностного моделирования, включая глубокий анализ параллельных текстовых корпусов, построение таблиц соответствий фраз с вероятностными распределениями и использование байесовского вывода для оптимизации работы модели перевода и языковой модели. Исследовались различные алгоритмы сопоставления слов и фраз, методы сглаживания языковых моделей и техники управления моделью перестановки слов для учета

различий в порядке слов между языками. Современный этап нейронного машинного перевода исследовался через призму методов глубокого обучения с тщательным анализом архитектур «кодировщик-декодер» с механизмом внимания, технологий векторных представлений смыслового пространства и методов обучения трансформеров. Особое внимание уделялось изучению работы механизмов самовнимания, позволяющих модели анализировать глобальные зависимости в предложении, и техникам обработки последовательностей с помощью рекуррентных и сверточных нейронных сетей. Использовались экспериментальные методы оценки качества перевода на основе автоматических метрик и человеческой экспертизы, а также проводились сравнительные тесты на различных языковых парах и тематических областях [3].

Результаты исследования. Правило-ориентированные системы показали ограниченную, но стабильную эффективность при работе со стандартизированными техническими текстами, где язык характеризуется формализованной структурой и предсказуемой лексикой. Однако они оказались совершенно неспособными к адекватной обработке многозначности, идиоматических выражений и живого языкового общения, систематически выдавая грамматически правильные, но семантически ошибочные переводы, что ярко проявлялось в известных примерах вроде перевода идиомы "the spirit is willing but the flesh is weak" как "водка крепка, но мясо протухло". Основные проблемы RBMT включали исключительную трудоемкость разработки, требующую участия целых команд лингвистов на протяжении многих лет для каждой новой языковой пары, хрупкость при столкновении с любыми неучтенными исключениями из правил, и генерацию "деревянных", неестественных текстов, лишенных гибкости человеческой речи.

Статистический подход совершил настоящую революцию в естественности звучания перевода и способности адекватно обрабатывать устойчивые выражения, поскольку обучался на реальных примерах человеческих переводов. Однако масштабное внедрение SMT выявило фундаментальные проблемы, включая жесткую зависимость качества от объема и качества параллельных корпусов, что ограничивало поддержку малых и редких языковых пар. Серьезными недостатками оказались трудности с согласованием внутри длинных предложений из-за фразового характера перевода, явление "галлюцинаций" – подстановки статистически вероятных, но семантически нерелевантных слов при отсутствии соответствующих данных в тренировочных корпусах, а также проблема "проклятия размерности", когда рост количества языковых пар экспоненциально увеличивал требования к вычислительным ресурсам и объему тренировочных данных.

Нейронный машинный перевод продемонстрировал качественный скачок практически по всем параметрам оценки, показав превосходство в контекстуальном анализе, плавности и точности перевода, эффективно решая проблемы согласования в сложных предложениях и демонстрируя лучшую работу с редкой лексикой благодаря способности к обобщению на основе векторных представлений. Архитектура с механизмом внимания позволила

системе динамически фокусироваться на релевантных частях исходного текста при генерации каждого слова перевода, что значительно улучшило точность передачи смысла. Однако NMT породил новые вызовы, связанные с проблемой "черного ящика" – крайней сложностью интерпретации решений нейросетевых моделей, чрезвычайной ресурсоемкостью обучения, требующей мощных GPU/TPU кластеров, и новым типом семантических галлюцинаций, когда система генерирует грамматически безупречный текст, полностью оторванный от исходного содержания. Дополнительной проблемой стала чувствительность к шуму во входных данных и потенциальное усиление смещения, присутствующих в тренировочных корпусах [4].

Заключение. Можно констатировать, что эволюция машинного перевода представляет собой последовательную смену технологических парадигм – от жесткого лингвистического формализма через вероятностную статистику к контекстуальной нейросетевой семантике. Каждый этап решал ключевые проблемы предыдущего, но одновременно выявлял новые фундаментальные ограничения, что демонстрирует поступательный, но нелинейный характер развития технологии. Современное состояние области характеризуется переходом к мультимодальным системам, способным интегрировать визуальный, аудиальный и текстовый контекст, активным развитием персонализированного и адаптивного перевода, учитывающего стиль и терминологию конкретного пользователя, и перспективными экспериментами с системами, не требующими параллельных корпусов для обучения. Дальнейшее развитие машинного перевода будет определяться решением проблем объяснимости нейросетевых решений, расширением поддержки малых и вымирающих языков, разработкой эффективных методов обучения с минимальным количеством примеров и глубокой интеграцией в глобальные коммуникационные экосистемы. Успешное решение этих задач в перспективе способно преодолеть последние барьеры в межъязыковой коммуникации и создать принципиально новые возможности для глобального взаимодействия в науке, культуре, образовании и бизнесе, максимально приблизив человечество к идеалу подлинного взаимопонимания между носителями разных языков и культур [5].

Список литературы

1. Кочеткова Н.С., Ревина Е.В. Особенности машинного перевода / Н.С. Кочеткова, Е.В. Ревина // Самарский государственный технический университет. – 2017. – № 6. – С. 30-40.

2. Koehn P. Neural Machine Translation. – Cambridge University Press, 2020. – Текст: непосредственный.

3. Карцева Е.Ю., Маргарян Т.Д., Гурова Г.Г. Развитие машинного перевода и его место в профессиональной межкультурной коммуникации / Е.Ю. Карцева, Т.Д. Маргарян, Г.Г. Гурова // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия «Теория языка. Семиотика. Семантика». – 2022. – № 4. – С. 45-60. – Текст: непосредственный.

4. Клышинский Э.С. Автоматическая обработка текстов на естественном языке и компьютерная лингвистика: учебное пособие для вузов / Э.С. Клышинский, Е.И. Большакова. – Москва: Юрайт, 2021. – 304 с. – Текст: непосредственный.

5. Соколов Е.Н. Нейронные сети в задачах машинного перевода: от статистических моделей к глубокому обучению / Е.Н. Соколов // Открытые семантические технологии

проектирования интеллектуальных систем (OSTIS-2021): сборник материалов Международной научно-технической конференции, Минск, 18–20 февраля 2021 года. – Минск: БГУИР, 2021. – С. 112–125.

6. Колин К.К., Хорошилов А.А., Никитин Ю.В., Пшеничный С.И., Хорошилов А.А. Искусственный интеллект в технологиях машинного перевода // Социальные новации и социальные науки. Москва: ИНИОН РАН, 2021. № 2. С. 64-80. – Текст: непосредственный.

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА ТАТАРСКОГО ЯЗЫКА НА АНГЛИЙСКИЙ

Миншаехов М.И.
магистр
Научный руководитель – к.филол.н., доцент
Марзоева И.В.
Казанский государственный
энергетический университет
Казань, Россия

Аннотация. В данной статье анализируются специфические трудности, возникающие при переводе текстов с татарского языка на английский. Исследование сосредоточено на лингвистических и культурных аспектах перевода, включая проблемы передачи агглютинативной морфологии, культурно маркированной лексики и синтаксических структур. В статье обосновывается необходимость комплексного филологического подхода для достижения адекватности перевода и преодоления межъязыкового барьера между тюркской и германской языковыми культурами.

Ключевые слова: переводоведение, татарский язык, английский язык, лингвистические трудности, культурные реалии, агглютинация, филологический анализ, эквивалентность.

Актуальность. В связи с растущим интересом к тюркским культурам и языкам в глобальном масштабе все более актуальным становится вопрос высококачественного перевода с татарского языка на английский как язык международного общения. Татарский язык с его богатой литературной традицией и уникальной структурой представляет значительную сложность для переводчиков из-за его агглютинативной природы, обширного культурно-специфического словарного запаса и мировоззрения, отличного от английского.

Практика перевода часто ограничивается попытками прямого, буквального перевода, что приводит к значительной потере смысла и стиля. Такие переводы не только искажают исходное сообщение, но и лишают англоязычных читателей возможности получить аутентичное представление о татарской культуре. Сложности усугубляются относительной нехваткой исследований по паре татарский-английский по сравнению с более распространенными языковыми комбинациями.

Таким образом, цель данной статьи состоит в систематизации основных трудностей перевода с татарского языка на английский и в демонстрации того, что их можно успешно преодолеть только на основе глубокого филологического анализа, учитывающего все уровни текста, от морфологического до культурного.

Методы исследования. Для достижения этой цели в работе был использован комплекс методов, адаптированных к специфике исследования:

Сравнительно-типологический анализ выявил системные различия между татарским и английским языками на фонетическом, морфологическом, синтаксическом и лексико-семантическом уровнях.

Лингвистический и культурный анализ был использован для выявления и классификации культурных реальностей (например, чак-чак, сабантюй, охпочмак), которые не имеют прямых эквивалентов в английской лингвистической культуре, а также для поиска оптимальных стратегий их передачи.

Контекстуальный анализ обеспечил учет широкого контекста при переводе полисемичных слов и идиоматических выражений.

Метод трансформационного моделирования был использован для разработки моделей перевода грамматических структур, характерных для агглютинативных языков (например, сложные глагольные формы, цепочки падежей).

Результаты исследования. Анализ позволил выявить и классифицировать основные трудности и предложить способы их решения.

Морфологические и синтаксические трудности. Агглютинативный характер татарского языка, в котором грамматические значения выражаются цепочкой аффиксов, противоречит аналитической структуре английского языка. Перевод конструкций с несколькими падежными окончаниями или сложными глагольными формами (например, сочетания основного глагола с аффиксами залога, наклонения и времени) требует не механической замены, а структурной перестройки всего предложения. Было установлено, что эффективным приемом является использование предложных конструкций, придаточных предложений и изменений порядка слов, характерных для английского синтаксиса.

Перевод культурно маркированных единиц. Был выявлен обширный слой лексики, не имеющий однословных эквивалентов в английском языке. Для перевода таких реальностей, как названия национальных блюд, ритуалов и понятий, необходимо использовать комбинацию техник: транскрипция/транслитерация с последующим объяснением (сабантюй – татарский народный праздник), калькирование и описательный перевод. Выбор стратегии зависит от типа текста и целевой аудитории.

Стилистическая адаптация. Татарский язык характеризуется богатством стилистических средств, включая специфические формы обращения, фольклорные элементы и поэтизмы. Было показано, что для их адекватной передачи необходимо не только найти лексические эквиваленты, но и подобрать стилистически уместные единицы в английском языке, которые оказывали бы аналогичное прагматическое воздействие на реципиента.

Практическая проверка. На примерах переводов отрывков из произведений татарских литературных классиков (таких как Г. Тукай) была продемонстрирована разница между буквальным переводом, который искажает смысл и эстетику, и филологически правильным переводом, который стремится сохранить идеологическую и художественную самобытность оригинала.

Выводы. На основе результатов исследования были сформулированы следующие выводы:

Перевод с татарского языка на английский сопряжен со сложным комплексом трудностей, вызванных типологическими различиями между языками и глубоким культурным диссонансом.

Ключом к адекватному переводу является не поиск прямых эквивалентов, а реконструкция общего смысла и стилистического впечатления оригинала, а затем их воссоздание с помощью средств английского языка.

Подготовка переводчиков, работающих с языковой парой татарский-английский, должна включать углубленное изучение филологических дисциплин, а также развитие навыков лингвистического и культурного анализа и переводческой интерпретации.

Перспективой для дальнейших исследований является создание специализированных двуязычных словарей и практических руководств, посвященных преодолению специфических трудностей при переводе с татарского языка на английский.

Список литературы

1. Бархударов, Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М. : ЛКИ, 2010. – 240 с.
2. Ганиев, Ф.А. Современный татарский литературный язык / Ф.А. Ганиев. – Казань: Магариф, 2008. – 351 с.
3. Комиссаров, В.Н. Современное переводоведение : учебное пособие / В.Н. Комиссаров – М. :РТС, 2004. – 424 с.
4. Латышев, Л.К. Технология перевода : учебное пособие / Л.К. Латышев. – М. : Академия, 2005. – 320 с.
5. Юсупов, Р.А. Теоретические основы перевода с тюркских языков: на материале татарского и английского языков / Р.А. Юсупов. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2005. – 172 с.

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КАК ОСНОВА ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Мочалов Н.С.
магистрант
Научный руководитель – к.филол.н., доцент
Марзоева И.В.
Казанский государственный
энергетический университет
Казань, Россия

Аннотация. Данная работа посвящена исследованию глубокой взаимосвязи между филологией, выступающей в роли фундаментальной науки о тексте, и переводоведением как прикладной сферой деятельности. В условиях современного глобализирующегося мира их продуктивный союз становится особенно востребованным. В статье обосновывается актуальность этого синтеза, подробно разбираются исследовательские методики и формулируются итоговые выводы, настаивающие на интеграции филологической базы в работу переводчика для достижения подлинной адекватности перевода.

Ключевые слова: филологическая наука, теория перевода, лингвистика, текстология, межъязыковая коммуникация, методики анализа, переводческая адекватность.

Актуальность. Сегодня в эпоху стремительной глобализации и цифровой трансформации, потребность в эффективном диалоге между носителями разных языков и культур приобрела колоссальные масштабы. Перевод перестал быть простой механической заменой слов из одного языка на другой, превратившись в сложный интеллектуальный процесс, который лежит в основе международного сотрудничества, научного обмена и культурного взаимодействия. В этой связи особенно остро встает вопрос о прочном теоретическом фундаменте для подготовки будущих переводчиков и оценки их работы.

Такой фундамент способна предоставить филология – комплексная научная дисциплина, интегрирующая в себе лингвистику, литературоведение, историю и культурологию для целостного постижения текста. Несмотря на это, на протяжении последних лет между филологией и переводоведением наметился определенный разрыв. Перевод все чаще рассматривался через призму узколингвистических или формальных схем, в то время как филология оставалась для многих сугубо теоретической, оторванной от жизни областью знания. Подобное расхождение неизбежно обедняет практику перевода, которая, лишаясь прочного культурологического и стилистического основания, рискует выродиться в примитивную передачу базового смысла [3, С. 45].

Таким образом, центральная задача данной статьи – продемонстрировать, что прочные связи между филологией и переводоведением не только существуют, но и являются необходимым условием для качественной переводческой деятельности. Филология служит для переводчика надежным методологическим ориентиром, а сама переводческая практика представляет собой область для применения и проверки филологических постулатов. Изучение этого взаимодействия крайне значимо для формирования

специалистов, способных работать со сложными художественными, публицистическими и научными текстами, требующими не просто знания языка, но и широкой филологической эрудиции.

Методы исследования. Для реализации поставленных задач в работе был задействован ряд общенаучных и специальных методов, доказавших свою эффективность в гуманитарных исследованиях.

– **Сравнительно-сопоставительный анализ** выступил ключевым инструментом для выявления общих черт и различий в методологиях филологии и переводоведения. Этот метод позволил сопоставить, например, такие категории, как «авторский идиостиль» в филологии и «переводческая стратегия» в переводоведении.

– **Герменевтический подход** (метод интерпретации) был применен для глубокого проникновения в смысловую ткань исходного текста и определения наиболее точной стратегии его передачи на языке перевода. Этот подход позволяет рассматривать работу переводчика не как технический процесс, а как творческий диалог с создателем оригинала и его культурным контекстом.

– **Текстологический анализ** обеспечил рассмотрение текста как целостной и сложно организованной системы, где каждый элемент – от лексического выбора до синтаксической конструкции – работает на общую идею и эстетическое впечатление. Данный метод незаменим при работе с литературными произведениями.

– **Контекстуальный анализ** дал возможность учитывать при переводе широкий спектор обстоятельств: историко-культурный фон, конкретную ситуацию общения и лингвистическое окружение анализируемой единицы.

– **Метод моделирования** был использован для построения теоретической модели переводческого процесса, в основе которой лежит комплексный филологический разбор текста.

Результаты исследования. Проведенное изыскание позволило прийти к ряду конкретных результатов, которые подтверждают гипотезу о тесной взаимосвязи филологии и переводоведения.

– Филологический анализ как основа переводческой деятельности. Было установлено, что этап предпереводческого анализа, имеющий критическое значение для переводчика, по своей сути является филологическим изысканием. Он подразумевает не только сухой лингвистический разбор (изучение грамматики и словарного состава), но и определение жанровой принадлежности, стилистических особенностей, уникальных черт авторской манеры, выявление скрытых цитат и культурно-маркированных элементов. Без такого многоуровневого подхода создание полноценного перевода невозможно. К примеру, для адекватной передачи игры слов или скрытой аллюзии переводчику необходимо не просто найти словарные аналоги, но и распознать используемый прием и осмыслить его художественную функцию, что является классической филологической проблемой [2, С. 112].

– Критерии эквивалентности через призму филологии. В работе был осуществлен анализ ведущих теорий переводческой эквивалентности

(Я.И. Рецкера, В.Н. Комиссарова, Ю. Найды) с филологических позиций. Продемонстрировано, что достижение максимального соответствия на всех уровнях – от простой передачи фактов до сохранения прагматического эффекта – становится реальным лишь тогда, когда переводчик выступает в роли филолога-исследователя, способного реконструировать целостный замысел автора в его культурном измерении.

– **Переосмысление переводческих трансформаций.** Рассмотренные в работе переводческие трансформации (например, лексические добавления, грамматические замены, смысловые развертывания) обретают новое теоретическое обоснование. Они интерпретируются не как досадные отклонения от оригинала, а как продуманные тактические ходы, используемые для нивелирования фундаментальных различий между языковыми системами и культурными пространствами. Выбор конкретного приема напрямую диктуется результатами предварительного стилистического и семантического анализа.

– **Практическое подтверждение теории.** На примере перевода фрагментов художественной прозы с английского языка на русский была наглядно показана разница между «буквальным» и «филологически выверенным» переводом. Последний не только точно доносит содержание, но и воссоздает стилистическую ауру, ритмический рисунок и эмоциональный настрой первоисточника, что служит убедительным доказательством продуктивности филологического подхода в реальной работе переводчика [4, С. 78].

Заключение. Итоги проведенного исследования позволяют сформулировать следующие заключительные положения:

1. Филология и переводоведение пребывают в состоянии постоянного диалога и взаимного обогащения. Филология дает переводоведению мощный аналитический инструментарий для проникновения вглубь текста, а переводоведение ставит перед филологией новые практические вызовы и служит площадкой для апробации ее методов.

2. Профессиональный перевод – это не ремесленный навык, основанный на словарном запасе и знании грамматики, а полноценная филологическая деятельность, требующая от специалиста компетенций исследователя, критика и интерпретатора.

3. Качество и точность конечного переводческого продукта находятся в прямой зависимости от глубины и тщательности предварительного филологического анализа исходного материала, который должен охватывать все его уровни и смысловые пласты.

4. Современная система подготовки переводчиков нуждается в прочной филологической основе, предполагающей включение в учебные планы дисциплин, которые развивают навыки текстового анализа, стилистики, теории литературы и межкультурной коммуникации.

Таким образом, синтез филологической теории и переводческой практики представляется не просто актуальным трендом, но и насущной необходимостью для ответа на вызовы, которые бросает современная эпоха межкультурного диалога. Перспективным направлением для дальнейших изысканий видится

разработка конкретных педагогических методик, позволяющих органично вписать филологический анализ в процесс обучения переводу для различных языковых комбинаций и типов текстов.

Список литературы

1. Бархударов, Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М. : ЛКИ, 2010. – 240 с. – Текст: непосредственный.

2. Виноградов, В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В.С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с. – Текст: непосредственный.

3. Комиссаров, В.Н. Современное переводоведение : учебное пособие / В.Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2004. – 424 с. – Текст: непосредственный.

4. Латышев, Л.К. Технология перевода : учебное пособие по подготовке переводчиков с нем. языка / Л.К. Латышев. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2005. – 280 с. – Текст: непосредственный.

ТАТАР ТЕЛЕН УКЫТУ МЕТОДИКАСЫ ӨЛКӘСЕНДӘ Б.М. МИФТАХОВНЫҢ ФӘННИ ХЕЗМӘТЛӘРЕ

Мустафина В.Р.
татар теле укытучысы
Сабирянова Р.Н.
татар теле укытучысы
“12нче мәктәбе”
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Татар теленә өйрәтүнең 200 еллык тарихы бар. Ләкин, кызганычка каршы, без әле бүген үзебезнең рухи мирасыбызны тиешле дәрәҗәдә тирән беләбез дип горурлана алмыйбыз. Аның сәбәпләре, әлбәттә, бик күп. Ләкин шулай да бүгенге көндә татар теле мәктәпләрдә, училищеларда, югары уку йортларында укытылып килә һәм татар телен дәүләт теле буларак өйрәтү өчен зур эш алып барыла.

Татар теле укытуның сыйфатын яхшырту максатыннан, психология, педагогика, психолингвистика фәннәренең яңа казанышларын, укытучыларның алдынгы тәҗрибәсен, нәтиҗәле тәкъдимнәрен искә алып төзелгән яңа программа, дәреслек, методик, дидактик кулланмалар кирәклеге һәркемгә мәгълүм. Безнең галимнәребез, тәҗрибәле укытучыларыбыз тарафыннан күп кенә әсбаплар, дәреслекләр язылды, электрон дәреслекләр булдырылды.

Эшебезне нәкъ менә татар теле белеме дәреслекләре авторы, аерым алганда грамматик анализ методикасына зур игътибар биргән, шулай ук татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә язма эшләрнең төре һәм жанрларына, төркемчәләренә, аларны үткәрү, тикшерү, бәяләү һәм анализ ясау методикасын үз эченә алган күп кенә кулланмалар язып, нәшер иткән, татар теле синтаксисын укыту методикасын җентекләп өйрәнгән һәм аларны язып, китап итеп туплап бастырган, шулай ук татар теле орфографиясе һәм пунктуациясенең кыен очракларын тулысынча тикшереп басма итеп нәшер иткән күренекле татар галим-методисты, педагогия фәннәре кандидаты Мифтахов Бәйрәм Мифтах улының фәнни-методик эшләрен өйрәнүгә багышладык.

Галимнең нәшер ителгән дәреслекләрендәге татар телен өйрәтү белеме буенча һәм фәнни хезмәтләрендәге җентекле уйлап сайланган әдәби текстлар, хәзерге тормышның чынбарлыгын чагылдырган темалар, тормышны һәм табигатьне өйрәнү материаллары буенча үткәрелгән язма эшләр, шуның белән бергә, тикшерү, анализлау, хаталар өстендә эшләү укучыларның грамоталылыгын үстерүгә булышлык итә, шулай ук татар әдәби теленең бай хәзинәсеннән иркен файдалану сәләтен арттырырга ярдәм итә. Аның фәнни хезмәтләре бүген дә, актив рәвештә татар теле укытучылар тарафыннан кулланыла һәм бүгендә мөгаллимнәрнең кирәкле өстәл китабы булып тора. Галимнең педагогик һәм методик яктан бәһаләп бетергесез әлеге педагогик-фәнни хезмәтләрен чыгарылыш квалификация эшебездә аерым тема итеп алып өйрәнүне без **актуаль** дип саныйбыз. Чөнки Б.М. Мифтахов кебек күренекле галимнәрнең методик хезмәтләрен җентекле итеп өйрәнү –татар теле белеме

өлкәсендә хезмәт куйган бөек шәһесләрнең эшчәнлеген киләсе буыннарга җиткерү өчен дә бик мөһим шарт булып тора.

Тикшерү ысуллары.Мәкаләдә Б.М.Мифтаховның “V-X классларда язма эшләрне үткәрү, тикшерү, бәяләү һәм анализ ясау методикасы” җыентыгын кулланып мәктәптә балаларга язма эшләр үткәрү тәртибен, аларны дөрес бәяләү һәм тикшерү ысулларын һәм анализ ясау тәртибенә тукталдык, шулай ук татар телендә синтаксисны өйрәнү үзенчәлекләрен барлау карала.

Тикшерү нәтиҗәләре. Автор күрсәткәнчә, язма эшләр үзләре дә төрләргә, төркемчәләргә һәм жанрларга бүленә. Алар диктант, изложение, сочинение кебек төркемнәргә бүленәләр.

1. Диктант. 5 нче сыйныфтан алып 8 нче сыйныфка чаклы искәртмәле, аңлатмалы, сайланма, ирекле, иҗади, контроль диктантлар һәм сүзлек диктанты яздырылса, 9-10 сыйныфларда исә тик контроль диктанты гына үткәрелергә мөмкин. Автор фикеренчә, диктант укучыларның орфографик һәм пунктацион грамоталылыгын үстерү, хаталарны алдан кисәтү һәм тикшерү чарасы да булып тора. Мәктәптә үткәрелә торган диктантларны Б.Мифтахов өч төргә бүлә:

Өйрәтү. Бу төр диктантлар хата җибәрү мөмикнлеге булган очракларны аңлату белән аерылып тора.

Алар искәртмәле, аңлатмалы, күрмә диктант була ала.

1) Контроль-өйрәтү. Бу төргә өйрәтү характерындагы да, контроль өчен дә яздырыла торган диктант төркемчәләре керә. Алар: 1)сайланма, 2)ирекле, 3) сүзлек диктанты була ала.

2) Контроль. Бу төр диктантлар төреннән аермалы буларак, контроль диктант күләме һәм кыенлыгы шул класс өчен бәяләү нормаларына туры килә торган текст буенча яздырыла. Аның текстына бернинди дә үзгәртү кертелми.

2. Изложение. “Укучының, нигездә, тәкъдим ителгән текстны, аның мәгънә эчтәлеген һәм идеясен саклап, үз сүзләре белән хикәяләве изложение була”, – дип яза автор. Изложениеләрне Б.Мифтахов ике төргә бүлеп карый.

1) Өйрәтү изложениеләре. Әлеге төрнең үзләре дә гади һәм иҗади төркемчәләргә бүленүен күрсәтә автор. Әлеге төрдә шулай ук грамматик бирем дә булуы ихтималлыгы турында әйтә ул. Мәсәлән, гади изложение булганда, текстның эчтәлеге һәм аның сүзлек составы өстендә яхшылап эшләгәннән соң, я әзер, яки коллектив рәвештә төзелгән план буенча языла. 7-8 сыйныфларда исә бу план инидивидуаль рәвештә төзелә. Ә инде иҗади изложение булганда текстның бирелгән өлеше эчтәлегеннән чыгып, я алдагы өлешнең, яки урта бер җирен, яисә дәвамы языла.

2) Контроль изложениеләр. Укучы бирелгән текстны үзе төзегән план ниегезендә хикәяли. Б.Мифтахов фикеренчә, 5 сыйныфта укучылар әле плансыз да яза аларга мөмкин. Сайланган текст ике тапкыр укыла да, аерым сүз яки тәгъбирләргә аңлатма бирелә. Бу инде үз чиратында таныш түгел текстлардан файдалану мөмкинлеген арттыра.

3. Сочинение. Б.Мифтахов белдергәнчә, сочинение ул – билгеле бер теманы иҗади һәм мөстәкыйль рәвештә, үз сүзләре, үз фикерләре белән ачу, кичереш һәм мөнәсәбәтләрен белдереп язу дигәнне аңлата. Галим фикеренчә, сочинениеләрдә укучының эчке дөньясы чагыла, үсеше күренә, дөньяга

карашы, тормышка мөнәсәбәте формалаша. Шул яктан караганда, тел һәм әдәбият дәресләрендә үткәрелгән эш төрләре арасында ул идея-тәрбия бурычларын үтәү ягыннан да әһәмиятле урын алып тора. Шулай ук укучының гомуми үсеш һәм материалны белү дәрәҗәсен билгеләргә, үз фикерләрен формалаштырганда, тел чараларыннан файдалана белүен ачыкларга ярдәм итә. Шулай ук сочинениеләр язу укучыларда бәйләнешле сөйләм күнекмәләрен буллыра, сәнгатьлелекне үстерә.

Бәйрәм ага Мифтахов җыентыгында моңа тиешле мисал да китерә. Мәсәлән, укучы җөмләдә сүзләр бәйләнешен белми, дип уйлыйк, ди ул. Яки килеш кушымчаларын да дөрес куллана алмый икән, әлеге темалар өстендә кабатлаулар, күнегүләр үткәрергә, шул темаларны ныгыту йөзеннән, бәйләнешле текст өстендә эшли алырлык биремнәрне өйгә биреп җибәрергә һәм күпчелек укучы хата ясау ихтималы булганда. Теге яки бу теманы кабатлау, ныгыту максаты белән, сыйныфта төрле күнегүләр үткәрергә кирәк була дип саный ул [2,с 6].

Автор шулай ук үзенең кулланмасында диктантлар язу методикасын бәйләнешсез текст өстендә эшләү белнә бергә күрсәтеп китә. Текст языдырганда, ди ул, укучылар тәртип номерларын куеп тормыйлар.

Язып алына торган грамматик күренешләр арасына – өтер, ә аларның үз эчләрендә өтерләр булса, нокталы өтер куела. Ә инде, бөтен-бөтен җөмләләрне язып алырга кирәк булган очракларда алар арысына һәрвакыт нокталы өтер куела, дип искәртә автор [3,с 27].

Ирекле диктант яздыру буенча да Б.Мифтаховның укытучыларга әйтер фикере бар. Куелган максаттан чыгып, бер очракта текстның күбрәк үз сүзләрен саклап язу, икенче вакытта текстагы сүзләрне аларның синонимнары белән алыштыру урын алырга мөмкин, ди ул.

Ә менә сочинениеләрне тикшергәндә, барыннан да элек, идея юнәлешен дөрес билгеләп, укучының теманы эзлекле ачуы, үз фикерләре һәм ясаган нәтиҗәсе исәпкә алынырга тиеш. Укучының эше дә шушы таләпләргә җавап бирергә тиеш була.

Боларны дәлилле итәр өчен Б.Мифтахов кайбер сыйныфларда үткәрергә була торган язма эшләр үрнәкләрен дә китергән. Болар диктант үрнәкләре, сочинение темалары, шулай ук изложение өчен текстлар. Һәм болардан чыгып галим нәтиҗә дә ясый.

Әгәр укучы хата җибәрә кала икән, әгәр ул тыныш билгеләре буенча хата җибәрсә, бу тупас хаталар рәтенә керә, ә менә стилистик төгәлсезлекләр булса, бу инде тупас булмаган ялгышка керә.

Кулланмада шулай ук, укытучылар өчен язма эшләрне анализлау һәм хаталар өстендә эшләү буенча киңәшләр һәм күрсәтмәләр китерелә. Иң беренче киңәш булып, галим язма эшләрне анализлауны җиңелләштерү өчен, хаталарны исәпкә алу дәфтәре ачарга тәкъдим итә. Бу инде хаталарны класслар буенча исәпкә алу дәвтәре дә булырга мөмкин.

Биредә укучыларның характерлы ялгышлары язылып барылырга мөмкин. Бу исә орфорграфик хаталар да, пунктуацион хаталар да булырга мөмкин. Мондай ысул белән эшләү, алга таба эшләгәндә җиңелрәк була.

Кулланмада автор шулай ук техник характердагы төгәлсезлекләргә дә туктала. Бу исә язма эшләрне дөрес формалаштырмау, кызылюлны дөрес башламау, юлларны тутырып җиткермәү, шулай ук хәрефләрне тоташтырып җиткрмәү һәм сүзләрне бер-берсенә бик якын язу, тыныш билгеләрен беленер-беленмәс кую. Тагын төгәлсезлекләргә автор сызык белән сызыкчаны бер-берсеннән аерылырлык итеп куймауны да кертә. Ә иң зур хата дип ул, язма эшләроне чиста башкармау дип саный. Моңа инде ул берничә тапкыр төзәтеп язуны кертә.

Б.Мифтахов шулай ук хаталарны төзәтеп язу тәртибен дә өйрәтә. Моның өчен укучылар дәфтәрләренә кызыл юлдан “Хаталарны төзәтү” дип язалар, ди ул. Шуннан соң, араларына өтерләр куеп, орфографик ялгышлары булган сүзләрне күчереп язалар. Аннары инде, яңа кызыл юлдан пунктуацион хаталар булган җөмләләр тулысы белән дөресләп язылалар, ди ул.

Галим фикеренчә, бер үк җөмләдә пунктуацион һәм стилистик ялгышлар булса, тынышы бтлгеләрен төзәтеп язу процессында стилистик төгәлсезлекләр дә бетерелә.

Йомгаклау. Шуны әйтә алабыз, Бәйрәм ага Мифтахов “V-X классларда язма эшләрне үткәрү, тикшерү, бәяләү һәм анализ ясау методикасы дигән кулланмасында татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә язма эшләрне үткәрү генә түгел, аларны төр жанрларына бүлү, тикшерү, дөрес итеп бәяләү һәм хаталарны анализлауга да зур әһәмият биргән.

Әдәбият исемлеге

1.Мифтахов Б.М. 7 сыйныфта татар теле дәресләре : укытучылар өчен методик кулланма. – Казан : Мәгариф, 1995. – 83 б.

2.Мифтахов Б.М. 6нчы класста татар теле : укытучылар өчен метод. кулланма. – Тулыландырылган. 2-басма. – Казан : Татар.кит. нәшр., 1981. – 110 б.

3.Мифтахов Б.М. Ана теле дәресләрендә сөйләм үстерү методикасы: татар теле һәм әдәбияты укытучылары өчен кулланма. – Казан : Татар.кит.нәшр., 1987. – 88 б.

4.Мифтахов Б.М. Татар теле синтаксисын укыту методикасы. – Казан: Тат.кит.нәшр., 1968. – 136 б.

5.Мифтахов Б.М. Татар телен укыту методлары һәм алымнары: (4–5 класслар материалында): татар теле һәм әдәбияты укытучылары өчен кулланма. – Казан : Татар.кит.нәшр., 1983. – 112 б.

6.Мифтахов Б.М. Татар теленнән дидактик материаллар : 6 класслар өчен: укытучыга кулланма. – Казан: Татар. кит.нәшр., 1981. – 56 б.

7.Мифтахов Б.М. Татар теленнән дидактик материаллар: 6 кл.: укытучылар өчен кулланма. – Казан:Татар. кит. нәшр., 1989. – 65 б.

ТАТАР ТЕЛЕНӘ ӨЙРӘТҮ НИГЕЗЛӘРЕ

Мухамадышова Э.Р.
татар теле укытучы
“121 нче лицей”
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, хәзерге заманда татар теленә өйрәтүдәге алга китеш методикага гына түгел,бәлки чиктәш фәннәр өлкәсендә алып барыла торган эзләнүләргә һәм аларны үзебезнең эшебездә ни дәрәҗәдә файдалана алуыбызга да бәйле. Телне өйрәтү моделе үзгәрүчән булырга тиеш, аның вариантлылык, төрлелеккә юл куюы зарур, шул вакытта гына ул максатка ярашлы була ала. Шәхескә бәйле бәйле методика гына тел өйрәнүгә теләк тудыра. Хәзерге вакытта моны исәпкә алу аеруча кирәк.

Укытуның традицион методик калыплары билгеле бер дидактик принципларга нигезләнә. Шуңа күрә укытучы һәм укучы арасындагы педагогик мөнәсәбәтләрнең характеры аеруча зур әһәмияткә ия. Белгәнебезчә, укучы белән укытучы арасында мөнәсәбәтләр өч төрле була: укытучының укучыга белемне тапшыруын гына күз алдында тота торган авторитар модель; ике арадагы бәйләнешнең бердәй әһәмиятле булуын таләп итә торган партнерлык, хезмәттәшлек моделе һәм ремиссия моделе. Ул әлеге мөнәсәбәтләрнең, бәйләнешләрнең чиген күрсәтми, бәлки теләсә нәрсә эшләргә рөхсәт итә. Шулардан иң кулае дип икенче модель исәпләнә. Чөнки ул шәхескә, аның потенциаль мөмкинлекләрен ачуга юнәлтелгән һәм ике арада чын мәгънәсендә хезмәттәшлек мөнәсәбәтләре урнаштыра.

Укучы элек уку процессының объекты дип кенә танылa иде, хәзер исә ул аның субъекты буларак та карала. Шуңа күрә бу очракта укытуны индивидуальләштерүнең нерв системасының инерт һәм лабиль типларына нигезләнгән рациональ-логик һәм интуитив-хисси төрләре бар дип санала. Шуңа бәйле рәвештә кешеләр телне өйрәнүдә үзенә генә хас технология сайлыйлар, үз шәхси-психологик үзенчәлекләрен игътибар, хәтер, фикерләү үзенчәлекләренә нигезләнеп эшлиләр. Инерт типлар традицион системаны, аның да таләпчән, вакыт режимына буйсынган сыйфатын өстен күрәләр. Лабильләр исә интенсив методта кулланылган алымнар һәм формаларга тартылалар. Әмма телне һәркем өйрәнә ала, кирәкле коммуникатив күнекмәләр һәм белем алу тизлеге төрле кешедә төрлечә була. Шуңа күрә шәхси мөмкинлекләрне белү, укытуның шәхси формаларын табу, шәхеснең ниятен ачыклау, аның үсеш дәрәҗәсен билгеләү бик әһәмиятле.

Бу исә, һәр укучының мөмкинлекләрен искә алып, аңа шәхсән якын килергә ярдәм итә [1, Б. 6].

Тел өйрәнүнең максатын социолингвистик һәм психолингвистик яктан нигезләү кирәк булачак. Моның өчен төп шарт-янәшә телләр башкара торган функцияләрне ныклап өйрәнү, аралашу ихтыяҗын һәм аерым категория гражданнарның коммуникатив активлыгын билгеләү. Теге яки бу тел яшәгән реаль ситуацияләрне ныклап өйрәнеп кенә, мәктәп, вуз дәреслекләре,

программалар, уку ярдәмлекләре, радио һәм телетапшырулар алып барырга мөмкин.

Уку китабы аралашу ихтыяҗларына җавап бирергә тиеш. Бу исә әлеге китап тормышның шундый ситуацияләрен чагылдыра дигән сүз. Татар телен белү, шул телдә сөйләшергә тырышу татарча белмәгән татар яки рус кешесе өчен кызыклы булсын. Болар- көнкүреш, тарих, гореф-гадәтләр, рухи культура, этнография, татарлар яшәгән авыллар, төбәкләр һ.б.

Татар телен өйрәткәндә рус теленә таянып эш итешә. Татар телен өйрәтү, укыту аның аваз составын,сүзләрен, килеш һәм заманнарны яки хикәя, сорау җөмләләрне өйрәтү генә түгел. Бу өлкәдә эшләүче кеше телнең һәр тармагы буенча киң мәгълүматлы, тирән белемле булырга тиеш. Ул шулай ук чит телләрне өйрәтү методикасын да яхшы белергә тиеш. Мәгълүм ки, балалар, өйрәнүчеләр ихтирам итсен өчен, укытучының ике телне дә яхшы белүе бик мөһим. Шуның өстенә халык тарихын, мәдәниятен, авыз иҗатын, рухи байлыгын яхшы белгәндә генә бу эш әйбәт нәтиҗә бирә.

Әмма ни генә булмасын, чит милләтләргә татар телен укыту белән татарларның үзләренә татар телен укыту арасында аерма җир белән күк арасы хәтле.

Эшкә тотыныр алдыннан иң элек укыту максаты билгеләнергә тиеш. Максат төрле булырга мөмкин: телне ипилек-тозлык өйрәнү; телнең, тулы система буларак, фонетик, лексик, грамматик байлыгын өйрәнү; телне укыр өчен өйрәнү; сөйләшер өчен өйрәнү һ.б.

Телне өйрәтүнең максаты нинди күләмдә сүз байлыгына ия булу кирәклеген дә билгели. Галимнәр, теге яки бу телдә аралашыр өчен киң кулланылыштагы 2500-3000 сүз җитә дип исәплиләр. Әмма бу сүзләр иң еш кулланыла торган сүзләр, һәм алар билгеле математик статистика алымы белән билгеләнә. Төп фонетик закончалыклар, грамматик калыплар да алдан билгеләнеп куела. Әйтик, татар телендә 50-60 гади җөмлә калыбы бар. Башлангыч өйрәтүдә аның 5-6 сы да җитә, алга таба алар баетып, арттырылып барыла.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә укыту методлары , татар телен өйрәтүнең фәнни һәм методик нигезләре турында сүз бара. Чит телләрне өйрәнүдә берничә төрле методика яшәп килә. Аның беренчесе һәм иң күп кулланыла торганы-традицион метод. Бу метод белән укып, безнең күбебез чит телләрне “сүзлек белән укыйм һәм язам”диярлек дәрәҗәдә генә өйрәнә алды. Ул язма телне өйрәнүгә, китап укуга өйрәтә иде. Кызганычка каршы , хәзер дә бу методтан ерак китә алган юк!

60 еллардан башлап, безнең илдә аңлы-коммуникатив метод (ситуатив-коммуникатив) метод кулланыла башлады. Ул иң башлап сөйләм телен өйрәнүгә юнәлтелә һәм тел күренешләре, сөйләм күнекмәләре билгеле бер ситуациягә бәйле рәвештә өйрәнелә. Мәскәү университеты, чит телләр институты, Халыклар дуслыгы университеты һ.б. югары уку йортларында башка милләт вәкилләренә рус телен өйрәтүдә, шушы методны кулланып, зур уңышларга ирешелде [2,Б7] Безнең вузда да бу алым чит телләрне өйрәтүдә киң файдаланыла. Ләкин шуны әйтергә кирәк, нинди генә методика кулланылмасын, киң мәгълүматлы, тирән акыллы, дәресне артист дәрәҗәсендә

оста бирә торган, импровизатор табигатьле укытучыдан башка телне өйрәнү гаять авыр. Шулай да традицион-эмоциональ, мәгънәви, аңлы-коммуникатив, интенсив методикаларны бергә кушканда куелган максатка, көткән нәтиҗәгә ирешергә мөмкин. Монда иң кулае шул: төрле методика элементларын кулланып эшләргә кирәк.

Телне укытуда лингводидактика дигән өлкә белән эшләү дә шактый гына уңышлы санала. Ул үз эченә өйрәнелә торган телгә бәйле рәвештә шушы халыкның, милли характерын, милли матди һәм рухи байлыгын, гореф-гадәт, көнкүреш үзенчәлекләрен, тарихын, мәдәниятен, авыз иҗатын, дөньяга карашын, танып-белүен чагылдыра торган формаларны берләштерә. Шулай ук әдәби образлар, мәкальләр, әйтемнәр, әкиятләр, җырлар, халкыбызның тарихи геройлары белән таныштыру да бик файдалы.

Тикшерү нәтиҗәләре. Укыту максатларыннан чыгып телне тасвирлау, чит милләт вәкилләрен укыту функциональ яки функциональ-стилистик принципка нигезләнә, телкатегорияләре һәм чараларының функцияләрен тулырак ачуга, телне аралашуда куллануга йөз тота. Болар, үз чиратында, укучылар өчен мөһим даирәләр, темалар, аралашу ситуацияләре һәм шуларга караган тел материалы белән бәйләнәләр. Телне укыту максатларыннан чыгып тасвирлау ихтыяҗга бәйле, эчтәлеккә бәйле; ул формага карап түгел, эчтәлеккә карап оеша һәм үзәккә төрләнеш бәйләнешләре түгел , синтаксик бәйләнешләр куела. Мондый тасвирлау аралашу эшчәнлегенең характерына бәйле һәм психологик, психолингвистик таләпләргә җавап бирә. Шул уңайдан моңа хәтле өйрәнелмәгән функциональ-сөйләм төрләрен, тел системасының эчке оешуын өйрәнүгә ихтыяҗ туа. Элек күзгә ташланмаган тел күренешләрен системалаштыру, гомумиләштерү таләп итеЛә башлый. Шулай итеп , телне чит тел буларак функционал – мәгънәви тасвирлау барлыкка килә. Хәзерге тел гыйлемендә тасвирлауның бу төре турында сүз алып барганда анда түбәндәге мәсьәләләргә игътибар ителә: 1) телнең кулланылыш сфералары, ситуацияләре билгеләнеп, аның ярдәмендә нинди коммуникатив бурычларның хәл ителәчәге ачыклана; 2) тел материалының сүрәтләнешендә эчтәлектән-белдерелү формасына (актив аспект) һәм формадан-эчтәлеккә (пассив аспект) бару күздә тотыла; 3) әлеге телнең алынган чаралары мәгънә ягыннан төгәл , аралашу өчен җитәрлек булырга тиеш; 4) укучыга чит тел өйрәткәндә, аңа таныш, ул белгән телгә нигезләнеп эш ителә һәм чагыштыру ысулы кулланыла.

Сөйләм эшчәнлегенең төрләрен функциональ-системалы тасвирлау (мәгънәдән-формага) нигезендә шундый үзенчәлек ята: аралашу вакытында тел чараларының лексик, фонетик, интонацион, морфологик, синтаксик төрләре катнаша. Укыту максатларыннан чыгып төзелгән тасвирлау тел системасының эчке бәйләнешләрен дә чагылдыра.

Традицион лингвистик тасвирлау системасы, лингвистик анализ берәмлекләренә генә таянып эш итү телне өйрәнүдә зур уңыш бирмәде. Шуңа күрә телне өйрәнү хәзерге вакытта психологиягә дә нигезләнеп алып барыла. Чөнки телне өйрәнү – ул психологик процесс та.

Телләрне чагыштырып өйрәнүнең психологик аспекты да бик әһәмиятле. Әйтик, татар телендә үзенчәлекле тартым категориясе бар, ә рус телендә ул юк.

Шуңа күрә рус кешесе һәрвакыт минем китабым, синең китабың дип, артык форма кулланып әйтә (ә татар телендә китабым, китабың дип кенә дә грамматик тартым мәгънәсен белдереп була). Тагын бер мисал алыйк. Татар телендә заманнар дистәгә якын, ә рус телендә аның 4 формасы бар. Шуңа күрә рус кешесенә барды-барган кебек категорик һәм нәтиҗәле үткән заманның аермасын аңлату гаять кыен. Янә тагын бер мисал. Татар телендә сыйфат фигыль зат күрсәткече ала (барасым, барасың, барасы). Рус телендә исә причастие зат белән төрләнми. Ике телне чагыштырганда андый очракларны гаять күп китерергә мөмкин.

Йомгаклау. Телне өйрәнү барышында килешләрне, заманнарны үзләштерү кыен түгел. Иң кыены эчтәлек ягына, стилизация, идиоматикага, өйрәнә торган телнең милли үзенчәлегенә карый. Димәк, аралашуга ярдәм итә торган телдән тыш чараларга ситуацияләрнең милли-мәдәни үзенчәлеген, аралашу процессының нормаларын, илне-телне танып-белү фактларын да өстәү кирәк.

Телнең нечкәлекләрен белү өчен, аны һәр көн куллану кирәк.

Әдәбият исемлеге

1. Сафиуллина Ф.С. Татар телен рус теле белән чагыштырып өйрәнү // Мәгариф. – 1996. – №3. – Б 12-14.
2. Хәйдәрова Р.З. Аралаша-аралаша белергә өйрәнү // Мәгариф. – 1995. – №4. – Б.8-10.

ЦИФРОВОЙ СЛЕД ПЕРЕВОДЧИКА: КОРПУСНАЯ ЛИНГВИСТИКА КАК ИНСТРУМЕНТ АНАЛИЗА ПЕРЕВОДЧЕСКИХ СТРАТЕГИЙ

Набиева Н.И.
студент
Дмитриева Е.В.
к.п.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Современное филологическое знание переживает глубокий процесс цифровизации. Переводческая деятельность, ранее рассматриваемая как творческий процесс, в значительной степени опирающийся на интуицию, сейчас становится объектом количественного анализа. Каждый переводчик оставляет за собой «цифровой след» – совокупность языковых, стилистических и когнитивных характеристик, зафиксированных в цифровых корпусах текстов [2, 92].

Анализ этого следа позволяет выявлять внутреннюю логику переводческих решений, определять стратегии сохранения или адаптации оригинального текста, а также выявлять закономерности, которые сложно зафиксировать при традиционных методах филологического исследования.

Рост объема цифровых текстов и развитие технологий корпусного анализа привели к так называемому «корпусному повороту» в переводоведении. Использование параллельных и сравнительных корпусов позволяет перейти от субъективного описания переводческих практик к количественно обоснованным результатам, открывая возможность анализа не отдельных текстов, а системных тенденций, характерных для разных школ, эпох и языковых сообществ [4, 130].

Особую актуальность исследование цифрового следа приобретает в междисциплинарной перспективе. Оно объединяет гуманитарное и вычислительное знание, позволяя филологу работать в роли аналитика данных. Практическая значимость исследования проявляется в обучении будущих переводчиков, развитии систем машинного перевода и совершенствовании теории перевода в целом.

Методы исследования. Методологическая база исследования строится на сочетании корпусного анализа, сравнительно-переводческого подхода и дискурсивной интерпретации текстов.

1. Параллельные корпуса

В качестве эмпирического материала используются параллельные корпуса, содержащие оригинальные тексты и их переводы. В качестве примера рассматривается корпус «Набоков-EN-RU», включающий англоязычные произведения В. Набокова и их переводы на русский язык разными авторами.

С помощью инструментов Sketch Engine, ParaConc и AntConc проводится выравнивание предложений и анализ переводческих соответствий. Такой подход позволяет:

• определять частотность употребления конкретных лексем и грамматических конструкций;

• выявлять устойчивые стратегии передачи концептуальных единиц;

• оценивать степень близости перевода к оригиналу на лексическом и синтаксическом уровнях.

2. Сравнительные корпуса

Для выявления общих характеристик переводного дискурса применяется сравнительный корпус, включающий оригинальные и переводные тексты на целевом языке. Анализ частотности лексических и грамматических явлений позволяет определить так называемые «переводческие универсалии», характерные для любого перевода. Среди них выделяются: упрощение (simplification), экспликация (explicitation) и интерференция (interference).

3. Статистические и качественные методы

Обработка данных осуществляется с применением методов описательной статистики (частоты, Type-Token Ratio, распределение форм) и тестов значимости различий (t-тест, χ^2). Количественные результаты дополняются качественным контент-анализом, позволяющим интерпретировать выбор лексем, структур и приемов как проявление когнитивных и стратегических решений переводчика.

Результаты исследования. Анализ цифрового следа переводчика выявляет проявление индивидуального стиля на нескольких уровнях:

1. Лексико-семантический уровень.

Разные переводчики демонстрируют разнообразие в выборе лексических средств. Например, английский термин nymphet у одного автора передается калькой «нимфетка», у другого – адаптированной интерпретацией «девочка с особым очарованием». Эти различия отражают стратегию перевода (буквальную или адаптивную) и индивидуальное восприятие исходного текста.

2. Синтаксический уровень.

Корпусный анализ показывает устойчивую тенденцию к экспликации: союз «что» и относительные местоимения «который» встречаются в переводных текстах значительно чаще, чем в оригинальной русской прозе. Сложные синтаксические конструкции исходного текста нередко делятся на более простые, что подтверждает гипотезу об упрощении как универсальной черте перевода [1, С. 289].

3. Прагматический уровень.

Цифровой след фиксирует способы передачи культурных реалий и речевых актов. Одни переводчики сохраняют экзотичность оригинальной культуры, другие адаптируют её для удобства восприятия целевой аудиторией.

4. Стратегический уровень.

На основании совокупности данных можно выделить несколько типов стратегий:

• буквальная – ориентированная на сохранение формы и структуры оригинала;

• адаптивная – направленная на передачу эффекта и смысла текста средствами целевого языка;

• интерпретационная – активная переработка текста с учётом позиции переводчика.

Применение корпусного анализа позволяет объективировать «почерк» переводчика. Например, гипотетический анализ переводов романа «Лолита» выявил: А. Гаврилов чаще использует калькирование и сохраняет синтаксис оригинала, в то время как С. Ильин демонстрирует более свободное обращение с языком и большую вариативность в выборе лексики. Это создаёт статистически измеримый «портрет» переводчика [3, С. 156].

Практическое значение исследования проявляется в:

• образовании – демонстрация студентам-переводчикам реальных стратегий;

• экспертизе – проверка авторства и анализ качества перевода;

• цифровых технологиях – улучшение моделей машинного перевода и постредактуры.

Заключение (выводы). Развитие цифровых технологий и методов корпусного анализа открывает новые возможности для изучения перевода как когнитивного и культурного процесса. Концепция «цифрового следа переводчика» позволяет рассматривать перевод как совокупность индивидуальных решений, измеримых и фиксируемых статистически.

Корпусная лингвистика обеспечивает:

1. переход анализа перевода из области субъективных суждений в плоскость количественно обоснованных данных;

2. выявление закономерностей, определяющих индивидуальный стиль и стратегию переводчика;

3. возможность отслеживания эволюции переводческих норм и стратегий во времени;

4. интеграцию цифровых методов в обучение и практику перевода [2, С. 182].

Таким образом, синтез переводоведения и корпусной лингвистики формирует новую парадигму анализа, где перевод рассматривается не только как текст, но и как система измеримых когнитивных и стратегических решений, оставляющих «цифровой след» в языковом и культурном пространстве.

Список литературы:

1. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках // Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – С. 281–307.

2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.

3. Zanettin F. Translation-Driven Corpora: Corpus Resources for Descriptive and Applied Translation Studies. – London: Routledge, 2012. – 208

4. Nurutdinova, A.R. Team-teaching towards team learning: the two-way collaboration among the three parties (Students, Native Speakers, Russian teachers of English) / A.R. Nurutdinova, E.V. Dmitrieva // International Research Conference on Science, Education, Technology and Management : Conference Proceedings, Paris, France, 20 августа 2017 года. – Paris, France: Scientific public organization "Professional science", 2017. – P. 126-133.

ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ УЕН ЭЛЕМЕНТЛАРЫН КУЛЛАНУ

Назмутдинова А.Ф.
татар теле укытучысы
“83нче лицей”
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, бүгенге заман шартлары уку процессының гуманлыгы, бала шәхесенә якын килүгә, анда иң яхшы сыйфатлар тәрбияләүгә юнәлеш алу һәм күпкырлы шәхес формалаштыру белән характерлана. Бу мәсьәләне гамәлгә ашыру балаларны яңача укыту һәм тәрбияләүне таләп итә. Укыту укучыларның танып белү сәләтен формалаштыруга юнәлдерелгән булырга тиеш.

Тарихи тәҗрибә күрсәткәнчә, уку яшәешнең һәр чорында да авыр булган. Җиңел уку булмый, әмма без – укытучылар бу процессны кызыклы һәм мавыктыргыч итәргә бурычлыбыз.

Кечкенә яшьтәге укучы балалар белән эшләү мине психофизиологик үзенчәлекләрне тирәнрәк өйрәнүгә этәрде. Яңа гына балалар бакчасыннан килгән сабыйларның игътибарлары да, истә калдыру сәләте дә бик йомшак, бигрәк тә уку кызыклы булмаса. Баланың мәктәпкә кергәндә барлыкка килгән психологик киртәләрне тиз арада җиңү юлы итеп укыту – тәрбия процессында уеннар, аның элементларын куллану бик отышлы. Димәк дәрескә уен, уен ситуацияләрен кертергә кирәк. Уен ситуацияләре укучыларга материалны яхшырак үзләштерергә ярдәм итә. Уеннар балаларда җитезлек, зирәклек сыйфатлары тәрбияли, хәрәкәт, көй аша бала күңелендә иҗат хисе кабына.

«Уен – әйләнә-тирә мохит төшенчәләрен баланың рухи дөньясына алып керүче зур якты тәрәзә ул. Уен – кызыксыну һәм белемгә омтылу утын кабыза торган учак ул,» – ди В.А. Сухомлинский.

Уен технологиясенең роле һәм әһәмияте рус мәктәпләрендә татар теленә өйрәтүнең төрле этапларында да бәхәссез. Татар теле дәресләрендә уен ситуацияләре яңа тел материалын презентацияләүдә, үтелгән лексик һәм грамматик материалны ныгыту һәм активлаштыруда аерым урын тота. Алар шулай ук укучыларның татар телендә сөйләм эшчәнлеген оештыру функциясен үтиләр.

Методик яктан дөрес уйланылган уен, бер яктан караганда, укучыда өйрәнелә торган телгә карата мәхәббәт тәбияли, сөйләм күнекмәләрен үстерергә булыша, сөйләм эшчәнлеген табигый нормаларга якынайта, икенче яктан – тел материал өстендә нәтиҗәле эшкә ярдәм итә һәм белем бирүнең коммуникатив юнәлеше таләпләренә җавап бирә.

Безнең сферага килгәндә, ягъни рус балаларында татар теленә карата кызыксыну уятуда да уенның роле гаять зур. Чит телне өйрәнгән вакытта , уен кызыксындыра, дәртләндерә. Г.К. Селевко уеннарны дүрт юнәлешкә аера: дидактик, тәрбияви, үстерелешле һәм социальләштерүче уеннар. Болар барысы да Федераль дәүләт стандартлары таләпләренә туры килә. Уеннарны яңа

материалны аңлатуда да, ныгытканда да,телдән сөйләм эшчәнлегенең өйрәтү вакытында да технология буларак файдаланыла.

Рус балаларын татар теленә өйрәтүдә рольле уеннар актив кулланыла торган ысул булып торалар. Аларның өйрәтү мөмкинлекләре зур һәм тәкъдим ителгән ситуацияләрдә укучылар аның белән иркен һәм актив эш итәләр. Шуның белән берррәттән, укучыларның дәрес белән кызыксынуы арта, тел һәм сөйләм материалын өйрәнү дә файдалырак була.

Рольле уенда парлап һәм төркем составында да катнашырга мөмкин. Бу вакытта сөйләмгә һәм аңа бәйле булмаган хәлдә дә катнашучылар бер – берсенә йогынты ясыйлар. Балаларда, табигый рәвештә нәрсәдер әйтү, нәрсә турында булса да сорау ихтыяҗы яки әңгәмәдәшенә җавап бирү теләге туа.

Уен фикер эшчәнлеген активлаштыра, белем дәрәҗәсен киңәйтә. Уеннар вакытында укучыларның белем һәм осталык күнекмәләре камилләшә. Аларда бердәмлек, бер – берсенә ярдәм итүтеләге туа. Балалар уен вакытында шатланырга, эшләгән эшләреннән риза, канәгать калырга тиешләр. Уен барышында балаларның сәләтләрен үстерү өстендә дә эшләргә кирәк. Уен җиңүгә кызыксынуны уята, шуңа күрә дә укучы балалар биремнәрне төгәл үтәргә тырышалар, уен кагыйдәләрен саклыйлар.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә татар теле дәресләрендә уңышлы кулланыла торган отышлы уен формалары кулланыла. Дәрес структурасына хәрәкәтле, сюжетлы, рольле, лексик – грамматик уеннар, төрле башваткычлар, таблицалар белән эшләүне кертү бик тә уңай була. Боларны куллану механик хәтерләүне, ятлауны инкяр итә.

Дәрестә реаль тормыш картиналарына якынайтылган ситуацияләр урын алырга тиеш. Мәсәлән, “Китапханәдә”, “Мәктәптә”, “Кунакта”, “Базарда”, “Безнең гаилә”, “Мин Татарстанда яшим”, “Кибеттә” һ.б.

Ситуация – аралашуда укучылар актив катнашсыннар өчен, кирәкле сүзләр, фразалар, җөмләләрне дөрес итеп укытып, әйттереп карау зарури. Аралашу темасы таләп иткән эмоциональ атмосфера тудыру да гаять мөһим. Дәрескә уен өчен кирәк булган предметлардан файдалану, яисә аларны алыштыра торган макетлар, уенчыклар куллану да истә калдыруны күпкә җиңеләйтә. Мәсәлән, әле кисәкчәсен кулланганда, -мы/-ме сорау кисәкчәләре кулланганда уку өчен кирәк-ярак предметларны кулланырга була.

“Базарда” темасын үткәндә кәрзин һәм җиләк-җимеш, яшелчә макетларын файдаланырга була. Йорт рәсеме белән уен оештыру бик отышлы. Аны күпчелек дәрестә кулланабыз. Мәсәлән “Помоги словам найти свой домик” уенында өй эченә кушымчалар языла, сүзләр бирелә. Шул сүзләрне йортларга урнаштырырга кирәк. “Расположи слова (предложения) в свои домики” уенында йорт эченә ел фасыллары языла, сүзләр (җөмләләр) бирелә.

Рольле уеннарны куллану”Ашамлыклар кибетендә”, “Ашханәдә” кебек темаларны өйрәнгәндә нәтиҗәлерәк була. Әйбернең үзенчәлекле якларын: төсен, формасын, күләмен атый белү активлаша. Сорау бирү, аңа җавап кайтару, репликалар, диалоглар төзү сәләте үсә.

Һәр дәрестә Шүрәле катнаша. Аның биремнәрен үтәргә, яки яңа ярдәм итәргә кирәк була. Болай эшләгәндә дә балаларда кызыксыну уяна.

Тикшерү нәтиҗәләре. Дәрестә әкият, хикәя укылган булса, аларны сәхнәләштерәбез. Ахырда иң яхшы уйнаучы билгеләнә. Бу балаларны аеруча мавыктыра. Мондый уеннар тәрбияви яктан бик әһәмиятле. Алар баланы хисләндерәләр, нәфислек тойгысы уяталар.

“Сүз уйлау”, “Исем уйлау”, “Әйтеп бетер” һ.б. шундый төрдәге уеннарны уйнар алдыннан укытучы “булдыра алганча татар сәзләре генә әйтегез дигән таләп куя һәм укучы өчен ул җаваплы бирем булып тора.

Укучыларның белем, осталык, эш күнекмәләрен булдыру һәм үстерү максатыннан санамышлар, тизәйткечләр, җырлар, шигырьләр, табышмаклар, башваткычлар, кроссвордлар татарча сөйләшергә өйрәтүдә зур гамәли әһәмияткә ия булып тора.

Конкрет дәрестә кирәк алымнарны сайлый белү, дәресне яхшы күрсәтмәлелек белән тәэмин итү, дәрестә игелеклелек һәм үзара аңлашу булдыру кирәк.

Йомгаклау. Безнең төп максатыбыз – рус телендә сөйләшүче балаларда татар теленә , аның сәнгатенә, мәдәниятенә хөрмәт хисе тәрбияләү, Татарстан Республикасында яшәүче халыкларның дуслыгын арттыру, укучыларның бәйләнешле сөйләм күнекмәләрен камилләштерү, үз фикерләренэзлекле, дәлилли, нәтиҗәләр ясый, бәхәсләшә белү, бер – берсе белән аралашу культурасын үстерү. Ә төп бурычыбыз, балаларга нәтиҗәле белем, тәрбия бирү юнәлешендә эшләү.

Әдәбият исемлеге

1. Макаренко А.С. Лекции о воспитании детей / Под ред. А.С. Макаренко и В.Н. Колбановского. – 4-ое изд. – М: Учпедгиз, 1952.
2. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учеб. пособие – М., 1998.
3. Сухомлинский В.А. Гомеремне балаларга бирәм. – Киев; Радяська школа, 1969.

FEATURES OF TRANSLATION OF SPECIAL TERMINOLOGY IN SYNCHRONIZED SWIMMING

Perunova A.V.
Postgraduate Student
Volga Region State University
of Physical Culture, Sports and Tourism
Kazan, Russia

The relevance of research: Specialized translation in the field of synchronized swimming is a unique linguistic challenge that requires a comprehensive approach to interpreting professional terminology. Its importance is due to the need for accurate transmission of the rules of World aquatics, ensuring high-quality training of athletes in accordance with the rules of competition and the organization of international communications.

Due to the events of recent years, the rules of the sport of synchronized swimming have undergone tremendous changes. The rules of judging and the very meaning of synchronized swimming have been changed. Based on this, new rules have been developed, which include new names of elements. Here, coaches and experts in the field of synchronized swimming are faced with the question of how to correctly interpret the new rules and names of the elements into Russian.

The purpose of the study is to determine the most accurate translation of the elements of synchronized swimming in the light of the new rules for the sport.

Research methods: analysis of scientific and methodological literature.

The results of the study. An analysis of synchronized swimming terminology based on official World aquatics documents has identified three key categories of terms.

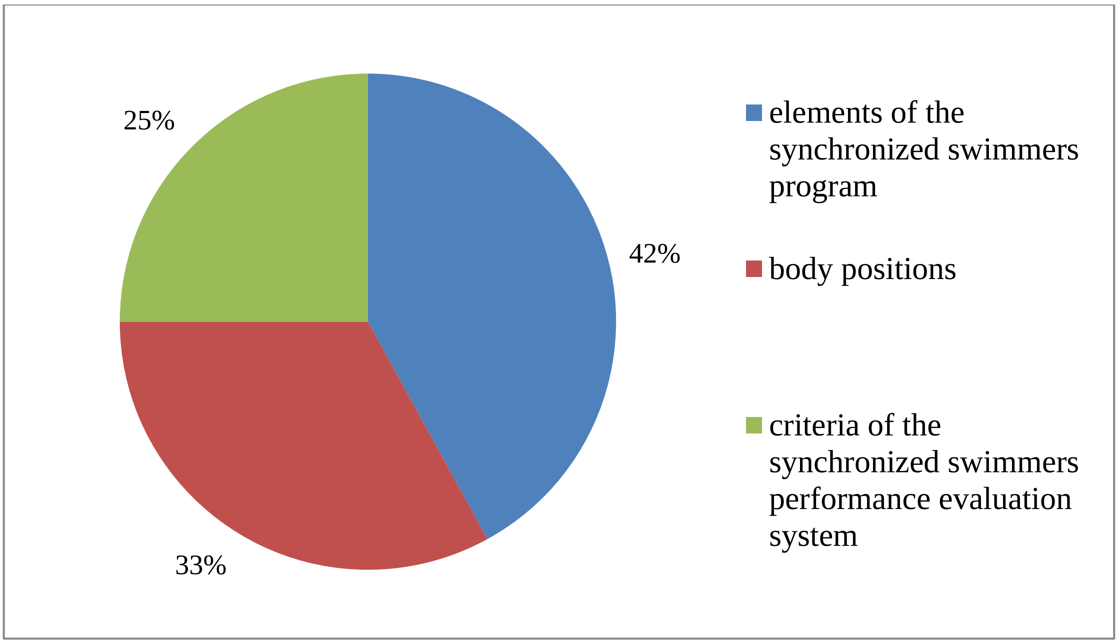

Drawing 1 – Key categories of terms

The most common (42% of uses) were elements of the synchronized swimmers program, such as *Barracuda* → "Барракуда", followed by body positions (33%), including *Flamingo* → "Фламинго", and criteria of the synchronized swimmers performance evaluation system (25%) such as *Synchronization* → "Синхронность". Linguistic features of translation demonstrate the predominance of calculus (63% of cases) – for example, *Twist position* → "Твист позиция".

The translation methodology is based on a three-step system. The first stage is a contextual analysis of the original term. The second stage is the verification of official analogues in the glossary of World aquatics-RUS. The final stage is to coordinate the options with the expert community. The latter includes WPSA coaches and certified referees. A striking example of professional discussion was the translation of the term Hybrid, where 87% of the participants in the 2023 expert survey (N=48) chose the semantically adapted version of the «композиционный элемент» as more transparent to the Russian-speaking audience.

Difficulties in translating synchronized swimming terms into Russian arise due to the blurring of the boundaries of concepts. These rules on synchronized swimming describe all possible elements of synchronized swimming that can be used in programs. However, both in English and in Russian, a number of concepts for designating elements are as close to each other as possible. This occurs due to the similarity of the elements, but at the same time, similar elements cannot be defined by the same concept, since in terms of the complexity of these elements and the possibility of using these elements for different age groups of synchronized swimmers, a detailed description and division into different concepts are required. In particular, difficulties arise with determining the types of turns. This family includes all types of Rotations (Turns): Twists, Twirls, Spins (as described in AS Rulebook BM) and Swirls (performed at the peak, the body position is not on the vertical axis). Also, even among Russian coaches, there are different names for the same positions. In this regard, Russian-speaking experts are faced with the task of spreading the eponymous designation of all elements of synchronized swimming. In addition, in modern realities, coaches need to know the names of the elements in both Russian and English. This is necessary for the widespread use of English in synchronized swimming terminology, as well as due to the fact that in the coach's card, the complexity of the program is formed using English abbreviations of elements.

Conclusion. Thus, the optimal translation strategy in synchronized swimming is based on a synthesis of standardization, cultural adaptation, and interdisciplinary interaction. The prospects for development are related to the creation of a multilingual ISO terminology standard, automation of the processing of judicial protocols through NLP algorithms, and the formation of a multimodal video corps for analyzing non-verbal elements of speeches. The implementation of these areas will not only ensure equal conditions for athletes, but also enhance the objectivity of refereeing, as well as strengthen the role of the Russian language in international professional discourse.

References

1. Artistic Swimming Regulations [Электронный ресурс] / FINA Official Website. – 2023. – URL: [официальный сайт] (дата обращения: 20.11.2025).

2. Smith J. The Science of Artistic Swimming // Journal of Aquatic Research. – 2022. – Т. 45, № 2. – С. 123–145.

РУС ТЕЛЛЕ УКУЧЫЛАРНЫ СӨЙЛӘМГӘ ӨЙРӘТҮ ЮЛЛАРЫ

Петрова Г.Ш.
татар теле һәм әдәбияты укытучы
“15нче мәктәбе”
Набережные Челны, Россия

Теманың актуальлеге. Татар телен дәүләт теле буларак укытуның гомуми максаты – рус телле укучыларда коммуникатив компетенция (аралашу осталыгы) формалаштыру, Компетенция – аралашуны тәэмин итә торган белем, күнекмәләр һәм осталыклар бердәмлеге ул. Коммуникатив компетенция исә аралашу максатын, урынын, вакытын, анда катнашучыларның социаль хәлен исәпкә алып, фикерне төгәл һәм эзлекле итеп белдерүдән гыйбарәт. Куелган максатка ирешү өчен, түбәндәге бурычларны хәл итү сорала: укучыларны татар сөйләмен тыңлап аңларга, диалогик һәм монологик формада аралашырга, төрле жанрлардагы татар текстларын сәнгатьле итеп һәм аңлап укырга, татар теленең фонетик, лексик, грамматик нигезләрен гамәли үзләштереп, сөйләм булдырырга күнектерү. Укучыларның диалогик һәм монологик сөйләмен үстерүгә аерым игътибар бирү татар теленә өйрәтүнең нәтиҗәлелеген тагын да арттырырга мөмкинлек бирә. Диалогик сөйләмгә өйрәткәндә, укучыларның мәктәптәге һәм җәмгать урыннарындагы көндәлек тормышына бәйле сөйләшү үрнәкләрен сәнгатьле итеп уку һәм яттан сөйләү, охшаш ситуатив диалог төзү эшләренә өстенлек бирү әһәмияткә ия. Алар аша укучылар татар сөйләм этикеты үрнәкләрен, тотрыклы сөйләм гыйбарәләрен, реплика төрләрен актив рәвештә үзләштерә алалар. Уку аралашуы чын аралашуга китерсен өчен, балаларны сөйләшү барышында үз фикерләрен төгәл һәм дөрес итеп белдерергә өйрәтү зарур. Монологик сөйләмгә өйрәтү кешеләрне, предметларны, табигать күренешләрен, төрле вакыйгаларны тасвирлауга, шулай ук мәктәп, шәһәр (авыл), гаилә һәм башка темаларга хикәя төзеп сөйләүгә, укылган (тыңланган) текстның эчтәлеген сөйләп бирүгә кайтып кала. Укучыларда монологик сөйләм күнекмәләре үсеш алсын өчен, билгеле бер ситуациягә бәйле җөмләләр төзеп әйтергә, аларны үзара бәйләргә һәм логик яктан эзлекле бәйләнешле текст төзергә әзерләү кирәк. Аралашуның шушы ике формасына өйрәтү алымнарын аерым-аерым карап үтик.

Тикшерү ысуллары. Рус балаларына татар теле укытуның төп максаты аларны бу телдә сөйләшергә, тыңлап аңларга, укырга һәм язарга, сүзләрне дөрес әйтә белергә өйрәтү, сүз байлыгын арттыру. Моның өчен тиешле шартлар булдыру укытучының мөһим бурычы. Укучыларның татар телен тирәнтен үзләштерүе өчен укытучыларга аларда телгә кызыксыну уятырга, сөйләм телен шомартыр өчен, дәресләрне кызыклы итеп үткәрергә, төрле алымнар кулланып эшләргә кирәк.

Укытучының бурычы балаларның үтелгән темаларны, өйрәнелгән материалны үзләштереп баруларына ирешү; татар теленә генә хас булган авазларны дөрес кулланып, җөмләләр төзергә өйрәтү; сорау җөмләләрне аңлап, дөрес җавап бирүләренә ирешү; җөмләдә исем, сыйфат, фигыль һ.б. сүз

төркемнәрен, зат, сан, килеш кушымчаларын дөрес кулланырга өйрәтү. Моның өчен дәресләрдә сөйләгәнне тыңлап аңлау; диалог-монологлар төзү; ситуатив, коммуникатив биремнәр үтәү; текстларны укып, эчтәлеген аңлап сөйләү, тәрҗемә итү; дөрес язу күнекмәләрен булдыру; текстлар күчереп язу; диктант язу; хаталарны төзәтү; биремнәр эшләү; язма эшләр, тестлар уздыру өстендә эшләү кирәк.

Аралашу дәверендә бер-берсенә бәйле рәвештә барлыкка килгән репликаларның җыелмасы диалог дип атала. Диалогик сөйләмгә өйрәткәндә укыту берәмлеге булып диалогик бердәмлек санала. Диалогик бердәмлектә структур, интонацион һәм семантик яктан төгәлләнгән 2 реплика бер-берсенә бәйле була. Диалогик бердәмлекнең түбәндәге төрләрен аерып күрсәтәләр: сорау һәм җавап репликаларыннан торган бердәмлек; өндәү һәм риза булу (булмау) репликаларын үз эченә алган бердәмлек; хәбәр итү һәм раслау репликаларыннан тезелгән бердәмлек. Диалогик сөйләмгә өйрәтү берничә этаптан тора: 2 репликадан торган диалогик бердәмлек төзү; 3-4 репликадан торган микродиалог төзү; киңәйтелгән репликаларны үз эченә алган макродиалог төзү; ирекле әңгәмә кору. Диалогик сөйләм күнекмәләрен үстерү күнегүләренә мисаллар китереп үтик:

Тикшерү нәтиҗәләре. Рус телле укучыларны сөйләмгә өйрәтү юлларының иң киң таралганы диалогик сөйләмгә өйрәтү. Дәресләрдә диалоглар кулланып эшләү уңай нәтиҗәләргә китерә. Түбәндәге тикшерү нәтиҗәләре дә шуны күрсәтә. Әзерләнгән диалогик сөйләмгә өйрәтү күнегүләре: 1) аралашу ситуациясенә бәйле сорауларга җавап бирегез; 2) укылган текстның эчтәлегенә карата сораулар куегыз; 3) укылган (тынланган) текстның эчтәлеге буенча сөйләшү үткәрегез; 4) лексик тема буенча диалог төзегез; 5) монологик текстның эчтәлеген рольләргә бүлеп сөйләгез; 6) диалогны дәвам итегез; 7) кирәкле репликаларны өстәп, диалогны укыгыз.

Әзерләнмәгән диалогик сөйләмгә өйрәтү күнегүләре: 1) тыңланган (укылган) текстның эчтәлеге буенча полилог үткәрегез; 2) лексик тема буенча сорауларга җавап бирегез; 3) бирелгәнүрнәк нигезендә охшаш диалог төзеп сөйләгез; 4) сюжет, рәсемнәр буенча сөйләшү үткәрегез; 5) тәкъдим ителгән ситуация буенча полилог (күмәк сөйләшү) үткәрегез.

Укучыларның диалогик сөйләм күнекмәләрен камилләштерү өчен, аралашу ситуацияләреннән файдалану әһәмияткә ия. Мәсәлән:

1) Сезнең яңа кием аласыгыз килә. Моның өчен сәүдә үзәгенә килдегез, шул турыда сөйләшү үткәрегез.

2) Сыйныфташларыгыз турында сөйләшегез.

3) Мәктәбегезгә бер төркем Америка укучылары килде, ди. Алар арасында татар кызы Рушан да бар. Аның белән Америка татарлары турында әңгәмә корыгыз.

Билгеле бер темага диалог төзергә өйрәтү өчен, терәк схемалар кулланыла. Мисал өчен, “Кибеттә” темасы буенча диалог төзеп сөйләү өчен, укучылар түбәндәге схемадан файдалана алалар:

- Исәнләшү;
- Сатып алучының теләге;

- Сатучының тәкъдиме;
- Киемнең төсен ачыклау;
- Үлчәмен әйтү;
- Бәясен белү;
- Киеп карарга рөхсәт сорау;
- Кассага акча түләү;
- Рәхмәт әйтү;
- Саубуллашу.

Йомгаклау. Димәк, эш алымнарын куллануга иҗади якын килү, аларны төрләндерү укучыларның аралашу осталыгын, сөйләм күнекмәләрен камилләштерүгә китерә. Мисаллардан күренгәнчә, татар телен коммуникатив нигездә укыту, шул исәптән диалогик һәм монологик сөйләмгә өйрәтүне методик яктан дөрес оештыру, беренчедән, балаларда тел компетенциясе булдыруга китерә, чөнки алар, тел берәмлекләрен гамәли үзләштереп, сөйләмдә кулланырга күнегәләр; икенчедән, аларның сөйләм компетенциясе үсеш ала, чөнки тел аралашу аша үзләштерелә; өченчедән, тел һәм сөйләм берәмлекләре аша татар дөньясы турындагы мәгълүматны үзләштереп, алар социаль-мәдәни компетенциягә ия булалар.

Әдәбият исемлеге.

1. Әсәдуллин А.Ш., Рус телендә сөйләшүче балаларга татар телен укыту методикасы нигезләре / А.Ш.Әсәдуллин – Казан: Мәгариф, 1998. – 151 б.
2. Максимов Н.Н. Татар теленнән тестлар / Н.Н. Максимов.- Казан: Мәгариф, 2008. – 207 б.
3. Максимов Н.Н.Татар теленнән Бердәм республика имтиханына әзерләнү өчен ярдәмлек / Н.Н. Максимов. – Казан: Школа, 2007. – 127 б.
4. Максимов Н., Мин татарча сөйләшергә телим. Татар теленә өйрәтүдә дистанцион укыту формасы / Н. Максимов, А.Юсипова.- Казан, 2008. – 72 б.
5. Мозаффарова М.Г. Укыту-тәрбия процессын оештыруда татар теленең кулланылыш даирәсен киңәйтү мәсьәләләре: гомуми белем оешмалары җитәкчеләре өчен кулланма / Мозаффарова М.Г.. – Казан: ТРМҮИ, 2014. – 40 б.
6. Нәбиуллина З. Дәүләт йомгаклау аттестациясе: таләпләр һәм чынбарлык / З. Нәбиуллина // Мәгариф. – 2013. – № 2. – Б. 16-18.
7. Рус телле балаларга татар телен һәм әдәбиятын коммуникатив технология нигезендә укыту программасы (1-11 нче сыйныфлар) / Төз: Р.З. Хәйдәрова, Р.Л. Малафеева. – Казан: Тат.кит. нәшр., 2011. – 236 б.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕРМИНОЛОГИИ АКВАКУЛЬТУРЫ: ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И АДАПТАЦИИ

Раджапбаев И.Р.
студент
Научный руководитель – к.филол.н., доцент
Марзоева И.В.
Казанский государственный
энергетический университет
Казань, Россия

Аннотация. В данной работе исследуются лексикосемантические особенности терминологии аквакультуры, а также рассматриваются проблемы её перевода и адаптации в условиях межъязыковой коммуникации. Анализируются основные лексические единицы, их семантические отношения и специфика употребления в профессиональной сфере. Особое внимание уделяется сложностям и особенностям перевода терминов, связанным с различиями в культурных и языковых контекстах, а также вопросам адаптации терминологических единиц для эффективной коммуникации в международной сфере аквакультуры.

Ключевые слова: лексико-семантические особенности, терминология, аквакультура, перевод, адаптация, межъязыковая коммуникация, профессиональный лексикон, терминоведческое исследование.

Интенсивное развитие аквакультуры как ключевого фактора обеспечения глобальной продовольственной безопасности требует точной межъязыковой передачи специальных понятий. Как отмечается в исследованиях, терминосистема аквакультуры, формирующаяся на стыке нескольких научных дисциплин, создает для переводчика комплекс уникальных трудностей, обусловленных ее структурными и семантическими особенностями [1, С.15]. Современный этап развития аквакультуры характеризуется активным внедрением новых технологий и методов выращивания гидробионтов, что неизбежно влечет за собой появление новых терминологических единиц и необходимость их адекватного перевода на другие языки. Особую значимость приобретает вопрос терминологической точности при переводе технической документации, научных статей и нормативных актов, регулирующих деятельность в области аквакультуры.

В работе применялись методы лингвистического анализа, сравнительно-сопоставительный анализ терминологии, а также анализ переводческих трансформаций в соответствии с методикой, разработанной в теории перевода [2, С. 45-47]. Особое внимание уделялось анализу практических примеров перевода терминов аквакультуры с английского языка на русский, выявлению закономерностей использования различных видов переводческих трансформаций. Исследование проводилось на материале научных публикаций, технической документации и специализированных глоссариев по аквакультуре за последние пять лет.

Лингвистический анализ показывает, что терминология аквакультуры характеризуется выраженной межъязыковой асимметрией. Значительный пласт

лексики составляют прямые заимствования из английского языка, что приводит к активному использованию транскрипции и транслитерации при переводе на русский язык [7]. Такие термины, как "biofloc" – «биофлок» или "spat" – «спат» (молодь моллюсков), уже прочно вошли в профессиональный лексикон, однако их перевод продолжает вызывать затруднения у неподготовленных специалистов [5, С. 218-220]. Процесс адаптации заимствованной терминологии сопровождается определенными трудностями, связанными с необходимостью сохранения смысловой точности при передаче средствами русского языка.

Особую сложность представляет высокая степень полисемии терминов, когда общеупотребительные слова приобретают узкоспециальные значения. Ярким примером может служить многозначность слова "stock", которое в различных контекстах может означать «поголовье» (рыбы), «маточное стадо» (broodstock) или «запас» (кормов), а глагол "to seed" в аквакультуре означает не «сеять», а «заселять молодь в водоем» [6, С. 134-136]. Подобная многозначность требует от переводчика не только прекрасного владения языком, но и глубоких предметных знаний, позволяющих точно определить значение термина в конкретном контексте. Отсутствие таких знаний неизбежно приводит к смысловым ошибкам и искажению содержания переводимого текста.

Характерной чертой терминосистемы аквакультуры является также обилие многокомпонентных терминов и аббревиатур. Сложные термины типа "recirculating aquaculture system (RAS)" – «установка замкнутого водоснабжения (УЗВ)» или "feed conversion ratio (FCR)" – «коэффициент конверсии корма» требуют от переводчика не только точного перевода, но и глубокого понимания обозначаемых ими технологических процессов [6, С. 287-290]. При переводе таких терминов часто применяется метод калькирования, однако в некоторых случаях более предпочтительным оказывается описательный перевод, особенно когда речь идет о новых технологиях, еще не получивших устоявшихся русскоязычных эквивалентов.

Для достижения адекватности перевода в сфере аквакультуры требуется системное применение всего арсенала переводческих трансформаций [4, С. 67-69]. В случаях отсутствия прямых лексических соответствий особенно эффективным оказывается описательный перевод (экспликация), позволяющий раскрыть содержание понятия через развернутое описание [3, С. 124-126]. Например, термин "polychaete" применительно к кормовой базе может быть передан как «кольчатый червь, используемый в качестве корма для мальков». Такой подход обеспечивает точность понимания даже при отсутствии устоявшегося эквивалента в языке перевода. Не менее важную роль играют грамматические трансформации, необходимые для адаптации синтаксических структур к нормам русского научного стиля.

Особого внимания заслуживает проблема так называемых «ложных друзей переводчика» в терминологии аквакультуры. Термин "conservation aquaculture" переводится не как «консервационная аквакультура», а как «аквакультура, направленная на сохранение биоразнообразия», тогда "green water technology" означает не «технологию зеленой воды», а «технологию

использования фитопланктона» [5, С. 225-227]. Подобные семантические ловушки требуют от переводчика особой бдительности и глубоких фоновых знаний предметной области. Особую сложность представляют термины, которые в разных национальных традициях аквакультуры могут иметь различное содержание, что необходимо учитывать при межкультурной коммуникации.

Наибольшие трудности возникают при переводе стандартизированной документации, где требуется особая точность терминологии. В таких случаях переводчик должен не только владеть соответствующим понятийным аппаратом, но и понимать технологические процессы, стоящие за терминами. Это требует тесного взаимодействия с специалистами-аквакультурщиками и постоянного обновления знаний в области современных технологий выращивания гидробионтов.

Адекватный перевод терминологии аквакультуры представляет собой сложную профессиональную задачу, решение которой требует от специалиста не только совершенного владения переводческими техниками, но и глубоких предметных знаний. Как подчеркивается в исследованиях по теории перевода, современный переводчик в этой области выступает как эксперт-лингвист, способный не только адекватно передавать значения терминов, но и критически оценивать уместность их использования в конкретном контексте [2, С. 178-180]. Дальнейшее развитие терминосистемы аквакультуры будет требовать постоянного мониторинга новейших достижений и своевременной разработки адекватных переводческих решений для вновь возникающих понятий. Перспективным направлением исследований может стать создание специализированного терминологического словаря по аквакультуре, а также разработка методических рекомендаций по переводу специальных текстов данной предметной области. Особую актуальность приобретает подготовка переводчиков, сочетающих лингвистическую компетенцию с фундаментальными знаниями в области биологии, экологии и технологии аквакультуры.

Список литературы

1. Алексеева, Л.М. Проблемы перевода научно-технической литературы : учебное пособие / Л.М. Алексеева. – Пермь : Изд-во Перм. нац. исслед. ун-та, 2017. – 200 с. – Текст: непосредственный.

2. Комиссаров, В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с. – Текст: непосредственный.

3. Латышев, Л.К. Технология перевода / Л.К. Латышев. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2005. – 280 с. – Текст: непосредственный.

4. Рецкер, Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 216 с. – Текст: непосредственный.

5. Barton, T.R. The Language of Aquaculture: A Guide to Technical Translation and Terminology Management / T.R. Barton // Journal of Applied Aquaculture. – 2022. – Vol. 34(2). – P. 215-230. – Текст: непосредственный.

6. Lucas, J.S. Aquaculture: Farming Aquatic Animals and Plants / J.S. Lucas, P.C. Southgate. – 3rd ed. – Wiley-Blackwell, 2019. – 664 p. – Текст: непосредственный.

7. FAO. Glossary of Aquaculture : сайт. – URL: http://www.fao.org/glossary/aquaculture (дата обращения: 23.11.2025). – Текст: электронный.

РОЛЬ КОНТЕКСТА В ПЕРЕВОДЕ АНГЛИЙСКИХ ИДИОМ

Разакова А.И.
магистрант
Научный руководитель – к.филол.н., доцент,
Гилязиева Г.З.
Казанский государственный
энергетический университет
Казань, Россия

Аннотация. В статье анализируется роль контекста в процессе перевода английских идиом. Исследование подчеркивает актуальность учета контекстуальных факторов для повышения точности и культурной адекватности переводов, особенно в условиях межкультурной коммуникации. В работе описываются используемые методы исследования, включающие сравнительный и качественный анализ переводов в различных ситуациях. Представлены основные результаты, демонстрирующие, что понимание контекста способствует выбору оптимальной переводческой стратегии – буквального, смыслового или адаптивного. Особое внимание уделяется механизмам определения стратегии и практическим рекомендациям для переводчиков, а также перспективам дальнейших исследований в области автоматизации и профессиональной подготовки. В статье подчеркнута важность развития методов анализа контекста для совершенствования качества межъязыковой передачи идиом и сохранения культурных особенностей.

Ключевые слова: перевод, идиома, контекст, культурные особенности, интерпретация идиом, перевод художественных текстов, межкультурная коммуникация, языковые средства.

Актуальность. В современном межкультурном общении и переводческой практике важная роль принадлежит точности передачи смыслов, выраженных в различных языках. Особое место среди лингвистических единиц занимают идиомы – устойчивые выражения, обладающие переосмысленным значением и часто являющиеся лингвистической реальностью, свойственной не только английскому языку, но и большинству языков мира [1, С.89].

Идиомы широко используются в устной и письменной речи носителей языка, формируя национальный колорит и стиль. При этом они зачастую являются сложными оборотами, для адекватного перевода которых критически важен не только лексический состав, но и контекст, в котором данное выражение употребляется. Игнорирование контекста при переводе может стать причиной искажения смысла, потери стилистической насыщенности и культурной аутентичности.

Актуальность исследования определяется необходимостью поиска эффективных методов учета контекста при переводе английских идиом и повышением качества межкультурной коммуникации. В условиях глобализации и расширения международных связей перевод оказывается важнейшим средством передачи культурных и языковых особенностей, что требует углубленного анализа роли контекста в процессе перевода. Особенно это важно для создания крепкой теоретической базы, подготовки будущих переводчиков и оценки их профессиональных навыков.

Методы исследования. Для достижения поставленных целей использовались аналитические методы, основанные на сравнительном анализе переводов английских идиом в различных контекстах. В исследовании были выбраны фрагменты художественных и публицистических текстов с различными идиоматическими выражениями.

Основными методами являются:

Качественный анализ – выявление особенностей переводов идиом в зависимости от контекста и определение факторов, влияющих на выбор переводческой стратегии.

Контент-анализ – изучение употребления идиом в различных текстах, выявление ассоциаций и смысловых связей.

Сравнительный анализ переводов – оценка адекватности переводов, выполненных в разных условиях (буквальный, смысловой, адаптированный), и выявление роли контекста в каждом случае.

Также использовались методы описательного анализа и систематизации, направленные на выделение типичных ситуаций, когда контекст кардинально влияет на перевод идиомы.

Результаты исследования. На основе анализа выбранных текстов установлено, что роль контекста в переводе английских идиом признает неоспорительную важность по следующим причинам:

3.1. Конкретизация значения идиомы

Во многих случаях идиома имеет смысловую амбигуитетность, и именно контекст помогает определить, какое из значений актуально. Например, идиома *"break the ice"* может означать как буквальное разрушение льда, так и метафорическую попытку облегчить обстановку. В художественном тексте она может быть переведена как «прервать неловкую паузу», а в деловой – как «наладить контакт». Там, где отсутствует контекст, переводчик вынужден прибегать к буквальному или универсальному варианту, что иногда искажает смысл.

3.2. Учет культурных и стилистических особенностей

При переводе идиом важно выбирать не только буквальные или дословные соответствия, но и учитывать прагматический эффект, который выражение вызывает у целевой аудитории. Это достигается за счет использования культурных и стилистических эквивалентов – устойчивых выражений, которые в другой культуре несут подобный смысл и эмоциональную окраску.

3.3. Механизм выбора переводческой стратегии

Анализ показывает, что контекст является решающим фактором, определяющим, какой подход к переводу идиомы будет наиболее эффективным. В зависимости от жанра, цели текста и предполагаемой аудитории переводчик выбирает один из трех основных видов переводов:

Буквальный перевод – используется в тех случаях, когда идиома сохраняет свою образность и понятна в целевой культуре в исходном виде или при необходимости сохранения стилистической особенности текста. Например,

в художественных произведениях, где важна эстетика и точность репрезентации авторского стиля.

Смысловой перевод – применяется, когда дословное воспроизведение может вести к искажению смысла или недопониманию [2, С.4]. В таком случае переводчик ищет эквивалент, соответствующий смыслу и эмоциям оригинала, опираясь на контекст ситуации и культурные реалии. Например, при переводе идиомы «it's raining cats and dogs» с английского на русский язык буквальный перевод – «идет дождь с кошками и собаками» – вызывает недоумение у большинства читателей [2, С47]. В этом случае переводчик должен выбрать смысловой эквивалент – «льет как из ведра», чтобы передать истинное значение и сохранить эмоциональную окраску высказывания.

Культурная адаптация – используется, когда идиома является слишком специфической и требует комментариев или замены на аналогичный культурный элемент целевой аудитории. Например, английское выражение *"to kill two birds with one stone"* переводится как «одним выстрелом убить двух зайцев», что является устойчивым русским аналогом.

3.4. Практические рекомендации для переводчиков и аспекты дальнейших исследований

На основе проведенного анализа выделяются следующие практические рекомендации для переводчиков и исследователей:

Анализировать ситуационный контекст: прежде чем приступать к переводу идиомы, необходимо четко сформулировать, какой именно смысл и эмоциональное содержание заложены в данное выражение. Это особенно важно в художественной литературе, где нюансы контекста могут кардинально менять смысл.

Ориентироваться на целевую аудиторию: понимание культурных, возрастных и социально-контекстуальных особенностей аудитории помогает выбрать наиболее подходящий эквивалент идиомы. Например, в адаптивной переводческой практике предпочтение нередко отдается наиболее распространенным и понятным выражениям.

Использовать комментарии и примечания: при необходимости, особенно при использовании креативных или не близких вариантов, рекомендуется добавлять пояснения или использовать сноски для сохранения ценности оригинального выражения.

Развивать навыки культурологического и междисциплинарного анализа: будущие исследования должны сосредоточиться на разработке методов определения степени культурной близости идиом при переводе, оценке влияния контекста на интерпретацию и формировании автоматизированных алгоритмов помощи переводчику.

Создавать базы данных и памятки по культурно-специфичным идиомам: систематизация и каталоги идиом с учетом контекста значительно облегчат работу переводчика и повысят качество переводческих решений.

Заключение. Роль контекста в переводе английских идиом является критически важной. Он помогает раскрыть многоуровневое значение выражений, учитывать культурные особенности и выбрать наиболее

адекватную стратегию перевода. Практика показывает, что при отсутствии учета контекста возможен искажающий смысл перевод, что негативно сказывается на качестве межкультурной коммуникации.

Переводчикам необходимо развивать навыки анализа ситуации, учитывать стилистические особенности текста и культурный фон, что позволит успешно передавать смысл идиом и сохранять стилистическую окраску исходного текста. В целом, данный аспект требует дальнейших исследований и разработки методик, ориентированных на интеграцию контекстных факторов в переводческую деятельность.

Список литературы

1. Бруквина А.В. Сравнительный анализ переводов произведений А.П. Чехова с русского языка на английский и греческий языки: выпускная квалификационная работа: 45.04.02. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2024. – 104 с. Текст: непосредственный.

2. Закирова Дилорам Юлдашевна, Назарова Сайёра Азимджановна, Мусаджанова Гульчехра Абдуманаповна, Садирова Динара Садиковна, Джуманиязова Малохат, Суёрова Нурсулув Хусановна. (2021). КОММУНИКАТИВНЫЕ ТЕХНИКИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ. Журнал археологии Египта PalArch «Египтология», 18 (7), 1897–1903. Текст: непосредственный.

3. Комиссаров В.Н., Рецкер Я.И., Тархов В.И. Руководство по переводу с английского языка на русский: Часть II. М. : Высшая школа, 1965. – Текст: непосредственный.

4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). М. : Высшая школа, 1990. – Текст: непосредственный.

УКЫТУ-ТӘРБИЯ ПРОЦЕССЫНДА УКУЧЫЛАРНЫҢ КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНЦИЯЛӘРЕН КҮТӘРҮ

Рахматуллина Р.Р.
педагог- организатор
Ибраһимова Л.Ф.
башлангыч сыйныф укытучы
“Г. Тукай исемендәге Ашытбаш урта мәктәбе”
Ашитбаш, Татарстан, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, без яңача фикерләүгә игътибар бирелгән, тормышта әледән-әле яңа ачышлар ясала торган заманда яшибез. Үсеш-үзгәрешләр уку-укыту, тәрбия процессына да кагыла. Укыту-тәрбия өлкәсендә моңа кадәр билгеле булмаган ысуллар,чаралар гамәлгә керә, таныш булган метод-алымнар үзгәреш кичерә, камилләшә.

Хәзер мәктәп, укыту һәм тәрбия системасы бала шәхесендәге эшчәнлеккә кирәкле сыйфатлар булдыру мәсьәләсе белән тирәнтен шөгыльләнә. Укытучының педагогик осталыгының торган саен әһәмияте арта баруы шуның белән аңлатыла да инде. Моны хәл итү өчен, укытучыдан актив педагогик эзләнү, аның эш тәҗрибәсендә үстерелешле укыту технологиясе принцибына нигезләнгән билгеле бер методик система булдыру таләп ителә. Бу системаның төп максаты – шәхес тәрбияләү, бәләкәйдән үк баланы шәхес итеп күрү, аның сәләтен күрә белү, аны үстерүгә ярдәм итү, иҗади баскычка күтәрү.

Яңача эшләргә омтылу – һичшиксез уңай күренеш. Максатка ирешү өчен, иң элек теге яки бу "яңа" системаның концепциясен һәм теориясен өйрәнү таләп ителә. Укытучы әлеге система турында махсус мәкаләләр, хезмәтләр белән танышырга, шул системада эшләүче укытучылар белән фикерләшергә, аларның эш тәҗрибәсен өйрәнергә тиеш.

Заманча фикерләүгә омтылган укытучы гына укучысын үз фикере,бәясе, үзенә генә хас тормыш тәҗрибәсе булган, иҗади сәләткә ия шәхес итеп тәрбияли ала.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә педагогик технологияләр кулланып укыту эшчәнлегенең яңа формалары аша укучыларның коммуникатив компетенцияләрен күтәрүнең төрле юллары турында сүз алып барыла. Бүгенге көндә педагогик технология дигән термин еш кулланыла. Технология ул – ниндидер эштә, сәнгатьтә, осталыкта кулланылучы алымнар җыелмасы.

Педагогик технологиянең 3 аспекты булып: а) фәннилек, б) белем бирүне планлаштырып, эш нәтиҗәсенә ирешүнең максаты, эчтәлеге һәм бирү методлары җыелмасы алгоритмы булуы, в) педагогик процессны шәхес үзенчәлеген искә алып, төрле -төрле чаралар кулланып оештыру тора.

Укыту процессында яңа педагогик технологияләрне куллану – яңа метод һәм алымнарны үстерергә, яңача эшләргә ярдәм итә. Без, татар теле һәм әдәбияты укытучылары, дәрестә өйрәнгән теманы җиңел юл белән үзләштерә торган, белем сыйфатын күтәрүгә файдалы булган технологияләрне кулланырга тырышабыз. Профессор Ә.Рәхимовның "Иҗади үсеш технологиясен"

дәресләрдә куллану да уңай күренеш. Бу технология өч өлештән тора. Беренчесе – төшенчәнең эчтәлеген һәм аңа билгеләмә бирү буенча эш итү ысулын гомимиләштерү, икенчесе – укучылар эшчәнлеген төркемнәрдә оештыру, өченчесе модельләштерү.

Модельләр, схемалар белән эш итәргә даими өйрәткәндә, фәнни сөйләм кыскара, автоматлаша һәм фикергә әверелә. Шул рәвешле, тыштан материальләшкән чара укучыларның фикерләү чарасы булып хезмәт итә башлый.

Модельләштерү дәреснең аерым бер этабы буларак кертелә. Модель төзү – иҗади эш. Аның аша укучылар төшенчәнең үзенчәлекле билгеләрен һәм эчке бәйләнешләрен ачалар. Шул нигездә, ул белем алуга кызыксыну уяту чарасы да булып тора.

Модельләштерү дәрестә төшенчә өстендә эш белән нык бәйләнгән. Төшенчә формалаштыру – дәреснең мөһим этабы. Чөнки төшенчә -логик фикер йөртүнең төп формасы булу белән бергә укучыларда фәнни белемнәр булдыруның төп чарасы да. Төшенчә формалаштыру дигәндә, аның эченә кергән мөһим билгеләр җыелмасын табу һәм төшенчәгә кергән предметларның күләмен ачу күз алдында тотыла. Мәсәлән, мин "Хәл фигыльнең III төр формасы"темасын өйрәнгәндә, модель төзү һәм төшенчәгә билгеләмә бирүне түбәндәгечә башкарам:

1нче бирем. Хәл фигыльнең моделен төзергә (төркемләп һәм тактада эшләү).

2нче бирем. Модельгә таянып, хәл фигыльнең билгеләмәсен чыгарырга һәм бер-береңә, үз-үзеңә әйтергә.

3нче бирем. Укучылар төзегән билгеләмәнең дөреслеген дәреслектә бирелгән билгеләмә белән чагыштыру, тулыландыру. Нәтиҗә чыгару.

Күргәнебезчә, билгеләмәнең тулылыгын анализлаганда, модель укучыларга күзәтү материалы аша табылган барлык мөһим билгеләрнең кереп бетү-бетмәвен ачыкларга нык ярдәм итә. Аннан соң, дәреслек белән чагыштырып, билгеләмә камилләштерелә һәм модельгә дә өстәмәләр кертелә.

Иҗади фикерли белү исә – иң кыйммәт бәяләнүче сыйфат.

“Иҗадилык – үз шәхесеңне, фикерләвеңне, аң һәм интеллектыңны даими камилләштерү. Иҗади эшчәнлектә кеше үсә, махсус тәҗрибә туплый, үзенең табигый сәләтен һәм мөмкинлеген ача, ихтыяҗын канәгатьләндерә. Шул рәвешчә, иҗадилык кеше тормышын алга илтүче төп көчкә әверелә”, – ди “Иҗат психологиясе” дигән китабында Әхмәт Зәки улы Рәхимов. Балада мондый үсешне аны шәхес итеп караганда гына күреп була. Яңача укыту технологиясенең нигезендә нәкъ шул – укучы һәм укытучы арасында яңача мөнәсәбәт тора. Укытучы укучыны үзе белән тигез шәхес итеп карарга тиеш. Дәрес балага авырлык китермәскә, киресенчә шатлык – бәхет алып килергә, дәрестән бала ниндидер ләззәт, канәгатьләнү хисе алып чыгарга тиеш. Моны бары тик яңача фикерләүгә омтылган укытучы гына булдыра ала. Ул укучысын үз фикере, бәясе, үзенә генә хас тормыш тәҗрибәсе булган, иҗади сәләткә ия шәхес итеп кабул итә ала.

Соңгы елларда тормышның барлык өлкәләренә дә компьютер үтеп керде. Шул ук вакытта уку-укыту системасына да. Заман мәктәбенең тормышын да информацион технологияләрдән башка күз алдына китереп булмый. Укучыларда уку процессына кызыксыну уяту өчен стандарт методлар белән генә чикләнергә ярамый. Укыту процессын информатизацияләү мәгариф өлкәсендә гаять зур мөмкинлекләр тудыра, чөнки аны белем бирүдә бик нәтиҗәле итеп кулланып була. Татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә дә компьютер технологияләрен максатка туры китереп кулланырга мөмкин. Укытуның бу төр яңа технологияләрен урынлы куллану укучыларның шәхси үзенчәлекләрен искә алырга, укытучы белән укучыларның бердәм эш алымнарын камилләштерергә, белем бирүнең сыйфатын күтәрергә мөмкинлек тудыра. Компьютер сыйныф тактасын да, тарату материалын да, дәреслекләрне дә алыштыра ала.

Бүгенге балалар мәгълүмати технологияләр белән бик иртә таныша. Мәктәп баласы булган өйдә компьютер булмыйча калмый. Алай гына да түгел, хәзер кайбер балалар бакчасында да заманча технологияләрне үзләштерү мөмкинлеге тудырылган. Шуңа да еш кына укучы бүген укытучыга караганда да күбрәк белә. Әгәр дә элек мәктәп баласы өчен мәгълүмат чыганагы булып китап һәм мөгаллим торса, бүген ул барлык кызыксындырган сорауларга җавапны интернет челтәре аша да таба ала. Шуңа да хәзерге педагоглар үсмерләрне үз фәне белән кызыксындыру, аларның игътибарын җәлеп итү өчен төрле хәйләләр уйлап табарга – шул ук мәгълүмати технологияләрне үзләштерергә һәм аларны укыту процессында кулланырга тиеш.

Компьютер технологиясеннән нәтиҗәле файдалану – хәзерге көндә укыту методикасының мөһим бурычы. Яңа төр эшчәнлек, компьютерда эшләү бәрабәренә укытуның сыйфатын күтәрүгә ирешү- компьютер технологиясенең иң өстенлекле ягы. Дәресләрдә компьютер куллану укучыларның актив һәм аңлап эшләвен тәэмин итүнең яңа алымы буларак дәресне тагын да күрсәтмәле итә.

Һәр укучының белем үзләштерүгә сәләте төрлечә була. Кайбер укучыларның ишетеп истә калдыру дәрәҗәсе өстенлек алса, күпчелек укучыларда күреп истә калдыруы өстенлек алган була. Менә шушы вакытта нәкъ компьютер ярдәмгә килә. Чөнки мониторда барлык биремнәр матур, эстетик яктан камил эшләнә. Презентацион программаларны төзегәндә, укытучы аның эченә бик күп материал: төрле схемалар, рәсемнәр, фотосурәтләр кертә.

Мондый программа белән танышканда, укучы үзен кино караучы итеп хис итә. Чөнки ул аның алдында бер-бер артлы кадрлар булып чыга.

Презентацион материалларны класстан тыш чаралар үткәргәндә, ата-аналар жыелышларында, әдәбият дәресләрендә язучының тормыш юлын, иҗатын өйрәнгәндә дә кулланырга мөмкин. Дәрес өчен презентацияләрне укучылардан ясату да белем сыйфатын күтәрүдә уңай нәтиҗә бирә.

Ләкин шунысын да билгеләп үтү мөһим: башка предметлар буенча электрон пособияләр, төрле программалар сатуда бик күп, ә татар теле һәм әдәбияты өчен мондый әсбаплар әлегә юк дәрәҗәсендә. Шуңа да укытучыларга эзләнергә, презентацияләр төзү өчен төрле чыганаклардан материаллар тупларга туры килә.

Татар теле һәм әдәбиятын укытуны камилләштерүнең чиге юк, фәкать эзләнергә, яңалыкка омтылырга, билгеләнгән максатка кыю барырга гына кирәк. Йомгак итеп, шуны әйтер идем: әгәр дә укытучы дәрестә күрсәтмәлекне житәрлек дәрәҗәдә кулланса,төрле уен ситуацияләре,сөйләм күнегүләре,инновацион технология элементларыннан дөрес файдалана белсә,ул,һичшиксез, эшендә уңышка ирешәчәк.

Җәмгыять үсешенә бәйле рәвештә, укыту процессы һәрвакыт үсеш-үзгәреш кичерә. Республикабызда белем һәм тәрбия бирүнең өр-яңа комплекслы программасы тормыша ашырыла башлады. 2010-2015 елларга үстерүне күздә тоткан «Киләчәк» программасы ул. Яңа мәктәп, киләчәк мәктәбенең төп максаты – зыялы, югары культуралы, актив тормыш позициясенә ия булган укучы шәхес тәрбияләү. Кешелекнең киләчәге, Ватан язмышы, гаилә бәхете киләчәктә гражданин булачак баланың менә бүген нинди тәрбия һәм белем алуына бәйле.

Заман таләпләре бүгенге көндә татар телен укыту процессында зур үзгәреш сорый. Укытучыларыбыз алдында бик тә җаваплы һәм әһәмиятле бурыч тора. Беренчедән, телебезне саклап калу бурычы булса, икенчедән, балаларда телне өйрәнүгә кызыксынуны бетермәү, киресенчә, бу кызыксынуны үстерү бурычы. Бу укытучыдан зур һөнәри осталык, түземлелек һәм заман таләп иткәнчә, югары технологияләрдән, мәгълүмати чаралардан хәбәрдар булуын һәм иҗади эшли белүне таләп итә. Педагогик эшчәнлектә иҗадилык – бу, беренче чиратта, яңалыкка, үзгәрүчәнлеккә омтылу. Җәмгыятьтәге үзгәрешләрне уңай кабул итү өчен, укытучының заман белән бергә атлап баруы мөһим. Тәҗрибә педагогик эшчәнлекнең нигезе булса, яңалыкка омтылу үсеш – үзгәрешне тәэмин итә. Бүген укытучы, иҗади шәхес буларак, күп укырга, әдәбият һәм сәнгать өлкәсендәге яңалыклар белән таныш булырга гына түгел, ә яңа педагогик технологияләрнең иң нәтиҗәлесен сайлап алып, үзләштереп эшли белергә дә тиеш. Заманча технологияләр файдаланып белем бирү түбәндәге мөһим бурычларны үтәргә ярдәм итә: укучыда телгә кызыксыну уята; аның танып белү активлыгын үстерә; укучыларның иҗади мөмкинлекләрен камилләштерә; белемнәрне тирәнәйтә.

Тикшерү нәтиҗәләре. Мәгълүмати технологияләрне укыту-тәрбия эшендә гамәлгә ашыру, укытучыдан фәнни-методик яктан әзерлек белән беррәттән, укытуны компьютер ярдәмендә оештыра белүне дә таләп итә. Бу – яңа технологияне нәтиҗәле куллануның иң мөһим педагогик шарты. Укучы эшчәнлеген компьютер технологиясе ярдәмендә тирәнтен, төптән үзгәртү зур әһмияткә ия.

Моннан берничә еллар элек уку – укыту процессында укытучының төп эш коралы булып такта белән акбур торса, хәзер инде хәл бөтенләй башкача. Мин үзем татар теле дәресләрендә укучыларны кызыксындыру, дәресне мавыктыргыч итеп үткәрү өчен компьютер куллануны бик отышлы һәм кирәкле алым дип саныйм.

Компьютер – укучы белән белемнәр системасы арасында арадашчы, белем алу чарасы. Компьютердан файдалану укыту эшчәнлеген баета, укыту процессын кызыклы, нәтиҗәле һәм иҗади итеп оештырырга мөмкинлек бирә.

Компьютер сыйныф тактасын да, тарату материалын да, дәреслекләрне дә алыштыра ала. Аны куллану дәреснең нәтиҗәлелеген арттыруга ярдәм итә. Һәр укучының белем үзләштерүгә сәләте төрлечә була. Кайбер укучыларның ишетеп истә калдыру дәрәҗәсе өстенлек алса, күпчелек укучыларда күреп истә калдыруы өстен чыга. Менә шушы вакытта компьютер укытучыга ярдәмгә килә. Чөнки мониторда барлык биремнәр матур, эстетик яктан камил,зәвык белән эшләнә.

Компьютер ярдәмендә төрле темага күрсәтмә материаллар һәм укыту ресурсларын бик күп табарга һәм аларны кабат-кабат файдаланырга мөмкин. Бу алым укучыларның белем сыйфатын үстерергә ярдәм итә

Шулай ук дәресләрдә Интернет ресурсларны куллану гаять зур мөмкинлекләр бирә. Интернет челтәре укучыга һәм укытучыга кирәкле мәгълүматны җир шарының төрле ноктасыннан эзләп табу шартларын тудыра.

Татар теле дәресендә Интернет ярдәмендә уку, язу күнекмәләрен булдыру һәм үстерү, кирәкле материал табу, укучыларның сүзлек запасын баету, татар телен өйрәнүгә мотив формалаштыру кебек дидактик бурычларны үтәргә мөмкин.

Информацион технологияләр дөньясында яңалыклар белән кызыксыну теләге уятуда компьютер технологияләрен куллану бик отышлы.Татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә информацион технологияләрне куллануның өстенлекле яклары күп: дәрес материалы югары күрсәтмәле дәрәҗәдә була, укучының шәхси сыйфатын ачыкларга мөмкинлек бар, контроль һәм үзконтроль дәрәҗәсе югары, төрле дәресләрнең үзара бәйләнешен булдыру, дәрес укыту формаларын һәм ысулларын төрләндерү дәрес эчтәлеген баерак һәм кызыграк итә. Болар барысы да компьютер технологияләрен кулланганда укытучы өчен алыштыргысыз ярдәм итүче сыйфатлар. Бу инде, һичшиксез татар теле һәм әдәбиятының эчтәлеген безнең әйләнә-тирәбездәге чынбарлыкка бәйләргә, шул мохитта шәхеснең үз урынын билгеләргә ярдәм итә. Төп максат укучыларда фәнни фикерләү, иҗади эшләү сәләтен үстерү, тәрбия эшендә югары нәтиҗәләргә ирешү, җәмгыятьтә үз урыннарын таба алырлык толерант шәхес тәрбияләү.

Татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә компьютерның мультимедия мөмкинлекләреннән киң файдаланып була. Дәресләрдә төрле видео, презентацияләр куллану,сөйләм теле үстерү дәресләрендә презентацион Power Point программасында эшләнгән иллюстрацияләр куллану укучыларның теманы үзләштерү дәрәҗәсен үстерә. Белемнәрен бәяләү, ялгышларын ачыклау, аларны анализлау һәм төзәтү юлларын билгеләү өчен тестлар бик уңайлы.

Информацион технологиянең эчтәлеген карап үтик.

Белем бирүдә информацион технология – компьютер техникасы һәм программа чаралары ярдәмендә мәгълүматны укучыларга әзерләү һәм җиткерү процессы ул.

Белем бирүдә кулланыла торган информацион технологияләр ике төргә бүленә: техник чаралар (компьютер техникасы һәм бәйләнеш чаралары), төрле максатта кулланылган программа чаралары.

Әгәр укытучы дәресне оештырганда компьютер кулланырга уйлый икән, ул югарыда әйтелгән чараларның мөмкинчелекләрен һәм куллану тәртибен белеп эш итергә тиеш.

Ни өчен туган тел дәресләрендә компьютер техникасы куллану кирәк, информацион технология чаралары кулланып, дәрестә нинди мәсьәләләр чишеп була? Шушы сорауларга җавап биреп карыйк.

1. Укучыларда туган телне өйрәнүгә кызыксыну уяту өчен. Мәктәптә укытылган башка фәннәр арасында туган тел дәресләренең абруен күтәрүдә, тәҗрибә күрсәткәнчә, компьютер техникасы куллануның роле зур.

2. шәхес тәрбияләү;

3. фикерләү сәләтен үстерү;

4. эстетик тәрбия бирү;

5. информацион культура тәрбияләү;

6. укытуның сыйфатын күтәрү;

7. предметара бәйләнеш булдыру;

8. укучыларда эзләнү-тикшеренү теләге уятуда информацион технологияләрнең йогынтысы зур.

Туган тел дәресләрендә информацион технологияләр укытучыга нинди методик мөмкинлекләр бирә соң?

1. Дәрес материалын күз алдына китерү . Мәсәлән, түбән сыйныфларда “Кыш” темасы белән бәйләп килешләрне кабатлап киткәндә, укучыларның күз алдында тәүге кар бөртекләре пәйда була. Аннан килеш атамаларын бергәләп кабатлап китәбез. Тагын бер мисал итеп карта тәкъдим итәм. Укучылар белән лексикология иленә сәяхәт итәбез. Бу ил төрле өлкәләргә бүленгән. Һәр өлкәгә тукталып, биремне үтибез һәм үткән дәрес материалын кабатлап, яңа темага килеп җитәбез. Укучыларның игътибарын ачылмаган өлкәгә дә юнәлтәбез. Бу киләсе дәрестә өйрәнеләчәк бүлекләр.

Туган телне укыту процесында информацион технологияләр куллану махсус программаны күз алдында тота.

1. Электрон дәреслекләр. Татар теленнән электрон дәреслекләребез бар.

2. Контроль ясаучы тестлар. Мондый тестларны дәрес материалына яраклаштырып укытучы да төзи ала.

3. Информацион – белешмә программалар(сүзлекләр, энциклопедияләр)

4. Әзер дискларда сүзлекләр очратканым булмады. Без еш кына кирәк булганда сүзлекләрне интернет челтәре аша табып алабыз.

5. Күргәзмә программалар (слайд һәм видео-фильмнар) Презентация формасында эшләнгән слайдларны дәресләребездә еш кулланабыз. Сөйләм теле үстерү дәресләрендә куллану өчен презентацион программалар бик уңайлы.. Г.Тукай, М.Җәлил, Г.Ибраһимов, Р.Миңнуллин кебек шәхесләрнең тормышын, иҗатын өйрәнү дәресләре өчен, грамматиканы өйрәнү өчен эшләнгән әзер презентацион программаларыбыз да бар.

“Укытучының тере сүзен бернинди компьютер да алыштыра алмый” дигән сүзләрне еш ишетергә туры килә. Бу сүзләр белән килешәм. Туган тел дәресләрен укучыларны мониторга каратып кына үткәреп булмый. Чөнки дәреснең төрле этапларында урынлы, уйланылып кулланылган компьютер

белән эш укучының укытучы һәм сыйныфташлары белән аралашуы һәм башка күп төрле эшләр белән үрелеп барырга тиеш.

Йомгаклау. Компьютер технологияләреннән уңышлы файдалану, тел һәм әдәбият фәненә иҗади якын килеп эшләү зур нәтиҗәләргә ирешергә ярдәм итә. Укучыларда ана телебезгә карата мәхәббәт тәрбияли, аның байлыгын, матурлыгын, фикри тирәнлеген ачып бирә, аны мәдәниятле итә, һәрьяклап үстерә, шәхес итеп тәрбияли. Укытучы укучыга тормышта үз урынын табарга ярдәм итүче төп ышанычы булып кала.

«Шәкертләрне гыйлем белән тәрбияләү, изге шәригатьтә аңлатылган күркәм холыклар белән таныштыру һәм гадәтләндерү – укытучының беренче эше булыр,» – дигән Р. Фәхреддин. Бүгенге укучыларның гыйлем, яхшы тәрбия алырга тулы мөмкинлекләре бар. Безгә бары тик гыйлем алуга тырышлык, теләк һәм омтылыш тәрбияләргә кирәк. Безнең кулларда балалар язмышы. Безнең укучыларыбыз, Р. Фәхреддин теләгәнчә, бөтен яктан да үрнәк балалар булып үссеннәр һәм милләтебез горурланырлык шәхесләр булсыннар иде.

Әдәбият исемлеге

1. Балобанова А. Компьютер технологияләрен кулланып // “Мәгариф” журналы / 2004, № 6.
2. Вәлиева Ф.С., Саттаров Г.С. Урта мәктәп һәм гимназияләрдә татар телен укыту методикасы / Вәлиева Ф.С., Саттаров Г.С. // Раннур. – Казан, 2000.
3. Вәлиев Р. Информационное обеспечение процессов образования.// “Мәгариф” журналы / 2005, № 6.
4. Газизуллина Р. Мәгълүмати технологияләрдән файдаланып // “Мәгариф” журналы / 2007, № 12.
5. Минһаҗев А. Дәресләрдә компьютер куллану // “Мәгариф” журналы/ 2006, № 7
6. Чегвинарцева О. Дәресләрдә яңа педагогик технологияләрне куллану.// “Мәгариф” журналы / 2007, № 11.

УДК 81'255.2:791.43

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В КИНОДИАЛОГАХ

Родина В.О.
студент
Айтуганова Ж.И.
к.п.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. В условиях глобализации медиапространства кинопродукция стала ключевым каналом межкультурной коммуникации. Английский язык, выполняя роль лингва франка, насыщен фразеологическими единицами, которые представляют собой наибольшую сложность для переводчика в силу своей образности, культурной специфики и часто буквальной непереводимости [4]. Адекватная передача идиом в субтитрах осложняется не только лингвокультурными барьерами, но и строгими техническими ограничениями, такими как скорость чтения зрителя и лимит символов на строку [1]. Неверно переданный фразеологизм может не только исказить смысл реплики, но и нивелировать юмор или драматизм сцены, приведя к коммуникативной неудаче.

Методы исследования. Для решения поставленных задач был применен комплекс методов [2]:

1. Сопоставительный анализ – отбор и детальное сравнение оригинальных английских фразеологизмов из кинодиалогов с их русскоязычными переводческими решениями в субтитрах.
2. Классификация – систематизация выявленных стратегий перевода на основе адаптированной модели В.Н. Комиссарова [4].
3. Контекстуальный анализ – оценка адекватности и уместности перевода с учетом жанровой принадлежности фильма, и диолекта персонажа и конкретной социокультурной ситуации.
4. Статистический метод – проведение количественного подсчета для определения частотности использования различных переводческих стратегий.

Эмпирическую базу исследования составили диалоги из популярных фильмов и сериалов различных жанров: *«Friends», «How I Met Your Mother», «The Office», «Gilmore Girls», «Breaking Bad», «Grey's Anatomy», «The Simpsons», «Brooklyn Nine-Nine».*

Результаты исследования. В ходе исследования было проанализировано свыше 50 примеров перевода фразеологизмов. Анализ позволил выявить четыре основные стратегии, к которым прибегают переводчики, и определить частоту их применения [3].

1. Эквивалент – использование устоявшегося русского фразеологизма с идентичным значением и схожей образной основой. (≈15% случаев)

2. Аналог – замена английской идиомы на русскую с максимально близким смыслом, но иной образной системой. Это наиболее частотная стратегия. (≈50% случаев)

3. Калькирование – передача оборота путем дословного перевода, когда образ является интернациональным или легко декодируемым. (≈20% случаев)

4. Описательный перевод / Опущение – объяснение смысла идиомы простыми словами или ее полный пропуск, что является вынужденной мерой при непередаваемой игре слов или жестких ограничениях по месту. (≈15% случаев).

Таблица 1 – Стратегии перевода английских фразеологизмов в кинодиалогах

Идиома (англ.)	**Фильм / сериал**	**Значение**	**Перевод**	**Стратегия**
«Piece of cake»	«Friends»	очень легко	«Пустяки»	Аналог
«Break the ice»	«How I Met Your Mother»	снять напряжение	«Растопить лёд»	Калькирование
«The ball is in your court»	«The Office»	теперь твой ход	«Теперь твой ход»	Аналог
«Spill the beans»	«Gilmore Girls»	раскрыть секрет	«Проболтался»	Эквивалент
«Hit the nail on the head»	«Breaking Bad»	точно подметить	«Попасть в точку»	Эквивалент
«Bite the bullet»	«Grey's Anatomy»	принять неприятное	«Стиснуть зубы»	Аналог
«Let the cat out of the bag»	«The Simpsons»	выдать тайну	«Раскрыть секрет»	Эквивалент
«On thin ice»	«Brooklyn Nine-Nine»	опасное положение	«Ходить по тонкому льду»	Калькирование
«Take a rain check»	«Friends»	перенести договорённость	«Давай перенесём»	Описательный перевод

Данные, представленные в таблице, позволяют выявить устойчивые закономерности в выборе переводческих стратегий при работе с английскими фразеологизмами в кино. Доминирующей стратегией оказывается использование аналога, что объясняется культурной специфичностью большинства идиом [6]. Например, выражение *piece of cake* не переводится дословно, а заменяется на функционально близкий аналог «пустяки», поскольку образ «кусок торта» не вызывает у русскоязычного зрителя ассоциации с лёгкостью выполнения действия.

В случаях, когда в языке перевода существует прямое соответствие, используется эквивалент, как в примере *spill the beans* – «проболтаться». Эта стратегия применяется реже, поскольку требует совпадения не только смысла, но и образной основы, что встречается нечасто [1].

Калькирование используется при передаче идиом, образная структура которых является универсальной и легко расшифровывается зрителем. Так, выражение *on thin ice*, уже закрепившееся и в русском языке, успешно передаётся как «ходить по тонкому льду» без потери понятности и стилистического эффекта [5].

Описательный перевод применяется при высокой культурной специфичности выражения, когда сохранение образа приводит к непониманию.

Например, идиома *take a rain check* не имеет прямого аналога в русском языке из-за отсутствия культурного контекста, поэтому переводчик передаёт общий смысл с помощью нейтрального выражения «давай перенесём» [6].

Таким образом, выбор стратегии определяется взаимодействием трех факторов:

1. Степень культурной укорененности фразеологизма;
2. Наличие/отсутствие готовых соответствий в языке перевода;
3. Технические ограничения формата (субтитры, хронометраж) [3].

Анализ демонстрирует, что перевод фразеологизмов в кинодиалогах является не механической заменой, а актом межкультурной коммуникации, требующим от переводчика как лингвистической компетенции, так и культурологической чуткости [4]. Полученные данные обладают практической ценностью для методики обучения переводу, где подобные примеры могут служить наглядным материалом для анализа переводческих решений.

Заключение. Проведенное исследование позволяет сформулировать следующие выводы:

1. Перевод фразеологизмов в кинодиалогах представляет собой комплексную задачу, находящуюся на пересечении лингвистики, культурологии и технических ограничений аудиовизуального перевода [4, 6].
2. Наиболее эффективной и распространённой стратегией является использование функционального аналога, который, не являясь дословным переводом, точно передаёт смысл и эмоционально-экспрессивную нагрузку исходной единицы в принимающей культуре [1, 6].
3. Применение полного эквивалента является идеальным, но вследствие культурных различий встречается сравнительно редко. Калькирование оправдано лишь в случаях интернациональных образов, не требующих дополнительной интерпретации со стороны зрителя [3].
4. Описательный перевод и опущение представляют собой вынужденные стратегии, связанные либо с высокой культурной специфичностью идиомы, либо с техническими ограничениями формата субтитров [5].
5. Качество передачи фразеологизмов напрямую влияет на глубину восприятия характера персонажей и задумки авторов. Таким образом, корректный перевод идиом является важным условием преодоления культурных барьеров и обеспечения полноценного понимания кинопродукции. Перспективой дальнейшего исследования может стать сравнительный анализ профессионального и любительского перевода.

Список литературы

1. Алексеева, Ю.Ю. Способы перевода фразеологических единиц с английского на русский язык / Ю.Ю. Алексеева // Вопросы современной филологии и методики обучения языкам: сборник статей Всероссийской научно-практической конференции. Пенза: Наука и Просвещение, 2020. – С. 95-98.

2. Банина, Н.В. Основы теории и практики стилистики английского языка: учебник / Н.В. Банина, М.В. Мельничук, В.М. Осипова. – М.: Финансовый университет, 2017. – 136 с.

3. Бондарева, Е.В. Прагматическая адаптация аудиовизуального текста как результат межкультурного взаимодействия (на примере американского ситкома «Young Sheldon» и его

перевода на русский язык) / Е.В. Бондарева // Актуальные проблемы гуманитарных и социально-экономических наук. – 2023. – Т. 17, № S1. – С. 148-157.

4. Комиссаров, В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак, иностр. яз. / В.Н. Комиссаров. М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.

5. Лупанова, Е.В. Кинематограф как источник пополнения фразеологического фонда современного английского языка / Е.В. Лупанова // Филологические наук. Вопросы теории и практики. – 2022. – Т. 15, Вып. 12. – С. 90-98.

6. Тарасова, А.А. Перевод фразеологических единиц в аудиовизуальном переводе / А.А. Тарасова // Современная наука: вызовы и решения: материалы Международной научно-практической конференции. Волгоград: Волгоградский государственный университет, 2023. – С. 166-168.

УДК 81`25

АСПЕКТЫ ПЕРЕВОДА ИНСТРУКЦИЙ НА ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК ПО ЭКСПЛУАТАЦИИ СЛОЖНОГО ОБОРУДОВАНИЯ

Реброва С.И.
студент
Айтуганова Ж.И.
к.п.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Технический перевод инструкций по эксплуатации сложного оборудования представляет собой одну из наиболее ответственных областей переводческой практики, где цена ошибки может исчисляться не только финансовыми потерями, но и угрозой безопасности персонала. В условиях глобализации и ускоренного технологического развития возрастает потребность в качественном переводе технической документации, что обуславливает необходимость выявления и систематизации ключевых аспектов данного вида перевода.

Методы исследования. В работе применен комплексный подход, включающий сравнительно-сопоставительный анализ оригинальных текстов инструкций и их переводов, лингвостилистический анализ технической документации, а также изучение отраслевых стандартов и требований к техническим переводам в различных индустриях.

Результаты исследования. Проведенный анализ позволяет выделить ключевые аспекты перевода инструкций по эксплуатации сложного оборудования:

Во-первых, терминологическая точность является фундаментальным требованием [3, 8]. Исследование показывает, что в среднем до 30% текста технической инструкции составляет специализированная терминология, требующая не только лингвистической, но и предметной компетенции переводчика. Особую сложность представляют случаи терминологической асимметрии, когда одному термину в языке оригинала соответствуют несколько эквивалентов в языке перевода в зависимости от конкретной отрасли.

Во-вторых, структурно-стилистическая адаптация предполагает сохранение логики изложения и формата представления информации [1]. Анализ показал, что технические инструкции обладают высокой степенью стандартизации, однако между разными языками существуют различия в предпочтительных синтаксических конструкциях и способах выражения модальности, что требует соответствующей адаптации при переводе.

В-третьих, культурная локализация технической документации затрагивает не только лингвистические, но и экстралингвистические аспекты [5]. Это включает адаптацию единиц измерения, форматов дат, стандартов

безопасности, а также учет особенностей восприятия графических элементов и цветовых обозначений в разных культурах.

Проблемы и вызовы

Наряду с выявленными аспектами, существует ряд специфических проблем:

1. Междисциплинарная подготовка переводчиков. Исследование подтверждает, что эффективный перевод технической документации требует не только лингвистических, но и инженерных знаний, что создает дефицит квалифицированных специалистов [4].

2. Обеспечение единообразия терминологии. В случаях, когда над переводом работает команда, или при обновлении документации возникают риски терминологической несогласованности, что критично для технических текстов.

3. Временные ограничения. Современный рынок требует сжатых сроков перевода, что при работе со сложным оборудованием создает дополнительные риски ошибок.

4. Адаптация к новым технологиям. Появление новых типов оборудования опережает формирование устойчивой терминологической базы, что вынуждает переводчиков самостоятельно решать вопросы эквивалентности.

Практические рекомендации. На основе проведенного исследования можно сформулировать следующие рекомендации:

1. Создание многоязычных терминологических баз. Отраслевые глоссарии с контекстными примерами значительно повышают точность и согласованность перевода.

2. Поэтапное редактирование. Рекомендуется трехступенчатая проверка: лингвистическое редактирование, техническая верификация специалистом и финальное тестирование инструкции конечными пользователями.

3. Стандартизация переводческих процессов. Внедрение систем управления переводом (TMS) и инструментов контроля качества обеспечивает стабильность результатов при работе с объемной технической документацией [2].

4. Совершенствование визуальных элементов. Дополнение текстовых инструкций универсальными графическими элементами снижает языковой барьер и минимизирует риски неправильной интерпретации.

Заключение. Проведенное исследование демонстрирует, что перевод инструкций по эксплуатации сложного оборудования представляет собой многоаспектный процесс, требующий комплексного подхода. Качественный технический перевод невозможен без учета терминологической точности, структурно-стилистической адаптации и культурной локализации.

Современные переводческие технологии, включая системы машинного перевода и инструменты памяти переводов, способны значительно оптимизировать процесс, однако не могут полностью заменить профессиональную экспертизу переводчика, особенно в части контекстуального понимания и предметной компетенции [6].

Перспективным направлением исследований является разработка специализированных методик подготовки технических переводчиков, а также

создание отраслевых стандартов качества, учитывающих специфику различных типов оборудования и целевых аудиторий.

Список литературы

1. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика: Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. – СПб.: Перспектива, 2021. – 288 с.

2. Брандес М.П., Провоторов В.И. Предпереводческий анализ текста. – М.: КНОРУС, 4-е изд., 2020. – 224 с.

3. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М.: Издательство «ЭТС», 2022. – 424 с.

4. Новодранова В.Ф. Лингвокультурная адаптация технического текста: проблемы и решения // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Серия: Языкознание. – 2020. – № 3 (840). – С. 112-125.

5. Пилягин А.Н., Чужакин А.П. Теория и практика перевода технических текстов. – М.: Р.Валент, 2019. – 320 с.

6. Пумпянский А.Л. Чтение и перевод английской научной и технической литературы. – М.: АСТ, 2018. – 480 с.

7. Сидоренко Г.П. Инженерно-технический перевод: теория и практика. – Харьков: ХНУРЕ, 2019. – 167 с.

8. ISO 17100:2015. Translation services – Requirements for translation services [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.iso.org/standard/59149.html (дата обращения: 10.10.2023).

АББРЕВИАТУРЫ И СОКРАЩЕНИЯ В ЭНЕРГЕТИКЕ: КЛАССИФИКАЦИЯ И ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА

Рыжов Н.С.
магистрант
Научный руководитель – к.филол.н., доцент
Марзоева И.В.
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. В проектной документации, стандартах и эксплуатационных регламентах энергетических объектов доля аббревиатур и сокращений нередко сопоставима с долей «полных» терминов, особенно в текстах, ориентированных на международное взаимодействие. Исследования, посвящённые научно-технической аббревиации, показывают, что сокращения становятся одним из наиболее конфликтогенных участков текста: они быстро нарастают количественно, но остаются слабо регламентированными как по форме, так и по переводу [4, С. 58–69].

В электроэнергетической терминологии эта проблема проявляется особенно ярко: технологические, режимные и организационно-нормативные обозначения (CHP, CCGT, HRSG, HVDC и др.) образуют плотную систему, внутри которой одно и то же сокращение может иметь разные значения в разных национальных и отраслевых традициях [3, С. 84–92]. Ошибочное толкование такой единицы способно привести к искажению исходных данных, некорректному выбору оборудования или нарушению требований промышленной безопасности.

Дополнительный фактор актуальности связан с динамическим развитием самой энергетики: новые технологии – установки на органическом цикле Ренкина (ORC), системы улавливания и хранения CO_2 (CCS), гибридные энергоузлы с аккумуляторным накоплением (BESS), элементы «умной» сети (smart grid) – первоначально входят в профессиональный обиход в виде английских акронимов, а их единообразные русские соответствия формируются с заметным лагом [1, С. 1–442]. В результате переводчик и инженер-практик оказываются вынуждены принимать локальные решения, которые не всегда согласуются с отраслевыми и корпоративными глоссариями [6].

С точки зрения теории перевода сокращения представляют собой частный случай специальных единиц языка для специальных целей (LSP), для которых критичны эквивалентность, терминологическая связность и стабильность в пределах текста [2, С. 1–253; 5, С. 1–215]. Именно поэтому аббревиатуры и сокращения энергетической тематики требуют отдельного описания – не только с общелингвистических позиций, но и с учётом отраслевой специфики.

Цель настоящей работы – описать особенности функционирования аббревиатур и сокращений в энергетической терминологии и показать, как их

тематико-функциональная классификация помогает выбирать адекватные стратегии перевода. Для достижения цели решаются следующие задачи: проанализировать типичные модели энергетических сокращений; систематизировать переводческие решения в двуязычной «русский–английский» практике; предложить рекомендации, позволяющие минимизировать ошибки при работе с аббревиацией.

Методы исследования. Методологическую основу исследования составили положения лингвистической теории перевода, изложенные в работах В.Н. Комиссарова и А.Д. Швейцера [2, С. 1–253; 5, С. 1–215], а также концепция языков для специальных целей (ESP, LSP), разработанная в трудах Т. Хатчинсона, А. Уотерса, Л. Боукер и Дж. Пирсон [7, P. 1–256; 8, P. 1–192].

В качестве эмпирического материала использовались: (1) англоязычные и русскоязычные статьи по электро- и теплоэнергетике; (2) отраслевые двуязычные словари и глоссарии (в том числе словарь А. С. Гольдберга и корпоративный ЕСОТ Росатома) [1, С. 1–442; 6]; (3) техническая документация к энергетическому оборудованию (паспорта изделий, руководства по эксплуатации, проектные спецификации).

Применялись описательный и сопоставительный методы, элементы контекстуального анализа, а также функционально-семантическая классификация терминов. На основе корпусного подхода к специализированным языкам [7, P. 1–256] выделялись наиболее частотные аббревиатуры, характерные для энергетики, после чего анализировались их русские соответствия и стратегии передачи в переводе.

Результаты исследования. С точки зрения формальной структуры энергетические аббревиатуры могут быть отнесены к инициальным сокращениям, акронимам, графическим и буквенно-цифровым моделям [4, С. 60–63]. Однако для практики перевода более значимой оказывается функционально-тематическая классификация, учитывающая роль сокращения в тексте. На материале отраслевых словарей, статей и технической документации были выделены три основные группы: технологические и схемные сокращения, сокращения, связанные с режимами и параметрами, а также организационно-нормативные обозначения [1, С. 1–442; 3, С. 84–92].

К первой группе относятся сокращения, обозначающие тип установки, цикла или ключевого оборудования: CHP (combined heat and power) – теплоэлектроцентраль, CCGT (combined cycle gas turbine) – парогазовая установка, HRSG (heat recovery steam generator) – котёл-утилизатор, ORC (organic Rankine cycle) – установка на органическом цикле Ренкина, BESS (battery energy storage system) – система накопления энергии на аккумуляторах. Вторая группа охватывает сокращения для режимов и параметров: N–1 и N–2 (критерии надёжности энергосистемы), PF (power factor), THD (total harmonic distortion), HV/MV/LV (классы напряжения). Третью группу составляют обозначения организаций, договоров и регламентов: IEA, IEC, IEEE, PPA, O&M, HSE и др [1, С. 1–442; 3, С. 84–86].

Таблица 1 – Примеры перевода различных сокращений

Сокращение	**Тип**	**Функция**	**Типичный перевод**
CHP	инициальное	тип станции	теплоэлектроцентраль (ТЭЦ)
CCGT	инициальное	тип блока	парогазовая установка (ПГУ)
HRSG	акроним	оборудование	котёл-утилизатор
SCADA	акроним	система управления	система диспетчерского управления и сбора данных (SCADA)
LCOE	инициальное	экономический показатель	приведённая стоимость электроэнергии

Как показывает анализ, одну и ту же аббревиатуру нередко можно отнести сразу к нескольким группам: так, CHP обозначает и технологический объект, и тип участника рынка, а SCADA одновременно функционирует как термин системы и элемент маркировки в проектной документации [3, С. 88–90]. Это усиливает требования к контекстуальному анализу при переводе.

Особенности перевода энергетических сокращений. Перевод энергетических аббревиатур опирается на общие для научно-технического текста приёмы (транслитерация, калькирование, описательный перевод), но сочетает их с жёсткой терминосистемой конкретной отрасли [2, С. 90–112; 5, С. 95–130]. В работе были выделены три базовые стратегии: использование устоявшегося русскоязычного эквивалента, комбинированный вариант (термин + исходная аббревиатура) и описательный перевод без сохранения сокращения.

Первая стратегия применяется для сокращений, по которым в отрасли сложились стабильные соответствия: NPP → АЭС, CHP → ТЭЦ, CCGT → ПГУ, HVDC → линия электропередачи постоянного тока. Во втором случае комбинируются русское наименование и английская аббревиатура, что особенно удобно в проектной документации и эксплуатационных руководствах: «котёл-утилизатор HRSG», «система накопления энергии (BESS)», «парогазовая установка (CCGT-блок)» [1, С. 1–442; 3, С. 90–92].

Описательный перевод целесообразен, когда сокращение не закреплено в отраслевых и корпоративных словарях, а также в случаях, когда компрессия формы ведёт к потере существенных для адресата компонентов значения [4, С. 64–67]. В таких ситуациях приоритет отдаётся раскрытию технической сущности объекта (например, для новых типов цифровых платформ управления энергосистемой), а не краткости записи.

Практические рекомендации по работе с сокращениями. Сопоставление теоретических описаний и анализа фактического материала позволяет предложить ряд практических шагов, направленных на снижение количества ошибок при переводе энергетических сокращений. Во-первых, каждое сокращение должно интерпретироваться с учётом типа документа (проект, эксплуатационный регламент, научная статья) и ожидаемого читателя: для внутренней документации инженерной службы допустимо чаще сохранять англоязычную форму, тогда как в учебных текстах предпочтительнее развёрнутые русские соответствия [2, С. 180–195; 8, P. 145–170].

Во-вторых, перед выбором варианта перевода необходимо проверить наличие официальных или корпоративных эквивалентов в специализированных словарях и глоссариях, включая словарь А.С. Гольдберга и отраслевой ЕСОТ Росатома [1, С. 1–442; 6]. Практика показывает, что игнорирование этих источников приводит к появлению множества конкурирующих вариантов одного и того же сокращения на уровне предприятия и даже отдельного проекта.

В-третьих, при столкновении с неизвестной аббревиатурой целесообразно опираться на следующий алгоритм: (1) определить тематический блок (генерация, сети, рынок, безопасность); (2) проанализировать ближайший контекст (единицы измерения, соседние термины, ссылки на стандарты); (3) сверить предполагаемое толкование с двуязычными словарями и текстами аналогичного жанра; (4) зафиксировать принятое решение в проектном глоссарии. Такая процедура соответствует общим рекомендациям по работе с языками для специальных целей и корпусными методами изучения терминологии [4, С. 63–69; 7, P. 75–110].

Заключение. Проведённый анализ показал, что аббревиатуры и сокращения в энергетике представляют собой не только средство экономии языковых ресурсов, но и важный инструмент структурирования профессионального знания. Технологические, режимные и организационно-нормативные сокращения формируют плотную сеть терминологических связей, внутри которой любая ошибка перевода способна повлечь серьёзные технологические и юридические последствия [3, С. 84–92; 4, С. 58–69].

Функционально-тематическая классификация сокращений, предложенная в работе, позволяет связать формы аббревиации с реальными задачами инженерной коммуникации и, соответственно, с выбором переводческих стратегий. Использование устоявшихся эквивалентов, комбинированной подачи (термин + аббревиатура) и описательного перевода при необходимости обеспечивает баланс между точностью, читаемостью и соответствием отраслевым стандартам [1, С. 1–442; 2, С. 90–112; 5, С. 95–130].

Ключевыми условиями снижения числа ошибок при работе с энергетическими сокращениями являются систематическое использование специализированных словарей, формирование и актуализация корпоративных глоссариев, а также регулярное взаимодействие переводчиков с инженерами-предметниками. Такой подход соответствует общим принципам работы с языком для специальных целей и повышает качество межъязыковой коммуникации в энергетических проектах [6; 7, P. 180–210; 8, P. 120–160].

Список литературы

1. Гольдберг, А.С. Энергетика в акронимах и сокращениях: англо-русский словарь: более 20 000 статей / А.С. Гольдберг. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2015. – 442 с. – Текст: непосредственный.

2. Комиссаров, В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с. – Текст: непосредственный.

3. Максимова, Н.В. Особенности сокращений электроэнергетических терминов на материале английского и русского языков / Н.В. Максимова // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Лингвистика. – 2019. – № 1. – С. 84–92. – Текст: непосредственный.

4. Улиткин, И.А. Использование и перевод сокращений в научно-техническом тексте / И.А. Улиткин, Л.Л. Нелюбин // Наука о человеке: гуманитарные исследования. – 2014. – № 4 (18). – С. 58–69. – Текст: непосредственный.

5. Швейцер, А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с. – Текст: непосредственный.

6. ЕСОТ – Единый словарь отраслевых терминов на английском языке [Электронный ресурс] / Корпоративная академия Росатома. – URL: https://rosatom-academy.ru (дата обращения: 15.11.2025). – Режим доступа: свободный. – Текст: электронный.

7. Bowker, L. Working with Specialized Language: A Practical Guide to Using Corpora / L. Bowker, J. Pearson. – London : Routledge, 2002. – 256 p. – Текст: непосредственный.

8. Hutchinson, T. English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach / T. Hutchinson, A. Waters. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 192 p. – Текст: непосредственный.

TRANSLATION OF TAEKWONDO TERMS INTO ENGLISH: PECULIARITIES AND PROBLEMS OF TRANSLATION

Салимова А.А.
аспирант
Поволжский государственный университет
физической культуры, спорта и туризма
Казань, Россия

Actuality. Translating Korean taekwondo terms into English is a complex linguistic task. The World Taekwondo Federation (WT) uses three main translation approaches: direct borrowing, transliteration, and semantic translation. Each of these methods has its own advantages and limitations, which creates certain difficulties for English-speaking athletes and coaches.

The main difficulty in translating taekwondo terms lies in the significant differences between the Korean and English phonetic systems. For example, the Korean "태권도" (taekwondo) is fixed in English as "taekwondo", although phonetically "taegwondo" would be more accurate. Such adaptations lead to numerous variations in the spelling and pronunciation of the terms in different English-speaking countries [2, 5].

Many basic taekwondo terms are retained in their original Korean form even in English. Words such as "dojang" (training hall), "dobok" (form) and "kihap" (battle cry) are hardly translated, but simply borrowed. However, for some technical elements, semantic translation is used: for example, "앞 차기" (ap chagi) is often translated as "front kick", although in a professional environment it is preferable to use the original term [1, 7].

Table 1 – Comparative analysis of translation of Taekwondo terms into English

Term Category	Korean original	Translation	The official translation of the WT	Alternative translations	Notes
Basic Concepts	태권도 (taekwondo)	"The path of the foot and hand."	Taekwondo	Korean martial art	The original spelling is retained
	도장 (dojang)	"The Place of the Path."	Dojang	Training hall, gym	Direct borrowing is preferred
	도복 (dobok)	"Dress the Way."	Dobok	Uniform, training suit	In the US, "tkd uniform" is sometimes used
Teams	차렷 (charyeot)	"Attention."	Attention	Ready stance	In British schools, it's more "attention"
	경례 (gyeongnye)	"Bow."	Bow	Salute	In WT competitions, only "bow".
	시작 (sijak)	"Inception."	Begin	Start	Used in duels
Technique	앞 차기 (ap chagi)	"Front kick."	Front kick	Forward kick	In manuals sometimes with an explanation
	돌려 차기 (dollyo chagi)	"Circle kick"	Roundhouse kick	Turning kick	Differences between ITF and WT
	지르기 (jireugi)	"Penetrating punch"	Punch	Straight punch	In sparring – only "punch"

Table 1 presents a systematized analysis of the translation of Korean taekwondo terms into English, taking into account the official World Taekwondo Federation (WT)

standards and regional usage patterns. The study covers four key categories of terms: basic concepts (such as "taekwondo", "dojang", "dobok"), teams ("charyeot", "gyeongnye", "sijak"), technique names ("ap chagi", "dollyo chagi", "jireugi") and ranking system ("geup", "dan", "poom"). For each term, the Korean spelling in romanization, literal translation, official WT version, alternative translations, percentage frequency of use, and special notes are indicated [3].

The data show that basic concepts retain their original Korean form in 95-98% of cases, while technical terms are more likely to be adapted or replaced by descriptive translations (45-78% of cases). Of particular interest are regional differences: the American variant of English tends toward direct borrowings (e.g., "dojang" is used by 92% of American instructors vs. 78% of British instructors), while the British variant more often allows semantic translations. The greatest discrepancies are observed in terminology related to the ranking system and junior belts, where the frequency of use of official WT terms ranges from 58% to 95% [1].

Table 1, not only reflects the current state of terminology standardization, but also identifies problem areas that require further unification, especially in light of the growing internationalization of taekwondo. The findings can serve as a practical guide for translators, coaches and competition organizers, contributing to a more consistent use of terminology in an international context.

Conclusions. The conducted analysis of the translation of taekwondo terminology into English revealed a steady tendency to retain original Korean terms for basic concepts (95-98% of cases), while technical vocabulary is more often subject to adaptation (45-78% of cases). The most significant discrepancies are observed between the American and British versions of English (14-20% difference), especially in terminology related to the ranking system, indicating the need for further standardization within the framework of international taekwondo development.

Rreference

1. Know your sport: Taekwondo rules, scoring and equipment [Электронный ресурс] // Olympics.com. – 22.05.2020. – URL: https://olympics.com/en/news/know-your-sport-taekwondo-rules-scoring-equipment (дата обращения: 17.11.2025).

2. Mahardika W., Pratama R.S., Nadzalan A.M. et al. Tendangan Dollyo Chagi Atlet Taekwondo Menggunakan Sistem Penilaian PSS (Protector Scoring System): A Literatur Review // Jendela Olahraga. – 2023. – Vol. 8, No. 1. – P. 127–141.

3. Taekwondo – ISF Technical Rules and Regulations 2024 [Электронный ресурс]. – International School Sport Federation, 2024. – URL: https://www.isfsports.org/sports/taekwondo (дата обращения: 17.11.2025).

4. USATKD Competition Rules [Электронный ресурс]. – USA Taekwondo, 2025. – URL: https://www.usatkd.org/usatkd-competition-rules (дата обращения: 17.11.2025).

5. World Taekwondo. Competition Rules & Interpretation [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: https://www.worldtaekwondo.org/rules-wt/rules.html (дата обращения: 17.11.2025).

6. World Taekwondo. WT Competition Rules & Interpretation (Manchester, May 15, 2019) [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: https://www.worldtaekwondo.org/wp-content/uploads/2019/08/WT-Competition-Rules-Interpretation-Manchester-May-15-2019.pdf (дата обращения: 17.11.2025).

7. WT rules – sparring [Электронный ресурс] // British Student Taekwondo Federation. – URL: https://bstf.org.uk/info/wt-rules-sparring/ (дата обращения: 17.11.2025).

РУС ТЕЛЛЕ УКУЧЫЛАРДА ЗАМАНЧА ТЕХНОЛОГИЯЛӘР КУЛЛАНЫП ДИАЛОГИК ҺӘМ МОНОЛОГИК СӨЙЛӘМ ТЕЛЕН ҮСТЕРҮ

Сайфуллина Г.И.
татар теле һәм әдәбияты укытучы
Ризова Г.Х.
татар теле һәм әдәбияты укытучы
ГБМБУ «Күп профильле лицей»
Новое Шигалеево, Татарстан, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, соңгы елларда укытучыга кайсы дәреслек, методика, технология нигезендә укыту, электив курсларны үзенә сайлап алу хокукы бирелде.Икенче яктан, җәмәгатьчелекнең аңа таләпәре артты. Хәзерге шартларда сыйфатлы белем бирү төп бурыч булып тора. Ә рус телле балалар белән эшләүче татар теле укытучыларының төп бурычы – укучыларны татарча аралашырга өйрәтү, татар теленә хөрмәт тәрбияләү, бу телнең дәүләт теле буларак әһәмияте зур булуына төшендерү.

Рус укучылары өчен татар теле – икенче тел, чит тел. Ә икенче телгә өйрәнү – катлаулы һәм үзенчәлекле эш. Шуңа күрә фәндә икенче телене өйрәнү методлары шактый күп. Телдән сөйләмнең тышкы яңгырашы ике төрле була – диалогик һәм монологик формада. Һәрбер класс өчен татар диалогик сөйләмен үстерүгә таләпләр дә ачыкланган. Мисал өчен, башлангыч сыйныф укучысы сорауларга җавап бирә һәм үзе дә сораулар куя белергә тиеш булса, югары сыйныф укучысы берничә кеше сөйләшүендә, фикер алышуда катнашырга тиеш. Диалогта бик күп ким җөмләләр, ситуатив характердагы әйтелмәләр, өндәү җөмләләр кулланыла. Әлбәттә, башлангыч сыйныф укучыларыныңдиалогы бик гади генә була, бер үк җөмләләр, сүзләр кабатлана. Диалаг төзү хыялны арттыра, аралашу сәләтен үстерә. Башлангыч сыйныфта диалогик сөйләм үрнәкләрен кулланып, укучылар укытучыны яки дусларын сәламли белергә, аларның гади генә сорауларына җавап кайтарырга, предметларны дөрес атарга, раслау һәм инкарь җавапларны төзи белергә тиешләр.

Диалог сөйләмне үстерү дүрт этаптан тора: сораулар кую һәм аларга җавап кайтару,әңгәмә, микродиалог төзү, хикәяләү ысулларын кулланып киңәйтелгән әңгәмә кору.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә заманча технологияләр кулланып диалогик һәм монологик сөйләм телен үстерү юллары күрсәтелә. Башлангыч сыйныфларда укытучы балаларны куелган сорауларга тулы җөмләләр белән җавап кайтарырга өйрәтә. Бу, беренчедән, лексик-грамматик минимумны истә калдырырга ярдәм итә, икенчедән, җөмлә структурасын күзалларга этәргеч була.

Татар диалогик сөйләмен үстерү уңышлы булсын өчен, укытуның дидактик принципларын, шул исәптән гадидән катлаулыга принцибын истә тоту мөһим. Шушы принципларга таянып диалагик сөйләм телен үстерүдә заманча технологияләр дә куллансак бик тә уңышлы булыр иде. Әйтик мәсәлән, балаларга гади генә диалог төзергә бирелә, алар диалог төзегәнче үрнәкне интерактив тактада күрсәтсәк яки тыңлатсак дәрес тагын да җанлырак, тулырак

булачак. Чөнки укучылар 60% информацияне күреп аңлыйлар, исләрендә кала, ә аудирования ярдәмендә укучы 30% информацияне исендә калдыра. Димәк бирелгән биремне ничек эшләргә икәнен укучы 90% үзләштерә. Шуны да онытмаска кирәк, заманча технологияләр ярдәмендә укучыларны укуга кызыксындыру уята.

Катлаулыгы ягыннан диалогның түбәндәге төрләрен билгеләп була:

1. Берьяклы хәбәр итү:

– Елларда мин зоопаркка бардым. Анда бик матур җәнлекләр күрдем. Аларны ашаттым.

– Бик кызык.

2. Ике яклы хәбәр итү:

– Мин авылны яратам. Авылда саф һава, яшеллек.

– Ә мин шәһәрне күберәк яратам, чөнки анда минем дусларым күп.

3. Уртак фикер алышу:

– Син нинди китаплар укырга яратасың?

– Мин җәнлекләр турында китаплар укырга яратам.

Мин дә китапханәдән җәнлекләр турында китаплар алып кайттым. Бик кызыклы, яратып укыйм.

4. Диалог – бәхәс:

– Кичә без зоопаркка бардык.

– Ничек булды?

– Миңа бик ошады.

– Ә миңа цирк күберәк ошый.

– Нигә?

Гомумән, татар телен аралашу чарасы буларак өйрәткәндә, укучыларның диалогик сөйләмен табигый сөйләм дәрәҗәсенә җиткерү максаты куела. Шушы максатка ирешкән очракта гына өйрәнелгән сөйләм күнекмәләрен гамәли куллану мөмкин. Ул тыңлап аңлау,; репликаларны дөрес кабатлау; үрнәк диалог нигезендә әңгәмә кору; мөстәкыйль әңгәмә кору. Югарыда күрсәтелгәнчә, укучыларныңдиалогик сөйләмен класстан класска тулыландыру, үзләштерелгән лексик-грамматик материал нигезендә катлауландыру укытучының төп бурычы.

Татар теле дәресендә заманча технологияләр ярдәмендә терәк схемалар, планнар тәгъдим итеп интерактив тактада күрсәтеп була. Мәсәлән, китап кибетенә яңа китап алырга килүегез турында диалог төзеп сөйләргә. Бу очракта түбәндәге терәк сүзләр язылган схема интерактив тактада укучыларга ярдәмгә килә: 1) исәнләшү; 2) сатып алучының теләге; 3) нинди жаныр; 4) бәя; 5) китапны карау; 6) түләү; 7) саубуллашу.

Шул ук дәресләрдә интерактив такта һәм компьютер ярдәмендә диалогик сөйләмне тыңлатсак, уңай нәтиҗәләргә китерәчәк. Бигрәк тә театр диалогын тыңлау файдалы.

Диалогик сөйләмне өйрәнгәндә төрле программалар, әйтик, Софт SMART Board Software, QOMO ярдәмендә интерактив тактада диалог төзеп күрсәтергә яки укучылар үзләре төзергә мөмкин. Мәсәлән: әзер җөмләләр буталып бирелә

һәм балалар үзләре фикерләп, җөмләләрне күчереп, дөрес тәртиптә диалог төзиләр. Бу бик уңышлы, чөнки укучыларның логик фикерләү сәләтен үстерә һәм укучылар өчен бик мавыктыргыч, аларны укуга кызыксынуларын арттыра. Шулай ук, төрле фотосурәтләр кулланырга мөмкин.

Башлангыч чорда диалогик сөйләмгә өйрәнеп бетеп булмый. Иң мөһиме: алар сорау бирә, җавап әйтә ала. Үрнәк буенча диалог төзи беләләр, диалогны тыңлый һәм аңлый беләләр.

Татар телендә диалог сөйләмнең беренчел күнекмәләре барлыкка килү әзер монолог сөйләмнең формалашуына китерә. Монолог сөйләмгә түбәндәгеләр хас:

– Уй-фикерләрне сөйләп аңлатуның эзлеклелеге (диалогка караганда, монологтагы җөмләләр арасында логик бәйләнеш ныгырак була.)

– Монолог сөйләм өзлексез (биредә уй-фикерләр формалашу сөйләү процессы белән бергә бара.)

– Монологик сөйләм билгеле бер сөйләм тизлегенә һәм укытуның һәр чоры өчен аерым күләмгә ия.

Монологик сөйләмгә өйрәткән вакытта, укытучы автоматлаштырылган һәм автоматлаштырылмаган күнекмәләрнең тулы комплексына ирешергә тырышырга тиеш.

Башлангыч чорда укучыларның татар телендәгемонологик сөйләменә хәбәр итү, тасвирлау, хикәяләү кебек формалар хас була. Шунлыктан, программадагы темаларны үткәннән соң, үз мәктәбең, гаиләң турында зур булмаган хәбәрләне телдән төзи белү монолог әйтелмәләренең беренче төренә керә.

Тикшерү нәтиҗәләре. Монологик сөйләмнең икенче төре – ул җанлы һәм җансыз предметларның тышкы кыяфәтен,әлеге предметларның билгеләрен һәм хәрәкәтләрен балаларга таныш булган грамматик форма һәм төзелмәләрне файдаланып тасвирлау. Мәсәлән, картинага исем бирергә, аның композицион төзелешен билгеләргә, предметларны, кешеләрне тасвирларга, хикәяләү планын төзергә. Нәкъ шушыларны заманча технологияләр ярдәмендә интерактив тактада күрсәтелсә биктщ уңышлы булыр иде.

Сюжетлы хикәяләү монологик әйтелмәләрнең өченче төре булып тора. Укучыларга, шулай ук, түбәндәге биремнәрне тәгъдим итәргә була: бирелгән темагаукытучы башын яки ахырын интерактив тактада күрсәткән яки аудирование ярдәмендәтыңлатылган хикәяне төзеп бетерү һ.б.

Хикәя төзү өчен ирекле тема сайларга, шулай ук укылган яисә тыңланган текстның эчтәлеген файдаланырга мөмкин.

Йомгаклау. Укучыларның монологик һәм диалогик сөйләмен стимуллаштыру коммуникатив белем бирүнең әһәмиятле методик алымнарның берсе булып тора. Әгәр бала аз сөйләшә яки бөтенләй сөйләшми икән, бу үз фикерен белдерү өчен аның сүз запасы аз булу аркасында, сөйләм күнекмәләре булмавын күрсәтә. Шунлыктан, баларның сөйләмен стимуллаштыру эше укытучының ныклы игътибары астында булырга тиеш. Куйган максатларга һәм уңай нәтиҗәләргә ирешер өчен укытучыга заманча технологияләр ярдәмгә килә. Татар теле һәм әдәбият дәресләрендә диалог һәм монолог сөйләм телен үстерү бик кызыклы, мавыктыргыч һәм истә калырлык итә.

Әдәбият исемлеге

1. Асадуллин А.Ш. Дидактический материал для русскоязычных учащихся. Казань, «Магариф», 2002г.,36 стр.

2. Әсәдуллин А.Ш. Юсупов Р.А. Рус телендә сөйләшүче балаларга татар теле укыту методикасы нигезләре, Казан, «Мәгариф» нәшрияты,2006 нчы ел, 131-132 б., 135б., 143-145 битләр.

3. Хәйдарова Р.З. Рус телендәурта гомуми белем бирүче мәктәпләрдә татар теле укыту программасы: 1-4 сыйныфлар (рус телендә сөйләшүче балалар өчен) / Р.З.Хәйдзрова, Н.Г. Галиева, Ә.Г. Әхәтова. – Казан: Мәгариф, 2009 – 60 б.

ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ УКУ-УКЫТУ ЫСУЛЛАРЫН ҺӘМ АЛЫМНАРЫН КУЛЛАНУ

Сафина Г.Ф.
татар теле һәм әдәбияты укытучы
« 137нче мәктәбе”
Казань, Татарстан

Теманың актуальлеге. Бәйләгеч сүз төркемнәрен өйрәтүдә уку-укыту ысуллары һәм алымнары (укытучы сүзе, әңгәмә, дәреслек белән эш, күнегүләр белән эш, өлешчә эзләнү, тикшеренү, проблемалы укыту, тел күренешләрен күзәтү һәм аларга анализ ясау, укучыларның мөстәкыйль эше, шулай ук чагыштыру, гомумиләштерү, алмаштыру, өстәү, морфологик анализ, алгоритм кору һ.б.) кулланыла. Алар өйрәнелә торган кагыйдәгә һәм сыйныфның әзерлегенә карап сайланырга тиешләр.

Уку-укыту ысуллары – укучыларның белем һәм күнекмәләрен үзләштерүләренә, танып белү эшчәнлекләрен активлаштыруга, дөньяга карашлары формалашуга һәм сәләтләре үстерүгә китерә торган, укытучының һәм укучыларның бергәләп эшләү юллары ул. Икенче төрле әйткәндә, ысул – алга куйган максатка ирешү юллары һәм алымнары. Димәк, уку-укыту ысуллары – укытучы белән укучының белемнәрне үзләштерү өлкәсендә бергәләп эшләү юллары.

Укыту алымнары – укыту ысулының иң кечкенә өлешләре. Алым кечкенә дидактик максатларны тормышка ашыру өчен кирәк. Мәсәлән, сүзлекләр белән эшләү, грамматик анализлар ясату, иншалар яздыру, грамматик биремле язма эш эшләтү, уен элементларын кертү һ.б. Укыту чараларына күрсәтмә әсбаплар, таблица, карточкалар, плакатлар, төрле рәсемнәр кирә.

1960 нчы елларда И.Я. Лернер һәм М.Н. Скаткин түбәндәге ысулларны аерып алып күрсәтелә: информацион-рецептив ысул, проблемалы аңлату ысулы, репродуктив ысул, өлешчә эзләнү ысулы, тикшеренү ысулы. Бүгенге татар телен укыту методикасы нигездә әнә шушы уку-укыту ысулларына нигезләнә.

Тикшерү ысуллары. Татар телен өйрәтү дәресләрендә түбәндәге ысуллар кулланыла: 1) хәбәр итү – истә калдыру ысулы, 2) аңлату – аңлау ысулы, 3) өлешчә аңлату – эзләнү ысулы, 4) эшкә өндәү – тикшеренү ысулы. М.М.Зәкиев укыту алымнарына түбәндәгеләрне кертә: укытучы сүзе, әңгәмә, телне анализлау, телдән һәм язма күнегүләр эшләү, дәреслек һәм кулланма белән эшләү, күрсәтмә әсбаплар өстендә эшләү [2, б 103].

Б.Б.Мифтахов ысулларны репродуктив һәм иҗади юл белән белем бирү ысулларына бүлә. «Беренчеләренә – материалны ятлату ысулы, хәбәр итү төсендә аңлату ысулы, күрсәтмәле аңлату ысулы, икенче төркемгә -материалны проблемалы итеп аңлату, өлешчә эзләнү ысулы, эзләнү-тикшеренү ысулы керә», – ди ул. Укыту алымнарын түбәндәгечә санап чыга: 1) әңгәмә, 2) дәреслек, дидактик материаллар һәм башка чыганаклар белән эшләү алымы, 3) күрсәтмәлелектән файдалану алымы, 4) экскурсия үткәрү һәм аның материалларыннан файдалану алымы, 5) грамматик анализ алымы, 6) таблица

һәм схемалар төзү алымы, 7) язма эшләр үткәрү һәм хаталар өстендә эшләү алымы, 8) мәктәп лекциясе, 9) грамматик уеннар куллану алымы, 10) техник чаралардан файдалану алымы [3, б 48].

Д.Г. Тумашева укытучының түбәндәге эш алымнарын күрсәтә: 1) укучыларның башлангыч классларда алган белемнәрен һәм темалар арасындагы бәйләнешне исәпкә алу; 2) грамматик төшенчәләрне төркемләргә өйрәтү; 3) дәреслек материалына план төзү; 4) таблицалар төзү [1, б 143].

Тикшерү нәтиҗәләре. Дәресләрдә төрле ысуллар кулланып эшләү уңай нәтиҗәләргә китерә.

Шулай итеп, укучылар өлешчә укытучы ярдәме белән, өлешчә үзләре эзләнеп һәм анализлап, бәйләгеч сүз төркемнәре турында гомуми төшенчә алалар. Мәсәлән, 307 нче күнегүне үтәп, үзләре нәтиҗә чыгарганнан соң, 221 нче биттәге кагыйдә белән (71 нче параграф, бәйлекләр турында гомуми төшенчә) танышалар. Димәк, бу кагыйдәгә укучылар өлешчә эзләнү яки тикшеренү ысулы ярдәмендә үзләре килә. Кагыйдә яңа алган белемне системалаштыру өчен хезмәт итә. Мондый ысул белән алынган белем укучылар хәтерендә озак сакланырга тиеш. Һәр теманы башлаганда, укытучы иң элек укучыларга сораулар бирә, алдагы дәрестә өйрәнгәннәрне кабатлата. Биредә һәр дәрестә үтелгән материалны кабатлау алымы кулланылуын әйтеп узарга кирәк. М.Ф.Фазлуллин фикеренчә, татар теле дәресләрендә төп алым булып үтелгән материалны кабатлату тора. Ул, гомумән, татар теле дәресләренең төп төрләренә түбәндәгеләрне кертә: 1) яңа белемне, кагыйдәне сөйләп аңлату, нәтиҗә чыгару; 2) алынган белемне һәм күнекмәләрне ныгыту; дәрес материалларын сөйләтү, укыту, күнегүләр эшләтү, укучылардан мисаллар әйттерү; 3) алынган белемне үзләштерү дәрәҗәсен сынау; сөйләтү, контроль эшләр эшләтү; 4) үтелгән материалны кабатлау: а) теманы кабатлау, б) чиректә үткәннәрне кабатлау, в) ярты уку елы эчендә үткәннәрне кабатлау, г) ел буенча үткәннәрне кабатлау, д) элекке классларда үткәннәрне кабатлау [2, б171]. Дәрес барышында әлеге төр дәресләр кушылып барырга мөмкин. Без югарыда укучыларның башлангыч сыйныфларда үткәнне кабатлавын, бер бүлек белән икенчесен бәйләп кабатлатуны, өлешчә эзләнү, тикшеренү ысуллары белән яңа материалны өйрәнү, алган белемне күнегүләр белән эшләп ныгытуны күз уңында тотабыз.

Укытучы дәресне ике төрле башлап җибәрергә мөмкин. Беренчесе – аңлату-күрсәтү, репродуктив ысулларга таянып, дәресне яңа кагыйдәне өйрәнүдән башлау: 334 нче күнегүдәге (6 нчы сыйныф дәреслеге) таблица белән танышып (75 нче параграф), укучыларга теркәгечләрнең төркемчәләре турында мәгълүмат бирү. Икенче юлы – иҗади юл. Тактада алдан әзерләнгән таблицага нигезләнеп, укучыларда булган белмнәрне искә төшертү, өлешчә генә аңлату. Соңыннан кагыйдә белән таныштырып, төрле алымнар ярдәмендә мөстәкыйль һәм иҗади эшләр үткәрү юлы белән материал ныгытыла, гамәли куллана белү күнекмәләре булдырыла: карточкалар белән эшләү алымы, грамматик биремле язма эшләр, тестлар белән эшләү, уен элементларын кертеп җибәрү һ.б.

Йомгаклау. Димәк, бәйләгеч сүз төркемнәрен өйрәнгәндә материалны әзер килеш бирү (репродуктив һәм аңлату-күрсәтү ысуллары ярдәмендә) һәм иҗади характердагы ысуллардан (өлешчә эзләнү, тикшерену ысуллары) файдаланыла. Дәресара, темаара бәйләнешләр күздә тотыла. Укучыларның сөйләме үстерелә. Укучылар дөрес язарга, логик эзлекле итеп уйлый белергә, матур итеп сөйләргә өйрәнәләр.

Әдәбият исемлеге

1. Вәлиуллина З.М. Хәзерге татар әдәби теле морфологиясе / З.М. Вәлиуллина, К.З. Зиннәтуллина, М.А. Сәгыйтов. – Казан: КДПИ, 1972. – 205 б.

2. Ганиев Ф.Ә. Хәзерге татар әдәби телендә сүзьясалышы / Ф.Ә. Ганиев. – Төзәт. 2 нче басма. – Казан: Мәгариф, 2006. – 271 б.

3. Зәкиев М.З. Туган телне укытуның кайбер гомуми дидактик принциплары һәм методлары / М.З. Зәкиев. - Кит.: Татар телен укыту мәсьәләләре . – Казан, 1975. – Б. 632.

4. Зәкиев М.З. Татар синтаксисы: Югары уку йортлары өчен дәреслек / М.З. Зәкиев. – Казан: Мәгариф, 2005. – 399 б.

5. Ибраһимов С.М. Синтаксик стилистика / С.М. Ибраһимов. – Казан: Тат.кит.нәшр.,1989. – 75 б.

6. Ибраһимов С.М. Татар телендә синтаксик синонимнар / С.М. Ибраһимов. – Казан: Тат.кит.нәшр.,1989. – 81 б.

УКУЧЫЛАРНЫҢ ИҖАДИ АКТИВЛЫКЛАРЫН ҮСТЕРҮДӘ КЛАССТАН ТЫШ ЭШЛӘРНЕҢ РОЛЕ

Сафина Г.В.
татар теле укытучы
“83нче лицей”
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, илдә, җәмгыятьтә бара торган үзгәрешләр татар теле һәм әдәбияты укытучылары алдына яңа максат-бурычлар куйды. Укучыларның белем алу эшчәнлеге белән идарә итү, рухи һәм физик үсешен, кызыксынучанлыгын үстерергә булышу – шуларның иң мөһиме. Моңа кадәр дә шундый максатлар куйдык бит дигән фикер белән дә килешәм. Ләкин 21 нче гасырда яшәвебезне, яңа техник мөмкинлекләр базасының югары дәрәҗәдә булуын уйлаган очракта, максатның катлаулы булуын күрәбез. Димәк, яңалыкка омтылучы, заман сулышын тоючы, белемен өзлексез камилләштерүче, укыту-тәрбия эшенә иҗади якын килүче укытучы гына бу максатны тормышка ашыра ала. Укытучы иҗади шәхес булырга тиеш. Педагогик эшчәнлектә иҗадилык- бу, беренче чиратта, яңалыкка, үзгәрүчәнлеккә омтылу. Укытучыны иҗади шәхес буларак тасвирлый торган берничә билгене, үзенчәлекне аерып күрсәтергә мөмкин:

1. Шәхеснең гадәттәгедән үзгәчәрәк фикер йөртергә сәләтле икәнен дәлилли һәм укытучы вазифасын башкарырлык дәрәҗәдә өлгереп җиткән шәхес булуын раслый торган акыл күрсәткечләре, акыл сыйфатлары.
2. Активлык, яхшы хәтер, эчке сиземләүнең көчле булуы. Болар үз чиратында һәр эштә башлап йөрергә сәләтлелектә, ихтыяр көченә ия булуда, максатчанлыкта, камиллеккә омтылуда чагылыш таба.

Бүгенге татар теле укытучысы, иҗади шәхес буларак, күп укырга,әдәбият һәм сәнгать өлкәсендәге яңалыклар белән таныш булырга гына түгел, ә үзенең укучысын да ияртеп бара алырга тиеш. Балаларда кызыксыну уята алган укытучы – үз эшенең остасы. Ул укучылар алдында гына түгел, хезмәттәшләре арасында да хөрмәт һәм дан казанырга, эчке һәм тышкы күркәм сыйфатларга ия булырга,сәламәт яшәү рәвеше кагыйдәләрен үтәргә, компьютер һәм видеотехника белән эшли белүдә укучыларга үрнәк күрсәтә алырга тиеш.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә бүгенге заман баласы белән эшләү алымнары, укыту-тәрбия эшен оештыру да булган үзгәреш турында сүз алып барыла. Соңгы унъеллыкта мәктәп күп үзгәрешләр кичерде. Укучыны мөстәкыйльлеккә өйрәтү генә җитми, ул үзенчә, үзгәчә фикер йөртергә, өлкәннәр кушканнан чыгып түгел, үз башы белән эш итә белергә, теләсә нинди үзгәрешкә яраклаша алырга сәләтле булып җитлегергә тиеш. Әдәбият укытучысы буларак, мин эш методикамны шушы юнәлештә алып барам. Укучыларга ошый, чөнки үз фикереңне башкаларныкы белән чагыштыра алу, бәхәскә керү, дәлилләү, һәр нәрсәгә үз позицияңне булдыру укучыны шәхес итеп тоярга ярдәм итә. Бүген укыту һәм тәрбиядә нәтиҗәлелек турында сүз алып барабыз. Нәтиҗәнең күзгә күренеп торуы,билгеле булуы шарт.

Белемлелек дәрәҗәсен билге күрсәтми, укучының укырга теләгән сүндермәү мөһим. Һәркемнең мөмкинлеге төрлечә. Югары билгеләргә укымыйча да, бала үз кысаларында уңышка ирешергә мөмкин. Әлеге мисал укытучының үз эшенә иҗади якын килергә тиешлеген тагын бер кат ассызыклый һәм иҗади шәхес тәрбияләүгә нигез булып тора.

Иҗади шәхес тәрбияләү өчен, укытучының иҗади булуы шарт. Укытучының иҗадилыгы ул үз эшен яратып башкарганда гына тормышка аша ала. Үз эшен яратып башкармаган укытучыдан укучылар читләшәләр.

ЮНЕСКО ның күптеллелекне яклап чыгуы уңаеннан, 2000 нче елда БМО ның 21 нче февральне Халыкара Туган тел көне дип игълан итүен беләбез инде. Монда сүз халык җырларын, биюләрен, гореф-гадәт, йолаларны, халык авыз иҗатын, туган телне саклап калу һәм яшәтәү турында барганлыгы аңлашыла. ”Тел – кешелекнең рухи мирасының аерылгысыз бер өлеше – дигән иде ЮНЕСКОның генераль директоры К. Мацуура. – Телләрнең барлыкка килеп, туып кына калмыйча, юкка чыгу ихтималын да искә алсак, без аларны якларга һәм шуның белән бөтен кешелек дөньясы өчен мөһим булган мәдәниятләр күптөрлелеген саклап калырга тиешбез. ЮНЕСКО бу уңайдан көчен кызганмый һәм дәүләтләрнең туган телләрне саклау сәясәтенә һәрьяклап булышлык күрсәтә”

Үз-үзен, туган телен, киләчәген хөрмәт иткән халыкларда туган телгә мөнәсәбәт ЮНЕСКО яклавыннан башка да һәрвакыт игътибар үзәгендә. Мәктәптә телебезгә булган хөрмәтне мин югары бәяләр идем. Укучыларым да туган телебезне, татар милләтен, үзебезнең телебез белән бәйле булган һәрнәрсәне хөрмәт итәләр һәм моның башкача булуы мөмкин түгел. Гомумән алганда, безнең туган телебез – татар теле, шагыйрь әйтмешли, ”какканны вә сукканны” күтәрүче ятим хәлендә. Уйлап карасак, тел-әдәбият укытучыларын яу кырындагы солдат белән чагыштырырга мөмкин. Туган телебезнең киләчәген соңгы вакытта телдән төшмәгән белем стандартларына, укыту-методик әсбапларның камиллегенә никадәр бәйле булмасын, беренче чиратта, нәтиҗә балалар укыту-тәрбияләү дигән фидакарь хезмәткә алынган мөгаллимнәрнең шәхси җаваплылыгына, аларның үз эшенә мөнәсәбәтенә бәйле. Укучыларның татар телен тирәнтен үзләштерүләре һәм фән белән кызыксынуларын арттыру өчен, класста һәм өйдә эшләү генә җитми, класстан тыш эшләрне оештыру, аларны эзлекле һәм кызыклы итеп алып бару зарур. Татар теленнән класстан тыш эшләрне оештыруның максаты түбәндәгеләр:

1. Укучыларның ана теле белән кызыксынуларын үстерү, аларда татар халкы тарихын, аның бай мирасын өйрәнү теләкләрен уяту.

2. Укучыларның дәрестә алган белемнәрен тирәнәйтү, аларны тормышта гамәли куллана белү күнекмәләрен бирү, эзләнү эшләре алып бару.

3. Аерым телләр буенча дәрестә алган грамматик, орфографик, пунктуация, сөйләм теле һәм язу күнекмәләрен ныгыту һәм үстерү.

4. Класста бирелә торган төрле яклы тәрбияне (патриотик, гуманлылык, эстетик, дуслык-иптәшлек, хезмәт тәрбиясе һ.б.) класстан тыш эшләр белән бәйләп дәвам итү.

Шушы максаттан чыгып, класстан тыш эшләрне оештырганда, аерым укучылар белән генә эшләмичә, төрле юнәлештә барлык укучыларны җәлеп итәргә тырышабыз. Укучыларның яшь үзенчәлекләрен һәм белем дәрәҗәләрен истә тоткан хәлдә, класстан тыш эшләр план нигезендә һәм оешкан төстә үткәрелә.

Беренче баскыч – башлангыч мәктәп. Үз максаты, эш юнәлешләре булган класстан тыш эшләр кечкенә балаларның кызыксынуларын, яраткан эш төрләрен, уеннарын кертеп үткәрелә. Иң мөһиме: бала татар телендә матур сөйләшергә, үз фикерләрен курыкмыйча әйтергә, сәнгатьле матур сөйләргә, уйнарга-җырларга тиеш. Боларның барысын яратып башкарганда гына максатка ирешеп була. Бу баскычта “Тапкырлар һәм зирәкләр “,”Әкияттә кунакта”,”Бу белергә кызыклы” юнәлешләре буенча эш алып барыла. Куелган максат:

– укучыларның күзаллау сәләтен үстерү, яхшылык һәм явызлык, кыюлык һәм куркаклык,юмартлык һәм саранлык төшенчәләренең асылын әкиятләрдән чыгып аңлату;

– тапкыр һәм зирәк булырга, дөрес фикер йөртергә, халык авыз иҗатына хөрмәт һәм ихтирам хисе тәрбияләү, милли бәйрәмнәрне, халык уеннарын өйрәнү һәм үткәрү, халкыбызның тарихи мирасына сак караш тәрбияләү;

– укучыларда иҗади активлыкка омтылыш тәрбияләү, мөмкинлекләр тудыру, кечкенә күләмле иҗат җимешләренә зур игътибар бирергә өйрәтү.

Башлангыч баскычта класстан тыш эшләрне оештырганда, төп игътибар баланың танып-белүен үстерүгә бирелә. Баланың рухи байлыгы халык әкиятләрен, мәкаль һәм әйтемнәрен, табышмак, уйдырмаларын никадәр күбрәк белүе белән бәйле. Иң мөһиме – баланы яхшы белән яманны аерырга өйрәтү. Бу баскычта бала эшчәнлегенең төп формасы булып уен санала. Бала уен эшчәнлеге ярдәмендә активлаша, аралаша, үз уй-фикерләре белән бүлешә. Онытылган бәйрәмнәрне, традицияләрне искә төшерүне дә уен, кичәләр ярдәмендә оештыру бик уңышлы була. Бала яшьрәк булган саен, аның истә калдыру сәләте көчлерәк. Шуны истә тоты, башлангыч баскычта, күптөрле юнәлештә балаларда кызыксындыру уята торган дәрестән соң чаралар оештырыла.

Урта баскыч 5-8 нче сыйныф укучылары өчен төзелгән программа нигезендә эшлекле чаралар үткәрүне күз алдында тота. Төп игътибар гаилә, туган авыл, дуслык, якташлык, нәсел шәҗәрәсен өйрәнү белән бәйле. Бу баскычта укучыларның эзләнү эшләре белән кызыксынуларына һәм иҗат активлыкларына өстенлек бирелә. ”Алтын каләм”, “Без татарча сөйләшәбез”, ”Тел дигән дәрья бар” оешмаларында шөгыльләнгән укучыларның күбесе, өлкән класска җиткәч ,олимпиада призёрлары, инша бәйгеләренең җиңүчеләре булалар. Шушы баскычта нәфис сүз осталары үсеп җитлегә һәм “Ватан”, ”Йолдызлык”, ”Дулкыннар” фестиваль-бәйгеләрдә уңышлы чыгышлар ясыйлар. Дәрестән тыш чаралар оештырганда алга куелган максат:

– нәсел шәҗәрәңне өйрәнү, гаилә традицияләрен саклауга омтылыш тәрбияләү, өлкән һәм яшь буын арасында хөрмәт, аңлашу, ярдәмләшү сыйфатларын ныгыту;

– туган як тарихы, авылның күренекле кешеләре, авыл белән бәйле атамалар, кушаматлар өйрәнү;

– укучыларның танып-белү сәләтен үстерү, авыл һәм районыбыз мәдәнияте тарихын өйрәнү, әхлаклы һәм эстетик зәвыклы шәхес тәрбияләү.

Күпьеллык практика күрсәткәнчә, дәрес теория белән өстенлек алса, дәрестән тыш вакытның файдалы үткәрелүе иҗади шәхес тәрбияләүгә күбрәк мөмкинлек бирә. Бала үзен иркен тота, теләп аралаша, сәләтен ачыклый, кызыксына. Дәрестән тыш вакытта укучының белеме түгел, киләчәккә сәләте ачыклана һәм бу сайлыйсы һөнәр белән дә бәйле булырга мөмкин.

Югары баскычка керүче 9-11 нче сыйныф укучылары өчен җитди, җаваплы, эшлекле юнәлешләр сайланган.Үзем югары баскычта эшләүче укытучы буларак, заман белән бергә атлаучы, уй-фикерен ныклап әйтүче, иҗади шәхес тәрбияләү өстендә эш алып барам. Фәнни-тикшеренү эшләрендә катнашу, республикакүләм инша бәйгеләренә әзерлек, татар теле һәм әдәбияты буенча район, республика олимпиадаларында уңышлы чыгыш ясау, яңа формада дәүләт аттестациясенә әзерлек белән беррәттән әдәби чаралар, очрашулар, күңелле кичәләр, экскурсияләр оештыру телебезгә булган хөрмәтне тагын да үстерә дип саныйм. “Театр яктылыкка, яктылыкка, нурга илтә” әдәби түгәрәге, рус балаларын татар теленә өндәүче “Мин татарча сөйләшәм” кызыклы грамматика уеннар, ”Иҗади шәхес тәрбияләү” электив курс эшчәнлеген югары бәялисе килә. Соңгы вакытта мәгариф системасына кертелә башлаган Сингапурча укыту юлларын да дәрестән тыш вакытта рус балалары өчен куллана башлау укучыларда кызыксыну уятты.

Соңгы елларда мәктәбебез укучылары район күләмендә татар теле һәм әдәбиятыннан үткәрелгән фән бәйгеләрендә беренче, республика күләмендә призёрлар рәтендә икәнен исәпкә алганда, эшебез җаваплы һәм нәтиҗәле икәне күренә. Инша бәйгеләрендә җиңүчеләребез, диплом ияләре бар. Укучы һәм укытучы тарафыннан фәнгә мәхәббәт, хөрмәт булганда гына матур нәтиҗә-ләргә ирешеп була. Моның өчен балаларның кызыксынуларын күрергә, сәләтләрен ачарга, иҗадилыкны үстерергә, максатларына ирешергә булышырга кирәк.

Укучының иҗадилыгын үстерүдә зур роль уйнаучы эш төренең берсе – сочинение язу. Сочинение – укучының теге яки бу темага карата фәлсәфи фикер тирәнлеген, аның социаль һәм мәдәни үсеш, танып белү дәрәҗәсен күрсәтә торган иҗади эше. Сочинениедә, һичшиксез, иҗадилык, образлылык булу зарур һәм ул, беренче чиратта, сайлап алынган яисә бирелгән теманы аңлап анализлауда һәм шәхси мөнәсәбәт белдерүдә чагылырга тиеш. Бу исә сочинение авторының киң эрудицияле, укымышлы һәм тема кузгалткан проблемага карата кичерешләр тирәнлеген язма сөйләмдә күрсәтә белүен таләп итә.Сочинение текстын тасвирлау аеруча әһәмиятле төс ала, чөнки нәкъ шушы эшчәнлек интеллект, логик һәм иҗади фикерләү күнекмәләре үсешен, авторның әхлакый йөзен, кыйммәтләрне танып-белү һәм мөнәсәбәте дәрәҗәсен күрсәтә. Сочинение укытучының укучылар белән алып барган әзерлек эшчәнлегенә билгеле бер күләмдә контроль кисем дә булып тора. Шуңа күрә, сочинение язарга керешкәнче алып барылырга тиешле комплекслы эшчәнлекне барлап үтик. Бу - сочинение эчтәлеген проектлаштыруга юнәлтелгән эзлекле эш этаплары:

– теманы төрле яктан карап аңлау эше оештыру (эшчәнлек төрле була ала:әңгәмә, дискуссия, проблемалы сораулар нигезендә индивидуаль яки төркемнәрдә эш);

– материал туплау. Төп фикерне ассызыклаучы, әһәмиятле сүзләрне, фразаларны аерып алу;

– язылачак сочинениенең төп идеясен ачыклау; идея белән теманы килештерү;

– сочинениеның төп фикерен (тезисын) формалаштыру, эшнең максатын конкретлаштыру (сочинение аша әйтеләчәк төп фикерне аерып алырга һәм материалны – кулланылган барлык мәгълүматны шуңа юнәлдерә белергә тиеш);

– сочинениенең төп фикерен ачу логикасын, аргументлар системасын – планын төзү;

– план нигезендә эзлекле һәм образлы итеп, әдәби тел нормаларына туры китереп , стилистик , орфографик һәм грамматик хаталарсыз язу.

Тикшерү нәтиҗәләре. Иҗади бәйгеләрдә катнашканда шушы таләпләрне үтәү зарури. Сочинение язу- зур сәләт, барлык укучы да аны тоя алмый. Бу юнәлештә индивидуаль эш алып барыла, журналистика белән кызыксынган укучылар өчен әзерлек этабы булып тора. Электив курста журналистика һөнәренә кызыксындыру уятырга тырышам. Программада матур әдәбият серләрен үзләштерергә теләүчеләр өчен дә файдалы мәгълүмат күп: теоретик яктан белем бирү, практик күнекмәләр булдыру, укучыларның бәйләнешле язма сөйләмен оештыру. Хәбәрче өчен кирәкле сыйфатлар, хәбәрченең бурычлары хакында аңлату; журналистика тарихы, бүгенге татар мәтбугаты, газета-журналларга язылу, жанр төрләре белән таныштыру максат итеп куела. Практикада интервью алу, рецензия язу, мәкалә стиле, хат төрләре, очерк, парча, фельетон жанрларын редакцияләү күздә тотыла.

Йомгаклау. Ана теле-зур хәзинә ул, дибез. Һәр халык үз тарихын, үз телен, үз рухын, җыр-моңын сакларга, аны яңа буыннарга тапшырырга тели. Ә бу бары тик тел ярдәмендә генә башкарыла. Димәк, милләтне саклыйбыз дибез икән, иң әүвәл телне саклау зарур. Ана теленең югалмавы, өйрәтелүе өчен татар теле һәм әдәбияты укытучылары үзләрендә җаваплылык тоярга тиеш. Мин үземнең татар теле укытучысы булуым белән горурланам һәм, эшемнән тәм табып, укучым белән бергә алга атлыйм.

Әдәбият исемлеге

1. Әгъзамов Ф. Әйдә,халыкка хезмәткә. – Казан, 2010.
2. Балаларга үгет-нәсыйхәт китабы. – Казан:Дом печати, 2001.
3. Гарифуллин В.З. Үткен каләм,үткен күз. – Казан, 1995.
4. Заһидуллина Д.Ф. Мәктәптә татар әдәбиятын укыту методикасы. – Казан: Мәгариф, 2004.
5. Заһидуллина Д.Ф., Закирҗанова Ә.М., Гыйләҗев Т.Ш. Татар әдәбияты. Теория,тарих. – Казан: Мәгариф, 2004.
6. Көч һәм рух тамырлары: Әдәплелек дәресләре. 5-11 нче сыйныфлар өчен хрестоматия. – Казан: Мәгариф, 2000.

ЗАМАНЧА ТЕХНОЛОГИЯЛӘРНЕҢ ТӨРЛӘРЕ ҺӘМ ЭЧТӘЛЕГЕ

Тахаувова Ф.М.
татар теле һәм әдәбияты укытучы
“15нче мәктәбе”
Набережные Челны, Россия

Теманың актуальлеге. “Татарстан Республикасы Халыклары телләре турында” гы закон һәм Дәүләт программасы мәктәпләр, балалар бакчалары алдында да зур бурыч – Татарстанда яшәүче татар, рус, һәм башка милләт балаларына татар һәм рус телләрен яхшылап өйрәнү бурычын куйды [1,б 15]. Әлеге гаять мөһим карарны хәл итүнең асылы гомуми белем бирү мәктәпләре укытучыларына кайтып кала. Алар милләтара мөнәсәбәтләрнең үзара ярашып торуына ярдәм итүче татар-рус, рус-татар, милли икетеллелекне формалаштыру буенча төп функцияне үтәүчеләр.

Бу үзгәрешләр илебезнең мәгариф системасы эчтәлеген яңартуны таләп итә.

Тирән белемле, югары әхлаклы, үз–үзен үстереп, шәхес буларак танытучы укучы тәрбияләү бүгенге көннең бурычы. Бу уңайдан татар теле һәм әдәбияты укыту да эчтәлеге һәм формасы ягыннан яңарырга һәм заман ихтыяҗларына җавап бирерлек итеп үзгәртелергә тиеш Чөнки республика инновацион үсеш стратегиясен һәм программасын гамәлгә ашыра. Хәзер педагогик тәрбия һәм тәҗрибә заман таләпләренә җавап бирергә тиеш. Әлеге максатны тормышка ашыру өчен, мәктәпләрдә укытуның сыйфатын сизелерлек дәрәҗәдә күтәрүче яңа (инновацион) технологияләр уңышлы файдаланыла башлады. Мәгарифне инновацион үстерү – республикабыз һәм илебез киләчәгенең нигезе.

Бүгенге татар теле укытучысының бурычы – һәр укучыга үз активлыгын һәм иҗадилыгын күрсәтү, телне практик һәм теоретик яктан өйрәнү өчен, шартлар тудыру. Әлеге максатны татар теленә өйрәтү барышын файдалы, кызыклы итеп һәм заманча технологияләрдән файдаланып үткәргәндә генә тормышка ашырырга мөмкин. Ә компьютер технологияләре бүген иң актив кулланылучы шундый технологияләрнең берсе булып тора. Әмма аның турында әле төгәл, системалы мәгълүмат биргән хезмәтләр юк диярлек. Безнең әлеге хезмәтебез шул юнәлештәге эшләрнең берсе булып тора.

Тикшерү ысуллары. Бүген белемле, тәрбияле, көндәшлеккә сәләтле, тормышта үз юлын табарга әзерлекле, яхшыны яманнан аера, тиешле карар кабул итә белгән шәхес тәрбияләү өчен, искечә эш итү генә җитми. Без яңа технологияләр зур үсеш алган чорда яшибез һәм замана кушкан инновацияләрне мәгарифтә кулланырга тиешбез. Әлеге фәнни хезмәтебездә без соңгы вакытта укыту системасында иң киң кулланылучы шундый технологияләрнең берсен өйрәнергә алындык

Татар телен чит аудиториядә укытуны мөмкин кадәр нәтиҗәлерәк итү – бүгенге көн педагогикасының мөһим бурычларыннан берсе. Ә уңай нәтиҗәләргә ирешүдә заманча технологияләргә таяну ярдәм итә ала.

Белем бирүдә заманча технологияләрне куллану ул – әхлаклы кеше тәрбияләү, педагогик технологияләр булдыруда фәннең роле арту, өйрәнгәнне тормышта куллана белү һәм башкалар [1,б 43].

Инновацион технология буенча татар теленә өйрәтү – уку-укыту процессын яңача оештыруны аңлата. Бу вакытта укыту процессы төп нәтиҗәгә – укучының актив коммуникатив эшчәнлеккә омтылуын алдан сизүгә, баланың хисси һәм интеллектуаль мөмкинлекләрен файдаланып аралашуга юнәлтелә.

Татар теленә өйрәткәндә, заманча технологияләрне файдалануның мөһим бурычлары дип түбәндәгеләр санала:

6. укучыда өйрәнелә торган фәнгә карата кызыксыну уяту;

7. аның танып-белү активлыгын арттыру;

8. тел өйрәнү өчен уңайлы шартлар булдыру, аралашу вакытында үзара ярдәмләшү мохите тудыру;

- укучының иҗади мөмкинлекләрен тулырак ачу, алган белемнәрен тирәнәйтү инициативасын тагын да үстерү [1,б 45].

Заманча технологияләрнең түбәндәге төрләрен күрсәтеп була:

1. шәхескә юнәлтелгән технологияләр;

а) Ш.А. Амонашвилиның шәхескә хөрмәт белән карау технологиясе;

б) үзара хезмәттәшлек педагогикасы технологиясе;

2. укучылар эшчәнлеген активлаштыру һәм интенсивлаштыруга нигезләнгән педагогик технологияләр;

а) проблемалы укыту;

б) аралашуга өйрәтү технологиясе;

3. уку процессын оештыру һәм идарә итүнең нәтиҗәлелегенә нигезләнгән педагогик технологияләр;

а) терәк схемаларны кулланып, алга китеп укыту технологиясе;

б) белем бирүнең компьютер технологияләре [1,б 76.

Тикшерү нәтиҗәләре. Дәресләрдә заманча технологияләр кулланып эшләү уңай нәтиҗәләргә китерә.

Хәзер шуларның кайберләренә тукталып китик. Рус телле балаларны татарча сөйләмгә өйрәтүдә Р.З. Хәйдәрова программасына нигезләнгән коммуникатив (аралашу) технология куллану уңышлы нәтиҗәләр бирә. Әлеге технология укучыга татар телен аралашу нигезендә өйрәтү мөмкинлеге бирә.

Рус телле балаларны татар сөйләменә өйрәтү процессы коммуникатив технология нигезендә циклылыкка корылган. Цикл – текстны укып, аның эчтәлеген диалогик, монологик, ягъни мөстәкыйль сөйләм дәрәҗәсенә җиткерү өчен кирәк булган дәресләр саны. Бу сан даими түгел. Ул текстның лингвистик яктан катлаулылыгына, текстның күләменә, укучыларның фикерләү сәләтләре дәрәҗәсенә бәйле.

Текстны өйрәнү өч этаптан тора: текст алды, текст һәм текстан соңгы этаплар. Беренче этапта укучылар текстны лингвистик яктан кабул итәргә әзерләнергә тиешләр. Дәрес тибы буенча бу дәресләр лексик күнекмәләр формалаштыру дәресләре (ЛКФ) һәм грамматик күнекмәләр формалаштыру дәресләре (ЛГФ) дип атала. Әгәр тел өйрәтү процессын тел һәм әдәбият дәресләренә бүлү укыту планына кертелгән икән, без аларны татар теле

дәресләре, ягъни татар теленең лексикасына, грамматикасына өйрәтү дәресләре дип атый алабыз. Укучылар, текстны лингвистик яктан беркадәр кабул итәргә әзерләнгәч, текстны үзен укырга күчәргә мөмкин. Бу дәресләрдә, нигездә, турыдан-туры текстны уку, текст буенча эш күнегүләре өстенлек итә. Шуңа күрә аны уку дәресләре дип атарга мөмкин. Дәрес тибы ягыннан алар лексик-грамматик күнекмәләрне камилләштерү дәресләре (ЛГКК) була. Бу тип дәрес тә, текстның катлаулылыгына карап, бер яки берничә дәрес булырга мөмкин. Мондый дәресләрдә алда өйрәнелгән лексика һәм грамматика турыдан-туры текстта кабатлана, төрле бәйләнешләргә керә, ягъни лингвистик материалны сөйләмдә куллану камилләшә [1,б 109].

Тексттан соңгы этапта текст эчтәлеге һәм аңа салынган әхлакый проблема буенча диалогик-монологик сөйләмгә чыгу дәресләре оештырыла. Дәрес типлары да диалогик-монологик сөйләм дәресләре дип атала. Бу дәресләрдә тексттагы лексик-грамматик материал сөйләмдә мөстәкыйль кулланылу дәрәҗәсенә җиткерелә, укучылар материал эчтәлеге буенча спонтан сөйләм этабына чыгалар. Аңлашылганча, тел өйрәтү процессында татар теле һәм әдәбияты дәресләре үзара шартлы бәйләнештә булалар. Циклда әдәби әсәрне өйрәнү өчен бирелгән сәгатьләр санына татар теле дәресләре саны да, әдәбият дәресләре саны да керә.

Коммуникатив технологияләр нигезендә дәресләрнең төрләре:

- Иҗат һәм фантазиягә таянучы дәресләр: лекция, семинар, сыйныф алдында булган белемнәреңне яклау, зачет-дәрес, укучылар конференциясе һ.б.
- Иҗат һәм фантазиягә таянучы дәресләр: спектакль, коллектив инша, концерт, дәрес-бәхәс.
- Нинди дә булса бер шөгыльне имитацияләү: экскурция, ярминкә, сәүдә йорты.
- Дәрес-уен: дидактик, рольле, ярыш-уеннар.
- Сюжетлы рәсемнәр яки бирелгән текст буенча, шәхси тәэсирләргә нигезләнгән иншага әзерләнү дәресләре.
- Текстны анализлау, аның белән иҗади эшләү, үзеңнең текстыңны уйлау дәресләре [1,б 65].

Укытучы, дәрескә әзерләнгәндә, барлык диалог бәйләнешләренең шартларын уйлап эшләгәндә, уку процессының билгеле бер моделен ясый ала һәм шуның буенча дәресләр бер-берсе белән үрелеп бара.

Бу ысулның структурасы 4 технологик этаптан тора:

2) коммуникатив ситуация структурасы эшләү;
3) укучы белән укытучының бергә эшләвен проектлаштыру;
4) диалогларда катнашу:
5) бәйләнешле сөйләм буенча рефлексия;

Коммуникатив ситуация куеп без, укучыдан дәресләрдә актив катнашу сорыйбыз. Бу тормышчан вакыйга булып, аның эчтәлеге түбәндәгедән гыйбарәт була ала:

- проблемаларны актуальләштерү;
- кичереш һәм фикерләү шартлары;

- карарлар кабул итү, альтернатив нигездә үз гамәлләрен сайлау, өстәмә материал эзләү, аларны анализлау.

Йомгаклау.Шулай итеп, коммуникатив технологияләр кулланып үткәрелгән дәресләр укучыларга телне аралашу чарасы итеп тану; дөньяны һәм үзен танып белү, мәдәниятне өйрәнү, иҗади һәм актив, дөрес, матур итеп аралашырга өйрәтү бурычын үти.

Тел укытуда кулланылучы нәтиҗәле технологияләрнең тагын берсе – проблемалы укыту технологиясе.

Проблемалы укытуда, исеменнән үк күренгәнчә, өйрәнүче үзе укыту процессындагы проблемаларны хәл итүдә катнаша.

Бу төр укыту – укытучының укучылар белән берлектә проблемалы ситуацияне хәл итү юлларын эзләү процессы. Бу вакытта балаларның фикерләү сәләте камилләшә, ныклы белем һәм күнекмәләр формалаша. Укучыларда интеллектуаль көч яңа вакыйга, төшенчәләрне аңларга һәм фикер аша үткәрергә тырышкан вакытта, кыенлыкларга очраганда барлыкка килә һәм ул проблемалы ситуациянең тудырылуын, тема белән тирәнтен кызыксынуны, аны хисси кабул итүне һәм укучының ихтыяр көченә ия булуын таләп итә.

Проблемалы ситуация тудыру аша укучылар килеп туган халәттән чыгу юлларын эзләргә өйрәтелә. Бу очракта эш, нигездә, 4-5 кешелек аерым төркемнәрдә бара. Төркемләп эшләү чагыштырмача яхшы нәтиҗәләр бирә, чөнки төркем эчендә үз көченә ышанып бетмәгән укучылар да, мөмкинлекләреннән чыгып, актив эш итә башлыйлар.

Гомумән, укыту процессында яңа педагогик технологияләрне куллану – яңа метод һәм алымнарны үстерергә, яңача эшләргә ярдәм итә. Әйтик, дәресләрдә профессор Ә.З.Рәхимовның "Иҗади үсеш технологиясен" куллану да уңай нәтиҗәләр бирә.

Шулай итеп, дәресне төрләндереп, җанландырып җибәрер өчен, яңа алымнар, төрле күрсәтмә материал, кызыклы эш формаларын кулланырга кирәк.

Алда әйтелгәннәрдән нәтиҗә ясап, шуны билгеләргә була: педагогика фәнендә укыту-тәрбия процессы сыйфатын үстерергә булышлык итүче технологияләр шактый. Укытучының бурычы – яңалыклар агымында югалып калмыйча, дөрес юнәлеш алу, укытуның һәр этабы өчен уку материалын аңлатуның иң уңышлы вариантын табу. Шул ук вакытта аларның бер-берсе белән ярашырга тиешлеген дә онытмау зарур. Татар теле дәресләрендә заманча технологияләр куллануның өстенлеге бәхәссез. Барыннан да элек алар шәхескә юнәлтелгән, ныклы һәм вариатив булырга тиеш. Алар тел өйрәнүдә шактый күп мәгълүмат биреп, укытуның сыйфатын күтәрергә ярдәм итә, этәргеч бирә.

Әдәбият исемлеге

1. Абдуллина Д., Татар теленнән Бердәм республика имтиханын әзерлек өчен тестлар һәм иҗади биремнәр. / Д. Абдуллина, Л. Гилязова. – Казан: Школа, 2008. – 155 б.

2. Әсәдуллин А., Сөйләшергә тел булсын / А. Әсәдуллин, К. Фәтхуллова // Мәгариф. – 2001. – № 9. – Б. 10-12.

3. Әсәдуллин А.Ш., Рус телендә сөйләшүче балаларга татар телен укыту методикасы нигезләре / А.Ш. Әсәдуллин – Казан: Мәгариф, 1998. – 151 б.

4. Максимов Н.Н. Татар теленнән тестлар / Н.Н. Максимов. – Казан: Мәгариф, 2008. – 207 б.

5. Максимов Н.Н. Татар теленнән Бердәм республика имтиханына әзерләнү өчен ярдәмлек / Н.Н. Максимов. – Казан: Школа, 2007. – 127 б.

6. Максимов Н., Мин татарча сөйләшергә телим. Татар теленә өйрәтүдә дистанцион укыту формасы / Н. Максимов, А. Юсипова. – Казан, 2008. – 72 б.

7. Мозаффарова М.Г. Укыту-тәрбия процессын оештыруда татар теленең кулланылыш даирәсен киңәйтү мәсьәләләре: гомуми белем оешмалары җитәкчеләре өчен кулланма / Мозаффарова М.Г. – Казан: ТРМҮИ, 2014. – 40 б.

РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ЗАИМСТВОВАНИИ ТЕРМИНОВ В СФЕРЕ ЭКОЛОГИИ

Файзуллина А.И.
студент
Ибрагимова Э.Р.
д.филол.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Развитие информационного общества под влиянием социально-политических событий XXI века и IV промышленной революции трансформируют коммуникационные процессы современного общества, оказывая значительное влияние на формирование лексики населения. В условиях глобализации особую актуальность приобретают вопросы преодоления языкового барьера между поколениями. Упомянутые процессы предопределили роль английского языка как основного источника пополнения профессиональной лексики, в частности и в сфере экологии. Данная область знания развивается особенно динамично: обострение глобальных экологических вызовов (изменение климата, загрязнение окружающей среды и снижение уровня биоразнообразия) требует оперативных ответных мер и наличия единого понятийного аппарата для эффективного взаимодействия [1]. Помимо этого, в условиях растущего общественного внимания к экологическим проблемам и увеличения числа гражданских инициатив в этой сфере, ключевым фактором успеха становится эффективная коммуникация между всеми поколениями. Однако зачастую возникают серьезные барьеры. Показательным примером может служить ситуация, зафиксированная в рамках Республиканской программы для волонтеров «Энергия добра», где при защите экологического проекта группа активистов столкнулась с непониманием со стороны экспертной комиссии. Использование активистами сленговых и «нестандартизированных» терминов привело к непониманию со стороны экспертов. Это наглядно демонстрирует необходимость изучения и систематизации используемой лексики для обеспечения точности и доступности информации.

Методы исследования. Для достижения цели применен комплексный подход, включающий в себя различные методы исследования, что позволяет провести всесторонний анализ и изучение последствий применения англоязычной лексики профессиональной сфере. В качестве основных методов исследования были выбраны:

1. Индукция – тип мышления, основанный на переходе от частного умозаключения к общему.

2. Кейс-стади – способ изучения реальной практической информации.

3. SWOT-анализ – оценка сильных и слабых сторон, рисков и возможностей в текущий момент времени.

Кроме того, проанализировано интервью с директором по стратегическому развитию Аналитического центра ВЦИОМ Львовым Степаном [3], а также для понимания причин процесса заимствования был задействован социолингвистический подход, учитывающий влияние глобализации и доминирования английского языка в научной коммуникации.

Результаты исследования. Проведенный анализ позволил выявить, что в современной профессиональной лексике экологов и эко-активистов наблюдается высокая степень применения заимствованных терминов. Молодое поколение студентов и эко-активистов все чаще обращается к сленгу. Одним из ключевых факторов, влияющих на активное заимствование англицизмов, является представление о превосходстве западного образа жизни. Желая приобщиться к «идеализированной» культуре, молодежь стремится внедрить в свою речь языковые элементы [2, С.106]. Еще одним фактором, способствующим активному заимствованию англицизмов в сленг, является развитие информационного общества. Разовое использование видоизмененного термина может привести к мгновенному широкому распространению в социальных сетях. В тоже время «взрослое» поколение, преподаватели и сотрудники исследуемой сферы, чаще обращаются к общеизвестным терминам, имеющим официальный характер. Основной причиной данного процесса стало определение английского языка как языка международной науки. Публикации в ведущих рецензируемых журналах, выступления на глобальных конференциях и работа международных организаций ведутся преимущественно на английском. Это делает заимствование терминов естественным процессом для интеграции российских исследований в мировой научный контекст. Часть терминов появляется в русском языке вместе с технологиями и концепциями, которые они обозначают. Так, например, появились понятия «гринвошинг» (greenwashing) и «ESG-повестка» (environmental, social, governance) [4].

По мнению директора по стратегическому развитию Аналитического центра ВЦИОМ Степана Львова, взрослому поколению стоит обратить внимание на молодежный сленг, чтобы не произошло отдаления поколений. Эксперт предложил представить, что «сленг – это не мусорный ящик, а своего рода лаборатория, где происходит эксперимент по проверке жизнеспособности тех или иных слов». Таким образом, по мнению Львова, можно отследить, какие слова перейдут в повседневный лексикон, а какие исчезнут.

Полученные результаты свидетельствуют о том, что проникновение англоязычной терминологии в сферу экологии представляет собой закономерную реакцию языковой системы на множество факторов – глобализацию, технологический прогресс и интернационализацию науки. Наличие единого понятийного аппарата в сфере экологии способствуют снижению уровня межпоколенческого языкового барьера, стимулирует возникновение «новых» международных связей.

Заключение (выводы). Таким образом, масштабное заимствование английской терминологии в сфере экологии представляет собой не «угрозу» для русского языка, а объективное следствие интеграции России в технологическое и информационное пространство. Этот процесс, вызывающий

закономерные дискуссии, с профессиональной точки зрения выполняет критически важную функцию – создает унифицированное терминологическое поле. Использование общепринятых международных терминов станет ключевым фактором для эффективного международного сотрудничества, позволит людям, принадлежащих к разным возрастным категориям, беспрепятственно понимать друг друга и совместно работать над решением глобальных экологических проблем. Следовательно, необходимо их грамотно адаптировать и интегрировать в языковую систему. Такой взвешенный подход позволит снизить уровень барьера между всеми возрастными категориями людей.

Список литературы

1. Михайлова В. Глобальные проблемы экологии: причины и виды: сайт [https://forest-save.ru/esg-blog/globalnyie-problemyi-ekologii-prichinyi-i-vidyi] (дата обращения 17.11.2025).

2. Разуваева, Н.Г. Англицизмы в русском молодежном сленге / Н.Г. Разуваева, С.Н. Кайырбаева, Д.К. Ефимов // Учёные записки Шадринского государственного педагогического университета. – 2024. – № 1(3). – С. 106-112. – EDN QVAMHW.

3. Ситникова Д. ВЦИОМ объяснил, почему взрослым следует наблюдать за сленгом молодежи [https://tvzvezda.ru/news/2025941553-Yxb24.html] (дата обращения 17.11.2025).

4. Эколикбез: пополняем лексикон модными словечками [https://green.reo.ru/howto/tpost/ggka0zyk91-ekolikbez-popolnyaem-leksikon-modnimi-sl] (дата обращения 18.11.2025).

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ АТОМНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ С АНГЛИЙСКОГО НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Федоров М.К.
студент
Дмитриева Е.В.
к.п.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Атомная энергетика – отрасль энергетики, требующая строжайшего соблюдения всех норм в каждой из её областей, поскольку малейшая неточность может создать угрозу для жизни большого количества людей и привести к необратимым последствиям. Атомная энергетика продолжает активно развиваться как в России, так и за рубежом, происходит активный обмен информацией между странами-партнерами и внутри международных организаций. Неверное употребление специальных терминов может привести к разногласиям юридического, технического и дипломатического характера [1, С.12]. Именно поэтому точный и достоверный перевод терминологии, связанной с атомной промышленностью является одной из постоянных и важных проблем в этой сфере.

Данная работа представляет собой анализ основных трудностей перевода иностранных терминов. Приведены методы, используемые для качественного перевода английской терминологии в контексте атомной энергетики. В процессе написания статьи использовались следующие методы исследования: описание и систематизация информации, сплошная выборка примеров и переводческий анализ.

Многие слова английского языка могут иметь большое количество значений, зависящих от контекста и способа их употребления. Например, слово pellet в разных случаях может употребляться в значении “гранула”, “шарик” или “пуля”, но в контексте атомной энергетики данное слово принимает значение “топливная таблетка”. Переводчик должен иметь довольно глубокие знания в области атомной промышленности для перевода подобных терминов.

В некоторых случаях термин может не иметь прямого эквивалента в русском языке. Например, такие слова как: dissolver (диссольвер), body dose (доза при тотальном облучении тела), breeding gain (избыточный коэффициент воспроизводства ядерного топлива), radiography (радиография). Когда прямого аналога нет, переводчик стоит перед выбором: транскрибировать слово или попытаться создать русскоязычный эквивалент [2, С.94]. Существует три основных метода перевода подобных слов:

1. Транскрибирование или транслитерация – методы, при которых иноязычное слово заимствуется. Воссоздается форма этого слова в русском языке на основе звучания или написания оригинала. Примеры: skrap (скрап),

fluence (флюенс). Данный метод довольно прост в применении, но требует посвященности переводчика в тематику атомной энергетики, поскольку методы транскрибирования или транслитерации можно применить далеко не ко всем англоязычным терминам. Существуют слова, которые на первый взгляд не имеют аналогов в русском языке, но при тщательном изучении данного вопроса может оказаться, что существуют варианты перевода данного слова с помощью иных методов;

2. Калькирование – метод, при котором иноязычное слово заимствуется путем перевода его морфем или по смыслу. Примеры: antiparticle (античастица), heat exchanger (теплообменник). Данный метод также относительно прост в использовании, но только в тех случаях, когда переводимый термин имеет понятную словообразовательную структуру. Недостаток калькирования заключается в том, что данный метод в результате может исказить смысл переводимого слова или может вовсе неприменимым к некоторым терминам;

3. Семантический (описательный) перевод – метод, позволяющий максимально точно передать значение переводимого слова. Иноязычное слово или словосочетание заменяется на описательное словосочетание на русском языке, в полной мере раскрывающее значение оригинала. Примеры: heat-end (предварительный процесс обработки), monitor (контрольно-измерительное устройство).

Нередко трудности возникают при переводе английских аббревиатур. Некоторые из них имеют русский аналог: light-water-cooled, graphite-moderated reactor (LWGR) – реактор большой мощности канальный (РБМК), material unaccounted for (MUF) – количество неучтенного материала (КНМ). Но существуют и такие англоязычные аббревиатуры, которые получили широкое распространение в своем изначальном виде и не образовали аналога в русском языке: PWR (Pressurized Water Reactor) – реактор с водой под давлением, BWR (Boiling Water Reactor) – кипящий реактор. Перевод аббревиатур предполагает глубокие знания в области атомной энергетики и постоянное их совершенствование [1, С.11].

Перевод методом полного словарного соответствия – дословный перевод, наиболее полно описывающий переводимый термин, при котором слова или словосочетания переводятся на русский язык с полным сохранением структуры. Примеры: mass number (массовое число), special facility (специальная установка). Данный способ является наиболее простым в использовании, а также самым распространенным.

Переводчики, работающие в атомной промышленности, должны проходить курсы профессиональной подготовки, включающие в себя изучение основ ядерной физики, химии, инженерии и многих других дисциплин [2, С.93].

В рамках стратегии, разработанной Госкорпорацией «Росатом», для повышения качества переводов в 2018 году в АО «АТЭК» было принято решение активно развивать функции переводов. Создана база переводов объемом порядка 3 000 000 сегментов по различным направлениям: документации международных организаций, учебно-методические материалы, проектная и эксплуатационная документация [3, С.14].

Таким образом, перевод иностранной терминологии атомной промышленности требует особенной точности и достоверности. При переводе англоязычных терминов атомной промышленности на русский язык, у переводчика может возникнуть большое количество проблем, для решения которых он должен обладать не только глубокими лингвистическими знаниями, но и высоким уровнем владения профессиональным английским в области атомной энергетики, знаниями в области физики, химии, инженерии и других дисциплин. Так как научно-техническая терминология постоянно изменяется, переводчики обязаны регулярно расширять и проверять свои знания, проходить курсы дополнительной подготовки.

Список литературы

1. Алиев, А.Ш. использование профессиональной лексики на английском языке в сфере атомной энергетики / А.Ш. Алиев, Е.В. Дмитриева // Иностранный язык: традиции, опыт и инновации : Материалы II Международной научно-практической заочной конференции, Казань, 12 декабря 2024 года. – Казань: Поволжский государственный университет физической культуры, спорта и туризма, 2024. – С. 10-13.

2. Зорина О.С. Способы перевода английских терминов атомной энергетики на русский язык // Глобальный научный потенциал. – 2020. – №. 2. – С. 93-95.

3. Пегов С.В., Тененёва И.В. Лексические проблемы профессиональной межкультурной коммуникации (на примере атомно-энергетической отрасли) // Теория языка и межкультурная коммуникация. – 2017. – №. 4 (27). – С. 14-17.

ТАТАР ТЕЛЕН ДӘҮЛӘТ ТЕЛЕ БУЛАРАК УКЫТУДА КЫЗЫКСЫНДЫРУ ЧАРАЛАРЫ

Хайруллина Л.А.
татар теле укытучы
“1нче мәктәбе”
Чистополь, Татарстан, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, информатизация белем бирү процессына сизелерлек йогынты ясый. Гадәти укыту технологияләре иҗади эзләнүгә тулысынча ачылырга бирми, ә хәзер илгә киләчәген алдан күргән, планлаштыра алган, тормышка ашыру юлларын ачык төсмерләгән шәхес кирәк. Укып алган диплом гына тормышта үз урыныңны табуга гарантия була алмый. Мәктәп бусагасын атлап чыгучы җаваплылык хисе, дисциплина, белем күтәрүгә омтылыш, эзләнүчәнлек кебек сыйфатларга ия булырга тиешлеген бөтенебез белә. Мәктәпләрдә шундый шәхес тәрбияләүгә – укучыга юнәлдерелгән- яңа педагогик технологияләр куллану ярдәм итә.

Ул белем бирү процессын үтемлерәк итәргә, белемне кабул итү тизлеген арттырырга, зур күләмдәге материални аңлап, тирәнтен үзләштерергә ярдәм итә.

Бүген дәүләтебез тарафыннан телне укыту һәм яклау буенча законнар кабул ителгән. Ул законнарны тормышка ашыру максатыннан министрлык тарафыннан мәктәпләр өчен уку планнары эшләнгән һәм ул уку планнарында дәүләт телләрен укыту дигән өлеш бар.

Икетеллелек шартларында информацион компьютер технологияләрен куллану татар телен, аның культурасын, татар халкының тарихын өйрәнүдә зур мөмкинлекләр ача,читтән торып экскурсияләрдә булу шартлары тудыра. Бу технологияне куллану укучыларда фән белән чынлап торып кызыксыну уята. Татар телен авыр үзләштерүче укучыларның да мондый дәресләрдә активлашуы күзгә күренеп арта.

Татар теле дәресләрендә дә компьютер технологияләрен максатка туры китереп, урынлы итеп кулланырга кирәк . Бу технологияләрнең телне өйрәнгәндә куллануның берничә функциясен атарга мөмкин:

- белем бирүнең чыганагы;
- мультимедиа һәм телекоммуникацияләр кулланып күрсәтмәлелекнең сыйфатын яңа биеклеккә күтәрү;
- тренажер;
- диагностика һәм тикшерү чарасы;
- текст редакторы буларак.

Информацион технологияләргә нигезләнеп, укучының дәрес материалын ни дәрәҗәдә үзләштерүен дә тестлар ярдәмендә тиз генә тикшереп була. Һәр укучы җавабының дөреслеген, түгеллеген белешмәгә куелган гиперссылка аркылы тикшерә ала, шулай ук ул класстан тыш чараларны үткәрүне дә кызыклы, нәтиҗәле итә.

Моннан берничә еллар элек уку – укыту процессында укытучының төп эш коралы булып такта белән акбур торса,хәзер инде хәл бөтенләй башкача.

Мин дәресләрдә укучыларны кызыксындыру, дәресне мавыктыргыч итеп үткәрү өчен компьютер куллануны бик отышлы дип саныйм.

Компьютер сыйныф тактасын да, тарату материалын да, дәреслекләрне дә алыштыра ала. Аны куллану дәреснең нәтиҗәлелеген арттыруга ярдәм итә. Һәр укучының белем үзләштерүгә сәләте төрлечә була. Кайбер укучыларның ишетеп истә калдыру дәрәҗәсе өстенлек алса, күпчелек укучыларда күреп истә калдыруы өстен чыга. Менә шушы вакытта компьютер ярдәмгә килә. Чөнки мониторда барлык биремнәр матур, эстетик яктан камил эшләнә. Презентацион программаларны төзегәндә, мин аның эченә бик күп материал: төрле схемалар, рәсемнәр, фотосурәтләр кертәм.

Мин татар теле дәресен үткәргәндә бик еш интерактив тактага мөрәҗәгать итәм, чөнки интерактив такта куллану дәресләрне тагы да мавыктыргыч, нәтиҗәле итәргә ярдәм итә. Интерактив такта белән эшләгәндә мин һәрвакыт укучыларның игътибар үзәгендә, сыйныф белән элемтәдә торам.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә татар телен икеетеллелек шартларында укытуның төрле яңа ресурыслары бирелә. Төрле темага күрсәтмә материаллар һәм укыту ресурсларын бик күп табарга һәм аларны кабат-кабат файдаланырга мөмкин. Бу алым укучыларның белем сыйфатын үстерергә ярдәм итә. Укучылар интерактив тактага бик тиз күнегәләр. Зур экран бергәләп эшләргә мөмкинлек бирә. Сыйныфта интерактив тактаның барлыкка килүе хәтта иң проблемалы укучыларга да укуга карата карашларын үзгәртергә этәргеч ясый. Соңгы парта артында утырган бала кинәт активлаша һәм иҗади фикер йөртә башлый.

Шулай итеп интерактив такта укучыларда эшләү активлыгын гына арттырып калмый, әяңа материалны һәр укучыга җиңел, аңлаешлы итеп җиткерергә дә ярдәм итә.

Шулай ук дәресләрдә Интернет ресурсларны куллану гаять зур мөмкинлекләр бирә. Интернет челтәре укучыга һәм укытучыга кирәкле мәгълүматны җир шарының төрле ноктасыннан эзләп табу шартларын тудыра.

Татар теле дәресендә Интернет ярдәмендә уку, язу күнекмәләрен булдыру һәм үстерү, кирәкле материал табу, укучыларның сүзлек запасын баету, татар телен өйрәнүгә мотив формалаштыру кебекдидактик бурычларны үтәргә мөмкин.

Укучылар Интернет челтәрендә үткәрелә торган тестларда, викториналарда, конкурсларда, олимпиадаларда катнаша, яшьтәшләре белән аралаша алалар.

Коммуникатив ситуация куеп без, укучыдан дәресләрдә актив катнашу сорыйбыз. Бу тормышчан вакыйга булып, аның эчтәлеге түбәндәгедән гыйбарәт була ала:

- Проблемаларны актуальләштерү
- Кичереш һәм фикерләү шартлары
- Карарлар кабул итү,альтернатив нигездә үз гамәлләрен сайлау, өстәмә материал эзләү, аларны анализлау.

Коммуникатив технологияләр кулланып үткәрелгән дәресләр укучыларга телне аралашу чарасы, дөньяны һәм үзен танып белү, мәдәниятҗә өйрәнү, иҗади һәм актив, дөрес итеп аралашырга мөмкинлек бирә.

Татар теле һәм әдәбият бер-берсен тулыландырып тора. Шуңа күрә тел дәресләрендә матур әдәбиятны, халык авыз иҗатын киң кулланам. Мин үзем, татар теле дәресләрен үткәргәндә, әдәбият дәресләрендә укылган әсәрләргә тукталам. Кайбер вакытта татар теле һәм әдәбият дәресләрен берләштереп укыту да нәтиҗәле була. Бу төрдәге дәресләр укучыларның игътибарлылыгын, иҗадилыгын, фикерләү сәләтләрен үстерергә ярдәм итә. Яңача укыту технологиясенең нигезендә нәкъ шул – укучы һәм укытучы арасында яңача мөнәсәбәт тора. Укытучы укучыны үзе белән тигез шәхес итеп карарга тиеш. Дәрес балага авырлык китермәскә, киресенчә шатлык – бәхет алып килергә, дәрестән бала ниндидер ләззәт, канәгатьләнү хисе алып чыгарга тиеш. Моны бары тик яңача фикерләүгә омтылган укытучы гына булдыра ала. Ул укучысын үз фикере, бәясе, үзенә генә хас тормыш тәҗрибәсе булган, иҗади сәләткә ия шәхес итеп кабул итә ала.

Һәр укучының белем үзләштерүгә сәләте төрлечә була. Кайбер укучыларның ишетеп истә калдыру дәрәҗәсе өстенлек алса, күпчелек укучыларда күреп истә калдыруы өстенлек алган була. Менә шушы вакытта нәкъ компьютер ярдәмгә килә. Чөнки мониторда барлык биремнәр матур, эстетик яктан камил эшләнә. Презентацион программаларны төзегәндә, укытучы аның эченә бик күп материал: төрле схемалар, рәсемнәр, фотосурәтләр кертә.

Бүгенгесе көндә татар әдәбиятын проектлар методы кулланып укыту белем бирү процессының нәтиҗәлелеген арттыра, укучыларны киләчәк тормышка әзерли, укыту нәтиҗәләре өчен җаваплылыкны арттыра, белем алуга кызыксыну уята. Шулай ук бу метод укучыларны компьютер белән эшли белергә, текст процессоры ярдәмендә төрле документлар, график программалар, электрон таблицалар ярдәмендә төрле гамәлләр иллюстрацияләр әзерләргә, гади программалар төзергә, электрон почта белән эшләргә, Интернеттан файдаланырга өйрәтә.

Сөйләм теле үстерү дәресләрендә куллану өчен презентацион программалар бик кулай. Power Paint программасында төрле эффектлар кулланып, укыган әсәргә иллюстрацияләр эшләргә, принтер аша чыгырып, һәр укучыга бирергә була. Укучылар зур кызыксыну белән Х. Туфан, М. Җәлил, Г. Тукай, Р. Харис, Р. Фәйзуллин, Н. Гыйматдинова, С. Хәким иҗатлары буенча презентацияләр төзиләр.

Тикшерү нәтиҗәләре. Шулай итеп, әдәбият дәресләрендә заман технологияләрен файдалануның өстенлекле яклары бик күп: зур күләмдә мәгълүмат алырга, укучының шәхси сыйфатларын ачыкларга мөмкинлек бар; контроль һәм үзконтроль дәрәҗәсе югары. Димәк, заман технологияләрен куллану – балаларны кызыксындыру, аларда мөстәкыйльлек тәрбияләүнең, белем алуга теләк булдыруың бер юлы.
Яңа технологияләр ярдәмендә әдәбиятны өйрәнү укучыны тагын да активлаштыра, мөстәкыйльлек тәрбияли. Заман технолог ияләрен куллану фәнне югары дәрәҗәдә үзләштерергә, максатка омтылучанлык, информацион технологияләр дөньясындагы яңалыклар белән кызыксыну теләге уята.

Белем бирү эшчәнлегемдә проблемалы укыту технологиясен еш кулланам. Укучылар белән берлектә проблемалы ситуациянең хәл итү юлларын

эзләү процессы, укучыларның иҗади эшчәнлеген арттыра. Проблема тудыруның түбәндәге алымнарын кулланам:

- текст яки диалог төзегәндә, ситуацияне конкретлаштыру;
- дөресләү, нигезләү максатыннан чыгып, сораулар кую;
- проблемалы максат, бурычлар кую, тел күренешләрен чагыштыру, проблемалы биремнәр билгеләү.

Барлык технологияләрнең нигезен коммуникатив технология тәшкил итә, чөнки кайсы гына технологияне куллансак та, аралашу мохите булдырмыйча, без аларны гамәлгә ашыра алмыйбыз.

Рус телле балаларның татар телен үзләштергәндә, беренче планга сөйләм эшчәнлегенең барлык төрләрен дә бер-бер артлы формалаштыру һәм үстерү чыга. Димәк, рус телле балаларны, беренчедән, татар телен аңларга өйрәтергә, икенчедән, үзләренең фикерләрен татар теле чаралары белән белән әйтеп бирә белергә, өченчедән, башкаларның фикерләрен аңлап, язма һәм сөйләм формасында күрсәтә белергә тиешләр. Әйтеп киткән бурычларны укытуда коммуникатив принциплар кулланып кына максатка ирешеп була. Коммуникатив принцип телдән (тыңлап аңлау, сөйләү), язма (уку, язу), сөйләү формаларын бер-берсе белән тыгыз бәйли.

Телебезне өйрәнә башлауның мөһим баскычы – фонетика (авазлар системасын) үзләштерү. Һәр дәреснең оештыру өлешеннән соң фонетик күнегү үткәрелә. Дәүләт стандартының укучыларга татар теленең фонетик, лексик, грамматик нигезләре буенча гамәли белем бирү нәкъ менә шул этапта ачык күренә. Укучылар башта төшереп калдырган хәрефләрне куеп сүзләрне укыйлар, ул хәрефләрнең нинди аваз белдергәнен әйтәләр (калын, нечкә). Татар телендә сүзләр я калын гына, я нечкә генә булуларын кабат искә төшерәләр. Шул сүзләр белән җөмләләр төзиләр.

Дәреснең икенче этабында үз алдыма дәүләт белем бирү стандартының икенче пунктындагы максатын куям: балаларның телдән сөйләү күнекмәләрен үстерү; сөйләм эшчәнлегенең барлык төрләре буенча күнекмәләр формалаштыру.А.Алишның “Әни ялга киткәч” текстындагы малай турында беренче укучылар беренче затта сөйләгән булсалар, икенчеләре исә хәзерге заман хикәя фигыльне 3 затта, берлек санда әйтергә тиеш булалар. Текст буенча сораулар, диалоглар төзибез.

Яңа дәрестә укылачак текст балалар өчен таныш түгел, ләкин әзерлек эше алдагы дәрестә үткәрелгән була. Сөйләм эшчәнлеге бу этапта төрле. Татар сөйләмен тыңлап аңлау буенча укучыларда башлангыч күнекмәләр булдыру, эчтәлекне татарча яки русча сөйләтеп бирүне үземә максат итеп куям. Башта тәрҗемәсез генә текстны үзем укыйм. Аннан соң үзлектән укыйлар.

Аңлауларын тикшерү йөзеннән, тексттан кайбер җөмләләрне таптырып укытам. Найди в тексте предложения, где говорится : о сестренке, что у него не получалось, за что его похвалили. Аннан соң аралашуга бәйле репликаларыны кертү максатыннан, –мы-ме сорау кисәкчәләре һәм түгел юклык кисәкчәсен укучылар бер-берсе белән сөйләшкәндә кулланалар.Спроси у соседа по парте помогает ли он маме, как помогает?

Укучыларның иҗади активлыгын камилләштерүне күздә тотып, өйгә эшне иҗади характерда бирәм. “Ә минем әниемнең эше күпме?”- хикәя яз; рәсем яса; әниеңнән интервью ал.

Шәхесне үстерүгә юнәлтелгән технология түбәндәгеләрне күздә тота:

- укучының субъектив тәҗрибәсенә таяну;
- биремнәрне үтәгәндә укучыларның теләкләрен һәм мөмкинлекләрен исәпкә алу;
- мөстәкыйльлек, активлык өчен шартлар тудыру.

6 сыйныфта (Р.З.Хәйдәрова дәреслеге) “Көндәлек нигә елый?” хикәясен укыгач укучылар субъектив тәҗрибәләренә таянып үз фикерләрен әйтәләр, тәкъдим иткән фикерләрен анализлыйлар. Алар көндәлекләрен бер-берсенә бирә.”Ә минем көндәлегем елыймы, көләме?”- соравына җавап көтә.Укучылар үзара аңлаша, бер-берсенә ихтирамлы мөнәсәбәт булдыра. Сорауга җавап биргәндә , сукырларча буйсыну юкка чыга.Димәк, шәхесне үстерүгә юнәлтелгән технология дифференциаль якын килү алымы белән дә тыгыз бәйләнештә тора.

Йомгаклау. Укучылар – безнең киләчәгебез. Аларны бүгенге базар мөнәсәбәтләре шартларында көндәшлеккә сәләтле, олы максатларга ирешү юлында информацион технологияләрдән оста файдалана белүче иҗади шәхес итеп тәрбияләү – безнең төп бурычыбыз.

Әдәбият исемлеге

1. Сафиуллина Ф.С. Татар теленә өйрәтүнең фәнни-методик нигезләре. – ТР “Хәтер” нәшрияты, 2001 ел.
2. Хуҗиәхмәтов Ә.Н. Педагогик технологияләр:уку ярдәмлеге. – Мәгариф, 2008 – 366
3. Хуҗиәхҗәтов Ә.Н. Тәрбия – мәңгелек фәлсәфә. Казан. Мәгариф. 2001.
4. Интернет сайтлар. Электрон ресурслар.

МАТЕМАТИКА ФӘНЕННӘН УКУЧЫЛАРНЫ ФӘННИ-ТИКШЕРЕНҮ ЭШЕНӘ ӨЙРӘТҮ

Хамидуллина Р.М.
математика укытучы
“Иске Рәҗәп урта гомуми
белем бирү мәктәбенең”
Иске-Рязап, Татарстан, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, укучыларны фән дөньясына алып керү, кызыксындыру, аларны тикшеренү эшләренә җәлеп итү – заман таләбе. Математик белем бирү юнәлешендә генә эшләмәгән, гомуми мәктәп укучылары өчен бу аеруча мөһим. Ник дигәндә, математика фәне белән кызыксынучы балаларны арадан сайлап ала , аларны күрә белү дә әһәмиятле.

Ә укучыларны эзләнү-тикшеренү белән шөгыльләндерә алу бик зур мөмкинлекләр ача. Укучыларның математик билгеләр белән эшләү сәләтен үстерергә ярдәм итә.

Математикадан фәнни эш белән кызыксындыру аеруча нәтиҗәле. Фәнни-эзләнү эшчәнлеге барышында алынган күнекмәләр укучыга башка фән нигезләрен үзләштерергә, бердәм дәүләт имтиханнарына, олимпиадаларга әзерләнгәндә зур ярдәм булачак.

Соңгы елларда республикада төрле дәрәҗәдәге күптөрле фәнни-гамәли конференцияләр, бәйгеләр еш үткәрелә. Сайлап алынган тема буенча бай мәгълүмат туплаган, тикшеренүләр үткәреп, нәтиҗәләр ясаган баланы андый бәйгедә катнаштыра алу бик уңай күренеш. Укучы үзе өйрәнгән проблеманың никадәр актуаль булуын дәлилли, үз фикерен белдерергә өйрәнә, публика алдында чыгыш ясый белү күнекмәләре дә камилләштерелә, иҗади сәләте үстерелә. Ә баланың табигать тарафыннан бирелгән сәләтен үстереп, аны иҗади шәхес буларак тәрбияләү безнең мөһим бурычыбыз булып тора.

Балаларның акыл үсеше, фикерләү дәрәҗәсе, психик һәм рухи дөньясы төрле-төрле, шуңа күрә һәр балага шәхси якын килеп эшләгәндә генә, аның үзенә генә хас булган үсеш дәрәҗәсе үзенчәлекләрен, табигый мөмкинлекләрен билгеләргә һәм сәләтен ачарга мөмкин.

Мәктәптә эшләү дәверендә мин шуңа инандым: һәр сыйныфта да сәләтле, кызыксынучан балалар була, бары тик аларны вакытында барлап, сәләтләрен тиешле юнәлештә үстерүне оештыра белергә генә кирәк.

Бигрәк тә зур сыйныф укучыларына кирәк мондый ярдәм.

Шушы максатны күздә тотып, мин 9 нчы сыйныфта укучы балаларны фәнни-тикшеренү эшенә тартырга уйладым.

Бу эшкә үзе теләк белдергән һәм татар әдәбияты белән кызыксынган, китап укырга яраткан балаларны гына тупладым. Шул рәвешле без бу эш белән шөгыльләнә башладык.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә фәнни оешма зур сыйныф укучыларын математикадан фән эшенә тарту, аларда бу эшкә карата кызыксыну, җаваплылык хисе тәрбияләү, иҗади сәләтләрен үстерү һәм фәнни-тикшеренү

эшенең төрле этапларында башкарыла торган эшләр белән таныштыру, реферат язарга өйрәтү турында сүз бара.

Укучылар, мәктәпне бетереп, югары уку йортларында укый башлагач, фәнни хезмәтләр – докладлар, курс эшләре, төрле проектлар, рефератлар яза башлыйлар. Бу өлкәдә аларга күп төрле чыганаклар белән эш итәргә туры киләчәк, ә мәктәптә укыганда ук бу эшкә өйрәтелгән укучы чыганакларны ничек эзләп табасын, алардан иң кирәкле мәгълүматларны ничек туплыйсын, аннан соң гомумиләштереп, нәтиҗәләрне ни рәвешле ясыйсын белә һәм, әлбәттә, аңа күпкә җиңелрәк булачак. Бу эшнең актуальлеге нәкъ менә шуннан гыйбәрәт.

Шулардан чыгып, фәнни оешма төп бурычларны билгели:

– фәнни хезмәтнең темасын сайлау, максат-бурычларын билгеләү;

– чыганаклар белән эшләү тәртибен аңлату;

– фәнни хезмәтнең кереш, төп һәм йомгаклау өлешләрен язарга өйрәтү;

– аны бәяләргә күнектерү: бәяләмәне кыскача гына тезислар ярдәмендә яза белү күнекмәләрен булдыру;

– фәнни хезмәткә презентация ясау һәм аны якларга өйрәтү.

Фәнни-тикшеренү эшенә керешкәнче, әзерлек эшләре алып барыла, аннан соң, фәнни-тикшеренү эшчәнлеге башлана.

Шундый бер эшемнең планын тәкъдим итәм.

Иң элек мин фәнни-тикшеренү эшен башкару юлларын, кайбер кыен якларын (мәсәлән, чыганакларны эзләп табу, туплау, системага салу), үз фикереңне ачык итеп аңлата белү һәм башка кешеләрнең (галимнәрнең) фикерен үзеңнеке итеп тәкъдим итүнең фән этикасы нормаларына каршы килүе турында төшендерәм.

Алга таба темалар тәкъдим ителә. Һәр теманың чыганаклар белән эшләү мөмкинлекләре, актуальлеге белән танышканнан соң, укучылар үзләренә ошаган теманы сайлап алалар.

Бу эшләрне йомгаклаганнан соң, укучыларны картотека, журнал төпләнмәләре белән эшләргә өйрәтәм. Теманы ачу өчен кирәк булган материалларны табабыз.

Аннан фәнни эшнең планы төзелә һәм материаллар белән танышу башлана.

Алга таба фәнни хезмәтнең кереш өлеше языла: актуальлек, төп максатлар, бурычлар билгеләнә; бу өлкәдә эшләгән галимнәр, аларның хезмәтләре күрсәтелә.

Шуннан соң картотека буенча табылган фәнни хезмәтләрне укып анализлау эше башкарыла. Укучылар тиешле урыннарны билгеләп баралар, аларның кайберләрен язып та алалар (болары аерым фикерләрне раслау һәм конкретлаштыру өчен кирәк булачак), нәтиҗәләр чыгаралар.

Һәр хезмәт шул рәвешле анализлана. Әлбәттә, моңа шактый вакыт кирәк була. Моннан соң һәр көн диярлек укучылар белән эш алып барыла, чөнки бу – озак, дәвамлы эш. Һәр укытучы аны үзе теләгәнчә билгели ала.

Тикшерү нәтиҗәләре. Шулай итеп, укылган фәнни хезмәтләр, үзебездә булган материаллар буенча эш башлана: һәр укучыга аерым биремнәр буенча

конкрет эшләр бирелә. Эш төрле юнәлештә бара, шуңа күрә укучылар белән очрашып, тиешле фикерләремне җиткерә барам

Укучылардан эшләгән эшләрен яза баруларын таләп итәм. Һәр атна саен мин биремнәрне тикшереп, киңәшләр бирәм, кайбер урыннарга төзәтмәләр кертергә дә кирәк була.

Математикадан фәнни хезмәт язган чорда бәхәсле мәсьәләләрне дә чишәргә туры килә. Теге яки бу фикер буенча каршылыклар да килеп чыккалый. Мондый ситуацияләр эшне тагын да кызыклырак итәләр. Укытучы фәнни хезмәтнең җитәкчесе буларак, даими рәвештә укучылар белән элемтәдә торырга һәм ярдәм итәргә тиеш.

Төп эшләр башкарылганнан соң, укучылар тупланган материалларны берләштереп, компьютерда җыялар. Шуннан соң да кат-кат тикшереп, аның бизәлешен (титул битенең язылышы, кулланылган әдәбият исемлеге һ.б.) җентекләп караганнан соң гына, эшне төгәлләнгән дип санап була.

Фәнни хезмәтне яклау, кайчакта, аны язуга караганда да кыенрак, диләр кайбер укучылар. Монда беркадәр дөреслек тә бар, әмма укытучы ярдәме белән алар бу эшне дә җиңел башкаралар. Әзер хезмәтнең кереш, төп һәм йомгаклау өлешләреннән төп фикерләрне кыска гына итеп язып алырга туры киләчәк, моны абзацларга бүлеп эшләгәндә тагын да җиңелрәк булачак икәнлеген аңлатам.

Йомгаклау. Гомумән, математикадан фәнни хезмәт язарга алынган укучы белән эшләгәндә укытучыдан төгәллек, осталык һәм, әлбәттә, эрудиция таләп ителә. Беркайчан да аның эшенә битарафлык күрсәтергә ярамый. Теманы кулына тоттырып, мә, яз, диеп кенә укучыны фәнни эш эшләргә өйрәтеп булмый. Укучыга вакытында ярдәм итеп, аны эшкә өйрәтсәк кенә, без фәнгә тартылган зыялы шәхес үстерүгә өлеш кертә алачакбыз.

Әдәбият исемлеге

1. Развитие исследовательской деятельности учащихся. Методический сборник. – М.: Народное образование, 2001. – 272 с.

2. Савина Н.Н. Организация исследовательской деятельности школьников. Программа курсов повышения квалификации учителей. – Елабуга: Изд-во ЕГПУ, 2008. – 38 с.

3. Лавриненко Т.А. Задания развивающего характера по математике. – Саратов: Лицей, 2002. – 247с

МЕТОДЫ И ПРИЁМЫ РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ (ЧИТАТЕЛЬСКОЙ) ГРАМОТНОСТИ КАК ДОСТИЖЕНИЕ МЕТОПРЕДМЕТНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ ОБУЩАЮЩИХСЯ НА УРОКАХ ТАТАРСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Хисамова Р.Р.
учитель татарского языка и литературы
Абзалилова Э.Ф.
учитель английского языка
МБОУ «Лицей-интернат»
Буинск, Татарстан, Россия

Актуальность. В наш информационный век проблема чтения становится государственной. Исследования, проведенные в разных странах, показывают, что читатели значительно превосходят «нечитателей» в своем интеллектуальном развитии. Россия теряет статус самой читающей страны, в настоящее время наблюдается кризис российской культуры и литературы. Большинство людей пользуются книгами, нужными только для работы или учёбы. Находясь в круговороте мультимедийных информационных источников, которые не требуют серьезных раздумий, напряжений чувств, современные школьники вряд ли назовут чтение художественной литературы одним из любимых развлечений. Современному российскому обществу нужны эффективные граждане, которые могут максимально реализовать свои потенциальные возможности в трудовой и профессиональной деятельности, и тем самым принести пользу обществу, способсвовать развитию страны. Этим объясняется актуальность проблемы развития функциональной грамотности среди школьников.

Методы исследования. В данной работе были использованы методы функциональной грамотности. При помощи этих методов был проанализирован образование новых слов, включая заимствование, а также создание сложных и составных терминов на уроках татарского и английского языка. Функциональная грамотность сегодня – это базовое образование личности. Что же такое функциональная грамотность? Функциональная грамотность – уровень образованности, который характеризуется способностью решать стандартные жизненные задачи в различных сферах жизнедеятельности на основе преимущественно прикладных знаний. По определению А.А. Леонтьева, «Функционально грамотный человек -это человек, который способен использовать все постоянно приобретаемые в течение жизни знания, умения и навыки для решения максимально широкого диапазона жизненных задач в различных сферах человеческой деятельности, общения и социальных отношений».

Если мы говорим о формировании функциональной грамотности на уроках, то здесь важно понимать, что на уроках используем практико-ориентированные задания, используем определенные педагогические, методические приемы для того, чтобы сформировать умения школьников

применять эти знания, для решения каких-то проблем, даже самого простого плана. Но, чтобы сформулировать функциональную грамотность в системе, одних уроков для этого конечно мало.

Для успешного формирования функциональной грамотности школьников, достижения ключевых и предметных компетенций на уроках необходимо соблюдать следующие условия:

- обучение должно носить деятельностный характер;
- учащиеся должны стать активными участниками изучения нового материала;
- в урочной деятельности использовать продуктивные формы групповой работы.

Необходимо применять такие образовательные технологии, как:

- проблемно-диалогическая технология освоения новых знаний, позволяющая формировать организационные, интеллектуальные и другие умения, в том числе умение самостоятельно осуществлять деятельность учения;
- технология формирования типа правильной читательской деятельности, создающая условия для развития важнейших коммуникативных умений;
- технология проектной деятельности, обеспечивающая условия для формирования всех видов УУД;
- информационные и коммуникационные технологии, использование которых позволяет формировать основу таких важнейших интеллектуальных умений, как сравнение и обобщение, анализ и синтез;

Результаты исследования. Развитие функциональной грамотности требует от каждого учителя овладения методикой преподавания своего предмета, понимания, что законы татарского языка учащиеся воспринимают через призму законов русского языка, а это является причиной многих орфографических, пунктуационных и стилевых ошибок. Атак же у английского языка свои принципы. При организации работы в группах использовать можно одни и те же технологий. Использование различных методов и приёмов развития функциональной грамотности в процессе обучения способствует повышению интереса к языку, созданию необходимого эмоционального настроя на уроке, вовлечению учащихся в активную творческую деятельность, формированию интеллектуально развитой личности, развитию умения самостоятельно решать возникающие в реальной жизни проблемы. Во время проведения уроков татарского языка и литературы или английского языка к числу эффективных технологий можно отнести технологии работы в группах (пары, группы сменного состава и т.д.). Технология обучения в группах позволяет создавать на уроке определенные речевые ситуации, привлекать к организации работы в группе учащихся, которые хорошо владеют татарским языком, что способствует формированию коммуникативной компетенции школьников. Для уроков татарского языка и литературы и английского языка можно использовать проектные уроки, уроки-дебаты, дискуссии, деловые игры и т.д. Метод проектов позволяет развить функциональную грамотность:

- навыки аналитического мышления в процессе анализа информации, отбора необходимых материалов;

- ассоциативное мышление в процессе установления ассоциаций нового учебного материала с ранее изученным;

- логическое мышление, умение выстраивать логику доказательств, внутреннюю логику решаемой проблемы;

- умение рассматривать проблему в целостности связей и характеристик, опираться на ранее изученный материал.

Дискуссия в форме дебатов может быть эффективной в том случае, если обсуждается сложная или противоречивая проблема, мнения участников чётко определены и резко отличаются друг от друга. Цель дискуссии – научить учащихся спокойно, корректно высказывать мнения на лингвистическую тему, приводить аргументы с целью развития функциональной грамотности.

Расскажу о некоторых приёмах и методах, которые применяю на уроках в 5-11 классах для формирования функциональной грамотности учащихся.

Предлагаю обратиться к технологии развития критического мышления через чтение и письмо. Эта технология как нельзя лучше соответствует нашим целям.

Технология критического мышления позволяет решать следующие задачи:

- образовательной мотивации: повышения интереса к процессу обучения и активного восприятия учебного материала;
- культуры письма: формирования навыков написания текстов различных жанров;
- информационной грамотности: развития способности к самостоятельной аналитической и оценочной работе с информацией любой сложности;
- социальной компетентности: формирования коммуникативных навыков и ответственности за знание.

Основная идея технологии- создать такую атмосферу чтения, при которой учащиеся совместно с учителем активно работают, сознательно размышляют, отслеживают, подтверждают, опровергают или расширяют знания.

1. Прием "Инсерт"- чтение с пометками: ученикам дается текст (текст может быть научного или публицистического стиля речи). Читая, учащиеся ставят на полях значки:

- "?" – непонятно,
- "+"- согласен
- "-"-вызывает сомнение,
- "!" – это главное, это удивило...

Далее идет обсуждение прочитанного, на основе чего учитель формирует дальнейшую работу, например, углубиться в "непонятное" и вызвать детей на формулирование темы урока, объяснения нового материала или акцентировать внимание на том, что "вызывает сомнение" – это готовая проблемная ситуация, которая требует обсуждения (форма урока может быть диспут, дискуссия и.т.п.), или использовать фазу "это удивило" и дальше дать ряд упражнений на нужную вам тему

2. Прием – Кластер. «Кластер» – информация, касающаяся какого-либо понятия, явления, события, описанного в тексте, систематизируется в виде кластеров (гроздьев). В центре находится ключевое понятие. Последующие ассоциации обучающиеся логически связывают с ключевым понятием. В результате получается подобие опорного конспекта по изучаемой теме. Приём кластеров («гроздья») может применяться на стадии вызова для систематизации имеющейся информации. На стадии осмысления кластер позволяет фиксировать фрагменты новой информации. На стадии рефлексии понятия группируются и между ними устанавливаются логические связи.

В итоге получается структура, которая графически отображает наши размышления, определяет информационное поле данной теме.

3. Прием – Синквейн – применяются на стадии рефлексии, помогают обобщить изученный или прочитанный материал, сделать выводы

- 1 строка – Существительное – тема синквейна (объект)
- 2 строка – 2 прилагательных описывающие признаки и свойства объекта
- 3 строка – 3 глагола – действия, совершаемые объектом
- 4 строка – Предложение – отношение автора к объекту
- 5 строка – Синоним к первой строчке – суть объекта

4. Прием – Кроссенс. Слово «кроссенс» означает «пересечение смыслов», «крестосмыслица». Основной смысл создания кроссенса – это загадка, головоломка, ребус, задание, которое предназначено для определенной аудитории. В отличие от кроссворда, где все клеточки пусты, в кроссенсе они уже заполнены картинками. Учитель заранее готовит поле с картинками, расставляя их в определенной последовательности. Задача учеников – "разгадать" кроссенс, уловить ассоциативную цепочку и составить рассказ.

5. Прием – Лимерик.Лимерик состоит из пяти строк с рифменной схемой AABBA, причём финальные части первой и последней строк обычно одинаковы. Чаще всего лимерик написан анапестом (1-я, 2-я и 5-я строки– трёхстопным, 3-я и 4-я– двухстопным), требования к рифме достаточно строги. Композиция лимерика подчиняется строгим правилам:

- в первой строке называется литературный персонаж и место его происхождения;
- во второй повествуется о том, что этот персонаж сделал, что с ним случилось или какова его особенность;
- дальнейшее изложение рассказывает о последствиях его действий или свойств.

Заключение. При использовании на уроках татарского и английского языка указанных форм и методов работы у обучающихся формируются навыки мышления и рефлексии, которые являются важными составляющими понятия «функциональная (читательская) грамотность». В заключении хочу отметить, что эффективность данной работы зависеть прежде всего от педагога, задача которого, выступая организатором учебной деятельности, стать заинтересованным и интересным соучастником этого процесса.

Таким образом, деятельность, направленная на воспитание функциональной грамотности школьников, может быть проведена в разных формах. Эти мероприятия способствуют формированию у обучающихся общих, и в то же время достаточно цельных представлений о процессах, связанных с экономикой, бизнесом, ресурсами и их разумным потреблением, формированию успешной личности каждого ученика.

Список литературы

1. Козлова, М.И. Повышение функциональной грамотности как необходимость современного образования / М.И. Козлова // Сборник статей II Международного учебно-исследовательского конкурса. – Петрозаводск, 2020. – с. 116-125.
2. Развитие критического мышления на уроке: пособие для учителей общеобразоват.учреждений / С.И. Заир-Бек, И.В. Муштавинская.-2-е изд.дораб. – М.: Просвещение, 2019.
3. Развитие функциональной грамотности обучающихся начальной школы: методическое пособие для педагогов / Под общей редакцией Л.Ю. Панариной, И.В. Сорокиной, О.А. Смагиной, Е.А. Зайцевой. – Самара: СИПКРО, 2019.
4. Г.А. Цукерман, Г.С. Ковалева, М.И. Кузнецова. Хорошо ли читают российские школьники? // Вопросы образования. № 4, 2007, с. 245.
5. https://web.telegram.org/k/#@funkgram2022

РУС МӘКТӘПЛӘРЕНДӘ ТАТАР ТЕЛЕН УКЫТУ ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЕ

Хуснуллина З.М.
ф.ф.к., татар теле укытучы
Казан мәгълүмат технологияләр
һәм элемтә техникумының
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, мәктәпләрдә башка милләт укучыларының татар телен өйрәтү сәләтен үстерү мәсьәләсе зур әһәмияткә ия. Ә моның өчен тиешле шартлар булдыру- укытучының мөһим бурычы.Бүгенге җиһан катлаулы, тиз үзгәрүчән. Шуның белән бәйле рәвештә мәгарифнең дә яңа шартларда яшәргә сәләтле кеше тәрбияләүдәге җаваплылыгы арта бара. Социаль-тарихи һәм мәдәни процессның шундый субъекты булып һәрьяктан камил, рухи яктан үскән шәхес тора. Ул шул мохиттә яшәргә сәләтле булу белән бергә анда актив эшләү күнекмәләренә дә ия булырга тиеш. Хәзерге шартларда «мәгариф» дигән төшенчә үзе дә үзгәрә башлады. Ул элегрәк мәктәптә укыту процессы белән генә тиңләштерелсә, хәзер киңрәк мәгънә ала бара. Хәзер безнең илдә мәгариф тирәлегенә юнәлтелгән яңа мәгариф системасы урнаша бара. Бу эш педагогик фәнгә һәм укыту-тәрбия процессына сизелерлек үзгәрешләр кертә. Белем эчтәлеге яңа күнекмәләр белән баетыла, мәгълүмат белән эш итү сәләте үстерелә, белем бирү программалары индивидуальләштерүгә юнәлтелеп, фән һәм икътисад үсеше проблемалары хәл ителә. Укытучының укучылар белән шәхси юнәлешле аралашуы – педагогик процессның мөһим состав өлеше булып тора. Шәхесне рухи яктан тәрбияләүгә, кешенең әхлакый йөзен формалаштыруга зур әһәмият бирелә.

Телгә өйрәнү – ул тел турында кагыйдәләр өйрәнү генә түгел. Телгә өйрәтү – сөйләм эшчәнлегенең һәрбер төренә – сөйләшергә, тыңлап аңларга, укырга, язарга өйрәтүне күз алдында тотарга тиеш.

Болай укыту заманча укыту процессына куелган төп таләпләрне тормышка ашырырга мөмкинлек бирә: укытучы аралашуны оештыручы көч буларак эшли; дәрестә аралашу процессына якын торган күнегүләр файдаланыла; грамматик форма һәм аның сөйләмдәге функцияләрен өйрәтү янәшә алып барыла: проблемалы бурычлар куелып, алар хәл ителә; күмәк эш формалары кулланыла; укытучы белән укучы арасында хезмәттәшлек мөнәсәбәтләре урнаша; шәхеснең үзенчәлекләрен истә тотып эшләү аның эчке резервларын активлаштыра һәм укыту эшчәнлегенең нәтиҗәле булуын билгели [1, Б 43].

Телгә өйрәтүнең эчтәлегенә тел материалы белән эшләү кагыйдәләрен белү дә керә. Димәк, күпмедер күләмдә телдәге кагыйдәләрне белү дә кирәк. Ләкин кагыйдәләр өйрәнеп кенә телне белеп, сөйләшергә өйрәнеп булмый. Телгә өйрәнүнең төп максаты – алган белемнәр нигезендә сөйләм күнекмәләре формалаштыру.

Сөйләм күнекмәләренә ия булганда тел аңлы рәвештә кулланыла. Тиз җавап биргәндә, сөйләм тотрыклы булганда, аңлы рәвештә эшләгәндә, ситуация үзгәреп күнекмә үзгәртелә алганда, күнекмәләр формалашкан дип санала ала.

Күнекмәләр һәм алган белемне файдалану нигезендә телне белү барлыкка килә. Телне белгәндә генә, коммуникатив максатлары хәл ителә: сөйләшә, тыңлап аңлый, укый һәм яза ала торган кешене “телне белүче” дип әйтәләр.

Рус телендә сөйләшүче баланы татар теле белән кызыксындыру өчен, укытучының сүз сәнгате серләрен яхшы белүе, аның иҗади эшләү күнекмәләренә ия булуы таләп ителә. Эш барышында татар теленең матурлыгын күрә, тоя белүе, укучы алган белемнең даими рәвештә тулылана, байый баруы, әдәбиятны сүз сәнгате буларак өйрәнүе укытучының игътибар үзәгендә булырга тиеш [3, Б 67].

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә рус телле балаларга татар телен укыту вакытында бәйләнешле сөйләм үстерү чаралары киң кулланыла. Әдәбият дәресләрендә рус балаларын татар телендә бәйләнешле итеп сөйләргә, үз фикерләрен эзлекле итеп әйтеп бирергә өйрәтүне максат итеп куям. Шушы юнәлештә алып барылган эшемне билгеле бер предмет турында, тәкъдим ителгән тема буенча тәмамланган бер фикерне әйтергә өйрәтүдән башлыйм. Аның өчен, билгеле, укучыларның сүз байлыгы булырга тиеш. Шуңа күрә һәр дәрестә шушы мәсьәләгә һәм тәрҗемә эшләренә дә зур урын бирәм. Чөнки рус теленнән татар теленә дөрес итеп тәрҗемә итү бәйләнешле сөйләмнең барлык формаларына ия булуны сорый.

Гомумән, татар телен аралашу чарасы буларак өйрәткәндә, укучыларның диалогик сөйләмен табигый сөйләм дәрәҗәсенә җиткерү максатын куям. Шушы максатка ирешкән очракта гына өйрәнелгән сөйләм күнекмәләрен гамәли кулланырга мөмкин дип саныйм.

Бүгенге көндә “Үзенең дәресләрен ничек кызыклы, мавыктыргыч итеп, ничек укучыларны үз дәресең белән кзыксындыру, ничек итеп һәр укучыга уңыш ситуациясе булдыру” турында уйланмаган бер генә укытучы да юктыр. Һәм бу очраклы гына уйланулар түгел. Чөнки бүгенге укытуның төп максаты булып – иҗади фикерләүче, инициативалы, иҗтимагый тормышта актив катнашучы, белемле, ике дәүләт телендә һәм чит телләрдә дә иркен сөйләшеп аралашучы шәхес тәрбияләү.

Тикшерү нәтиҗәләре. Рус телле балаларга татар телен укытуда шәхескә якын килү технологияләрен кулланып эшләгәндә куелган максатка ирешеп була. Аның асылы – укучы шәхесенә хөрмәт белән карау, аның ирекен чикләмәү, укытуның укытучы күрсәтмәләренә сукырларча буйсынудан ераклашу. Аның урынына үзара аңлашу, ихтирамлылык мөнәсәбәте, укытучы белән укучының демократик, гуманлы, эзләнүчән һәм иҗади эш стилен булдыру; информацияне аңлы рәвештә кабул итәргә әзер булган, табигый сәләтен уңышлы файдалана белгән, төрле тормыш шартларында кулланырлык тәҗрибәгә ия шәхес тәрбияләү.

Шәхескә юнәлтелгән технологиянең төп принциплары – ул укучының уйлану һәм иҗат итү сәләтен үстерү. Иҗат эшчәнлегендә бала үзенең нәрсәгә сәләтле икәнлеген сизә, аңарда үзенә карата уңай караш тәрбияләнә. Шул

максаттан дәресләремдә төрле ситуацияләр бирү, алардан чыгу юлларын эзләү, укыган әсәрләрдә кемнең хаклы яки хаклы булмавын ачыклау, аларга киңәшләр бирү, бу мәсьәләгә үз фикерләрен белдерү кебек алымнарны еш кулланам. Укучыларга бигрәк тә татар халык мәкальләре нигезендә кечкенә ситуатив хикәяләр уйлап язу бик ошый.

Йомгаклау. Гомумән, фәннәрне укытуны камилләштерүнең чиге юк, фәкать эзләнергә, яңалыкка омтылырга, билгеләнгән максатка кыю барырга гына кирәк. Йомгак лап шуны әйтергә кирәк, әгәр укытучы дәресләрендә күрсәтмәлекне җитәрлек дәрәҗәдә кулланса, төрле уен ситуацияләре, сөйләм күнегүләре, коммуникатив һәм инновацион технологияләрне дөрес файдалана алса, ул, һичшиксез, эшендә уңышка ирешәчәк.

Әдәбият исемлеге

1. Әсәдуллин А.Ш., Юсупов Р.А. Рус телендә сөйләшүче балаларга татар телен укыту методикасы нигезләре. – Казан: Мәгариф, 1998. – 151 б.

2. Сафиуллина Ф.С. Татар теленә өйрәтүнең фәнни-методик нигезләре. – Татарстан Республикасы «Хәтер» нәшрияты, 2001. – 432 б.

3. Сафиуллина Ф.С., Фәтхуллова К.С. Татарский язык. Интенсивный курс. – Казан: Хәтер, 1999. – 231 б.

4. Харисов Ф.Ф. Татар телен чит тел буларак өйрәтүнең фәнни-методик нигезләре. – Казан: Мәгариф, 2002. – 272 б.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ЮРИДИЧЕСКИХ ДОКУМЕНТОВ: КОНТРАКТЫ, СОГЛАШЕНИЯ, ДОВЕРЕННОСТИ

Хуснутдинов Р.Р.
студент
Демидкина Д.А.
к.филол.н.
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Перевод юридических документов относится к высокорискованным видам переводческой деятельности, где каждое слово может иметь правовые последствия. Ошибки приводят не только к недопониманию, но и к финансовым потерям, отказу в регистрации документов, судебным спорам или признанию сделки недействительной. В условиях активного трансграничного взаимодействия и удалённого документооборота растёт потребность в переводах контрактов, соглашений и доверенностей, которые должны соответствовать нормам применимого права, требованиям к форме и терминологической точности, а также учитывать традиции деловой переписки и судебной практики в соответствующей юрисдикции.

Методы исследования. Использованы методы сравнительного правового и лингвистического анализа, изучение аутентичных двуязычных образцов документов, практики нотариального удостоверения и легализации, а также типовых требований к оформлению. Опора делается на нормативные документы по транслитерации, правила оформления реквизитов, источники по теории перевода и корпоративные глоссарии.

Результаты исследования. Результаты представлены в виде систематизированных рекомендаций по переводу юридических документов трёх ключевых типов – контрактов, соглашений и доверенностей – с детальной проработкой терминологии, структуры, реквизитов и процедурного сопровождения. Ниже приведены основные выводы и практические инструкции для переводчика-практика.

1. Общие принципы перевода юридических текстов. Юридический стиль характеризуется точностью, однозначностью и формально-логической связностью. Переводчик обязан: (а) сохранять структуру и нумерацию разделов/пунктов; (б) поддерживать единообразие терминов в пределах документа; (в) избегать толковательных перефраз и разговорных оборотов; (г) корректно передавать модальность («shall», «must», «may») и условные конструкции. Особое внимание уделяется разделу определений (Definitions) – каждый определённый термин должен переводиться неизменно и выделяться так же, как в оригинале. Внутренние ссылки («см. раздел 5.2») необходимо проверять после завершения перевода, чтобы исключить «битые» кросс-референсы.

2. Контракты (договоры). Критично сохранять: предмет, цену/вознаграждение, порядок расчётов, сроки, гарантии и ответственность,

условия расторжения, применимое право, подсудность/арбитраж, конфиденциальность и права ИС. Формулы обязательности («обязан(а)», «подлежит», «вправе») подбираются по функции: «shall» – «обязан(а)/подлежит», «may» – «вправе», «will» – для декларативных положений. Определения должны предшествовать употреблению; сокращения – выноситься в начало или приложение. В двуязычных договорах фиксируйте приоритет языка и соблюдайте единообразие терминов. Единицы, валюты и округления – строго по оригиналу; цифровые значения перепроверяйте.

3. Соглашения (NDA, MoU, допсоглашения). В NDA важны определения конфиденциальной информации, исключения, срок обязательств и режим возврата/уничтожения материалов. Отличайте «раскрытие», «предоставление доступа», «использование», «передачу». Меморандумы о взаимопонимании могут не создавать юридически обязывающих обязательств – мягкие формулировки должны сохраняться. В допсоглашениях корректно передавайте ссылки на изменяемые пункты, даты вступления в силу и условие о неизменности прочих положений.

4. Доверенности. Обязательны реквизиты доверителя и доверенного лица, объём полномочий, срок, место, подпись и, при необходимости, нотариальное удостоверение/апостиль. Сохраняйте перечень полномочий списком, используйте инфинитивы («подписывать», «подавать», «получать»). Транслитерацию персональных данных ведите по правилам, указанным в документе; несоответствия могут привести к отказу в регистрационных действиях. Печати/штампы описывайте скобками («[печать]», «[штамп]»), переводя содержательную часть.

5. Терминология и стилистика. «Consideration» – «встречное предоставление», «severability» – «делимость соглашения», «best efforts» – «все возможные усилия» (vs «разумные усилия»). Избегайте ложных друзей переводчика («actual» – «фактический», «entity» – «организация/юридическое лицо»). Минимизируйте канцеляризмы, используйте простые конструкции без потери правового смысла.

6. Структура и кросс-ссылки. Сохраняйте многоуровневую структуру и форматирование заголовков. Кросс-ссылки проверяйте после финальной вычитки. Приложения именуйте последовательно; ссылки на них унифицируйте.

7. Двуязычные тексты и приоритет языка. Закрепляйте приоритет одной версии (часто – английской). Формулировка должна быть однозначной и размещаться в разделе «Прочие условия» или в преамбуле.

8. Имена собственные, адреса, номера. Имена – по документам; адреса – в формате страны назначения; регистрационные номера – транслитерируются, с пояснением при первом упоминании. Даты приводите в несомненном формате (например, «2025-03-15»).

9. Заверение, легализация, апостиль. Точность подтверждается подписью переводчика/штампом бюро или нотариальным удостоверением – по требованиям адресата. Для зарубежного использования может потребоваться апостиль (Гаагская конвенция 1961 г.) или консульская легализация. Формулы

нотариального удостоверения переводите полностью; реквизиты нотариуса передавайте строго по документу.

Заключение. Качество перевода юридических документов опирается на терминологическую точность, сохранение структуры и модальности, корректную передачу реквизитов и соблюдение процедур заверения и легализации. Системный подход с глоссарием и двойной вычиткой позволяет снижать правовые риски и повышать доверие к переводам в деловой практике.

Список литературы

1. Гражданский кодекс Российской Федерации. Части первая–четвёртая. – Текст: непосредственный.

2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.

3. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9:1995). Правила русской транслитерации латиницей. – Текст: нормативный.

4. Швейцер А.Д. Современная переводческая теория. – М.: Наука, 1988. – 215 с.

5. Redfern & Hunter on International Arbitration. – Oxford University Press, 2015. – 800 p.

ОСОБЕННОСТИ СТИЛИСТИКИ ТЕХНИЧЕСКИХ ИНСТРУКЦИЙ И СПЕЦИФИКА ИХ ПЕРЕВОДА

Чудакова А.М.
студент
Демидкина Д.А.
к.филол.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Технические инструкции являются важным элементом коммуникации в профессиональной среде инженеров, техников и пользователей различного оборудования. Они служат источником подробной информации о правилах эксплуатации, мерах предосторожности и особенностях обслуживания устройств. Неправильное толкование или некорректный перевод таких инструкций может привести к ошибкам в работе оборудования, финансовым потерям и даже угрозе здоровью персонала. Именно поэтому важность правильного и точного перевода технических инструкций нельзя недооценивать.

Статья посвящена исследованию специфики стилистики технических инструкций и особенностям их перевода на русский язык. Особое внимание уделяется вопросам сохранения точности и ясности изложения при передаче информации на иностранный язык. Рассматриваются характерные черты структурирования и лексического наполнения таких документов, а также факторы, влияющие на качество и адекватность их перевода.

Разберем значение слова «перевод» в том смысле, что имеется определенный результат в виде получения текста в варианте языка, отличного от оригинального. Важность верного понимания данного понятия обусловлена спецификой переводческой деятельности, где переводчик выступает посредником между различными культурами и языками. Правильно понятое определение перевода обеспечивает правильное восприятие результатов труда переводчика и облегчает оценку качества выполненных переводов.

То есть, обозначение самого переведенного текста (например, в предложениях: «Это – очень хороший перевод романа Диккенса», «Недавно вышел в свет новый перевод поэмы Байрона «Паломничество Чайльд Гарольда» на русский язык», «Он читал этого автора в переводе» и т.п.) [1, С. 192].

Перевод технических инструкций представляет собой сложную задачу, поскольку требует от специалиста владения специальным языком, глубокого знания предмета описания и способности передавать информацию точно и ясно. Основная трудность заключается в необходимости соответствовать международным стандартам, обеспечивать правильность использования терминов и сохранять единый стиль изложения материала. Нарушение любого из этих условий может повлечь серьезные последствия, вплоть до аварийных ситуаций.

В отличие от художественных произведений или публицистических текстов, технический документ отличается особой точностью формулировок,

четкостью структуры и лаконичностью изложения. Любое отклонение от установленных правил может вызвать недопонимание или затруднить выполнение предписанных действий.

Стилистика технических инструкций определяется несколькими факторами: необходимостью обеспечить однозначное понимание содержания, минимизацию вероятности ошибок при эксплуатации оборудования и соблюдение норм международного стандарта оформления подобной документации. Требования к оформлению инструкций различаются в зависимости от отрасли промышленности и типа оборудования, что усложняет работу переводчиков и авторов оригинальных текстов.

Эти требования накладывают отпечаток на структуру документа, выбор терминологии и синтаксиса предложений. Особенно важны стандартизация формата, последовательность изложения, использование единой терминологической базы и единообразие обозначений.

Методы исследования. Для изучения стилистики технических инструкций обратимся к варианту анализа текста путем выполнения определенных задач, чтобы более емко понять смысл написанного. Использование специально разработанных методик позволяет глубже проникнуть в суть текста и выявлять скрытые закономерности и особенности, которые трудно заметить при поверхностном прочтении.

К примеру:

- восстановление пропущенных элементов предложения;
- замена выделенных словоформ в предлагаемых предложениях синонимами, подобранными из анализируемого текста;
- упрощение текста до минимального количества предложений.
- перевод предложений с родного языка на русский с использованием специализированной лексики [4, С. 394].

Использование подобных техник помогает лучше разобраться в структуре и содержании текста, выявить типичные ошибки и разработать рекомендации по улучшению качества перевода.

Результаты исследования. Основные трудности при переводе технических инструкций связаны с межкультурными различиями в восприятии информации, особенностями национального менталитета и уровнем детализации представления сведений. Изучение конкретных случаев показывает, насколько сильно влияние культурных факторов на понимание и обработку технической информации.

Рассмотрим некоторые ключевые моменты подробнее.

Одна из главных проблем заключается в отсутствии точного соответствия между техническими терминами разных языков. Различия в структурах языков и разные подходы к формированию научной терминологии создают дополнительные препятствия для эффективного перевода. Даже опытные специалисты сталкиваются с трудностями, когда речь идет о сложных технических устройствах или инновационных технологиях.

Это особенно актуально для новых областей науки и техники, где международное сообщество ещё не выработало общепринятых стандартов

терминологии. Решением данной проблемы может стать регулярное обновление глоссариев и сотрудничество переводчиков с инженерами и специалистами соответствующих отраслей.

Для решения данной проблемы рекомендуется применять методы сопоставительного анализа и создавать глоссарии специальной лексики [3, С.4], что позволит повысить точность и согласованность перевода.

Ещё одной проблемой является необходимость точной передачи смысла исходного текста. Многозначность слов и разнообразие возможных вариантов перевода приводят к возникновению трудностей в понимании исходного материала. Многие языки отличаются способами построения высказываний, что влияет на форму подачи информации. Например, английские инструкции часто используют повелительное наклонение («turn on the switch»), тогда как русские предпочитают инфинитивные конструкции («включите выключатель») [2, С. 78,79]. Понимание этих тонкостей позволяет избежать двусмысленности и обеспечить точность перевода.

Важно учитывать эти различия при переводе, сохраняя изначальное значение и стиль оригинала. Правильный подбор лингвистических средств гарантирует, что переведенный текст будет легко восприниматься целевым аудиторией и не приведет к путанице или неправильному применению.

Таблицы и рисунки представляют особый интерес при переводе. Хотя сами визуализации обычно имеют универсальный характер, важно правильно интерпретировать надписи и подписи, чтобы исключить любые сомнения относительно значения символов и показателей. Локализация иллюстраций включает адаптацию единиц измерения, перевод подписей и легенд, а также учет местных предпочтений в оформлении схем и чертежей.

Несмотря на универсальность форматов отображения данных, важно соблюдать правила локализации изображений, адаптировать единицы измерения и обозначения к требованиям принимающей культуры. Например, стилевые особенности китайских научных текстов подчеркивают важность научно обоснованных выводов и тщательного подбора терминологии [5, С.69].

Заключение (выводы). Таким образом, изучение стилистики технических инструкций и решение вопросов их качественного перевода требуют комплексного подхода, учитывающего как языковые, так и культурные аспекты взаимодействия между автором и читателями. Качество перевода оказывает непосредственное влияние на безопасность и надежность работы оборудования, а потому должно находиться под пристальным вниманием специалистов и организаций.

Профессиональному переводчику необходимо владеть методами обработки специального текста, понимать назначение каждого элемента структуры документа и иметь чёткое представление о назначении перевода. Только сочетание теоретических знаний и практических навыков способно гарантировать высокое качество перевода технических инструкций и снижение риска возникновения негативных последствий вследствие неправильного понимания.

Список литературы

1. Бархударов, Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). – Москва: Междунар. отношения, 1975. – 240 с.

2. Верещагин, Е.М. Язык и культура : Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров; Редактор Г.Г. Яроцкая, Художественный редактор Л.А. Бабаджанян, Технические редакторы В.А. Павлова, С.С. Якушкина, Корректор С.А. Никольская. – 2-е издание, переработанное и дополненное. – Москва : Русский язык, 1976. – 248 с. – EDN JYAPNN

3. Гринев, С.В. Сопоставительное терминоведение: современное состояние / С.В. Гринев // Вестник МГПУ. Серия: Филология. Теория языка. Языковое образование. – 2017. – № 1(25). – С. 68-75. – EDN YJGTJH

4. Маркарян, К.А. Особенности и средства анализа технического текста / К.А. Маркарян // Язык и культура (Новосибирск). – 2013. – № 8. – С. 77-81. – EDN REFCVZ

5. Син, Ю. Стилевые и грамматические особенности научного стиля в современном китайском языке / Ю. Син // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2014. – № 9. – С. 392-397. – EDN SQSBSD

ТАТАР ТЕЛЕНДӘ КУШМА СҮЗЛӘР ЯСАЛЫШЫ

Чукурова Л.И.
татар теле һәм әдәбияты укытучы
“124 нче мәктәбе”
Казань, Россия

Теманың актуальлеге сыйфат ясалышын өйрәнүдә кайбер мәсьәләләрнең, башлыча *сыман, төсле* бәйлекләре белән, сүзтезмәнең, кушымча алып, кушма сүзгә күчү ысулы белән сыйфат ясалышына бәйле фикер каршылыклары булу, бу төр лексик берәмлекләрнең сүзлекләрдә теркәлеше чикләнгәнлек һәм кушма сыйфатларның орфографиясе проблемалары белән билгеләндә. Сүз ясалышы бүлеге, татар тел гыйлеменең мөстәкыйль бер тармагы буларак формалашып, аерым фән итеп өйрәнелә башлаганнан соң, бу өлкәгә караган тикшеренүләр бермә- бер артты. Аеруча татар теле, гомумән төрки телләр өчен шактый катлаулы һәм каршылыклы булган кушма сүзләр (саф, кушма, тезмә, парлы) ясалышы галимнәрнең игътибар үзәгендә. Татар теле белемендә кушма сүзләр ясалышын, беренчеләрдән булып, шактый тирәнтен Г. Алпаров яктырта. В.Н. Хангилдин, Д.Г. Тумашева, Ф.М. Хисамова кебек галимнәребезнең хезмәтләрендә дә бу мәсьәләгә зур урын бирелә. Монграфик планда бу өлкә, күренекле галим- морфолог, үзенең фәнни эшчәнлеге белән татар теле сүз ясалышы бүлеген мөстәкыйль фән дәрәҗәсенә күтәргән Ф.Ә. Ганиев тарафыннан өйрәнелә.

Кушма сүзләр ясалышы күпчелек академик һәм гамәли грамматикаларда, традицион рәвештә, синтаксик ысул дип бирелә. Ф.Ә. Ганиев беренче тапкыр бу ысулга бәйле кушма сүзләр ясалышында өч юл барлыгын күрсәтә: сүзләр (нигезләр) кушылу, сүзтезмә лексикалашу, сүзтезмәнең, кушымча алып, кушма сүзгә күчүе.

Безнең эшебез татар телендә кушма (саф кушма, тезмә, парлы) сыйфатлар, аерым алып сүзтезмәнең, кушымча алып, кушма сүзгә күчү юлы белән сыйфат ясалышын тикшерүгә багышлана.

Тикшерү ысуллары. Әлеге эштә татар телендә синтаксик
(сүз кушу) ысулы белән сыйфат ясалышы тора.

Сүз ясалышы турындагы өйрәтмә озак вакытлар морфология эчендә карала килде, чөнки ул грамматиканың аерым бер бүлеге булып аерылып чыгарлык дәрәҗәдә үсмәгән иде әле. Аның мөстәкыйль тармак булып китүенә алшартлар күптән туса да, ул XX гасырның 80 елларында гына грамматиканың аерым бер бүлеге булып формалашып җитә. Хәзерге вакытта сүз ясалышы татар тел белеменең үзенә генә хас өйрәнү объекты һәм өйрәнү предметы, максат бурычлары булган мөстәкыйль тармагы булып тора.

Татар телендә”сүз ясалышы” термины ике мәгънәдә кулланыла:

1) телнең үз чаралары нигезендә яңа сүзләр ясалышы, ягъни махсус сүз ясалыш процессы;

2) яңа сүзләрнең һәм типларның ясалыш закончалыкларын һәм ясалыш ысулларын өйрәнә торган лингвистик дисциплина.

Телнең сүзлек составын баетуда төр чара буларак, барлык сүз ясалыш ысулларын бер системада һәм бай фактик материал җирлегендә җентекләп өйрәнү телнең байлыгын һәм аның үсеш мөмкинлекләрен ачыклауда сүз ясалышы фәне мөһим юнәлеш булып тора.

Күренекле галим – морфолог Ганиев Ф.Ә [1, с 26] фәнни эшчәнлеге нәтиҗәсендә татар теле сүз ясалышы татар теле гыйлеменең мөстәкыйль бер тармагы дәрәҗәсендә үсеп формалашты. Сүз ясалышы үзенең күп яклары белән тел белеменең лексикология, грамматика һәм башка тармаклар белән тыгыз бәйләнгән булуына карамастан, анда һәм грамматикага, һәм лексикологиягә хас булмаган үзенчәлекләр шактый. Сүз ясалыш процессларын грамматик күренешләргә генә кайтарып калдыру мөмкин түгел, чөнки лексик-семантик һәм фонетик ысуллар белән сүз ясалышы бөтенләй грамматикага карамыйлар.

Татар теленең сүзләре ясалу- ясалмавы ягыннан ике зур төркемгә: 1) ясалма булмаган (тамыр, тамырлашкан, алынма); 2) ясалма (татар теленә хас

булган барлык төр сүз ясалыш ысулларына нигезләнеп ясалган сүзләр) сүзләргә аерып өйрәнелә.

Структур, ягъни составы ягыннан татар сүзләре синтетик (гади),аналитик (кушма) һәм кыскартылма төрләргә бүленә [1, с 40].

Кушма сүз (композит) термины барлык төр аналитик сүзләрне атау өчен кулланыла. Шуңа бәйле кушма сүзләр үз эчендә 1) саф кушма; 2) тезмә;

3) парлы сүзләргә аерыла.

Татар теленең академик грамматикасында кушма (аналитик) сүзгә түбәндәгечә билгеләмә бирелә: икедән дә ким булмаган тулы мәгънәле мөстәкыйль морфемалардан яки берсе тулы мәгънәле, икенчесе тулы мәгънәле булмаган сүздән гыйбарәт сүзләр аналитик сүзләр дип атала, аларны икенче төрле кушма сүзләр дип тә йөртәләр [1, с 134].

Кушма сүзләр, ягъни композиторлар, татар телендә, гомумән тюркологиядә,галимнәрнең зур игътибар үзәгендә. Бу өлкәгә караган фәнни тикшеренү нәтиҗәләре булган күп сандагы хезмәтләрнең дөнья күрүенә карамастан, хәл ителеп бетмәгән проблемалар кала бирә: 1) кушма сүзгә (композитка) билгеләмә бирү; 2) кушма сүзләрне классификацияләү; 3) кушма сүзләрнең ясалу ысулларын билгеләү; 4) кушма сүзләрне диахроник (тарихи) һәм синхроник (тасвирлама) планда тикшерү; 5) кушма сүзләр орфографиясе һ.б.

Татар телендә, гомумән тюркологиядә, кушма сүзгә билгеләмә бирү мәсьәләсенә зур игътибар бирелә.

Күренекле тел белгече Гыйбад Алпаров татар телендә кушма сүзләрне тикшерүгә зур урын бирә. Үзенең “ Татар телендә кушма төрләр” дип исемләнгән мәкаләсендә галим аларга билгеләмә бирү, аларның төзелү максатларын, мәгънәви яктан нинди элементлар кушылып ясауларына, үзара – бер-серенә бәйләнү рәвешләренә карап, әйтелешләре һәм басым интонациясе ягыннан төрләргә аера.

Шунысы кызыклы, алга таба кушма сүзләр ясалышына бәйле хезмәтләрдә урын алган мондый төр сүзләргә хас барлык төр сүзләргә хас барлык төр классификацион билгеләр Г.Алпаров хезмәтенә нигезләнеп башкарыла [1,с 34].

“Башта ук шуны әйтеп китәргә кирәк:”кушма төрләр”дигән атаманы мин монда шартлы бер мәгънәдә кулланам. Мин монда кушма төрләр дип, телебездәге ике сүздән, яки берничә сүздән кушылып, янәшә тезелеп, бергә оештырылып әйтелгән күренешләрне алам. Кушма төрләр җөмлә эчендә грамматик бер бөтен булып йөриләр. Мәгънәләре ягыннан кушма төрләр эченә кергән аерым сүзләрнең берсе үзенең туры мәгънәсен бөтенләй яки кисәкчә югалтып, икенчесе ярдәмче булып килгән була. Аларның икәвеннән яңа утак бер мәгънә яки яңа бер мөнәсәбәт аңлана. Җөмлә эчендә кушма төрләр эчендәге аерым сүзләрне, гадәттә, башка тәртиптә китереп әйтергә яки аларның арасына җөмләнең башка бер кисәген кертеп әйтергә мөмкин булмый: аларның тәртибен, төен үзгәртү,бер-береннән аеру теләнгән мәгънәнең үзгәреп китүенә сәбәп була [2,с 78].

Йомгаклау. Татар телендә сүз ясалышы озак вакытлар дәвамында морфология эчендә каралып килә, ул XX гасырның 80 нче елларында гына грамматиканың аерым бер бүлеге булып формалашып җитә. Монда иң элек Г. Алпаров, В.Н. Хангилдин, Д.Г. Тумашева, Ф.Ә. Хисамова кебек күренекле тел галимнәренең бу өлкәдәге махсус тикшеренүләрен, теоретик хезмәтләрен атап үтәргә кирәк.

Структур, ягъни составы ягыннан татар сүзләре синтетик (гади), аналитик (кушма) һәм кыскартылма төрләргә бүленә.

Кушма сүз (композит) термины барлык төр аналитик сүзләрне атау өчен сүзләргә аерыла.

Татар теленең күпчелек академик һәм гамәли грамматикаларында кушма сүзләрнең синтаксик ысул белән ясалышы билгеләп үтелә. Ф.М. Хисамова традицион рәвештә синтаксик ысул дип йөртелгән бу сүз ясалыш ысулының соңгы вакытта татар телендә һәм тюркологиядә сүз кушу “словосложение” дип аталуын билгели. Ф.Ә. Ганиев үзенең кушма сүзләрне тикшерүгә багышланган монографик хезмәтендә синтаксик ысул җирлегендә өч ысул аерып чыгара : 1) сүзләрне кушу, 2) сүзтезмә лексикалашу, 3) сүзтезмәнең, кушымча алып, кушма сүзгә күчүе.

Татар теленең академик грамматикасында кушма (аналитик) сүзгә түбәндәгечә бигеләме бирелә: икедән дә ким булмаган тулы мәгънәле мөстәкыйль морфемалардан яки берсе тулы мәгънәле, икенчесе тулы мәгънәле булмаган сүздән гыйбарәт сүзләр аналитик сүзләр дип атала, аларны икенче төрле кушма сүзләр дип тә йөртәләр.

Татар телендәге кушма сүзләр ясалышы гаять җентекле татар телендә сүз ясалышы бүлеген фәнни-теоретик яктан эшкәрүгә иң зур көч куйган һәм өлеш керткән галим Ф.Ә. Ганиев тарафыннан өйрәнелә. Галим кушма сүзләрне төрле аспектларга нигезләнеп классификацияли: 1) компонентларның мәгънәви доминантлыгы ягыннан; 2) компонентларның сүз төркеме ягыннан; 3) компонентара синтаксик мөнәсәбәтләре ягыннан; 4) семантик принцип буенча (идиоматик яки идиоматик булмаган); 5) компонентларның генезисы буенча (парлы сүзләргә генә карый) һ.б.

Әдәбият исемлеге

1. Алпаров Г. Сайланма хезмәтләр (Татар грамматикасы һәм гомуми тел белеме мәсьәләләре). – Казан: Татгосиздат,1945. – 330б.

2. Вәлиуллина З.М., Зиннәтуллина К.З., Сәгыйтов М.А. Хәзерге татар әдәби теле морфологиясе / З.М. Вәлиуллина һ.б. – Казан, 1972. – 206б.

3.Ганиев Ф.Ә. Хәзерге татар әдәби телендә сүзьясалышы. Төзәт. 2 нче басма / Ф.Ә. Ганиев. – Казан: Мәгариф, 2006. – 271б.

4. Курбатов Х. Татар телендә кушма сүзләр язылышы // Татар теле һәм әдәбияты. – Казан,1959. – 123 – 131 б.

ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНЕҢ СЫЙФАТЫН КҮТӘРҮДӘ ЯҢА ТЕХНОЛОГИЯЛӘРНЕҢ РОЛЕ

Шайдуллина Ч.М.
татар теле һәм әдәбияты укытучы
“2 нче мәктәбенең”
Альметьевск, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, бүгенге җиһан катлаулы, тиз үзгәрүчән. Шуның белән бәйле рәвештә мәгарифнең дә яңа шартларда яшәргә сәләтле кеше тәрбияләүдәге җаваплылыгы арта бара.

Мәгарифне инновацион үстерү-республикабыз һәм илебез киләчәгенең нигезе. Шуңа күрә белем бирүдә инновацион юнәлешне үстерү-төп бурычларның берсе.

Яңа нәтиҗәләргә ирешү, конкурентлыкка сәләтле, социаль яктан җаваплы, инициативалы һәм компетентлы гражданнар тәрбияләү-инновацион белем бирүнең төп бурычлары шулар.

Соңгы унъеллыкта җәмгыятебездә барган үзгәрешләр белем бирү системасын да читләтеп үтмәде. Педагогик тәрбия һәм тәҗрибә заманча таләпләргә җавап бирергә тиеш.Укучыга булган мөнәсәбәт белән бергә,укытуның эчтәлеге дә үзгәрергә тиеш. Мәктәпләрдә, белем бирүнең традицион формалары белән беррәттән, укытуның сыйфатын сизелерлек дәрәҗәдә күтәрүче яңа (инновацион) технологияләр дә уңышлы файдаланыла.

Социаль-тарихи һәм мәдәни процессның шундый субъекты булып һәрьяктан камил, рухи яктан үскән шәхес тора. Ул шул мохиттә яшәргә сәләтле булу белән бергә анда актив эшләү күнекмәләренә дә ия булырга тиеш. Хәзерге шартларда «мәгариф» дигән төшенчә үзе дә үзгәрә башлады. Ул элегрәк мәктәптә укыту процессы белән генә тиңләштерелсә, хәзер киңрәк мәгънә ала бара. Моңа мәгълүмати технологияләр дә нык тәэсир итә. Бүгенге мәгълүмати технологияләргә нигезләнгән мәгарифнең нәтиҗәлелеге файдаланыла торган технологияләрнең төренә генә түгел, ә бәлки педагогик эшнең сыйфатына да бәйле. Технологик инновацияләр педагогик метод һәм алымнар эчтәлегенең баюына китерә, шуның белән бергә алар педагогика үсешенә тулаем тәэсир итә.Укыту процессында яңа педагогик технологияләрне куллану яңа метод һәм алымнарны үстерүгә укытучыларга, эш стилен үзгәртеп, яңача эшләргә, педагогик системада структур үзгәртеп коруларны гамәлгә ашырырга ярдәм итә. Бу исә педагогик процессны оештыруга һәм аның белән идарә итүгә үзенчәлекле бурычлар куя. Татар телен инновацион технологияләр белән укыту-уку процессын яңача оештыру дигән сүз. Аның мөһим мәсьәләләре булып өйрәнелә торган фәнгә кызыксыну уяту, танып-белү активлыгын үстерү, аралашу процессында үзара аңлашу һәм ярдәмләшү мохите тудыру, укучыларның иҗади сәләтләрен ачыклау һәм үстерү тора [1,Б37]

Заман уку-укыту эшчәнлегенең барлык тармагына да үзгәрешләр кертә, безгә, укытучыларга да, яңа таләпләр куя. Сыйфатлы белем бирү өчен, мәгариф өлкәсендә модернизацияләү кирәклеген аңлап, без дә дәресләребездә

инновацион технологияләр кулланып эшләргә тиеш. Тәрбияле, белемле, бар яктан булган шәхес, ягъни көндәшлеккә сәләтле укучы тәрбияләү өчен заман белән бергә атлау, укучыларны кызыксындырырлык яңа технологияләр кулланып эшләү мөһим [2,Б29]

Татар теле – халыкара мәйданда зур абруйлы телләрнең берсе. Шулай булгач, ул үзен саклаган, хөрмәт иткән халкына дәүләт теле буларак хезмәт итәрлек тулы көчкә ия. Туган телебезне камилләштерү, үстерү–дәүләт күләмендәге җитди һәм әһәмиятле бурычларның берсе. Татар теленең кулланылыш даирәсен киңәйтүнең, аны үзләштерүне тиешле дәрәҗәгә күтәрүнең төп юлы –рус мәктәпләрендә укучыларга татар теле һәм әдәбиятын сыйфатлы, нәтиҗәле итеп укыту.

Соңгы елларда безнең илебездә компьютер тормышыбызның бөтен өлкәләренә дә үтеп керде. Укытучы профессиясе дә уку эшчәнлегендә компьютер технологияләреннән файдалануны таләп итә. Информацион технологияләрнең зур тизлек белән үсүе яшь буынның белемле, иҗади фикер йөртүгә сәләтле булуын таләп итә.

Компьютер технологияләре белем бирүнең эчтәлеген, методларын, оештыру формаларын сыйфатлы итеп үзгәртә, укучыларның шәхси сәләтләрен, үзенчәлекләрен, танып белү сәләтен үстерүгә ярдәм итә.

Хәзерге вакытта дәресләрдә мультимедиа чараларын еш кулланабыз. Бу мультимедиа технологияләрен куллану яңалыклар белән кызыксыну теләге уята. Беренчедән, укучыларның белемнәре формалаштырыла, икенчедән, сөйләм һәм мультимедиа чаралары белән эшләү күнекмәләре формалаша.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә яңа технологияләрне куллануның төрле алымнары кулланыла. Мультимедия технологиясе слайд- иллюстрацияләр күрсәтергә, читтән торып экскурсия үткәрергә мөмкинлек бирә. Укучыларның татар телендәге информация белән кызыксынулары татар әдәбияты дәресләрендә компьютер куллануның бик күп мөмкинлекләрен ача.

1. Интеренет – татар әдипләренең әсәрләрен һәм танылган язучыларның сирәк басмалары белән таныша алу.

2. Компьютер ярдәмендә укыту тиз һәм нәтиҗәле итеп үткән материалны актуальләштерә ала.

3. Укучыларның белем һәм күнекмәләрен бәяләүдә ярдәм итә.

4. Әдәбият дәресләрендә иллюстрацияләр, сәнгатьле уку күнекмәләре бирү һәм шагыйрьләрнең көйгә салынган җырларын тыңларга мөмкин. Дәреснең төрле этапларында материал мультимедия аша бирелә.

Практика күрсәткәнчә, дәресләрдә компьютер куллану белем бирүдә традицион методлардан өстен булуын раслый, укучы дәресләрдә актив катнашучы була. Компьютер программалары укытуны индивидуальләштерүгә ярдәм итә, укучыларның мөстәкыйль эшләүләрен оештырырга мөмкинлек бирә [3,Б31]

Тикшерү нәтиҗәләре. Яңа технологияләр буенча эшләү укытучының дәресләрдә төрле позициядән чыгып эшләвен күз алдында тота. Ул режиссёр да, укытучы да, укучы да, билгеле бер эшнең оештыручысы да була.

Мәктәптәге традицион, бер төрле үткәрелгән дәресләр арасында, гадәти булмаган дәресләр үткәрү укучыларның хәтерендә ныграк кала.

Йомгаклау. Ялкыткыч эш төрләрен һәр дәрестә кат-кат башкаруга караганда кызыклы ачышлар булганы укучының күңеленә тәэсир итә, аң-белемен киңәйтә,иҗади эзләнүгә теләк тудыра. Шуңа да укучының белем сыйфатын күтәрүдә, иҗади сәләтләрен үстерүдә яңа технологияләрне өйрәнү һәм дәрестә куллану мөһим.

Әдәбият исемлеге

1. Балобанова А. Компьютер технологияләрен кулланып // Мәгариф – 2004. – № 6. – 96 б.
2. Газизуллина Р. Мәгълүмәти технологияләрдә файдаланып // Мәгариф. – 2007. – № 12. – 96 б.
3. Четвинарсова О. Дәресләрдә яңа педагогик технологияләрне кулланып // Мәгариф . – 2007. – № 11. – 96б.

ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ АЛГАН БЕЛЕМНӘРНЕ ГАМӘЛИ КУЛЛАНУ

Шакирова М.Г.
татар теле һәм әдәбияты укытучысы
Сафиуллина Л.Н.
татар теле һәм әдәбияты укытучысы
«186 нчы лицей»
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, җәмгыятьнең башка өлкәләреннән аермалы буларак, мәгариф эшчәнлеге киләчәккә юнәлтелгән. Ул яшәешебезнең киләчәккә үсешен тәэмин итәргә тиеш. 10-15елдан соң илебез нинди булыр? Бүгенге укучы үз урынын таба алырмы? Менә бу, беренче карашка,гади генә тоелган сорауга җавап табу, һичшиксез, мәгариф системасын модернизацияләүнең алшарты булып тора. Бу өлкәдә һәр укытучыга караган төп юнәлешләрнең берсе- белем эчтәлеген яңарту, фикерләүне үстерү аша укучыны тормышка әзерләү, һәр яктан камил булган зыялы шәхес тәрбияләү.Ә ул, үз чиратында, туган телебезне яратучы, үз халкының мәдәниятен, гореф-гадәтләрен, иң күркәм йолаларын, тарихын хөрмәт итүче булырга тиеш .

Мәктәптә баланы яшәргә, кешеләр белән аралашырга, теге я бу ситуациядә үз-үзен ничек тотарга өйрәткән предмет -әдәбият. Нәкъ менә тел һәм әдәбият тормыш-чынбарлыкны, кешеләргә очрый торган вакыйга-каршылыкны, кешенең психологиясен һәм төрле шартларда үз-үзен тотышын күрсәтә, әдәби геройларның күңел матурлыгы турында сөйләп, әйләнә-тирәдәге кешеләрнең үз җаннарында ничек итеп матурлык һәм яхшылык йөртүен аңлата. Әдәбият аша укучы башкаларга игътибарлы булырга, кеше күңелен яраламаска, җәмгытьтә үз урынын табарга өйрәнә. Әсәрләр ничек яшәргә һәм нинди булырга юл күрсәтә. Аларда кешелекнең тормыш тәҗрибәсе, рухи эзләнүләре, фикер, акыл байлыгы саклана. Мәктәптә әдәбият шушы тәҗрибәне бүгенге яшьләргә җиткерергә, аны хәзерге яшәеш белән берләштерергә, файдаланырга өйрәтергә тиеш.

Әдәбият дәресләре- эстетик төркемгә керүче предметларның берсе. Ул дөньяны,тормышны,тарихны һәм бүгенгене, кешенең үз-үзен тотышын, психологиясен аңлауга ачкыч ролен үти. Бу турыда Габдулла Тукай: “Балаларыбызның күзе гүзәл нәрсәләр күрергә,вә борыннары да хуш вә татлы исләр иснәргә иялэшсен. Кечкенәдән үк гүзәл нәрсәләр укыган балаларның күңелләре дә назик вә лэтыйф булып, анчак гүзәл вә мөкатдәс нәрсәләрне генә сөючән буладыр”,-дигән.Аныңча,киләчәкнең яңа кешесе физик яктан сәламәт, рухи яктан камил булырга, туктаусыз тырышырга тиеш.

Эстетик культура төшенчәсе үз эченә тормыштагы, сәнгатьтәге, табигатьтәге, көнкүрештәге, хезмәттәге, эш-гамәлләрдәге матурлыкка һәм ямьсезлеккә билгеле бер мөнәсәбәт булуны һәм үзеңнең хисләреӊ белән идарә итә алуны, сәнгатьнең һәм чынбарлыкның камиллеген, матурлыгын аңлауны

һәм белүне, сәнгать әсәрләрен бәяли алуны, тормышны матурлык законнарына таянып кору теләгән ала.

Әдәбият эстетик тәрбиянең төп чарасы булып тора. Ул кешедә ләззәтләнү, соклану уята, аны матурлыкка якынайта, аның рухи халәтен матурлыкны аңлау дәрәҗәсенә күтәрә. Әдәбият дәресләрендә гүзәллекне һәм ямьсезлекне, югары һәм түбән хисләрне, камиллекне һәм җитешсезлекне аера һәм аларга карата үз фикерләрен әйтә белергә өйрәтү сәнгать әсәренең асылына үтеп керергә ярдәм итә, югары әдәби зәвык тәрбияли. Бу, үз чиратында, тормышка, кешеләргә карата, хезмәт эшчәнлегендә, гомумән, һәр адымда эстетик мөнәсәбәтләр булдыруга ярдәм итәргә тиеш.

Туган ил, туган тел... Бу ике сүзне һәркем хөрмәт белән әйтә, алар – аваздаш булып ишетелә. Бу ике сүз күңелләрдә якынлык, кардәшлек хисе, туган илеңә һәм халкыңа тирән мәхәббәт тойгысы уята. Үз туган теленә, тарихына хөрмәте булмаган кешенең башка телләргә дә, үз ата-анасына, үз Ватанына, үз халкының әхлак нормаларына, халыкның мәдәниятенә һәм сәнгатенә, тарихына да хөрмәте булмый. Туган телен кадерләгән халык кына кадерле, абруйлы халык була.

Менә ни өчен дә телне, туган телне – ана телен яхшы белергә, аның бөтен нечкәлекләрен өйрәнергә һәм өйрәтергә кирәк.

Татар теле – татар халкы өчен уртак милли тел, бу телдә миллионлаган татар халкы үзара аңлаша, аралаша ала, үзенең тарихын өйрәнә, төрле фәннәрне үзләштерә, мәдәни байлыгы белән таныша, үз эшендә алардан иҗади файдалана ала.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә татар теле дәресләрендә алган белемнәрне гамәлгә ашыру юллары турында сүз бара. Ана телен яхшы белү укучыларның яңа белемнәрне үзләштерүдә, гомуми үсеш дәрәҗәләрен күтәрүдә, фикер йөртү сәләтләрен үстерүдә, киләчәктә җәмгыять тормышында актив катнашырга әзерләүдә һәм сайлап алган хезмәтләрендә уңышларга ирешүдә мөһим шарт булып тора.

Тел-җәмгыятьнең, һәрбер аерым шәхеснең берни белән дә алыштырып булмый торган рухи байлыгы.Ул халыкның акыл хәзинәсен, гореф-гадәтен, иң яхшы традицияләрен, дөньяга карашын, мәдәниятен борынгы заманнардан түкми-чәчми безнең көннәргә алып килгән.

Бүген мәктәптә ана теле укытуның төп бурычлары түбәндәгеләрдән гыйбарәт:

Үз халкына, аның әдәби теленә, тарихына һәм мәдәниятенә мәхәббәт тәрбияләү;

Тикшерү нәтиҗәләре. Ана телен, аның грамматик төзелешен үзләштергән, грамматик, стилистик һәм орфографик яктан дөрес сөйләм һәм язу күнекмәләренә ия булган, орфоэпик, орфографик һәм пунктуацион яктан тулы белемле, тел чараларыннан уңышлы файдалана белүче һәм сәнгатьле уку күнекмәләре алган кешеләр әзерләү.Бу-мәктәптә укытуны тормыш белән бәйләү дигән сүз. Укучы алган белемне гамәлдә,үзенең эшендә куллана белергә өйрәнсен.Татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә, тел материалын өйрәтү белән бергә, әдәби тел нормаларына туры китереп, укучыны сөйләргә һәм язарга,

йөгерек, сәнгатьле һәм аңлы укырга докладлар сөйләргә, чыгышлар ясарга, эш кәгазщләре язарга,гомумән,үз фикерләрен сөйләмә һәм язма рәвештә бирә белергә өйрәтү таләп ителә. Мәктәпне тәмамлагач та укучы кайда гына эшләсә дә яки укыса да, анда алган белемен файдалана алсын;

Укучыларның сүзлек хәзинәсен баету;

Үз фикерләрен ана телендә, сөйләмә һәм язма рәвештә, эзлекле, җыйнак, төгәл һәм матур итеп бирергә өйрәтү, логик фикерләү сәләтен үстерү.

“...Халыкның зур байлыгы, иң кадерле рухи хәзинәсе, һичшиксез, аның теле. Халык үзенең телен, оста бакчачы кебек, яман җилләрдән, рәхимсез салкыннар куырудан саклап, мең еллар буена үстереп килгән,өзлексез баетып, матурлап, иң тирән фикерләрен, иң нечкә хисләрен дә аңлатып бирер дәрәҗәгә китергән”,-дип язган Гомәр Бәширов. Шушы хәзинәне баету һәм алдагы буыннарга тапшыру безнең һәм без укыткан укучыларның бурычы. Шунысы хак: бер телне камил белгән кеше, бүтән телләрне дә хөрмәт итә, мөмкин булганча өйрәнә.Туган телен белмәгән, белергә теләмәгән кеше ата-бабаларыбыз истәлегенә тап төшерәдер кебек миңа. Без татар телендә сөйләшә, укый, яза, фикер йөртә белми торган бала үстерәбез икән,безнең милләтебезнең киләчәге юк дигән сүз. Сүземне халык шагыйре Равил Фәйзуллин сүзләре белән тәмамлыйсым килә:

Йомгаклау. “Күп телләрне белү яхшы шөгыль Туган телең үги калмаса. Җаның салып әйткән әнкәң сүзен Синең аша балаң аңласа. Киләчәкнең башы бүгенгедә Нинди шатлык картлык көнеңдә Оныкларың сиңа рәхмәт әйтсә, Матур итеп туган телендә.“

Әдәбият исемлеге

1. Вәлиева Ф.С., Саттаров Г.Ф. Урта мәктәп һәм гимназияләрдә татар телен укыту методикасы. - “Раннур” китап нәшрияты,2000.

2. Гәрәева Н.Г., Максимов Н.Г., Зыятдинова Ә.Ә. Тел-белемнең ачкычы. “Мәгариф” нәшрияты, 2005.

3. Заһидуллина Д.Ф. Мәктәптә татар әдәбиятын укытуметодикасы. “Мәгариф” нәшрияты,2004.

4. Ибраһимов И.М. , Заһидуллина Д.Ф. , Хәсәнова Ф.Ф., Ширмән Х.Х. , Нуриев В.В. XXI гасыр татар әдәбияты, татар әдәби теленең сакланышы һәм үсеш тенденцияләре (Татарстан Республикасы Язучылар берлегенең 75еллыгы уңаеннан үткәрелгән фәнни-гамәли конференөия материаллары). Казан, 2 ноябрь, 2009 ел.

5. Исмәгыйлова С.Г., Исмәгыйлова Ф.М. Тәрбия хәзинәләре. Чаллы “КАМАЗ” нәшрияты, 1992.

6. Сәмигуллин Г.Х., Кәримова Ф.С. Татар әдәбиятын системалы укыту: эзләнүләр һәм тәҗрибә. Яр Чаллы, 2006.

7. Трофимова С.М., Сәнгатов Г.М., Гәлләмова Р.В. Татар теле һәм әдәбияты укытучысына. “Яңалиф” нәшрият йорты.

УДК 811.111:81`373.45

МЕХАНИЗМЫ ЗАИМСТВОВАНИЯ И АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СЛОВ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ

Шигабутдинов А.А.
магистрант
Научный руководитель – к.п.н., доцент
Айтуганова Ж.И.
Казанский государственный
энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Английский язык на протяжении всей своей долгой истории, начиная с древнеанглийского периода и вплоть до наших дней, непрерывно расширял свой лексический состав, принимая заимствования из разных языков. В основе этого процесса, несомненно, лежат исторические и торговые связи между народами, культурное влияние и технологический прогресс. Современные информационные технологии и глобальная коммуникация также играют важную роль в увеличении количества заимствованных слов. Именно поэтому исследование механизмов их интеграции в систему английского языка является интересной и актуальной темой для изучения. Использование заимствованной лексики – важный аспект развития и пополнения словарного запаса любого языка. Благодаря международному статусу, а также своему широкому распространению английский язык особенно открыт для данного процесса в настоящее время. В предложенной статье анализируются пути проникновения иноязычных слов в английский язык и их последующая адаптация. Также в процессе работе мы старались учитывать воздействие культурных, общественных и языковых аспектов на данный процесс.

Данная статья опирается на комплексный методологический подход, включающий анализ лингвистических источников, посвященных заимствованиям, изучение конкретных примеров, иллюстрирующих различные этапы их ассимиляции в английском языке. Ключевыми методами являются сравнительный анализ, исторический метод и детальное описание процессов адаптации и интеграции заимствованных терминов.

На сегодняшний день существует огромное количество различных классификаций заимствованных слов. Светлана Евгеньевна Груенко в своей статье выделяет девять разделений [2], а в заключении, проанализировав и обобщив всю полученную с различных источников работ, выводит свой вариант (рисунок 1).

Когда мы говорим о самом процессе, то он включает три основных этапа: контакт (т.е., первоначальное знакомство с иностранным словом) – адаптация (т.е., изменение формы и значения слова для соответствия правилам

принимающего языка) – интеграция (т.е., полное включение слова в активный словарь). Рассмотрим каждый из них отдельно.

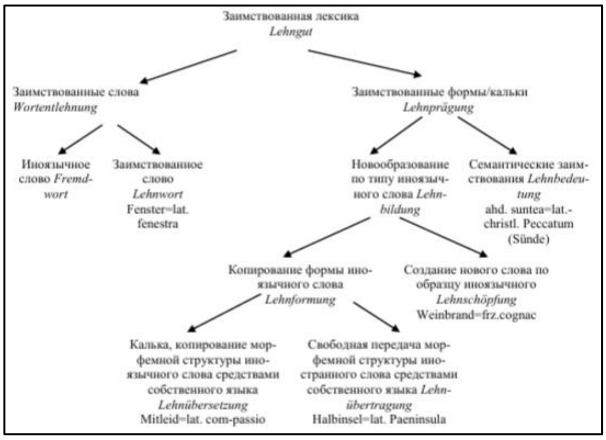

Рисунок 1 – Типы заимствований по С.Е. Груенко

Первый этап – контакт. Он может происходить различными путями: международная торговля, туризм, иммиграция, культурный обмен, а также благодаря интернету и социальной сети. Например, слово «sushi» проникло в английский язык благодаря росту популярности японской кухни в западных странах в начале XX века [3].

Второй этап – адаптация. Данный процесс предполагает фонетическое, грамматическое и семантическое переоформление слова. Например, французское слово «café» трансформировалось в английское «coffee». Первоначальное произношение [kafe] постепенно эволюционировало, приняв современное звучание [kɔfi] [1, С.74].

И, наконец, третий этап – интеграция. Здесь идет речь об активном использовании слова и в письменной, и в устной речи. Например, итальянское слово «pizza» занимает прочное место в английском языке [1, С.231].

Немаловажно отметить и факторы, влияющие на заимствование слов. Сюда входят частота контакта (чем чаще используется слово, тем быстрее оно интегрируется), необходимость (присутствует ли срочная необходимость в новом термине), структура языка (открытые языки легче воспринимают заимствования) и социальные факторы (преобладание определенных групп населения, занимающихся использованием заимствованного термина). Например, японское слово «emoji» укоренилось в английском языке благодаря постоянному использованию мобильных устройств и социальных сетей [3].

Мы выявили, что заимствование слов в английский язык происходит в три стадии: **контакт**, когда слова проникают через международные связи, торговлю, культуру и современные средства коммуникации; **адаптация**, в ходе которой слова изменяются фонетически, морфологически и семантически, чтобы соответствовать нормам английского языка; и **интеграция**, когда слово становится частью активного словарного запаса, активно употребляясь в устной и письменной речи. Также были определены факторы, влияющие на скорость и глубину заимствования: частоту взаимодействия, потребность в новом термине, особенности структуры языка и социальные аспекты. Глобализация, развитие

СМИ, технологий и интернета значительно ускоряют эти процессы в современном мире.

Сегодня в век глобализации процесс заимствования значительно ускорен. Средства массовой информации, цифровые технологии способствуют стремительному распространению новых терминов и фраз. А процесс, посредством которого английский язык принимает и адаптирует иностранные слова, является многогранным и зависит от целого ряда условий. Исследование этого процесса дает ценное представление о развитии современного английского языка и его взаимосвязях с другими языками. Таким образом, понимание механизма и стадий заимствования критически важно для осмысления эволюции английского языка и его взаимосвязей с другими языками. Изучение этих явлений позволяет глубже понять лингвистические трансформации и культурные обмены в современном обществе.

Список литературы

1. Арнольд И.В.Лексикология современного английского языка: учеб. пособие / И.В. Арнольд. – 2-е изд., перераб. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2012 – 376 с. – Текст: непосредственный.

2. Груенко С.Е. К вопросу классификации заимствованной лексики // Наука о человеке: гуманитарные исследования. – 2016. – №1 (23) [электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-klassifikatsii-zaimstvovannoy-leksiki (дата обращения: 04.10.2025). – Текст: электронный.

3. Лифт Л. 15 слов, которые пришли в английский из японского: от эмодзи до боевых искусств // Skyeng Magazine. – 2025. – [электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: https://skyeng.ru/magazine/15-slov-kotorye-prishli-v-anglijskij-iz-yaponskogo-ot-emodzi-do-boevyh-iskusstv/?ysclid=mgevhspp95361872581 (дата обращения: 06.10.2025). – Текст: электронный.

РУС ТЕЛЛЕ УКУЧЫЛАРДА ЗАМАНЧА ТЕХНОЛОГИЯЛӘР КУЛЛАНЫП ТУГАН ТЕЛДӘ АРАЛАШУ КҮНЕКМӘЛӘРЕН БУЛДЫРУ

Шигабуддинова Р.Р.
татар теле укытучысы
“83нче лицей”
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, соңгы елларда укытучыга кайсы дәреслек, методика, технология нигезендә укыту, электив курсларны үзеңә сайлап алу хокукы бирелде.Икенче яктан, җәмәгатьчелекнең аңа таләпәре артты. Хәзерге шартларда сыйфатлы белем бирү төп бурыч булып тора. Ә рус телле балалар белән эшләүче татар теле укытучыларының төп бурычы – укучыларны татарча аралашырга өйрәтү, татар теленә хөрмәт тәрбияләү, бу телнең дәүләт теле буларак әһәмияте зур булуына төшендерү.

Рус укучылары өчен татар теле – икенче тел, чит тел. Ә икенче телгә өйрәнү – катлаулы һәм үзенчәлекле эш. Шуңа күрә фәндә икенче телене өйрәнү методлары шактый күп. Телдән сөйләмнең тышкы яңгырашы ике төрле була – диалогик һәм монологик формада. Һәрбер класс өчен татар диалогик сөйләмен үстерүгә таләпләр дә ачыкланган. Мисал өчен, башлангыч сыйныф укучысы сорауларга җавап бирә һәм үзе дә сораулар куя белергә тиеш булса, югары сыйныф укучысы берничә кеше сөйләшүендә, фикер алышуда катнашырга тиеш. Диалогта бик күп ким җөмләләр, ситуатив характердагы әйтелмәләр, өндәү җөмләләр кулланыла. Әлбәттә, башлангыч сыйныф укучыларыныңдиалогы бик гади генә була, бер үк җөмләләр, сүзләр кабатлана. Диалаг төзү хыялны арттыра, аралашу сәләтен үстерә. Башлангыч сыйныфта диалогик сөйләм үрнәкләрен кулланып, укучылар укытучыны яки дусларын сәламли белергә, аларның гади генә сорауларына җавап кайтарырга, предметларны дөрес атарга, раслау һәм инкарь җавапларны төзи белергә тиешләр.

Диалог сөйләмне үстерү дүрт этаптан тора: сораулар кую һәм аларга җавап кайтару,әңгәмә, микродиалог төзү, хикәяләү ысулларын кулланып киңәйтелгән әңгәмә кору.

Башлангыч сыйныфларда укытучы балаларны куелган сорауларга тулы җөмләләр белән җавап кайтарырга өйрәтә. Бу, беренчедән, лексик-грамматик минимумны истә калдырырга ярдәм итә, икенчедән, җөмлә структурасын күзалларга этәргеч була.

Татар диалогик сөйләмен үстерү уңышлы булсын өчен, укытуның дидактик принципларын, шул исәптән гадидән катлаулыга принцибын истә тоту мөһим. Шушы принципларга таянып диалагик сөйләм телен үстерүдә заманча технологияләр дә куллансак бик тә уңышлы булыр иде. Әйтик мәсәлән, балаларга гади генә диалог төзергә бирелә, алар диалог төзегәнче үрнәкне интерактив тактада күрсәтсәк яки тыңлатсак дәрес тагын да җанлырак, тулырак булачак. Чөнки укучылар 60% информацияне күреп аңлыйлар, исләрендә кала, ә аудирования ярдәмендә укучы 30% информацияне исендә калдыра. Димәк бирелгән биремне ничек эшләргә икәнен укучы 90% үзләштерә. Шуны да

онытмаска кирәк, заманча технологияләр ярдәмендә укучыларны укуга кызыксындыру уята.

Катлаулыгы ягыннан диалогның түбәндәге төрләрен билгеләп була:

1. Берьяклы хәбәр итү:

– Ялларда мин зоопаркка бардым. Анда бик матур җәнлекләр күрдем. Аларны ашаттым.

– Бик кызык.

2. Ике яклы хәбәр итү:

– Мин авылны яратам. Авылда саф һава, яшеллек.

– Ә мин шәһәрне күберәк яратам, чөнки анда минем дусларым күп.

3. Уртак фикер алышу:

– Син нинди китаплар укырга яратасың?

– Мин җәнлекләр турында китаплар укырга яратам.

Мин дә китапханәдән җәнлекләр турында китаплар алып кайттым. Бик кызыклы, яратып укыйм.

4. Диалог – бәхәс:

– Кичә без зоопаркка бардык.

– Ничек булды?

– Миңа бик ошады.

– Ә миңа цирк күберәк ошый.

– Нигә?

Гомумән, татар телен аралашу чарасы буларак өйрәткәндә, укучыларның диалогик сөйләмен табигый сөйләм дәрәҗәсенә җиткерү максаты куела. Шушы максатка ирешкән очракта гына өйрәнелгән сөйләм күнекмәләрен гамәли куллану мөмкин. Ул тыңлап аңлау,; репликаларны дөрес кабатлау; үрнәк диалог нигезендә әңгәмә кору; мөстәкыйль әңгәмә кору. Югарыда күрсәтелгәнчә, укучыларныңдиалогик сөйләмен класстан класска тулыландыру, үзләштерелгән лексик-грамматик материал нигезендә катлауландыру укытучының төп бурычы.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә татар теле дәресендә заманча технологияләр ярдәмендә эшләү ысуллары кулланыла. Бу ысуллардан терәк схемалар, планнар тәгъдим итеп интерактив тактада күрсәтеп була. Мәсәлән, китап кибетенә яңа китап алырга килүегез турында диалог төзеп сөйләргә. Бу очракта түбәндәге терәк сүзләр язылган схема интерактив тактада укучыларга ярдәмгә килә: 1) исәнләшү; 2) сатып алучының теләге; 3) нинди жаныр; 4) бәя; 5) китапны карау; 6) түләү; 7) саубуллашу.

Шул ук дәресләрдә интерактив такта һәм компьютер ярдәмендә диалогик сөйләмне тыңлатсак, уңай нәтиҗәләргә китерәчәк. Бигрәк тә театр диалогын тыңлау файдалы.

Диалогик сөйләмне өйрәнгәндә төрле программалар, әйтик, Софт SMART Board Software, QOMO ярдәмендә интерактив тактада диалог төзеп күрсәтергә яки укучылар үзләре төзергә мөмкин. Мәсәлән: әзер җөмләләр буталып бирелә һәм балалар үзләре фикерләп, җөмләләрне күчереп, дөрес тәртиптә диалог төзиләр. Бу бик уңышлы, чөнки укучыларның логик фикерләү сәләтен үстерә

һәм укучылар өчен бик мавыктыргыч, аларны укуга кызыксынуларын арттыра. Шулай ук, төрле фотосурәтләр кулланырга мөмкин.

Башлангыч чорда диалогик сөйләмгә өйрәнеп бетеп булмый. Иң мөһиме: алар сорау бирә, җавап әйтә ала. Үрнәк буенча диалог төзи беләләр, диалогны тыңлый һәм аңлый беләләр.

Татар телендә диалог сөйләмнең беренчел күнекмәләре барлыкка килү әзер монолог сөйләмнең формалашуына китерә. Монолог сөйләмгә түбәндәгеләр хас:

– Уй-фикерләрне сөйләп аңлатуның эзлеклелеге (диалогка караганда, монологтагы җөмләләр арасында логик бәйләнеш ныгырак була.)

– Монолог сөйләм өзлексез (биредә уй-фикерләр формалашу сөйләү процессы белән бергә бара.)

– Монологик сөйләм билгеле бер сөйләм тизлегенә һәм укытуның һәр чоры өчен аерым күләмгә ия.

Монологик сөйләмгә өйрәткән вакытта, укытучы автоматлаштырылган һәм автоматлаштырылмаган күнекмәләрнең тулы комплексына ирешергә тырышырга тиеш.

Тикшерү нәтиҗәләре. Башлангыч чорда укучыларның татар телендәгемонологик сөйләменә хәбәр итү, тасвирлау, хикәяләү кебек формалар хас була. Шунлыктан, программадагы темаларны үткәннән соң, үз мәктәбең, гаиләң турында зур булмаган хәбәрләне телдән төзи белү монолог әйтелмәләренең беренче төренә керә.

Монологик сөйләмнең икенче төре – ул җанлы һәм җансыз предметларның тышкы кыяфәтен,әлеге предметларның билгеләрен һәм хәрәкәтләрен балаларга таныш булган грамматик форма һәм төзелмәләрне файдаланып тасвирлау. Мәсәлән, картинага исем бирергә, аның композицион төзелешен билгеләргә, предметларны, кешеләрне тасвирларга, хикәяләү планын төзергә. Нәкъ шушыларны заманча технологияләр ярдәмендә интерактив тактада күрсәтелсә биктщ уңышлы булыр иде.

Сюжетлы хикәяләү монологик әйтелмәләрнең өченче төре булып тора. Укучыларга, шулай ук, түбәндәге биремнәрне тәгъдим итәргә була: бирелгән темагаукытучы башын яки ахырын интерактив тактада күрсәткән яки аудирование ярдәмендәтыңлатылган хикәяне төзеп бетерү һ.б.

Хикәя төзү өчен ирекле тема сайларга, шулай ук укылган яисә тыңланган текстның эчтәлеген файдаланырга мөмкин.

Йомгаклау.Укучыларның монологик һәм диалогик сөйләмен стимуллаштыру коммуникатив белем бирүнең әһәмиятле методик алымнарның берсе булып тора. Әгәр бала аз сөйләшә яки бөтенләй сөйләшми икән, бу үз фикерен белдерү өчен аның сүз запасы аз булу аркасында, сөйләм күнекмәләре булмавын күрсәтә. Шунлыктан, баларның сөйләмен стимуллаштыру эше укытучының ныклы игътибары астында булырга тиеш. Куйган максатларга һәм уңай нәтиҗәләргә ирешер өчен укытучыга заманча технологияләр ярдәмгә килә. Татар теле һәм әдәбият дәресләрендә диалог һәм монолог сөйләм телен үстерү бик кызыклы, мавыктыргыч һәм истә калырлык итә.

Әдәбият исемлеге

1. Асадуллин А.Ш. Дидактический материал для русскоязычных учащихся. Казань, «Магариф», 2002 г.,36 стр.

2. Әсәдуллин А.Ш. Юсупов Р.А. Рус телендә сөйләшүче балаларга татар теле укыту методикасы нигезләре, Казан, «Мәгариф» нәшрияты,2006 нчы ел, 131-132 б., 135б.,143-145 битләр.

3. Хәйдарова Р.З. Рус телендәурта гомуми белем бирүче мәктәпләрдә татар теле укыту программасы: 1-4 сыйныфлар (рус телендә сөйләшүче балалар өчен) / Р.З.Хәйдзрова, Н.Г. Галиева, Ә.Г. Әхәтова. – Казан: Мәгариф, 2009 – 60 б.

ПРОБЛЕМАТИКА ПЕРЕВОДА КУЛЬТУРНЫХ РЕАЛИЙ В ПРАКТИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ТАТАРСКОГО ЯЗЫКА

Шириева Г.М.
преподаватель родного (татарского) языка
Международный центр компетенций –
Казанский техникум информационных технологий и связи
Казань, Россия

Актуальность исследования. В условиях глобализации и усиления межкультурных контактов особую значимость приобретает проблема адекватного перевода культурных реалий – лексических единиц, обозначающих предметы, явления и понятия, характерные для определённой культуры. В преподавании татарского языка эта проблема становится особенно острой: обучающиеся сталкиваются с необходимостью не просто освоить новую языковую систему, но и проникнуть в самобытный культурный контекст, отражённый в языке.

Актуальность темы обусловлена:

- необходимостью формирования у обучающихся межкультурной компетенции;
- потребностью в разработке эффективных методик передачи культурно-специфической лексики;
- возрастающей значимостью сохранения и трансляции татарской языковой культуры в многоязычном обществе.

Цель и задачи. Цель работы – выявить ключевые проблемы перевода культурных реалий при обучении татарскому языку и предложить пути их решения.

Задачи исследования:

1. Определить понятие «культурная реалия» в лингводидактическом аспекте.
2. Классифицировать основные типы татарских культурных реалий, вызывающих трудности при переводе.
3. Проанализировать типичные ошибки обучающихся при передаче культурно-маркированной лексики.
4. Разработать методические рекомендации по преодолению переводческих трудностей.

Проблема перевода культурных реалий рассматривается в трудах таких исследователей, как С. Влахов и С. Флорин (теория реалий), В. С. Виноградов (классификация реалий), Л. Т. Идиатуллина (особенности перевода русско-татарских реалий). В методике преподавания татарского языка вопросы межкультурной коммуникации освещаются в работах Л. Р. Закиевой, Ф. Ф. Харисова.

1. Понятие культурной реалии в лингводидактике

Культурная реалия – это лексическая единица, обозначающая предмет или явление, имеющее культурно-историческую значимость для определённого

этноса и не имеющее эквивалентов в других языках. В татарском языке такие единицы отражают:

- этнографические особенности (*калфак, ичиги*);
- традиционные обряды и праздники (*Сабантуй, Корбан бәйрәме*);
- национальную кухню (*чәк-чәк, бәлеш*);
- социально-исторические понятия (*мәхәллә, авыл*).

2. Типология татарских реалий и трудности их перевода

На основе классификации В. С. Виноградова выделим основные группы:

- **Бытовые реалии** (*чулпы* – накосное украшение, *сөлге* – полотенце с национальной вышивкой). Трудность: отсутствие аналогов в некоторых других языках.
- **Этнографические реалии** (*йөзек* – кольцо). Проблема: необходимость объяснения культурно-символического значения.
- **Ономастические реалии** (имена героев эпоса – *Алпамыш*, топонимы – *Кул Шариф*). Сложность: передача коннотаций и фоновых знаний.
- **Фразеологические реалии** (*«Алтын көз»* – «золотая осень» с оттенком изобилия). Риск: буквальный перевод искажает смысл.

3. Типичные ошибки обобучающихся

При переводе реалий обучающиеся допускают:

- **Калькирование** (*«чәк-чәк» → «медовый хлеб»* – теряется культурный колорит).
- **Генерализацию** (*«ичиги» → «обувь»* – утрата этнографической специфики).
- **Подмену концептов** (*«Сабантуй» → «праздник плуга»* – упрощение семантики).
- **Игнорирование коннотаций** (перевод *«мәхәллә»* как «район» без учёта общинного уклада).

4. Методические пути решения проблем

Для преодоления трудностей рекомендуется:

- **Комментированный перевод**: сопровождение реалии пояснением (например, *«чәк-чәк – традиционное татарское лакомство из обжаренного теста с мёдом»*).
- **Визуализация**: использование изображений, видеофрагментов для демонстрации предметов культуры.
- **Контекстуализация**: включение реалий в ситуативные диалоги (*«Расскажи о Сабантуе, используя слова: мәйдан, көрәш...»*).
- **Сравнительный анализ**: сопоставление татарских и русских реалий (*«Чем отличается бәлеш от пирога?»*).
- **Проектная деятельность**: создание мини-энциклопедий «Татарский быт в словах».

5. Практические примеры

- При изучении темы «Национальная одежда»:
  - демонстрация фото калфака с объяснением символики цвета;
  - задание: описать свой наряд, используя татарские реалии.
- При работе с текстом о Сабантуе:

- предтекстовые вопросы: *«Какие состязания бывают на Сабантуе?»*;
- послетекстовое упражнение: составить глоссарий реалий.

Выводы. Перевод культурных реалий в преподавании татарского языка – сложный многоаспектный процесс, требующий:

1. Учёта этнокультурной специфики лексики.
2. Комбинации переводческих стратегий (калькирование, описание, аналогия).
3. Активного использования наглядности и контекстных заданий.
4. Формирования у обучающихся метаязыковой рефлексии (осознания различий культур).

Эффективное освоение реалий не только обогащает словарный запас, но и способствует глубинному пониманию татарской культуры, что является ключевым компонентом межкультурной компетенции.

Список литературы

1. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1980.
2. Виноградов В. С. Перевод: общие и лексические вопросы. – М.: КДУ, 2006.
3. Закиева Л.Р. Учебно-методический комплекс по татарскому языку в поликультурном образовании // Теория и практика образования в современном мире. – СПб., 2012.
4. Идиатуллина Л. Т., Идиатуллин А. В. Особенности передачи русскоязычных реалий на татарский язык // Вестник ТИСБИ. – 2023. – № 4.
5. Харисов Ф.Ф. Основы методики обучения татарскому языку как неродному. – СПб.: Просвещение, 2001.

РАБОЧИЙ ЛИСТ КАК ДИДАКТИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ

Шульц С.А.
Омский государственный педагогический университет
(филиал в г. Таре)
Тара, Омская область, Россия

Актуальность. В статье рассматривается дидактический потенциал рабочего листа как средства формирования лингвистической грамотности в процессе обучения иностранному языку. Актуальность исследования обусловлена необходимостью поиска инновационных, гибких и персонализированных инструментов, отвечающих вызовам современного образования. Цель работы – теоретически обосновать и охарактеризовать рабочий лист в качестве многофункционального инструмента, способствующего не только усвоению языковых норм (орфографических, пунктуационных, грамматических), но и развитию метаязыковой компетенции и критического мышления обучающихся.

Современная парадигма иноязычного образования характеризуется смещением акцента с чисто коммуникативных целей на комплексное формирование языковой личности, обладающей высокой лингвистической грамотностью. Под лингвистической грамотностью мы понимаем не только способность безошибочно применять правила орфографии, пунктуации и грамматики, но и осознанное понимание системы языка, его функционирования в различных дискурсах, а также умение анализировать и конструировать высказывания в соответствии с коммуникативной задачей [1, с. 45].

В этом контексте перед преподавателем стоит сложная задача: найти такие дидактические средства, которые сочетали бы в себе системность традиционных методов и гибкость инновационных подходов. Одним из таких эффективных инструментов, на наш взгляд, является рабочий лист (далее РЛ). Несмотря на кажущуюся простоту и широкую распространенность, его дидактический потенциал в целенаправленном формировании лингвистической грамотности раскрыт в научной литературе недостаточно полно. Часто РЛ рассматривается как вспомогательный материал для отработки изолированных навыков, в то время как его возможности гораздо шире [3].

В современной дидактике **рабочий лист** определяется как структурированный дидактический материал, представляющий собой комплекс взаимосвязанных заданий, направленных на достижение конкретной учебной цели [2, с. 88]. В отличие от разрозненных упражнений из учебника, РЛ обладает целостностью, логической последовательностью и часто имеет проблемную или проектную основу.

Применительно к целенаправленному формированию лингвистической грамотности рабочий лист реализует комплекс ключевых дидактических функций, которые взаимодополняют и усиливают друг друга. Прежде всего, он выполняет **мотивационную функцию**, поскольку, вовлекая студента в

специально смоделированную проблемную ситуацию, стимулирует его познавательный интерес к исследованию конкретного языкового явления. Эта исследовательская активность непосредственно перерастает в **обучающую функцию**, которая заключается в обеспечении поэтапного продвижения обучающегося от рецепции (идентификации и анализа правила) к продукции – его творческому применению в собственном высказывании. Важным аспектом является **контролирующая функция**: структура рабочего листа позволяет как преподавателю, так и самому студенту осуществлять мониторинг уровня усвоения материала в режиме реального времени, своевременно выявляя и корректируя возникающие затруднения. Параллельно реализуется **развивающая функция**, поскольку систематическая работа с разноуровневыми заданиями способствует формированию не только собственно языковых, но и метаязыковых навыков, а также развивает аналитическое и критическое мышление. Наконец, нельзя недооценивать **организующую функцию** рабочего листа, который за счет четкой структуры и последовательности заданий делает учебную деятельность более прозрачной, управляемой и эффективной, способствуя росту академической автономии обучающегося [5, с. 188].

Эффективность РЛ напрямую зависит от соблюдения ряда дидактических принципов при его разработке:

1. **Принцип пошаговости и преемственности**. РЛ должен выстраивать «лестницу» заданий: от простого к сложному. Классическая трехэтапная модель может выглядеть так:
   - **Этап 1 (Рецептивно-аналитический)**: Задания на идентификацию и анализ целевого языкового явления в аутентичном тексте (например, «Найдите в тексте все случаи употребления Present Perfect и объясните их значение»).
   - **Этап 2 (Тренировочный)**: Задания на подстановку, трансформацию, исправление ошибок, направленные на первичное закрепление формы и значения.
   - **Этап 3 (Продуктивно-коммуникативный)**: Задания на создание собственного высказывания с обязательным использованием изучаемого явления (написание мини-эссе, составление диалога, участие в дискуссии).
2. **Принцип контекстуализации**. Лингвистические явления должны представляться не изолированно, а в рамках значимого коммуникативного контекста (текста, аудио- или видеоряда), что демонстрирует их реальное функционирование.
3. **Принцип проблемности**. Введение в РЛ проблемного вопроса или задачи (например, «Почему в данном предложении использован артикль *the*, а не *a*?») активизирует аналитическую деятельность студента, переводя его из пассивного исполнителя в активного исследователя языка.
4. **Принцип вариативности и дифференциации**. Целесообразно включать в РЛ задания разного уровня сложности, позволяя студенту выбирать траекторию выполнения в соответствии со своими возможностями, что способствует формированию субъектной позиции в обучении [4].

Пример фрагмента рабочего листа по теме «Сложноподчиненные предложения с условными придаточными (Conditionals)»

Тема: «The Power of If: Exploring Conditionals»

- **Задание 1 (Аналитическое).** Прочитайте текст о последствиях изменения климата. Выпишите все условные предложения. Определите их тип (Zero, First, Second, Third Conditional). *Какой тип Conditional используется для описания реальных последствий, а какой – для гипотетических ситуаций?*
  - *Комментарий: задание направлено на формирование метаязыковой компетенции через анализ и классификацию.*
- **Задание 2 (Тренировочное, дифференцированное).** Составьте 2 условных предложения разных типов, используя данные начала.
- **Задание 3 (Продуктивное).** Напишите короткое эссе-рассуждение (120-150 слов) на тему «What would I do if I were the mayor of my city?». Обязательно используйте не менее двух условных предложений второго типа (Second Conditional).

Представленная структура РЛ наглядно демонстрирует, как последовательность заданий ведет обучающегося от осознания грамматического правила к его творческому использованию в речи, что является сутью лингвистической грамотности.

Рабочий лист является высокоэффективным дидактическим инструментом формирования лингвистической грамотности, полностью соответствующим современным тенденциям в филологии и переводоведении. Его потенциал заключается в способности интегрировать различные аспекты языка (лексический, грамматический, стилистический) в единую, логически выстроенную систему заданий.

Список литературы

1. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: АРКТИ, 2003 – 192 с. – Текст: непосредственный.
2. Милованова Л.А., Анашкина Т.А. Развитие познавательной активности у четвероклассников на уроках литературного чтения посредством рабочих листов // Вестник ШГПУ. 2024. №3 (63). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-poznavatelnoy-aktivnosti-u-chetveroklassnikov-na-urokah-literaturnogo-chteniya-posredstvom-rabochih-listov (дата обращения: 26.11.2025). – Текст: электронный.
3. Трофимова Ю.А., Рубаков В.В. Worksheets в обучении английскому языку // Достижения науки и образования. 2021. №2 (74). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/worksheets-v-obuchenii-angliyskomu-yazyku (дата обращения: 26.11.2025). – Текст: электронный.
4. Яковлева Т.А. Изучение иностранного языка в тандеме // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2014. №10-2. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/izuchenie-inostrannogo-yazyka-v-tandeme (дата обращения: 26.11.2025). – Текст: электронный.
5. M. Keck, R. Groh and Z. Vosough, "A Didactic Methodology for Crafting Information Visualizations," 2020 IEEE Visualization Conference (VIS), Salt Lake City, UT, USA, 2020, pp. 186-190. – Текст: непосредственный.

ПРЕОДОЛЕНИЕ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ ПАССИВНОГО ЗАЛОГА: МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ПЕРЕВОДУ ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ ПО ЭНЕРГЕТИКЕ ДЛЯ СТУДЕНТОВ-ЛИНГВИСТОВ

Юзыкайн П.Э.
магистрант
Марзоева И.В.
к.филол.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. В технических текстах, в том числе в энергетике, часто используются пассивные залоги [1, С.267]. Не правильный перевод таких форм глагола у начинающих студентов-переводчиков является частой ошибкой и важной проблемой. Это требует надлежащей подготовки специалистов, способных создавать тексты, сочетающие в себе максимальную точность и оптимальность использования стилистических норм русского технического языка [2, С.24]. Данная проблема особенно актуальна в свете требований современного рынка переводческих услуг, где востребованы специалисты, способные не только адекватно передавать содержание, но и создавать тексты, соответствующие жанрово-стилистическим нормам отрасли.

Методы исследования. В качестве материала исследования выступили аутентичные технические тексты энергетической тематики (руководства по эксплуатации, паспорта оборудования, технические регламенты), а также переводы, выполненные студентами-лингвистами.

В ходе исследования применялись следующие методы:

- сравнительный анализ параллельных текстов (оригиналов и переводов);
- метод лингвистического наблюдения и описания для выявления и классификации типичных ошибок;
- метод трансформации как ключевой инструмент для разработки педагогической методики;
- метод педагогического проектирования для создания системы упражнений.

Результаты исследования. В технической документации пассивный залог выполняет ключевую функцию: он акцентирует внимание на действии, процессе или результате, а не на исполнителе, который часто является очевидным или несущественным [3, С.4]. Это создает объективный и безличный тон.

Например:

The <u>coolant is circulated</u> through the heat exchanger. (<u>Охлаждающая жидкость циркулирует</u> через теплообменник). В данном примере указывается на стандартную процедуру на электрических станциях.

Другой распространенный пример – описание стандартных испытаний: "The turbine is tested under various load conditions" (Турбину испытывают в различных режимах нагрузки).

Анализ студенческих переводов позволил выявить, что начинающие-лингвисты, не имея достаточной практики, часто следуют path of least resistance – дословному переводу, что приводит к возникновению интерференции – негативного влияния грамматической структуры английского языка на русский перевод.

Типология выявленных ошибок включает следующие категории:

Ошибка 1: Дословный перевод с сохранением пассивной конструкции. В оригинале: The data is analyzed by the control system. Ошибочный перевод: «Данные анализируются контрольной системой». Конструкция грамматически верна, но стилистически тяжела для восприятия как русского технического текста. Предпочтительным вариантом будет: «Контрольная система анализирует данные». Такой активный залог более ясный и динамичный.

Ошибка 2: Некорректное использование возвратных глаголов. В оригинале: The settings can be adjusted**.** Ошибочный перевод: «Настройки могут настраиваться». Такой перевод является тавтологией. Здесь студенты сталкиваются с межъязыковой асимметрией: английская модальность (can be adjusted) требует не буквального перевода, а выбора естественной для русского языка конструкции. Предпочтительный вариант: «Настройки можно изменить» или «Настройки регулируют».

Ошибка 3: Создание громоздких и нелогичных конструкций. Оригинал: After the repair, the unit was returned to service. Ошибочный перевод: «После ремонта блок был возвращен в эксплуатацию». Такая конструкция неясна, не понятно кем возвращен блок. Предпочтительный вариант: «После ремонта блок ввели в эксплуатацию». Такой активный залог не вызывает вопроса «Кем?».

Предлагаемая далее методика направлена на формирование устойчивого навыка преодоления интерференции через три последовательных этапа: от осознания проблемы к автоматизации навыка. Методика разработана с учетом принципа постепенного наращивания сложности.

Этап 1. Нужно научить студентов идентифицировать пассивные конструкции в тексте и понимать, почему их дословный перевод неудовлетворителен. Даны два варианта перевода одного предложения – дословный (с ошибкой интерференции) и адекватный. Студент должен выбрать правильный вариант и аргументировать свой выбор.

The pressure is monitored by a sensor. *Ошибочный перевод:* «Давление мониторится сенсором». *Адекватный:* «Датчик контролирует давление». После перевода идет обсуждение выбранного варианта. Дополнительным заданием может быть поиск и анализ пассивных конструкций в аутентичных текстах, таких как руководства по эксплуатации или паспорта оборудования.

Этап 2. Отработка переводческих трансформаций. Краткая и наглядная таблица, которую студенты используют как шпаргалку на начальном этапе. Нужно переводить предложения, используя стратегии из таблицы 1.

Таблица 1 – Опорная таблица по пассивным залогам

Английская конструкция	Тип трансформации	Русский эквивалент
The valve is opened.	Неопределенно-личное предложение	Клапан открывают.
It is recommended to...	Безличное предложение	Рекомендуется...
The report was written by the engineer.	Активный залог	Инженер написал отчет.

Этап 3. Интеграция навыка в перевод связного текста. Нужно научить начинающих лингвистов применять полученные навыки в условиях, приближенных к реальным. Например: переведите короткий фрагмент текста, сознательно применяя изученные трансформации. Или: проведите взаимную проверку переводов в малых группах. Студенты анализируют работы друг друга, выявляя случаи интерференции и предлагая варианты стилистического улучшения. На этом этапе полезно введение критериев оценки, включающих точность, соблюдение норм русского языка и адекватность выбранной трансформации.

Заключение. Проведенное исследование позволяет сделать следующие выводы:

- Основной трудностью перевода пассивных конструкций в энергетике является грамматическая интерференция, ведущая к калькированию и созданию неестественных для русского языка конструкций.
- Разработанная трехэтапная методика, включающая идентификацию, отработку трансформаций и интеграцию навыка, позволяет последовательно сформировать у студентов-лингвистов не только теоретическое понимание проблемы, но и устойчивый практический навык.
- Предложенная система упражнений способствует осознанному преодолению интерференции и повышению общего качества перевода специализированных текстов.

Данная трехэтапная система позволяет последовательно сформировать у студентов-лингвистов не только теоретическое понимание проблемы, но и практический навык, необходимый для качественного перевода специализированных текстов.

Список литературы

1. Алексеева, И.С. Введение в переводоведение / И.С. Алексеева. – Москва: Издательский центр «Академия», 2004. – 352 с.
2. Латышев, Л. К. Технология перевода / Л.К. Латышев. – Москва: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 280 с.
3. Рыбкина А.А. Пассивный залог в английском языке: учебное пособие / А.А. Рыбкина. – Самара: СФ ГАОУ ВО МГПУ, 2018. – 32 с.

РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК СРЕДСТВА МЕЖДУНАРОДНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОМ СЕКТОРЕ

Юмадилова А.И.
магистрант
Айтуганова Ж.И.
к.п.н., доцент
Казанский государственный энергетический университет
Казань, Россия

Актуальность. Современное развитие мировой экономики характеризуется высоким уровнем глобализации, что особенно ярко проявляется в энергетическом секторе, где взаимодействие между странами, компаниями и экспертами требует единого коммуникативного инструмента. В этих условиях английский язык выступает не просто средством профессионального общения, но и ключевым элементом формирования международной энергетической политики, стандартизации технологических процессов и обмена научно-технической информацией. Актуальность данного исследования обусловлена необходимостью осмысления роли английского языка как инструмента профессиональной интеграции и межкультурной коммуникации в контексте устойчивого развития энергетики и энергетической безопасности.

Энергетическая отрасль, как одна из наиболее глобализированных сфер человеческой деятельности, объединяет государства с различными экономическими моделями, уровнями технологического развития и культурными традициями. При этом потребность в координации действий, согласовании нормативных требований и реализации совместных проектов предполагает наличие универсального языкового канала, способного обеспечить точность и однозначность коммуникации. Английский язык, исторически закрепившийся в статусе международного языка науки, техники и бизнеса, выполняет данную функцию, способствуя развитию эффективного диалога между национальными и транснациональными субъектами энергетического рынка. Его доминирование особенно заметно в документации международных организаций, таких как Международное энергетическое агентство, ОПЕК и Международное агентство по возобновляемым источникам энергии, где английский используется как основной рабочий язык деловой и научной коммуникации [1-2].

Методы исследования. Методологическая основа исследования опирается на анализ научных публикаций, официальных документов международных энергетических институтов, а также на сопоставление языковых практик ведущих энергетических компаний. В рамках исследования применялись методы контент-анализа, сравнительно-лингвистического и социолингвистического анализа, что позволило выявить особенности функционирования английского языка в профессиональной среде энергетиков и

определить его роль в формировании терминологического пространства отрасли. Важным аспектом исследования стало изучение коммуникативных стратегий, используемых специалистами в процессе трансграничного обмена знаниями, заключения контрактов, участия в научных конференциях и переговорах, где владение английским языком служит не только инструментом обмена информацией, но и фактором профессиональной компетентности и имиджа специалиста.

Результаты исследования. Результаты анализа показали, что английский язык в энергетической отрасли выполняет комплексную функцию: он обеспечивает не только лингвистическую, но и когнитивную интеграцию профессионального сообщества. На уровне технической документации английский язык выступает средством унификации терминов, что минимизирует риск ошибок при проектировании и эксплуатации энергетических объектов. В научной коммуникации он способствует распространению инноваций и результатов исследований, обеспечивая их доступность для международной аудитории. В деловой сфере владение английским языком становится обязательным требованием для специалистов, работающих в транснациональных корпорациях, и фактором конкурентоспособности компаний на мировом рынке.

Особое значение имеет роль английского языка в контексте энергетического перехода – перехода от традиционных углеводородных источников энергии к возобновляемым. Поскольку данный процесс требует глобального согласования технологических стандартов, обмена научными данными и привлечения инвестиций, именно английский язык обеспечивает единство профессионального дискурса и способствует ускорению процессов международного сотрудничества. Анализ международных конференций и профильных изданий свидетельствует о том, что более 90% научных докладов и публикаций в области энергетики подготовлены на английском языке, что подтверждает его статус основного языка научного общения в отрасли. Таким образом, владение английским языком становится неотъемлемой частью профессиональной подготовки энергетиков, инженеров и исследователей.

Кроме того, английский язык формирует особую лингвокультурную среду, в которой происходит не только обмен информацией, но и выработка общих профессиональных ценностей и норм коммуникации. В рамках международных проектов владение английским языком способствует развитию доверия между партнёрами, повышает эффективность переговоров и способствует предотвращению конфликтов, связанных с культурными различиями. Таким образом, английский язык можно рассматривать как инструмент не только технической, но и социокультурной интеграции в глобальной энергетической системе [3-5].

Заключение (выводы). Заключение исследования позволяет утверждать, что роль английского языка в энергетическом секторе выходит далеко за рамки лингвистического явления. Он представляет собой стратегический ресурс, обеспечивающий взаимодействие научных, технологических и управленческих структур на международном уровне. Английский язык способствует

формированию единого профессионального пространства, в котором происходит обмен знаниями, разработка инновационных решений и согласование глобальных энергетических стратегий. Его использование является необходимым условием успешной коммуникации, профессиональной мобильности и технологического прогресса. В перспективе развитие энергетики в условиях глобализации и цифровизации лишь усилит значимость английского языка как средства межнационального взаимодействия и ключевого фактора устойчивого развития энергетической отрасли.

Список литературы

1. Андреева Е.А. Цифровые технологии преподавания иностранных языков в условиях цифровой трансформации / Е.А. Андреева // Инновации и качество профессионального образования : Материалы 15-ой Международной научно-практической конференции, Казань, 21 мая 2021 года. – Казань: Общество с ограниченной ответственностью "Редакционно-издательский центр "Школа", 2021. – С. 285-287. – EDN OPDZCA.

2. Буряк Н.Ю. Роль английского языка в глобальной коммуникации // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2025. – №. 4-2 (103). – С. 77-81.

3. Карандаев М., Сухов А. Английский язык и энергетика будущего: новые технологии и возможности // vii всероссийский фестиваль науки и техники. – 2022. – С. 51.

4. Маминова Л.В. Возможности и преимущества электронных образовательных ресурсов при обучении иностранному языку в техническом вузе / Л.В. Маминова // Внедрение научных исследований в образовательный процесс вуза : материалы II Международного Круглого стола, посвященного Дню преподавателя высшей школы, Казань, 18 ноября 2022 года. – Казань: Казанский государственный энергетический университет, 2023. – С. 38-42. – EDN FDXYCM.

5. Сабурова Н.А., Майорских К.А. Лингвистические средства формирования энергетического дискурса в англоязычном медиапространстве //Международный научно-практический журнал Эпоха науки – 2024. – С. 288.

БЕРЕНЧЕ СЫЙНЫФТА ТАТАР ТЕЛЕН УКЫТУ ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЕ

Юсупова З.Р.
башлангыч сыйныф укытучы
“27нче гимназия”
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, 2009 нчы елның 6 октябрендә РФ Мәгариф һәм фән министрлыгы боерыгы белән башлангыч гомуми белем бирү стандартлары расланды. Гомуми белем бирү мәктәпләренең укыту-тәрбия процессына Федераль дәүләт укыту стандартларын кертү уку-укыту алымнарын тамырдан үзгәртүне таләп итә. Стандарт нигезендә “эшчәнлекле якын килү” ята. Димәк, укытучы әзер материалны бирүче түгел, ә белем алуны оештыручы булырга, укучыны үз алдына максат куярга һәм аны тормышка ашыру юлларын үзе таба алу дәрәҗәсенә күтәрергә тиеш. Укытучының төп максаты:

– укыту-тәрбия процессында укучының белемгә сәләтен ачу;

– универсаль уку гамәлләре формалаштыру;

– рухи яктан камил, иҗади мөмкинлекләрен тормышка ашырырга сәләтле, гомумкешелек кыйммәтләренә уңай карашлы шәхес тәрбияләү;

– тормышта очрый торган кыенлыклардан чыгу юлларын мөстәкыйль рәвештә таба алырлык кеше формалашу өчен җирлек булдыру.

Расланган стандартлар соңгы 10 ел буена гамәлдә булачак.

2011-2012 нче уку елыннан барлык 1 нче сыйныфлар яңа стандартлар нигезендә укытуга күчте.

Уку елы башына рус мәктәпләрендә татар һәм рус төркемнәренең 1 нче сыйныфы, 2 нче сыйныфның татар төркемнәре өчен федераль дәүләт стандартлары буенча төзелгән татар теле дәреслекләре дөнья күрде.

Бу дәреслекләр РФ мәктәпләрендә гамәлгә кереп барган “Перспектив башлангыч мәктәп” белем бирү концепциясенә нигезләнеп төзелгән. Алар башлангыч белем бирүнең федераль белем стандарты таләпләренә туры килә, татар теле дәресләрен яңача укытуга корылган. Дәреслекләр бердәм укыту-методик комплектны тәшкил итә. Билгеле булганча, УМКга дәреслек, эш дәфтәре, методик ярдәмлек керә.

Фәнни хезмәтемдә рус мәктәпләренең татар төркемнәре өчен чыгарылган “Әлифба” (рус телендә башл.гомуми белем бирү мәкт. 1 нче сыйныфы өчен дәреслек (татар телендә сөйләшүче балалар өчен) / Ф.Ш. Гарифуллина, И.Х. Мияссарова. - Казан: Мәгариф - Вакыт, 2012.), “Татар теле” (рус телендә башл.гомуми белем бирү мәкт. 1 нче сыйныфы өчен дәреслек / Ф.Ф. Харисов, Г.Д. Сираҗиева. - Казан: Мәгариф – Вакыт, 2012.) “Әдәби уку” (рус телендә башл. Гомуми белем бирү мәкт. 1 нче сыйныфы өчен дәреслек / Ф.Ф. Гарифуллина, И.Х. Мияссарова. - Казан: Мәгариф – Вакыт, 2012.) китапларына тукталасым килә. Бу дәреслекләр белән мин 1 нче сыйныфларны укытам, хәзерге вакытта “Әлифба” белән эшлибез. Яңалыкка тиз генә ияләшеп китүе авыр. Шуңа күрә, өйдә укыр өчен, өстәмә материал итеп, традицион

дәреслекне дә кулланам. Федераль дәүләт белем стандарты таләпләренә нигезләнеп, "эшчәнлекле якын килүгә" таянып яңа дәреслек белән эшлим.

"Әлифба" – татар балаларына туган телебездәге үзенчәлекләрне өйрәтүнең башлангыч этабы булып тора. Грамотага өйрәтү чорында белемле шәхес формалашуга нигез салына, баланың тел һәм сөйләм эшчәнлеге үстерелә. Өйрәтү әлифбагача (әзерлек), укырга өйрәтү (әлифба), әлифбадан соңгы чорга бүленә.

Грамотага өйрәтүнең максаты – укучыларны татар теленең орфографик закончалыклары белән таныштырып уку һәм язуга өйрәтү [5,Б25] "Әлифбадагы" хәрефләрне өйрәнү иҗек (позицион) принцибына нигезләнгән. Сузык авазлар беренче өйрәнелә, чөнки алар иҗек төзиләр. 1 нче сыйныф укучысы кыска вакыт аралыгында аваз еш кулланылган сүзләрне, текстларны укырга өйрәнә. Дәреслектә уку өчен махсус төзелгән текстлардан башка, укучыларның яшь үзенчәлегенә туры килгән һәм танып белү эшчәнлекләрен үстерергә ярдәм итүче әсәрләр дә бар. Болар: шигырь, мәкаль –әйтемнәр, тизәйткечләр, табышмаклар, сынамышлар. Беренче дәресләрдә аларны укытучы үзе укый. "Әлифба" табышмаклар, ребуслар, "сүз эчендә сүз" уеннары белән баетылган. Бу эш формалары укучыларның логик фикерләү сәләтләрен үстерүгә ярдәм итә.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә Федераль дәүләт белем бирү стандартлары буенча яңа дәреслекләр белән 1 нче сыйныфта татар телен укыту үзенчәлекләре турында сүз бара. Дәреслектәге шартлы билгеләр дә материалны үзләштерү өчен уңайлы ысул. Беренче дәресләрдә һәр шартлы билгене бергәләшеп өйрәнсәк, соңга таба укучылар үзләре чамалый башлый. Калын һәм нечкә сузыклар, яңгырау һәм саңгырау тартыклар, предметны, хәрәкәтне, билгене белдерүче сүзләр шартлы билгеләр белән күрсәтелгән. Шулай ук укытучы үзе укый торган текстлар "китап", табышмаклар "?", тизләтелгән темпта укылучы текстлар "сәгать" билгеләре белән бирелгән.

"Әлифбадагы" текстлар балаларга таныш актуаль темаларны яктырта. Мәсәлән, "Универсиада авылы", "Кесәдә – компьютер", "Сабантуй" һәм башкалар. Китаптагы төсле рәсемнәр дә балаларның игътибарын үзенә җәлеп итә.

Хәрефләрне "эшчәнлекле якын килүгә" нигезләнеп өйрәнүне бер дәрес мисалында карап үтик. Мәсәлән, Ө хәрефе һәм авазы. Укучылар бу хәрефне белмиләр., чөнки Ө – татар теленең специфик авазы. Иң беренче укучылар рәсемгә карап предметларның исемнәрен әйтәләр: өчпочмак, өстәл, сөт, сөлге, гөлҗимеш, өрәңге, йөзем. Сүзләрне кат-кат әйтеп, нинди авазның һәр сүздә кабатлануын ачыклыйбыз. Балалар бу авазны үзләре китереп чыгара. Рәсем-кроссворд рәвешендә бирелгән сүзләрне дәфтәрләргә язабыз, иҗекләп кабатлыйбыз. Кайбер сүзләр укучыларга таныш түгел, шуңа күрә сүзлек дәфтәрләрендә дә эшлибез.

Алдагы бирем буенча укучылар, рәсемгә карап, ө авазы кергән яшелчә, җимешләрне атыйлар. Бу авазны өйрәнгәндә, укучылар гармониясе турында да кыскача мәгълүмат алып үтәләр. Көртлек, йөзем, бөркет сүзләре мисалында ө хәрефенең беренче иҗектә генә язылуы да аңлатыла. Табышмак чишеп тә укучылар ө хәрефе булган сүзләрне китереп чыгарырга тиешләр.

Дүрт агайга бер эшләпә. (өстәл)

Тизләтелгән темпта Р. Миңнуллинның "Өрек" шигырен укыйм, аннары бергә кабатлыйбыз. "Китап" шартлы билгесе белән бирелгән текстны укытучы үзе укый, балалар ө хәрефе кергән сүзләрне атыйлар. Уен рәвешендә Ө авазы кергән кыз исемнәрен атыйбыз: Айгөл, Гөлназ, Гөлнара, Гөлүсә һ.б.

"Әлифбада" Ө соңгы сузык аваз булып өйрәнелә.. Шуңа күрә бу дәрестә калын һәм нечкә әйтелешле сузыклар төрле әйтелешле сүзләр ярдәмендә парлап әйтелә. Сүзләрне кат-кат әйтеп, укучылар калын һәм нечкә сузыкларны аера башлыйлар. Һәр дәрестә укучы мөстәкыйль фикер йөртеп, аваз һәм хәрефне үзе китереп чыгара.

Менә шул рәвешле мин яңа "Әлифба" китабы белән эшлим. Китаптагы материалны сканерлап, презентацияләр төзим.Методик ярдәмлек кулда булмагач, авырлыклар, кимчелекләр дә бар. Әйе, дәреслек әле беренче генә ел кулланылышта, шуңа күрә укытучы, укучы өчен дә авырлыклары шактый. Татар төркемнәрендә укучы балаларның күпчелеге туган телләрен камил белми, шунлыктан предметларның исемнәрен атый алмыйлар. Күпчелек сүзләрне тәрҗемә итеп аңлатырга туры килә. 1 нче сыйныфка килүче балаларның белем дәрәҗәсе дә төрлечә: кайсылары йөгерек укый белеп керә, кайберләре иҗек җыеп утыра. Дәреслек укый белүче балаларга яраклаштырып төзелгән, шуңа күрә иҗекләп уку өчен сүзләр аз. Иҗекләп укырга өйрәнүче балаларга традицион Әлифбаны өстәмә материал итеп кулланам.

Тикшерү нәтиҗәләре. Әлифбадан соңгы чорда укучылар "Татар теле" һәм "Әдәби уку" дәреслекләре белән туган телебезне өйрәнәләр. "Татар теленең" тематикасы традицион дәреслектән күпкә аерылмый. Китап төсле рәсемнәр һәм танып белү эшчәнлеген үстерүгә корылган материаллар белән баетылган. Төп материал үзенчәлекле тәкъдим ителгән. Укучыда туардай сораулар һәм аларга бирелергә тиешле җаваплар аерым геройлар тарафыннан әйттерелә [5,Б26] Грамматик кагыйдәләр дә кыска һәм аңлаешлы бирелә. Укытучы дәрестә балага юнәлеш кенә бирә, ә китапта төп материалны аңлатучы- галим Фәрит абый. Аның ярдәмчеләре Булат белән Алсу. Холыклары белән алар 1 нче сыйныф укучысына туры килә. Алар янында "йомшак" белемле Руслан. Ул гел хата җибәрә, ә укучылар логик фикер йөртеп, шул хаталарны табарга тиешләр. Яңа материал да геройларның сөйләме аша ачыла, төрле логик проблемалар тудырыла [4,Б50]. Дәреслектәге иҗади тәнәфесләр сәләтлерәк балалар өчен отышлырак, аларны өстәмә эш рәвешендә кулланырга була. Китапта биремнәр шартлы билгеләр белән күрсәтелгән, һәр тема азагында бирелгән сүзлек тә укытучы һәм укучы өчен уңайлы.

"Әдәби укуда" халык авыз иҗаты, татар язучыларының әсәрләре өйрәнелә. Традицион дәреслектәге әсәрләр кулланылган һәм яңалары да өстәлгән. Китапта әдипләр турында, әдәби терминнар турында белешмә бирелә. Истә калдыру өчен материаллар калын шрифт белән аерылып тора. Иҗади яки парлап эшләү өчен биремнәр "эшчәнлекле якын килүгә" корылган. "Китап киштәсе" шартлы билгесе белән өстәмә уку өчен китаплар бирелгән. Дәрестә укучылар укырга, үз фикерләрен әйтә белергә өйрәнәләр, бәйләнешле сөйләмнәре дә үстерелә.

Йомгаклау. Әйе, бу дәреслекләр беренче генә ел эшлибез. Безгә – традицион дәреслекләргә күнеккән мөгаллимнәргә, бәлки, быел кыенрактыр да. Без яңа технологияләр чорында яшибез. Шуңа күрә татар теле һәм әдәбияты укытучылары да, яңалыкка омтылып, заманнан артта калмыйча, укучылары белән бергә алга атларга тиеш.

Әдәбият исемлеге

1. Әдәби уку (рус телендә башл. Гомуми белем бирү мәкт. 1 нче сыйныфы өчен дәреслек / Ф.Ф. Гарифуллина, И.Х. Мияссарова. - Казан: Мәгариф - Вакыт, 2012.
2. Әлифба рус телендә башл. гомуми белем бирү мәкт. 1 нче сыйныфы өчен дәреслек (татар телендә сөйләшүче балалар өчен) /Ф.Ш. Гарифуллина, И.Х. Мияссарова. – Казан: Мәгариф - Вакыт, 2012.
3. Татар теле (рус телендә башл. гомуми белем бирү мәкт. 1 нче сыйныфы өчен дәреслек / Ф.Ф. Харисов , Г.Д. Сираҗиева. - Казан: Мәгариф – Вакыт, 2012.
4. Харисова Ч., И. Мияссарова. Татар теленнән яңа дәреслек. // Мәгариф. - 2012. - №2.
5. Харисов.Ф, Фәйзрахманова. Яңа уку елына-яңа дәреслекләр. // Мәгариф. - 2012.- №9.

УКУЧЫЛАРНЫ ТАТАР СӨЙЛӘМЕН ИШЕТЕП АҢЛАРГА ӨЙРӘТҮ

Әхтәмова Л.М.
татар теле һәм әдәбияты укытучы
“Знче мәктәбе”
Уруссу, Татарстан, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, чит кеше сөйләмен тыңлап аңларга өйрәтү күнегүләре сөйләм эшчәнлегенә караган башка күнегүләрдән аерылып тора. Чөнки аның төп максаты татар теленең үзенчәлекле авазларыын дөрес әйтергә өйрәтүдән, тексттан лексик берәмлекләрне табу, аларны истә калдыру һәм тиешле урында алыштырып куя белү күнекмәләрен булдырудан тора. Ишетеп аңлау аерым авазларны, сүзләрне, грамматик калыпларны ишетеп таный белү дигән сүз. Бу төр күнекмәләрне булдыру аеруча мөһим, чөнки кешеләр тел ярдәмендә аралашканда, бер-берсенең сөйләмен укып түгел, ә ишетеп аңлап кына әңгәмә кора алалар. Иң башта укучылар укытучының, соңыннан сыйныфташларының сөйләмен тыңлап аңларга күнегәләр. Аерым диалогларны, кечкенә текстларны тыңлау, беренчедән, аларның интонацион төзелешен үзләштерергә ярдәм итә, икенчедән, орфоэпик күнекмәләрне булдыра. Бәйләнешле сөйләм эшчәнлегенең башка төрләренә өйрәткәндә нигез булып тора [5,Б.218]

Ишетеп аңлау телгә өйрәтүнең максаты һәм чарасы буларак кирәк. Ишетеп аңлауның максаты телгә өйрәтүнең гомуми бурычлары һәм телне өйрәнүнең этабына бәйле рәвештә билгеләнә. Башлангыч этапта ишетеп аңлауның нигез күнекмәләре формалаштырыла: укучылар әңгәмәдәшенең аерым репликаларының мәгънәсен, өйрәнгән лексик-грамматик материалга нигезләнгән кечкенә күләмдәге бәйләнешле сөйләмне аңларга тиешләр.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә татар сөйләмен ишетеп аңларга өйрәтү ысуллар күрсәтелә. Шуның өчен беренче чиратта аңа югары таләпләр куелу табигый.

Барыннан да элек, укытучы сөйләме татар теленең әйтелеш һәм сөйләм теле нормаларына туры килергә тиеш. Укучыларның тыңлап аңлау күнекмәләрен үстерү өчен, түбәндәге күнегүләрне эшләргә тәкъдим итәм:

- авазларны тыңлагыз һәм языгыз;
- сүзләрне тыңлагыз, [ә] авазы булган сүзләрне ишеткәндә кулыгызны күтәрегез;
- сүздәге авазларны әйтегез;
- сузык һәм тартык авазларны аерып әйтегез;
- иҗекләр санын әйтегез;
- [ә] авазы ничә тапкыр кулланылганын әйтегез;
- ничә сүз барлыгын әйтегез;
- сорау җөмлә ишеткәндә, кулларыгызны күтәрегез;
- язылган сүзләр арасында ишеткәнен табыгыз;

– җөмләләрне тыңлагыз. Ничә сорау, хикәя, өндәү җөмлә барлыгын әйтегез;

– тыңланган сөйләмдә орфоэпик хатаны табыгыз;

– җөмләләрне тыңлагыз. Алардагы сүзтезмәләрне аерып әйтегез;

Тыңлап аңлау күнегүләрен телнең төрле аспектларын нәтиҗәле үзләштерү өчен дә кулланып була. Укучылар лексик берәмлекләрне, грамматик калыпларны укып кына түгел, ишетеп тә аңларга тиешләр.

Ишетеп аңлау укыту-тәрбия процессында телгә өйрәтүнең бер чарасы буларак катнаша һәм төп коммуникатив рольдән тыш та икенчел, педагогик вазифаларга ия булып тора. Ул укучыларның сөйләм теленә стимул була, телгә өрәтү процессы белән идарә итүне тәэмин итә, укучыларны яңа тел, сөйләм һәм татар халкының милли – тарихи вакыйгалары, күренешләре белән таныштыра, сөйләм эшчәнлегенең барлык төрләре буенча күнекмәләр формалаштыру чарасы булып тора, укытучы белән укучы арасында үзара бәйләнешнең нәтиҗәлелеген күтәрә. Шуңа күрә ишетеп (тыңлап) аңлауга өйрәтүне дөрес оештыру, коммуникатив методикага нигезләнеп эшләнгәндә, телне уңышлы өйрәтүнең иң төп шартларыннан берсе булып тора [1,Б.146]

Билгеле булганча, укыту процессында кулланылган барлык күнегүләр, эш төрләре укучыларның тел күнекмәләрен генә түгел, фикерләү сәләтен, хәтерен, игътибарын да үстерә. Тыңлап аңлауга өйрәткәндә, моны истән чыгармаска кирәк. Шул исәптән үстерелешле укыту алымнарын истә тотып, укучыларга түбәндәге биремнәрне эшләтергә дә мөмкин.

1. Җөмләләрне тыңлагыз. Аларга туры килгән рәсемнәрне күрсәтегез.
2. Җөмләләрне тыңлагыз. Хәрәкәтләр ярдәмендә мәгънәләрен аңлатыгыз.
3. Җөмләләрне логик эзлеклелектә урнаштырыгыз.
4. Укытучы артыннан кабатлап, диалогны ятлагыз.
5. Укытучы артыннан кабатлап, сүзләрне истә калдырыгыз.
6. Укытучы артыннан җөмләләрне кабатлагыз һәм истә калдырыгыз.
7. Укытучы артыннан бер үк грамматик калыплы җөмләләрне кабатлагыз һәм истә калдырыгыз.
8. Укытучы әйткән һәм карточкага язылган җөмләләрне чагыштырыгыз. Нинди лексик яки грамматик аермалар барлыгын әйтегез.
9. Текстның башын тыңлагыз, ахырын уйлап бетерегез (киресенчә дә мөмкин)
10. Ике текстны тыңлап, аларның уртак һәм аерылып торган якларын әйтегез.
11. Текстны тыңлагыз һәм аңа исем уйлап табыгыз.
12. Текстны тыңлагыз. Эчтәлеген берничә җөмлә белән генә сөйләп бирегез.
13. Тыңланган диалогны монологик формада сөйләгез һ.б.

Күргәнебезчә, аерым сүзләр, сүзтезмәләр, җөмләләр, бәйләнешле текстлар белән эшләү күнегүләре күп санлы һәм күп төрле. Укыту шартларыннан чыгып, аларның иң кулаен сайлап алу һәм системалы рәвештә эшләтү укучыларны татарча сөйләмне тыңлап аңарга өйрәтә ала. Кызганычка каршы, бу төр күнегүләрне эзлекле рәвештә кулланмыйбыз, шуңа күрә дә рус

укучылары бары тик укытучының сөйләмен генә аңларга күнегәләр; башка бер кеше шул ук сорау белән мөрәҗәгать итсә югалып калалар [1,Б. 124]

Рус телендә сөйләшүче балаларны татар сөйләмен аңларга һәм татарча сөйләргә өйрәтү төрлечә көч куюны, практикага төрле вакыт сарыф итүне сорый, ә инде эш алымнары һәм системасының төрледән –төрле булырга тиешлеген әйтеп тә торасы юк.

Тикшерү нәтиҗәләре. Тыңлау өчен материал биргәндә, билгеле бер эзлеклелек сакланырга тиеш. Әйтик, рус мәктәбендә, татар теленең алдагы дәресләрендә, беренче сыйныф баласында механик хәтер өстенлек итүен исәпкә алып, телдән үтелгән материалга таянып төзелгән җөмләләр бирергә мөмкин.

Аңлау өчен бирелә торган хәбәрләр күләме этаптан этапка арта бара.Шуның белән бергә укытучының хәбәре баштарак, нигездә, телдән үтелгән материалга, таныш лексикага корылса, соңга таба таныш түгел сүзләр кертелгән текстлар бирелергә мөмкин, ләкин шуны истә тотарга кирәк, тыңларга бирелгән материал күләме бик аз булырга тиеш.

Тыңлау материалының тәкъдим ителү сыйфатына да зур таләпләр куелырга тиеш. Башлангыч сыйныфларда ишетеп (тыңлап) аңлау материалы булып укытучы сөйләме тора. Укытучының татарча сөйләве – рус укучысы дәрестә зиһененә ала торган беренче өлге ул. Бу өлге тел атмосферасы тудыра, шуннан укучының татарча сөйләмне аңлау күнекмәләре формалаша. Татар теленең грамматик төзелмәләрен башлангычта үзләштерү укытучы әйткән өлге буенча бара [2,Б.218]

Йомгаклау. Хәзер безнең илдә мәгариф тирәлегенә юнәлтелгән яңа мәгариф системасы урнаша бара. Бу эш педагогик фәнгә һәм укыту-тәрбия процессына сизелерлек үзгәрешләр кертә. Белем эчтәлеге яңа күнекмәләр белән баетыла, мәгълүмат белән эш итү сәләте үстерелә, белем бирү программалары индивидуальләштерүгә юнәлтелеп, фән һәм икътисад үсеше проблемалары хәл ителә. Укытучының укучылар белән шәхси юнәлешле аралашуы – педагогик процессның мөһим состав өлеше булып тора. Шәхесне рухи яктан тәрбияләүгә, кешенең әхлакый йөзен формалаштыруга зур әһәмият бирелә. Мондый шартларда укытучы күптөрле инновацион технологияләренә, идеяләргә юнәлеш тотарга тиеш була. Педагогик яктан грамоталы белгеч булу өчен заман педагогик технологияләрен белү һәм аларны нәтиҗәле файдалану сорала.

Әдәбият исемлеге

1. Әсәдуллин А.Ш., Юсупов Р.А. Рус телендә сөйләшүче балаларга татар теле укыту методикасы нигезләре. - Казан:Мәгариф,1998. - 342б.

2. Вагыйзов С.Г., Вәлитова Р.Г. Башлангыч мәктәптә татар телен укыту методикасы. - Казан:Мәгариф,2001. - 318б.

3. Саттаров Г.Ф. Мәктәптә тел культурасы. - Казан,1965. - 158.

4. Хәсәнова М.К. 3 нче класста уку һәм сөйләм үстерү дәресләре. Казан.Татарстан китап нәшрияты, 1991. - 136б.

5. Юсупов Р.А. Икетеллелек һәм сөйләм культурасы. – Казан:Тат.кит.нәшр., – 1987. - 248б.

ТАТАР ТЕЛЕН ЧИТ ТЕЛ БУЛАРАК ӨЙРӘТҮНЕҢ АКТУАЛЬ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Вәлиева Д.Д.
татар теле һәм әдәбияты укытучысы
Хәйруллина Э.Һ.
татар теле һәм әдәбияты укытучысы
"186нчы лицей"
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, бүгенге көндә иң актуаль проблемаларның берсе булып торган милли мәгариф системасын без киләчәк буынны гаилә, балалар бакчасыннан алып, югары мәктәпкәчә ана телендә тәрбияләү һәм укыту буларак күз алдында тотабыз. Баланың дөньяга карашы, үз-үзен тотышы, дусларына, туган теленә мөнәсәбәте гаиләдә формалаша башласа, мәктәптә дәвам итә.

Соңгы вакытларда татар теле һәм әдәбияты укытуларына күп кенә шелтәләү сүзләре ишетергә туры килә. Янәсе, нәтиҗәләр юк диярлек, мәктәпне тәмамлаучыларның бик азы гына үзләренең фикерләрен татарча әйтеп бирә алалар. Рус мәктәбендә рус телле балалар белән эшләүнең актуаль проблемалары чыннан да бар һәм аларның кайберләрен атап, аларның чишү юлларын күрсәтү кирәкле дә, уңышлы да булыр.

Сер түгел, укытканда өстенлек грамматикага бирелә. Болай эшләгәндә телнең төп – коммуникатив функциясе тормышка ашырылмый, ә бары тик мәгълүмати гына булып кала. Дәреслектә бирелгән текстның эчтәлеген укучы бик яхшы сөйләр, ә инде тормышта алынган берәр хәл турында сөйли алмаска да мөмкин.

Без укучыларны сөйләм теленә өйрәтергә тиеш, моңа шул телдә сөйләшеп кенә ирешеп була. Балаларны ана булмаган телгә өйрәткәндә кызыксындыру формалаштыруның дидактик шартларыннан берсе – аралашуны уку эшчәнлегенең төп төре итеп куллану. Башкачарак әйтсәк, без телнең коммуникатив функциясен үтәргә тиеш. Ләкин аралашуны эш вакытында сөйләшү итеп түгел, ә эшне башкару өчен сөйләшү итеп карарга кирәк. Әгәр без аралашмасак, алдыбызга куйган бурычны үти алмаячакбыз. Шуны онытмасак иде: сөйләм бер үк вакытта бер яктан мотивлаштыру, икенче яктан "корал" – тел чаралары куллану булса гына барлыкка килә. Димәк, бу проблемаларның тагын берсе дигән сүз. Әйтергә кирәк: мотив дигәннән без субъектны күз алдына китерәбез, аның омтылышларын, объектын, уйларының кайсы якка юнәлешен, шартларын аңлыйбыз.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә татар теле дәресләрендә килеп чыккан актуаль проблемалар турында сүз алып барыла.Татар телен һәм әдәбиятын чит тел буларак өйрәткәндә, туган тел белән уртак якларны һәм аермалыкларын күрсәтеп өйрәтү уңышлырак була. Бу очракта укытучы сөйләмне татарча булырга тиеш булса да, укучыга материалны рус телендә аңлатырга туры килә.

Вакытны өлешләп бүлсәк, сөйләмгә күпме вакыт каласын күз алдына китерәсездер.

Телнең коммуникатив функциясе үтәлсен өчен, укучы фикерен туплап, башкалар аңларлык итеп әйтсен. Ә моны тормышка ашыруда уен куллану отышлы санала. Дәресләрдә дидактик уеннар балаларны бер-берсе белән аралашырга өйрәтә. Мин үземнең дәресләремдә еш кына уеннар кулланам. Чөнки, төрле уеннар куллану, укуга кызыксынуны арттыра.

Рус мәктәбендә рус телле балалар белән эшләүче укытучыларның татар теле һәм әдәбиятын укытканда булган проблемаларның тагын берсе – төркемдәге бала санының 15 тән артык булуы. Мондый очракта, гадәттә, һәр укучы белән эшләргә вакыт җитми. Укытучы сыйныфны төркемнәргә бүлә, коммуникатив биремнәр бирә. Һәр төркем эшкә керешкәч, шаулаша башлый. Укучылар нидер әйтергә телиләр, җавап бирергә тырышалар кебек. Мондый эшчәнлекнең үзәгендә укытучы түгел, ә укучы булырга тиеш икәнне беләбез дә кебек, ләкин шуны һич бутарга ярамый: бу эш характерындагы шау-шумы, әллә тәртип бозумы? Икенче очрак булса, эш төрен үзгәртергә кирәк.

15 тән артык укучы булган төркемнәрдә мин белемне тест ярдәмендә тикшерүне тәкъдим итәр идем. Бигрәк тә, ачык төрдәге тест биремнәрен компьютер ярдәмендә тикшереп булмый, без аларның кәгазь вариантын гына карап объектив бәя бирә алабыз. Ябык сораулардан торган биремнәр исә укучы өчен җавап бирергә, укытучы өчен тикшерергә уңайлы.

Татар теле һәм әдәбияты укытуның тагын бер актуаль проблемасы – татар балаларының татарча белмәве. Шуңа бәйле рәвештә, укытучы татарча алып барылырга тиешле дәресне русча, тәрҗемә рәвешендә алып барырга тиеш була. Туган телебезнең аралашу, укучының шәхесен формалаштыру, шул максат белән төрле фәннәргә өйрәтү чарасы булуын онытмаска иде.

Укыту процессында дәреслек белән программаның туры килмәве дә актуаль проблема булып тора. Хәзер, дәреслекләрдә бу әсәр яисә тема булмаса да, программа буенча бару таләп ителә. Әлбәттә, бу укучылар өчен дә, укытучы өчен дә бик авырга туры килә. Укытучы сөйләве буенча гына әдәби әсәрне анализлау өчен күпме тырышырга кирәк!

Татар әдәбиятын укытуда тагын бер проблема – хәзерге чор язучылары һәм шагыйрьләренең әсәрләре дәреслекләрдә сирәк күренә. Балалар язучыларыннан Г.Тукай, Д.Аппакова, Ш.Галиев һ.б. әсәрләрен балалар бик яратып укыйлар, ләкин укучыларны башка атаклы язучылар белән дә таныштырасы килә.

Тикшерү нәтиҗәләре. Гомумән, татар телен укыту кирәкме соң? Әлбәттә, ләкин бу укыту балага телне бәйләү, интектерү рәвешендә бармаска тиеш. Ничек эшләргә соң? Башта, бәлкем, балаларның яшь үзенчәлекләренә карап, аларның аралашу сфералары, оештыра алырлык лингвистик материалны сайларгадыр. Ләкин, эчтәлек сайлаганда сөйләм материалының күләмен билгеләү өчен, балаларның психофизиологик мөмкинлекләрен исәпкә алу зарур.

Йомгаклау. Нәтиҗә ясап шуны әйтергә кирәк, татар теле укытуның проблемалары күп, ләкин әлегә алар, күпмедер күләмдә, чишелеп килә. Татар

телен укытуда да уңышларга ирешелә. Балаларны укыту, тәрбияләү укытучының эше, ләкин әлеге функцияләрне ата-ана да башкарырга тиеш. Бергә эшләгән очракта гына, билгеле бер дәрәҗәләргә ирешергә мөмкин. Туган теленнән, туган нигезеннән – Татарстаннан читләшү, туган телне махсус өйрәнмәү балаларыбызны милли үзаңнан, кешелек горурлыгыннан, туган халкыбызның әхлак чишмәләреннән мәхрүм итә, саф чишмә кебек җырлап-чыңлап торган телебезгә колагын томалый, туң күңелле тупас адәм булып үсүенә юл ача . Моны булдырмау бездән, җәмгыятьтән тора.

Әдәбият исемлеге

1. Актуальные проблемы преподавания татарского языка и литературы, русского и английского языков: сборник материалов Республиканской научно-практической конференции (20 декабря 2012 года). В 2-х частях. Часть 1. – Казань: РИО ГБУ «РЦМКО», 2013. – 402с.

2. Исмәгыйлова С.Г. Туган тел – очар канат: методик ярдәмлек / С.Г. Исмәгыйлова. – Чаллы, “КАМАЗ” нәшрияты, 1993. – 63б.

3. Хәйдәрова Р.З. Рус телендә урта гомуми белем бирүче мәктәпләрдә татар теле укыту программасы: 1-4 сыйныфлар (рус телендә сөйләшүче балалар өчен) / Р.З. Хәйдәрова, Н.Г. Галиева, Ә.Г.Әхәтова. – Казан: Мәгариф, 2009. – 60б.

ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЕН КЫЗЫКЛЫ АЛЫМНАР КУЛЛАНЫП УКЫТУ ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЕ

Җәләлиева Л.Р.
татар теле һәм әдәбияты укытучы
Төхвәтуллина Л.Р.
татар теле һәм әдәбияты укытучы
“144нче мәктәбе”
Казань, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, бүгенге көндә иң актуаль проблемаларның берсе булып торган милли мәгариф системасын без киләчәк буынны гаилә, балалар бакчасыннан алып, югары мәктәпкәчә ана телендә тәрбияләү һәм укыту буларак күз алдында тотабыз. Баланың дөньяга карашы, үз-үзен тотышы, дусларына, туган теленә мөнәсәбәте гаиләдә формалаша башласа, мәктәптә дәвам итә.

Соңгы вакытларда татар теле һәм әдәбияты укытуларына күп кенә шелтәләү сүзләре ишетергә туры килә. Янәсе, нәтиҗәләр юк диярлек, мәктәпне тәмамлаучыларның бик азы гына үзләренең фикерләрен татарча әйтеп бирә алалар. Рус мәктәбендә рус телле балалар белән эшләүнең актуаль проблемалары чыннан да бар һәм аларның кайберләрен атап, аларның чишү юлларын күрсәтү кирәкле дә, уңышлы да булыр.

Сер түгел, укытканда өстенлек грамматикага бирелә. Болай эшләгәндә телнең төп – коммуникатив функциясе тормышка ашырылмый, ә бары тик мәгълүмати гына булып кала. Дәреслектә бирелгән текстның эчтәлеген укучы бик яхшы сөйләр, ә инде тормышта алынган берәр хәл турында сөйли алмаска да мөмкин.

Без укучыларны сөйләм теленә өйрәтергә тиеш, моңа шул телдә сөйләшеп кенә ирешеп була. Балаларны ана булмаган телгә өйрәткәндә кызыксындыру формалаштыруның дидактик шартларыннан берсе – аралашуны уку эшчәнлегенең төп төре итеп куллану. Башкачарак әйтсәк, без телнең коммуникатив функциясен үтәргә тиеш. Ләкин аралашуны эш вакытында сөйләшү итеп түгел, ә эшне башкару өчен сөйләшү итеп карарга кирәк. Әгәр без аралашмасак, алдыбызга куйган бурычны үти алмаячакбыз. Шуны онытмасак иде: сөйләм бер үк вакытта бер яктан мотивлаштыру, икенче яктан “корал” – тел чаралары куллану булса гына барлыкка килә. Димәк, бу проблемаларның тагын берсе дигән сүз. Әйтергә кирәк: мотив дигәннән без субъектны күз алдына китерәбез, аның омтылышларын, объектын, уйларының кайсы якка юнәлешен, шартларын аңлыйбыз.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә татар теле дәресләрендә килеп чыккан актуаль проблемалар турында сүз алып барыла.Татар телен һәм әдәбиятын чит тел буларак өйрәткәндә, туган тел белән уртак якларны һәм аермалыкларын күрсәтеп өйрәтү уңышлырак була. Бу очракта укытучы сөйләмне татарча булырга тиеш булса да, укучыга материалны рус телендә аңлатырга туры килә.

Вакытны өлешләп бүлсәк, сөйләмгә күпме вакыт каласын күз алдына китерәсездер.

Телнең коммуникатив функциясе үтәлсен өчен, укучы фикерен туплап, башкалар аңларлык итеп әйтсен. Ә моны тормышка ашыруда уен куллану отышлы санала. Дәресләрдә дидактик уеннар балаларны бер-берсе белән аралашырга өйрәтә. Мин үземнең дәресләремдә еш кына уеннар кулланам. Чөнки, төрле уеннар куллану, укуга кызыксынуны арттыра.

Рус мәктәбендә рус телле балалар белән эшләүче укытучыларның татар теле һәм әдәбиятын укытканда булган проблемаларның тагын берсе – төркемдәге бала санының 15 тән артык булуы. Мондый очракта, гадәттә, һәр укучы белән эшләргә вакыт җитми. Укытучы сыйныфны төркемнәргә бүлә, коммуникатив биремнәр бирә. Һәр төркем эшкә керешкәч, шаулаша башлый. Укучылар нидер әйтергә телиләр, җавап бирергә тырышалар кебек. Мондый эшчәнлекнең үзәгендә укытучы түгел, ә укучы булырга тиеш икәнне беләбез дә кебек, ләкин шуны һич бутарга ярамый: бу эш характерындагы шау-шумы, әллә тәртип бозумы? Икенче очрак булса, эш төрен үзгәртергә кирәк.

15 тән артык укучы булган төркемнәрдә мин белемне тест ярдәмендә тикшерүне тәкъдим итәр идем. Бигрәк тә, ачык төрдәге тест биремнәрен компьютер ярдәмендә тикшереп булмый, без аларның кәгазь вариантын гына карап объектив бәя бирә алабыз. Ябык сораулардан торган биремнәр исә укучы өчен җавап бирергә, укытучы өчен тикшерергә уңайлы.

Татар теле һәм әдәбияты укытуның тагын бер актуаль проблемасы – татар балаларының татарча белмәве. Шуңа бәйле рәвештә, укытучы татарча алып барылырга тиешле дәресне русча, тәрҗемә рәвешендә алып барырга тиеш була. Туган телебезнең аралашу, укучының шәхесен формалаштыру, шул максат белән төрле фәннәргә өйрәтү чарасы булуын онытмаска иде.

Укыту процессында дәреслек белән программаның туры килмәве дә актуаль проблема булып тора. Хәзер, дәреслекләрдә бу әсәр яисә тема булмаса да, программа буенча бару таләп ителә. Әлбәттә, бу укучылар өчен дә, укытучы өчен дә бик авырга туры килә. Укытучы сөйләве буенча гына әдәби әсәрне анализлау өчен күпме тырышырга кирәк!

Татар әдәбиятын укытуда тагын бер проблема – хәзерге чор язучылары һәм шагыйрьләренең әсәрләре дәреслекләрдә сирәк күренә. Балалар язучыларыннан Г.Тукай, Д.Аппакова, Ш.Галиев һ.б. әсәрләрен балалар бик яратып укыйлар, ләкин укучыларны башка атаклы язучылар белән дә таныштырасы килә.

Тикшерү нәтиҗәләре. Гомумән, татар телен укыту кирәкме соң? Әлбәттә, ләкин бу укыту балага телне бәйләү, интектерү рәвешендә бармаска тиеш. Ничек эшләргә соң? Башта, бәлкем, балаларның яшь үзенчәлекләренә карап, аларның аралашу сфералары, оештыра алырлык лингвистик материалны сайларгадыр. Ләкин, эчтәлек сайлаганда сөйләм материалының күләмен билгеләү өчен, балаларның психофизиологик мөмкинлекләрен исәпкә алу зарур.

Йомгаклау. Нәтиҗә ясап шуны әйтергә кирәк, татар теле укытуның проблемалары күп, ләкин әлегә алар, күпмедер күләмдә, чишелеп килә. Татар

телен укытуда да уңышларга ирешелә. Балаларны укыту, тәрбияләү укытучының эше, ләкин әлеге функцияләрне ата-ана да башкарырга тиеш. Бергә эшләгән очракта гына, билгеле бер дәрәҗәләргә ирешергә мөмкин. Туган теленнән, туган нигезеннән – Татарстаннан читләшү, туган телне махсус өйрәнмәү балаларыбызны милли үзаңнан, кешелек горурлыгыннан, туган халкыбызның әхлак чишмәләреннән мәхрүм итә, саф чишмә кебек җырлап-чыңлап торган телебезгә колагын томалый, туң күңелле тупас адәм булып үсүенә юл ача . Моны булдырмау бездән, җәмгыятьтән тора.

Әдәбият исемлеге

1. Актуальные проблемы преподавания татарского языка и литературы, русского и английского языков: сборник материалов Республиканской научно-практической конференции (20 декабря 2012 года). В 2-х частях. Часть 1. – Казань: РИО ГБУ «РЦМКО», 2013. – 402с.

2. Исмәгыйлова С.Г. Туган тел – очар канат: методик ярдәмлек / С.Г. Исмәгыйлова. – Чаллы, “КАМАЗ” нәшрияты, 1993. – 63б.

3. Хәйдәрова Р.З. Рус телендә урта гомуми белем бирүче мәктәпләрдә татар теле укыту программасы: 1-4 сыйныфлар (рус телендә сөйләшүче балалар өчен) / Р.З. Хәйдәрова, Н.Г. Галиева, Ә.Г.Әхәтова. – Казан: Мәгариф, 2009. – 60б.

ДӘҮЛӘТ ТЕЛЕ БУЛАРАК ТАТАР ТЕЛЕН УКЫТУНЫҢ АКТУАЛЬ МӘСЬӘЛӘЛӘРЕ

Сөнгатова Г.З.
татар теле һәм әдәбияты укытучы
“Күәм урта гомуми белем мәктәбе”
Кубян, Татарстан, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, сонгы елларда татар телен өйрәтү методикасының үткәнен һәм бүгенгесен яктыртуга багышланган хезмәтләр байтак кына дөнья күрде. Тел төп аралашу чарасы буларак кешеләргә хезмәт итсә, сөйләм төп аралашу ысулы булып тора. Шунлыктан бүгенге көндә һәрбер телне мәдәниятара һәм шәхесара аралашу-аңлашу чарасы буларак укыту иң мөһим мәсьәләләрдән санала.

Татарстан Республикасы Конституциясенең 8 нче маддәсе һәм «Татарстан Республикасы халыкларының телләре турындагы» Закон (1992) нигезендә татар һәм рус телләре – тигез хокуклы дәүләт телләре. Күп милләтле Татарстанда дәүләт телләренең икесен дә белү халыкларның үзара аңлашып, тату яшәвенең нигезен тәшкил итә. Татарстанда татар теле барлык урта (тулы) гомуми белем бирү мәктәпләрендә төп укыту фәннәренең берсе булып тора, күп кенә югары уку йортларында да булачак белгечләр рус теле белән беррәттән татар теленнән белемнәрен тирәнәйтәләр. Республикабызда телләр сәясәтенең киләчәктә үсеш алуы, татар теленең гамәли һәм интеллектуаль тормышта урын алу-алмавы аны мәктәпләрдә һәм югары уку йортларында укыту дәрәҗәсенә дә бәйле. Мондый шартларда татар теленә өйрәтү методикасын камилләштерү җитди бурычларның берсе булып тора. Татар телен аралашу чарасы буларак укыту өчен, иң нәтиҗәле методик алымнарны куллану, информацион-коммуникатив технологияләрдән киң файдалану аеруча зур әһәмияткә ия.

Соңгы елларда республикабызда әлеге өлкәдә җитди адымнар ясалды: татар теленә өйрәтү методикасының үткәнен һәм бүгенгесен яктыртуга багышланган фәнни монографияләр дөнья күрде; мәктәп программалары һәм дәреслекләре яңартылды; укытучылар өчен методик кулланмалар, уку-укыту ярдәмлекләре һәм дидактик әсбаплар, төрле сүзлекләр төзеп бастырылды, электрон дәреслекләр, онлайн-курслар, интерактив тестлар эшләнде һәм укыту практикасында киң кулланыла башлады. Татар теленә өйрәтүнең теоретик һәм гамәли мәсьәләләренә багышланган фәнни конференцияләр үткәрелеп тора, шушы өлкәдәге алдынгы тәҗрибә белән уртаклашу һәм аны тарату эше дә игътибардан читтә калмый. Димәк, бай тарихка ия булган татар лингвометодикасы заман таләпләреннән чыгып үсеш ала, үзгәрә һәм камилләшә дип әйтә алабыз.

Хәзерге вакытта мәктәпләрдә татар телен аралашу чарасы буларак укыту, шулай ук тел ярдәмендә укучыларны рухи һәм әхлакый яктан тәрбияләү, аларның коммуникатив культурасын формалаштыру бурычы куела. Татар телен гамәли үзләштерү нәтиҗәсендә, укучылар көндәлек тормышта, полиэтник

җәмгыятьтә үзара аңлашу һәм хезмәттәшлек итү күнекмәләренә ия булырга тиешләр.

Татар теле, танып белү чарасы буларак, укучыларның фикер йөртү, интеллектуаль һәм иҗади сәләтләрен үстерүгә хезмәт итә, шулай ук башка милләттән булган укучыларны татар халкының мәдәнияте һәм милли үзенчәлекләренә якынайта, башка халыкларга карата хөрмәт хисе, толерантлык кебек универсаль күнекмәләр булдыруга этәргеч ясый. Федераль дәүләт белем бирү стандарты нигезендә татар теленә өйрәтүнең төп максатлары түбәндәгечә билгеләнә: укучыларның аралашу даирәсен, тормыштагы аралашу ситуацияләрен исәпкә алып, сөйләм эшчәнлегенең барлык төрләре (тыңлап аңлау, сөйләү, уку, язу) буенча аларда коммуникатив компетенция (аралашу осталыгы) формалаштыру; укучының танып белү, гомуми уку күнекмәләрен, сөйләм культурасын үстерү; татар милләтенә, аның тарихи һәм мәдәни хәзинәләренә карата хөрмәт тәрбияләү; укучыларны мәдәниятара диалогка тарту; татар телен дәүләт теле буларак өйрәнүгә ихтыяҗ тудыру.

Лингвометодикада коммуникатив компетенциянең берничә төре билгеләнгән: лингвистик, социолингвистик, дискурсив, стратегик, социаль-мәдәни, социаль компетенцияләр [2, Б. 9]. Татар телен коммуникатив нигездә укыту, беренчедән, балаларда *тел компетенциясе* булдыруга китерә, чөнки алар, тел берәмлекләрен гамәли үзләштереп, сөйләмдә кулланырга күнегәләр; икенчедән, аларның *сөйләм компетенциясе* үсеш ала, чөнки тел аралашу аша үзләштерелә; өченчедән, тел һәм сөйләм берәмлекләре аша татар дөньясы турындагы мәгълүматны үзләштереп, алар *социаль-мәдәни компетенциягә* ия булалар.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә телгә өйрәтүнең иң заманча коммуникатив юнәлешләр турында сүз бара. Хәзерге вакытта телгә өйрәтүнең иң заманча юнәлешләре булып коммуникатив һәм эшчәнлекле методлар санала. Татар теленә өйрәтүнең төп принциплары шушы юнәлешләрнең нигезен тәшкил итәләр. Алар түбәндәгеләрдән гыйбарәт: коммуникативлык принцибы (телгә өйрәтү шартларын тормышта телне куллану шартларына якынайту); индивидуальләштерү принцибы (укыту процессын укучыларның шәхси ихтыяҗларын, теләк-омтылышларын, индивидуаль-психологик үзенчәлекләрен исәпкә алып оештыру); телне актив фикерләү нигезендә өйрәнү принцибы (аралашу ситуацияләрендә сөйләм бурычына тәңгәл килгән лексик-грамматик материалны укучыларның мөстәкыйль комбинацияләп сөйләшүе); телне функциональ төстә өйрәнү принцибы (лексик-грамматик материалның коммуникатив максаттан, аралашу ихтыяҗыннан һәм кулланылыш ешлыгыннан чыгып билгеләнүе); ана теле үзенчәлекләрен исәпкә алу принцибы (балаларның ана теленнән белемнәренә таяну һәм аның аермалы якларын исәпкә алу). Моннан тыш, укыту процессында сөйләм эшчәнлеге төрләрен үзара бәйләнештә үзләштерү, аңлылык, аңлаешлылык, күрсәтмәлелек принциплары да истә тотыла.

Федераль дәүләт белем бирү стандартларыннан чыгып, татар теленә өйрәтүнең әһәмиятле бурычларын түбәндәгечә билгелиләр:

– милләтләр, мәдәниятләр төрлелегенә карамастан, дөньяны бердәм һәм бербөтен итеп кабул итү нигезендә шәхесләрнең гражданлык тиңдәшлеген формалаштыру;

– кешеләргә карата игелеклелек, ышаныч һәм игътибарлылык, ярдәм күрсәтергә әзер булу, ихтирам, әңгәмәдәшне тыңлый һәм ишетә белү, кешеләрнең үз фикеренә хокукы барлыгын таный белү нигезендә аралашу һәм хезмәттәшлек итү өчен, психологик шартлар формалаштыру;

– әхлаклылык һәм гуманизм, гаилә һәм мәктәп, коллектив һәм иҗтимагый кыйммәтләрне хөрмәт итү һәм аларны үтәүгә омтылу, этик һәм эстетик хисләр формалаштыру нигезендә шәхеснең кыйммәти-мәгънәви даирәсен үстерү;

– үзлегеңнән белемеңне арттыру һәм үз-үзеңне тәрбияләү нигезендә, үз эшчәнлегеңне оештыра алу осталыгын булдыру;

– үз-үзен актуальләштерү шарты буларак, шәхеснең мөстәкыйльлеген һәм җаваплылыгын үстерү.

Татар теленә өйрәтүнең төп эчтәлегенә килгәндә, ул фонетик, лексик, грамматик белемнәрне гамәли үзләштерүдән; татар халкының милли-мәдәни үзенчәлекләрен һәм сөйләм этикеты үрнәкләрен истә тотып, телдән яки язмача аралаша белү, диалогик һәм монологик сөйләмне логик яктан эзлекле итеп оештыра алу, әңгәмә барышында тел “кытлыгын” җиңеп чыгу, татар телендәге мәгълүматны сәнгатьле итеп һәм аңлап укый белү күнекмәләрен үстерүдән гыйбарәт.

Алга таба хәл ителәсе актуаль методик мәсьәләләргә килгәндә, безнең карашка, иң әһәмиятлесе – укучыларның татар телен белү дәрәҗәләрен тикшерү системасын заман таләпләренә туры китереп яңарту, чөнки тикшерү-бәяләү эшләре белем бирү процессының мөһим бер өлешен тәшкил итә. Педагогик тикшерү билгеле бер дидактик функцияләрне үти: *өйрәтү функциясе* (татар телен үзләштерү дәрәҗәсен билгеләү); *диагностик функция* (укучыларның әзерлек дәрәҗәсендәге кимчелекләрне ачыклау һәм аларны киметү, укыту процессын камилләштерүгә юнәлтелгән карарлар кабул итү); *тәрбияви функция* (укучыларның үзтикшерү һәм үзбәяләү күнекмәләрен активлаштыру, белем алуга өстәмә этәргеч булдыру); *гомумиләштерү функциясе, прогностик функция* һ.б [3, Б. 26].

Хәзерге вакытта лингводидактикада күп төрле тикшерү алымнары кулланыла, яңа технологияләр гамәлгә кертелә. Шуларның иң мөһимнәре: 11 нче сыйныфта татар теленнән Бердәм республика имтиханын (БРИ) үткәрү; 9 нчы сыйныфны тәмамлаучылар өчен татар теленнән яңа формада дәүләт (йомгаклау) аттестациясен уздыру. Әлеге тикшерү эшләре укучыларның коммуникатив күнекмәләрен объектив рәвештә бәяләргә, уку-укытуның нәтиҗәлелеген тулырак күзалларга мөмкинлекләр бирә. Тикшерү барышында балаларның белем дәрәҗәсе белән беррәттән укытучының методик эшчәнлеге дә сынала, кулланыла торган укыту чараларының ни дәрәҗәдә уңышлы булуы да ачык күренә.

Билгеле булганча, чит телләргә өйрәтү методикасында укучыларның тел белүләрен өч дәрәҗәгә бүлеп бәялиләр: 1) телне элементар белү дәрәҗәсе (*A*); 2) телне мөстәкыйль рәвештә куллана алу дәрәҗәсе (*B*); 3) телне ирекле рәвештә куллана алу дәрәҗәсе (*C*). Аларның һәрберсе, үз чиратында, тагын икегә бүленә, һәм барлыгы алты дәрәҗә күрсәтелә (*A1, A2; B1, B2; C1, C2*) . Әлеге концепция авторлары әйтүенчә, теге яки бу телне өйрәнүчеләрнең белем дәрәҗәләре халыкара стандартлар нигезендә тикшерелергә тиеш. Шулай эшләгәндә генә, төрле урыннарда, төрле дәреслекләр белән телне өйрәнүчеләрнең белем дәрәҗәләренә объектив бәя биреп була [1, Б .102].

Тикшерү нәтиҗәләре. Бүгенге көндә татар теленә өйрәтү өлкәсендә фәнни-методик эзләнүләр һәм тикшеренүләр дәвам итә, укыту системасының уңышлы һәм җитешсез яклары даими күзәтелеп бара, яңадан-яңа уку-укыту ярдәмлекләре дөнья күрә, информацион-коммуникатив технологияләрне куллануга зур игътибар бирелә. Аларны гамәлгә кертү – заман таләбе. Шундый проектларның берсе – “АНА ТЕЛЕ” онлайн-мәктәбе. Моннан тыш, татар теле белән кызыксынучыларга тагын бер дистанцион курс тәкъдим итәргә мөмкин. Ул да булса, tatar.ile порталындагы татар теле курсы. Ул башлап өйрәнүчеләр өчен тәкъдим ителә .

Йомгаклау. Һәр укытучы заманча алымнар куллануга, методик осталыгын һәм иҗади активлыгын арттыру, гамәли эшчәнлеген камилләштерүгә омтылса, моның белән беррәттән белем бирү өлкәсендәге үзгәрешләрне алдан тоеп эш итсә, татар теленә өйрәтүнең сыйфатын яхшыртуга ирешеп булыр дип ышанабыз. Шулай эшләгәндә генә, һәрберебез татар телен саклап калу, аны үстерү һәм дөньяда таныту эшенә үз өлешен кертә алыр.

Әдәбият исемлеге

1. Общеевропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка. – М.: МГЛУ, 2005. – 247 с.
2. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2003. – 239 с.
3. Тестирование в обучении русскому языку как иностранному: современное состояние и перспективы / По ред. Т.М. Балыхиной. – М.: МГУП, 2003. – 189 с.
4. Фәтхуллова К.С. Юсупова Ә.Ш., Денмөхәммәтова Э.Н.Татарча сөйләшик . – Казан: Татар. кит. нәшр., 2012. – 311 б.
5. АНА ТЕЛЕ онлайн-мәктәбе// URL: http:// anatele.ef.com
6. «Татарский язык для всех» онлайн-курсы // URL: http://tatarile.org

БАШЛАНГЫЧ СЫЙНЫФЛАРДА ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ МӘГЪЛҮМАТ ТЕХНОЛОГИЯЛӘРЕН КУЛЛАНУ

Хәбибуллина И.С.
башлангыч сыйныф укытучысы
"Норма мәктәбе" филиалы
"Чапшар башлангыч мәктәп-балалар бакчасы"
Чапшар, Татарстан, Россия

Теманың актуальлеге. Билгеле булганча, тормышның төрле өлкәләрендәге казанышлары мәктәп тормышына да үзгәрешләр кертә.Әзер белем биреп чыгару уку процессында төп бурыч булудан туктады, укытуны традицион формада оештыру актуальлеген югалтты. Заманча белем бирү системасы үзенең ориентирларын традицион модельдән үстерешле укыту системасына күчерә. Хәзер сүз белем бирү процессын компьютерлаштыру гына түгел, ә төрле педагогик, шул исәптән мәгълүмати технологияләр кертү турында бара. Шуңа да укытучылар алдында төп проблема булып белем бирү эчтәлеге һәм процессы сыйфатын үстерү тора. Ә бу исә үз чиратында укытучыларга яңа информацион технологияләрдән хәбәрдәр булуны, аларны гамәлдә нәтиҗәле куллана белүне зарур итә.Белем бирүнең нәтиҗәлеген күтәрү укыту процессының яңа, тагын да нәтижәлерәк технологияләрен эзләүне таләп итә. Укыту-тәрбия өлкәсендә моңа кадәр билгеле булмаган ысуллар, чаралар гамәлгә керә, таныш булган метод -алымнар үзгәреш кичерә, камилләшә.

Хәзер мәктәп, укыту һәм тәрбия системасы

бала шәхесендәге эшчәнлеккә кирәкле сыйфатлар булдыру мәсьәләсе белән тирәнтен шөгыльләнә. Укытучының педагогик осталыгының торган саен әһәмияте арта баруы шуның белән аңлатыла да инде. Моны хәл итү өчен, укытучыдан актив педагогик эзләнү, аның эш тәҗрибәсендә үстерешле укыту технологиясе принцибына нигезләнгән билгеле бер методик система булдыру таләп ителә. Бу системаның төп максаты – шәхес тәрбияләү, бәләкәйдән үк баланы шәхес итеп күрү, аның сәләтен күрә белү, аны үстерүгә ярдәм итү, иҗади баскычка күтәрү.

Яңача эшләргә омтылу – һичшиксез уңай күренеш. Максатка ирешү өчен, иң элек теге яки бу "яңа" системаның концепциясен һәм теориясен өйрәнү таләп ителә. Укытучы әлеге система турында махсус мәкаләләр, хезмәтләр белән танышырга, шул системада эшләүче укытучылар белән фикерләшергә, аларның эш тәҗрибәсен өйрәнергә тиеш. Заманча фикерләүгә омтылган укытучы гына укучысын үз фикере, бәясе, үзенә генә хас тормыш тәҗрибәсе булган, иҗади сәләткә ия шәхес итеп тәрбияли ала.

Бүгенге көндә педагогик технологияләр, мәгълүмати – коммуникатив технологияләр мөмкинлекләре еш кулланыла. Технология ул – ниндидер эштә, сәнгатьтә, осталыкта кулланылучы алымнар җыелмасы.

Соңгы елларда тормышның барлык өлкәләренә дә компьютер үтеп керде. Шул ук вакытта уку-укыту системасына да. Заман мәктәбенең тормышын да информацион технологияләрдән башка күз алдына китереп булмый.

Укучыларда уку процессына кызыксыну уяту өчен стандарт методлар белән генә чикләнергә ярамый. Укыту процессын информатизацияләү мәгариф өлкәсендә гаять зур мөмкинлекләр тудыра, чөнки аны белем бирүдә бик нәтиҗәле итеп кулланып була. Татар теле һәм әдәбияты дәресләрендә дә компьютер технологияләрен максатка туры китереп кулланырга мөмкин. Укытуның бу төр яңа технологияләрен урынлы куллану укучыларның шәхси үзенчәлекләрен искә алырга, укытучы белән укучыларның бердәм эш алымнарын камилләштерергә, белем бирүнең сыйфатын күтәрергә мөмкинлек тудыра. Компьютер сыйныф тактасын да, тарату материалын да, дәреслекләрне дә алыштыра ала [3, Б 7].

Бүгенге балалар мәгълүмати технологияләр белән бик иртә таныша. Мәктәп баласы булган өйдә компьютер булмыйча калмый. Алай гына да түгел, хәзер кайбер балалар бакчасында да заманча технологияләрне үзләштерү мөмкинлеге тудырылган. Шуңа да еш кына укучы бүген укытучыга караганда да күбрәк белә. Әгәр дә элек мәктәп баласы өчен мәгълүмат чыганагы булып китап һәм мөгаллим торса, бүген ул барлык кызыксындырган сорауларга җавапны интернет челтәре аша да таба ала. Шуңа да хәзерге педагоглар үсмерләрне үз фәне белән кызыксындыру, аларның игътибарын җәлеп итү өчен төрле хәйләләр уйлап табарга – шул ук мәгълүмати технологияләрне үзләштерергә һәм аларны укыту процессында кулланырга тиеш.

Компьютер технологиясеннән нәтиҗәле файдалану – хәзерге көндә укыту методикасының мөһим бурычы. Яңа төр эшчәнлек, компьютерда эшләү бәрабәренә укытуның сыйфатын күтәрүгә ирешү–компьютер технологиясенең иң өстенлекле ягы. Дәресләрдә компьютер куллану укучыларның актив һәм аңлап эшләвен тәэмин итүнең яңа алымы буларак дәресне тагын да күрсәтмәле итә.

Һәр укучының белем үзләштерүгә сәләте төрлечә була. Кайбер укучыларның ишетеп истә калдыру дәрәҗәсе өстенлек алса, күпчелек укучыларда күреп истә калдыруы өстенлек алган була. Менә шушы вакытта нәкъ компьютер ярдәмгә килә. Чөнки мониторда барлык биремнәр матур, эстетик яктан камил эшләнә. Презентацион программаларны төзегәндә, укытучы аның эченә бик күп материал: төрле схемалар, рәсемнәр, фотосурәтләр кертә.

Мондый программа белән танышканда , укучы үзен кино караучы итеп хис итә. Чөнки ул аның алдында бер-бер артлы кадрлар булып чыга.

Презентацион материалларны класстан тыш уку дәресләрендә, әдәбият дәресләрендә язучының тормыш юлын, иҗатын өйрәнгәндә дә кулланырга мөмкин.Дәрес өчен презентацияләрне укучылардан ясату да белем сыйфатын күтәрүдә уңай нәтиҗә бирә.

Дәрестә компьютер технологияләрен кулланып мин укыту эшчәнлеген тагын да баетырга тырышам.Бу технологиялэр ярдәмендә шулай ук тест эшкәртүнең заманча системалары укыту процесын кызыклы, нәтиҗәле һәм ижади итеп оештырырга мөмкинлек бирүен истә тотып эшлим.Нәтижәдә балалар мәгълүмат ташкынында иркен аралашырга өйрәнә, мәгълүмат алу ысулларын үзләштерә, аларда алгоритмик һәм операцион фикерләү алымнарын булдырыла.

Белем бирүдә проектлар методын файдаланам.Бу метод балага шәхси якын килеп укытуда нәтиҗәле технологияләрдән санала.Проект төзү эшчәнлеге укучының акыл һәм рухи үсешен камилләштерергә ярдәм итә; анда максатчанлык, кызыксынучанлык, башлаган эшне ахырына җиткерү омтылышы тәрбияли.Ул мөстәкыйль фикерләүне үстерү, мәгълүмат таба белү, фаразлау, стандарт булмаган карарлар кабул итү осталыгына ия булуны күздә тота. Проеклаштыру ысулы төрле өлкәгә караган белемне интегральләштерергә һәм аларны, яңа идеяләргә баетып, тормышта кулланырга мөмкинлек бирә. Бу проект методикасы уку дәресләрен, сыйныфтан тыш уку дәресләрен оештыруда зур урын алып тора.Язучы, шагыйрь иҗатын, биографиясен өйрәнгәндә дә отышлы метод булып тора.Бала язучы турында тирән мәгълүмат туплый, аның язмышы белән кызыксына, өйрәнә һәм нәтиҗәдә башкаларга җиткерерлек белем туплый. Мәсәлән, Габдулла Тукайның «Туган авыл» шигырен өйрәнгән дәрескә укучы шагыйрьнең туган җирен, торган урынын, ни өчен шагыйрьнең бу шигыре туу турында проект эшләп, үзен кызыксындырган сорауларга җавап кына табып калмый, иптәшләре белән дә уртаклаша ала [1,Б 8].

Мультимедиа технологияләре электрон белешмәлекләр, энциклопедияләр, күләмле мәгълүмат чыганаклары белән эшләүгә юл ача. Бу технологияләрне дөрес файдалану дәреснең нәтиҗәлелеген күтәрә, белем дөньясына җәлеп итә, татар теле һәм әдәбият фәннәре буенча өлгереш күрсәткечен һәм укыту сыйфатын яхшырта. Дәресләр өчен ясалган презентацияләр проблемалы ситуацияләр тудыру, белемнәрне актуальләштерү, яңа белемнәрне ачуда; зур экранда сурәтләнгән материал яңа дәресне тиз үзләштерергә ярдәм итә. Шулай ук алгоритмнар төзү, кагыйдәләр чыгару өстендә эшләгәндә, эталон буенча тикшерүләр уздырганда да бик уңайлы технологияләрдән санала.

Татар телендә хатасыз язу укучыга бик зур авырлык белән бирелә. Орфографик грамоталылыкны формалаштыру өчен орфографик хәтерне генә түгел, ә күрү һәм ишетүне дә үстерергә ныгытырга кирәк. Татар теленең орфографик кагыйдәсен ятлату гына көтелгән нәтиҗәне бирми. Дәрестә мультимедиа технологияләре бу кимчелек өстендә эшләргә зур мөмкинлек ачты. Бер орфограммага кагыйдә чыгару өчен күнегүләр өстендә эшләгәндә сыйныф тактасын ничә сөртеп, каплап торырга туры килер иде. Башка эш төрләре уздырганда да вакытны отарга, күбрәк белем алырга мөмкинлек бирә. Мисал өчен, күчереп язарга кирәк булган очракта, экранда түбәндәге алгоритм торса, бала хатаны җибәрми.

Ничек итеп хатасыз язарга:

1.Сүздә орфограмманы тап.

2. Хәрефләрне беләсеңме, юкмы билгелә

3. Беләм – яз Белмим – калдырып тор

4. Тикшер

- иҗекләп укы
- орфограмманы тап
- хатаңны төзәт

Укучыларның үзара ярдәмләшүен активлаштыруга юнәлтелгән эш формасы буларак эшчәнлекне төркемнәрдә оештыру уңай нәтиҗәләр бирә. Укучылар бер – берсе белән аралашып, бер – берсенең фикерен тыңлап, үз – үзләрендә үзүсешкә ирешә. Укучыларның үзлегеннән эзләнү эшчәнлеген стимуллаштыру нәтиҗәле гамәлгә ашырыла. Моңа башлангыч сыйныфта биремнәрне репродуктив төрдән иҗади төргә кадәр акрынлап катлауландыра бару, татар теле һәм әдәбияты дәресләрен башка фәннәр белән фәнара бәйләнеш фрагментларыннан, милли төбәк компонентыннан нәтиҗәле файдалану юлы белән ирешелә.

Укучы белән актив диалог алып бару катнашучы өчен дә, тыңлаучылар өчен дә бер үк дәрәҗәдә файдалы. Балаларның коммуникатив эшчәнлеге активлаша: табигый сөйләм формалары кулланып сөйләшүдә катнашу, нидер сорау яки әңгәмәдәшеңә җавап бирү ихтыяҗы туа.

Тикшерү ысуллары. Мәкаләдә башлангыч сыйныф укучыларына татар телен укытканда кулланыла торган яңа мәгълүмат технологияләре турында сүз бара. Проблемалы укыту технологиясе куллану нәтиҗәсендә балаларның фикерләү сәләте камилләштерелә. Бу очракта белемнәрне үзләштерү диалог режимында проблемалы ситуацияләр тудыру ярдәмендә гамәлгә ашырыла.

Шулай ук эшчәнлегемдә төрле дәрәҗәдәге укыту, дифференцияле якын килү, рольле, эшлекле уеннар, хезмәттәшлек, сәламәтлек саклау технологияләрен уңышлы гына кулланып киләм.

Мин үзем татар теле дәресләрендә өйрәнгән теманы җиңел юл белән үзләштерә торган, белем сыйфатын күтәрүгә файдалы булган технологияләрне кулланырга тырышам. Профессор Ә.Рәхимовның "Иҗади үсеш технологиясен" дәресләрдә куллану да уңай күренеш. Бу технология өч өлештән тора. Беренчесе – төшенчәнең эчтәлеген һәм аңа билгеләмә бирү буенча эш итү ысулын гомимиләштерү, икенчесе – укучылар эшчәнлеген төркемнәрдә оештыру, өченчесе модельләштерү.

Модельләр, схемалар белән эш итәргә даими өйрәткәндә, фәнни сөйләм кыскара, автоматлаша һәм фикергә әверелә. Шул рәвешле, тыштан материальләшкән чара укучыларның фикерләү чарасы булып хезмәт итә башлый.

Модельләштерү дәреснең аерым бер этабы буларак кертелә. Модель төзү – иҗади эш. Аның аша укучылар төшенчәнең үзенчәлекле билгеләрен һәм эчке бәйләнешләрен ачалар. Шул нигездә, ул белем алуга кызыксыну уяту чарасы да булып тора.

Модельләштерү дәрестә төшенчә өстендә эш белән нык бәйләнгән. Төшенчә формалаштыру – дәреснең мөһим этабы. Чөнки төшенчә -логик фикер йөртүнең төп формасы булу белән бергә укучыларда фәнни белемнәр булдыруның төп чарасы да. Төшенчә формалаштыру дигәндә, аның эченә кергән мөһим билгеләр җыелмасын табу һәм төшенчәгә кергән предметларның күләмен ачу күз алдында тотыла. Мәсәлән, мин "Сүз ясагыч кушымчалар" темасын өйрәнгәндә, модель төзү һәм төшенчәгә билгеләмә бирүне түбәндәгечә башкарам:

1нче бирем. Ясалма сүзләрнең моделен төзергә (төркемләп һәм тактада эшләү).

2нче бирем. Модельгә таянып, ясалма сүзләр билгеләмәсен чыгарырга һәм бер-береңә, үз-үзеңә әйтергә.

3нче бирем. Укучылар төзегән билгеләмәнең дөреслеген дәреслектә бирелгән билгеләмә белән чагыштыру, тулыландыру. Нәтиҗә чыгару.

Күргәнебезчә, билгеләмәнең тулылыгын анализлаганда, модель укучыларга күзәтү материалы аша табылган барлык мөһим билгеләрнең кереп бетү- бетмәвен ачыкларга нык ярдәм итә. Аннан соң, дәреслек белән чагыштырып, билгеләмә камилләштерелә һәм модельгә дә өстәмәләр кертелә.

Тикшерү нәтиҗәләре. Иҗади фикерли белү исә – иң кыйммәт бәяләнүче сыйфат.

“Иҗадилык – үз шәхесеңне, фикерләвеңне, аң һәм интеллектыңны даими камилләштерү. Иҗади эшчәнлектә кеше үсә, махсус тәҗрибә туплый, үзенең табигый сәләтен һәм мөмкинлеген ача, ихтыяҗын канәгатьләндерә. Шул рәвешчә, иҗадилык кеше тормышын алга илтүче төп көчкә әверелә”, – ди “Иҗат психологиясе” дигән китабында Әхмәт Зәки улы Рәхимов. Балада мондый үсешне аны шәхес итеп караганда гына күреп була. Яңача укыту технологиясенең нигезендә нәкъ шул – укучы һәм укытучы арасында яңача мөнәсәбәт тора. Укытучы укучыны үзе белән тигез шәхес итеп карарга тиеш. Дәрес балага авырлык китермәскә, киресенчә шатлык – бәхет алып килергә, дәрестән бала ниндидер ләззәт, канәгатьләнү хисе алып чыгарга тиеш. Моны бары тик яңача фикерләүгә омтылган укытучы гына булдыра ала. Ул укучысын үз фикере, бәясе, үзенә генә хас тормыш тәҗрибәсе булган, иҗади сәләткә ия шәхес итеп кабул итә ала [2, Б12].

Йомгаклау.Татар теле һәм әдәбиятын укытуны камилләштерүнең чиге юк, фәкать эзләнергә, яңалыкка омтылырга, билгеләнгән максатка кыю барырга гына кирәк. Өстәп шуны әйтер идем: әгәр дә укытучы дәрестә күрсәтмәлекне житәрлек дәрәҗәдә кулланса, төрле уен ситуацияләре, сөйләм күнегүләре,инновацион технология элементларыннан дөрес файдалана белсә, ул, һичшиксез, эшендә уңышка ирешәчәк. Бары тик бер урында таптанып торырга гына кирәкми.

Әдәбият исемлеге

1. Искәндәрова С.И. Инновации в преподавании татарского языка и литературы [электронный ресурс] Режим доступа^www// proshko.ru/user/sufia 116/ blog/ 458

2. Нәзирова Ф.В. Сыйфатлы белем һәм тәрбия бирүдә укытучы эшчәнлеге: кулланма. – Казан, 2010 – 12 б.

3. Сәгъдиева Т.И. Башлангыч мәктәптә инновацион эшчәнлек // Сыйфатлы белем бирүдә информацион технологияләр куллану. – К , 2010 – 7 б

ENTRE MONDIALISATION ET SAVEUR NATIONALE: LE LANGAGE DU TOURISME CONTEMPORAIN

Kuzmina E.K.
Golubeva M.A.
PhD, Professeur assistant
Université d'innovation de Kazan
nommée d'après V.G. Timiryasov
Kazan, Russie

Le discours touristique, en tant que domaine particulier de la communication, vise à attirer, informer et former une image positive des clients potentiels. Dans le contexte de la mondialisation et de l'internationalisation du Tourisme, la langue de ce domaine est activement complétée par des emprunts en langue étrangère, principalement de l'anglais comme langue de communication internationale. La pertinence de ce sujet est due à la nécessité d'étudier les mécanismes et les fonctions pragmatiques que les emprunts exercent dans une communication efficace avec un public multiculturel.

À l'heure actuelle, la communication touristique est devenue un système Linguistique en plein développement, combinant des éléments d'activité publicitaire, de communication internationale et de relations de marché. La tâche principale d'un tel discours n'est pas simplement de transmettre des informations, mais de créer une réponse émotionnelle chez le public et de former une image attrayante des produits et des destinations touristiques.

À l'ère de la mondialisation de l'industrie touristique, il y a une introduction active de mots étrangers, principalement anglophones. Cette tendance a deux aspects: d'une part, elle témoigne d'un processus d'intégration dans la communauté mondiale, d'autre part, elle peut conduire à un encrassement excessif de la langue et à une diminution de sa compréhension pour les locuteurs.

Les normes internationales en matière d'hospitalité et de Tourisme établies par les principaux acteurs du marché (chaînes hôtelières comme Marriott et Hilton, systèmes de réservation Pegasus et Amadeus, compagnies aériennes) exigent l'utilisation d'une terminologie unifiée. Des termes tels que «check-in», «booking», «All inclusive» et «no-show» sont devenus des concepts professionnels généralement acceptés, compréhensibles par les spécialistes de tous les pays du monde. Cette harmonisation contribue à normaliser les processus, à améliorer les interactions entre les acteurs du marché et à faciliter la communication avec les clients.

Le développement rapide des technologies numériques change radicalement le visage de l'industrie du voyage et forme un nouveau vocabulaire professionnel. De nombreux termes technologiques viennent directement de l'anglais, car il n'y a pas d'équivalents bien établis.

Des concepts tels que «e-ticket» (billet électronique), «mobile app» (application mobile), «online booking» (réservation en ligne), «blockchain» (blockchain) et «smart destination» (destination de voyage intelligente) font déjà

partie intégrante du vocabulaire professionnel et reflètent les changements fondamentaux dans l'industrie.

Les termes empruntés dans le domaine du Tourisme peuvent être systématisés selon différents critères, ce qui permet de mieux comprendre les mécanismes de leur intégration dans le langage professionnel.

Il est important de souligner que les termes internationaux («hôtel», «transfert», «guide») sont souvent utilisés dans les documents touristiques et les communications destinées aux visiteurs étrangers. Cela facilite grandement la compréhension de l'information pour les invités de différents pays.

Les emprunts sont souvent plus concis et permettent de transmettre plus précisément les nuances de la signification des concepts existants, ce qui est particulièrement important dans la communication professionnelle.

L'engouement injustifié pour les termes étrangers dans le domaine du Tourisme conduit à de graves problèmes de communication:

- Difficultés de perception de l'information parmi certaines populations. Les personnes âgées ou celles qui ne parlent pas anglais peuvent avoir du mal à comprendre.
- Contradictions stylistiques dans la Description des itinéraires culturels et historiques.
- Excès dans le vocabulaire, lorsque des mots étrangers sont utilisés à la place des analogues existants.

Il ne faut pas une lutte totale, mais une optimisation raisonnable de l'utilisation des emprunts. Il est important de trouver un équilibre entre la norme internationale et la saveur nationale.

Le phénomène de l'emprunt dans le discours touristique est un phénomène complexe lié aux processus de mondialisation, de développement technologique et de stratégies de marketing. L'abandon complet des termes étrangers dans l'industrie touristique moderne n'est pas pratique, car ils remplissent d'importantes fonctions de communication.

La tâche principale n'est pas d'interdire les emprunts, mais de les réglementer correctement:

- Éviction cohérente de mots étrangers injustifiés en présence d'analogues russes précis
- Clarification obligatoire et adaptation des termes nécessaires
- Maintenir l'équilibre entre la normalisation internationale et la richesse Linguistique nationale.

Une communication réussie dans le domaine du Tourisme repose sur la clarté de la présentation, la disponibilité de l'information et l'engagement émotionnel du public, plutôt que sur la démonstration de la maîtrise du vocabulaire étranger. C'est cette approche qui assurera le développement du discours touristique professionnel à l'avenir.

Liste de littérature

1. Akhmanova O.S. Dictionnaire des termes linguistiques. – M.: Komkniga, 2007.

2. Zemskaya E.A. processus Actifs de la production de mots modernes // Russe fin du XXe siècle (1985-1995). – M., 1996.

3. Kuzmina E.K., Golubeva M.A. TOURISME dans la République du TATARSTAN: caractéristiques STYLISTIQUES du DISCOURS TOURISTIQUE // Advances in Science and Technology A28 Collection d'articles LXXI de la conférence scientifique et pratique internationale Moscou: "centre Scientifique et d'édition" Pertinence. RF», 2025. – 348 P. – P. 214-217

4. Neshchimenko G.P. la Langue du Tourisme dans l'aspect de la communication interculturelle // Gazette de l'Université d'état de Moscou. Série 19. Linguistique et communication interculturelle. – 2012. – № 4.

5. Recommandations sur l'utilisation des emprunts dans l'activité professionnelle (par exemple dans le domaine du Tourisme). / Comp. A.V. Petrova. – M.: Éd. rgtu, 2019

6. Crystal, D. English as a Global Language. – Cambridge University Press, 2003.

THE INFLUENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEMS ON MODERN TRANSLATION STRATEGIES

Mulyukov R.I.
Master's Student
Scientific Advisor –
Demidkina D.A.
Kazan State Power Engineering University
Kazan, Russia

Relevance. The rapid evolution of artificial intelligence (AI) technologies has fundamentally transformed the field of translation, influencing both the technical and cognitive dimensions of translators' work. Neural networks–especially large-scale language models capable of generating contextually appropriate and stylistically coherent text–now reshape not only translation speed but also the overall logic of translation decision-making. Unlike earlier rule-based algorithms, modern AI systems demonstrate the ability to infer semantic relations, interpret pragmatic cues, and maintain structural coherence across long passages of text.

AI-assisted translation has become a core component of professional workflows, particularly in technical, medical, legal, and scientific domains where large volumes of text must be processed efficiently. Human translators increasingly function within hybrid environments that combine machine-generated drafts with expert human refinement. This hybridization requires a rethinking of traditional translation norms: the translator no longer operates solely as a language mediator but also as an evaluator, editor, and controller of machine-generated linguistic output.

The relevance of studying AI's impact lies in understanding how technological acceleration affects established translation strategies, how these strategies shift in response to new tools, and what forms of human expertise remain irreplaceable. As AI technologies become deeply embedded in translation processes, the professional identity and competencies of translators must be reconsidered. A thorough analysis is needed to determine which tasks are best delegated to AI, which require human oversight, and how optimal collaboration between human and machine can be achieved in modern translation practice.

Research methods

1. Comparative Translation Analysis
2. Corpus-Based Analysis.
3. Linguostylistic Modeling.
4. Expert Assessment.
5. Error Taxonomy Analysis.

Research result

Transformation of the Translator's Cognitive Role

- AI introduces new dynamics into the translation process, shifting translators from creators to evaluators. The following strategic transformations were identified:
- From creation to correction: The translator refines AI-generated drafts instead of producing the text from the ground up.

- From intuition to verification: Instead of relying solely on linguistic intuition, translators now verify AI decisions using context, terminology databases, and stylistic expectations.
- From linear workflow to iterative refinement: AI output often requires multiple cycles of adjustment, especially in complex texts involving idioms, metaphors, humor, and culture-specific content.
- This shift demands high-level analytical skills rather than purely linguistic reproduction.

Enhanced Analytical Potential Provided by AI Systems

- Neural models significantly expand translators' analytical capabilities:
- Semantic mapping: AI highlights conceptual fields and semantic clusters, helping translators understand the deeper structure of the text.
- Context prediction: Models propose context-dependent lexical solutions and offer alternative phrasings.
- Terminological automation: AI automatically identifies domain-specific terms and maintains consistency across long documents.
- Stylistic diversity: AI can generate formal, informal, technical, or literary variants, giving translators a broader choice of stylistic options.
- These tools accelerate the preparatory phase of translation and can improve the accuracy of technical content.

Identified Limitations and Risk Factors in AI-Generated Translation

- Despite advancements, modern AI models continue to exhibit weaknesses:
- Cultural and pragmatic misalignment: AI struggles with culturally embedded expressions, idiomatic meaning, humor, and irony.
- Loss of authorial voice: Literary translations often lose nuance when AI attempts to generalize stylistic patterns.
- Semantic distortions: AI may simplify complex structures or introduce unintended meaning.
- Factual hallucinations: AI occasionally generates information that is not present in the source text, requiring rigorous validation.
- Register inconsistencies: Shifts between formal and informal register occur unpredictably.
- These limitations result in the need for strategies focusing on deep semantic control, stylistic correction, and cultural adaptation.

Emergence of Hybrid Translation Strategies

- Hybrid workflows, where AI and human translators cooperate, demonstrate the highest efficiency:
- AI performs initial text analysis, segmentation, and draft generation.
- Human specialists refine phrasing, restore stylistic coherence, and verify cultural and terminological correctness.
- Iterative cycles of evaluation and editing reduce total workload while preserving translation quality.

- The study shows that hybrid strategies enhance productivity by up to 50–70% (based on expert interviews) for technical and informational texts, while maintaining a high degree of linguistic precision.

Implications for Professional Standards and Translator Training

- AI integration requires new competencies:
- Proficiency in post-editing and error detection
- Ability to identify AI limitations and correct them effectively
- Understanding neural model behavior and stylistic tendencies
- Skills in managing automated terminology systems
- Awareness of ethical considerations in AI-assisted translation
- Ability to maintain the translator's creative autonomy even when using automated tools.

As a result, translation training programs increasingly incorporate courses in computational linguistics, machine translation, and AI tools. The role of the translator is expanding, requiring a blend of linguistic, analytical, and technological expertise.

Conclusion. AI systems have a profound impact on modern translation strategies, reshaping workflows, expectations, and the professional role of translators. Neural networks enhance the analytical and preparatory phases of translation, offering valuable assistance in terminology management, semantic interpretation, and text structuring. However, they also introduce challenges such as semantic inaccuracies, cultural misalignment, and stylistic flattening, which necessitate expert human intervention.

The most promising future model for translation is a human–AI collaborative paradigm in which the machine handles routine and large-scale tasks while the translator ensures accuracy, nuance, creativity, and cultural relevance. This hybrid approach not only improves productivity but also preserves the essential human dimension of translation as an intellectual and interpretive activity.

Reference list

1. Arsentyeva, E.F. Modern Trends in Translation Development in the Era of Digitalization. Journal of Linguistic Studies, 2023, No. 2, pp. 45–53.

2. Koehn, P. Neural Machine Translation. Cambridge University Press, 2020.

3. Kostrova, A.A. Artificial Intelligence in Professional Translation Practice. Moscow: Languages of Modernity, 2022.

4. Vaswani, A. et al. Attention Is All You Need. NIPS, 2017, pp. 5998–6008.

5. Zhang, Y. Advances in AI-Assisted Translation Workflows. Journal of Language Technologies, 2024, Vol. 12(1), pp. 77–89.

ETHICS IN TRANSLATION: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Sibagatova K.G.
Postgraduate Student
Volga Region State University
of Physical Culture, Sports and Tourism
Kazan, Russia

Abstract. The article is devoted to the study of complex ethical dilemmas that arise in the professional activity of a translator. The paper analyzes the key ethical principles of translation – loyalty to the source text, responsibility to the audience and the need for cultural adaptation. Special attention is paid to potential conflicts between these principles and their impact on the transmission of the author's idea, the reader's perception of the text and the preservation of the cultural context. In conclusion, the role of the translator as an intercultural mediator is considered, responsible for accuracy, impartiality and respect for cultural peculiarities.

Relevance. Translation is not so much a technical task of replacing linguistic units as an act of intercultural dialogue, the success of which directly depends on the translator's deep understanding of both the language and the cultural context. In the context of globalization, when information is rapidly spreading around the world, ethics in translation is becoming especially relevant. Ethical standards help translators make informed decisions in situations where they face conflicts of interest or moral dilemmas [1].

Accurate transmission of the meaning of the original is the main task of the translator, which is impossible without a deep command of both the source and the receiving language. However, accuracy does not always mean being literal; sometimes it is necessary to adapt the text for a better perception by the target audience [2].

Honesty, as a core tenet of translation ethics, means refraining from manipulating the source material. Translators must not introduce, remove, or modify content without the approval of the author or client – a rule of utmost importance in technical fields like science and law, where accuracy is foundational.

Translators often work with confidential information, including personal data and trade secrets. Confidentiality is a prerequisite for translation professionals, which promotes trust on the part of clients.

A translator's cultural competence is essential; it requires an understanding of both the source material's context and the target audience's sensibilities. This awareness allows the translator to negotiate cultural differences effectively, preventing misinterpretations and unintended offense. For instance, specific imagery or idioms considered normal in one culture might be inappropriate or even taboo in another [3].

The translation of fiction poses a difficult task for a specialist: to preserve the author's unique style and intonation without distorting the meaning. Solving this problem requires not only an impeccable command of the language, but also a truly creative approach. For example, the adequate transmission of metaphors or cultural allusions into another language is often particularly difficult.

Ethics in translation is a comprehensive system of requirements covering various aspects of professional work. In each specialized field, the translator faces unique challenges that require balanced decisions based on clear principles.

When working with scientific and technical texts, where accuracy and reliability of data are of paramount importance, a specialist may encounter contradictory or outdated information in the sources. In such a situation, the translator is required not to mechanically transfer the text, but to critically analyze it, allowing him to correctly interpret and convey information while maintaining scientific rigor and objectivity.

Localization of marketing and advertising materials requires special care. Adapting slogans and visual elements to a new audience is certainly necessary to achieve maximum impact. However, this process has clear ethical boundaries: any changes must exclude manipulation of consciousness or misleading the consumer. The key factor here is a deep understanding of the cultural context. Many idioms, symbols, and references make sense only within a particular culture, which obliges the translator to conduct additional research. Moreover, fundamental differences in the perception of categories such as time, space, individuality, and the collective directly affect the choice of linguistic means and the construction of utterances. For example, the juxtaposition of cultures with collectivist and individualistic worldviews dictates different approaches to the formulation and placement of semantic accents.

Professional associations such as the International Federation of Translators (FIT) and the American Association of Translators (ATA) exist to form common standards in this multifaceted activity. They develop and promote ethical codes that serve as a guideline for specialists. These documents establish the basic principles of the profession: integrity, accuracy, confidentiality, and respect for copyright. In addition, they emphasize the importance of continuous professional growth. Through the organization of specialized courses, conferences and seminars, the associations contribute to the continuous development of the competencies of their members, which, in turn, improves both the quality of translations and the overall level of compliance with ethical standards in the industry [4].

Thus, ethics of translation is a dynamic and multidimensional field that requires constant reflection and awareness of high responsibility from a specialist. The result of his work should be not only linguistically impeccable, but also ethically verified. Following the key principles of fidelity to the original meaning, responsibility to the author and the audience, as well as sensitive cultural adaptation, allows the translator to resolve complex dilemmas and make a meaningful contribution to the intercultural dialogue. Further development of the discipline is seen in the development of more detailed practical guidelines and methodologies that would provide professionals with specific tools for making ethically informed decisions in their daily practice.

List of literature

1. Baker, M., Saldanha, G. (2009). «Routledge Encyclopedia of Translation Studies».
2. Chesterman, A., Wagner, E. (2002). «Can Theory Help Translators? A Dialogue Between the Humanities and the Social Sciences». St. Jerome Publishing.
3. Munday, J. (2016). «Introducing Translation Studies: Theories and Applications».
4. Pym, A. (2012). «Translation Solutions for Many Languages: Histories of a Developing Profession».

INTERACTION OF THE NARRATIVE MODALITIES AS A MEANS OF DISCOURSE SEMANTIC EVALUATIVE COMPONENT REALIZATION

Smyslova E.V.
Senior Lecturer
Faizullina R.A.
Associate Professor, PhD
Buslaeva T.Kh.
senior lecturer
Kazan Federal (Volga Region) University
Kazan, Russia

Topicality. The topicality of the paper is related to the fact that the common man cannot be imagined as a passive observer. Since evaluation is an integral part of human consciousness, the study of evaluative values has always been of particular interest in linguistic science, where the problem of correlation and interaction of semantics and pragmatics has assumed considerable importance [3, 6, 9]. The problem of the implementation of evaluativeness in the text has already been addressed in the article “Evaluative component of the artistic discourse and its means of actualization in the short stories by W.S. Maugham” [10]. The paper sums up that the author's evaluative modality is revealed at two levels: direct and indirect assessments introduced by the author and the interaction of narrative modalities (the author – the narrator). Since less attention has been paid to the consideration of the latter in the above article, it seems necessary for us to study this issue in this paper.

Methods. The aim of the article is to reveal the means of semantic evaluative component realization at the text level. Along with the analysis of the fictional world created in W.S. Maugham’s story, the paper also uses a mixed methods approach in terms of semantics and pragmatics. In connection with evaluation study at the text level, it is important to note that in this article the discourse is meant to be the whole text [2]. It is also worth noticing that, fundamentally, the reality of the text is evaluative in its essence, being a reflection of the author's vision of the world, that is, it is already inherently subjective [4].

Results. The text under consideration is a short story “The Alien Corn” by W.S. Maugham. On the one hand, the narrator's speech structure is built in the subjective type text on the basis of a first-person pronoun, so this narrative method is usually designated as a first-person narrative. On the other one, the hero-narrator, whose name remains unknown, tells us the story of a Jewish family (the Blands) living in England, and thus he or she acts as an objective narrator. However, being a close friend of this family, they take an active part in solving and evaluating the problem that has arisen in the family. One of the main characters of the story, Freddy Bland, an Englishman of Jewish origin, has high hopes for his youngest son, the protagonist of the story, George, dreaming of seeing him as a successful diplomat, however, he, contrary to the wishes of his parents, decides to become a professional pianist, but as the narrator shows us, this does not affect the strength of his father's feelings: *“But though he spoke so tartly* ***I could see*** *that he was not a little proud of*

his scapegrace son, he loved him with oh, such as unEnglish love, and in his heart it flattered him that George had cut such a dash" [7, P. 53].

In literary studies and stylistics, discussions have been going on for a long time regarding the peculiarities of the interaction between the author and the narrator, structuring of the narrative in the story. According to some researchers, in the story the author grows into the role of the hero, the borders between the author of the work and the author-narrator are erased [1]. Others see in the story genre the author's desire to give the reader the opportunity to feel the isolation and completeness of a psychologically motivated hero-narrator [5] while distinguishing two types of the story: unidirectional, where the author's and narrator's assessments coincide, and multidirectional, in which the assessments lie in different planes.

The text under consideration can be attributed to the unidirectional type of stories, since the hero-narrator carries out the identifying reference of their narration in their own direct statements. Motivational relations between the personal pronoun of the first person and the text are built not only on a subject-logical basis, but also include expressive and evaluative information that is part of the author's intention of the work.

The genre of the text (the short story) also influences how the author uses linguistic means that form the evaluative component of artistic discourse. Performing a text-forming function, these tools, on the one hand, emphasize the organization of the structure, and on the other, implement the author's evaluative modality. In its form, the story is usually a kind of oral narrative, which is conducted on behalf of the narrator (it can be the author themselves or a fictional hero). From this definition, we can conclude that the semantic actualization of the evaluativeness of the story as an artistic discourse is provided by the interaction of the narrative modalities of "the content plane" and "the expression plane" [11].

We believe that the evaluative component is integrated into the analyzed text in a direct way ("the expression plane" on the character's part) and indirectly ("the content plane", "the structure of the text" on the author's part). Accordingly, the means of expressing evaluation are introduced into the discourse by "explicit" and "implicit" ways. Evaluation tools implemented by the author in an explicit way represent direct assessments in the speech part of the narrator in relation to the story characters and the events taking place: *"**I give*** **it** [the story] *here because it is **a curious little** incident concerning persons whose names at least will live in the social history of the Victorian Era and I think it would be a pity if it were lost"* [7, P.36].

The evaluative means implemented in an implicit way include indirect assessments of the author, which, as it seems logical to assume, are actualized through the author's evaluative position, which cannot but be reflected in the direct assessments of the narrator. Thus, both narrative modalities are aimed at creating an evaluative component of the text, which gets its full expression when integrating the planes of expression and content.

The paragraphs (and dicta within the paragraphs) [2], into which the text under study can be decomposed, have their own implicit mode. Modal connections focused on a certain evaluation sign play an extremely important role in the text. The paragraph segment of the text can be a summary of events or a scene. From the point of view of Paducheva, the scene requires an observer, "it can be a narrator or a hero

(perhaps both). Summary does not require an observer, although it does not exclude:<...> the subject <...> can be everywhere" [8, P.413].

The given below paragraph of the story "The Alien Corn" is a summary. Despite the presence in this passage not only of the narrator-observer, but also of other secondary heroes of the story, this paragraph is the narrator's description of another character of "The Alien Corn" – Ferdy Rabenstein, Freddy Bland's brother, who, unlike the latter, does not hide his Jewish origin: *"But he had had affairs of note and the glamour of past romance. He was in his youth of an amorous complexion. I have met old ladies who told me that he was irresistible, and when in reminiscent mood they talked to me of this woman that had completely lost her head over him,* ***I divined that, such was his beauty, they could not find in their hearts to blame them.*** *It was interesting to hear of great ladies that I had read of in the memoirs of the day or had met as respectable dowagers garrulous over their grandsons at Eton or making mess of a hand at bridge and bethink myself that they had been consumed with sinful passion for* ***the handsome Jew****. Ferdy's most notorious amour was with the Duchess of Hereford, the loveliest, the most gallant and dashing of the beauties of the end of Queen Victoria's reign. It lasted for twenty years. He had doubtless flirtation meanwhile, but their relations were stable and recognized.* ***It was proof of his marvelous tact*** *that when at last they ended he exchanged an ageing mistress for a loyal friend"* [7, P.39].

Within this paragraph, one can sense a positive evaluation mark of this hero characteristics, expressed in an open way by the narrator in relation to both the character himself and his nationality (see the units in bold). Moreover, the narrative is perceived by the reader as quite optimistic, although the subject matter of the story is the problem of chauvinism. The main characters, the Blands, are ashamed of their Jewish origin and struggle to pass for the British, imitating them in everything, for instance, in the decoration of the house: *"Of course it's* ***very simple****», she [Muriel Bland] said. «****Just an English house*** *in the country"* [7, P.45], in the manners, education and even the physical appearance: *"After all,* ***we're absolutely English****, no one could be more English than George, in appearance and manner and everything; I mean, he's such a fine sportsman and all that sort of thing…"* [7, P.50].

However, the degradation of the evaluation mark in relation to Ferdy Rabenstein, allegedly not shy about his origin, is already observed in the next paragraph: *"Those he* [Ferdy Rabenstein] *spoke facetiously,* ***there was in his tone the faintest possible derision*** *and I felt, hardly felt even, the sensation was so shadowy. That, as it had often vaguely seemed to me before,* ***there was in the depth of this impenetrable heart a cynical contempt for the Gentiles he had conquered****"* [7, P.43].

Having decided not to change his Jewish surname during the outbreak of the war, Ferdy Rabenstein does not give up, but harbors a grudge against the entire non-Jewish population, thereby causing the evaluation sign to fluctuate from clearly positive to approximately neutral one from the narrator's point of view.

The evaluation vector continues its decline throughout the narrative, when George, the protagonist favoured by every story character, demonstrates the hypocrisy of his entire family, including his uncle, Ferdy Rabenstein, accusing them of pretending and imitating the English people: *"Well, aren't I a Jew? And aren't you*

a Jewess and isn't daddy a Jew? We're all Jews, the whole gang of us, and everyone knows it and what the hells the good of pretending we're not?" [7, P.67].

The evaluative sign of the narrative acquires a sharply negative value in the third paragraph presented. Compare: *"Then a very dreadful thing happened. Freddy burst suddenly into tears. I'm afraid he didn't behave very much like Sir Adolphus Bland. Bart, M.P., and the good old English gentleman he so much wanted to be, but like an emotional Adolf Bleikogel who loved his son and wept with mortification because the great hopes he had set on him were brought to nothing and the ambition of his life was frustrated. He cried nosily with great loud sobs and pulled his beard and beat his breast and rocked to and fro. Then they all began to cry, old Lady Bland and Muriel, and Ferdy, who sniffed and blew his nose and wiped the tears streaming down his face, and even George cried.* ***Of course, it was very painful, but to our rough Anglo-Saxon temperament I am afraid it must seem also a trifle ridiculous.*** *No one tried to console anybody else. They just sobbed and sobbed. It broke up the party"* [7, P.67].

Thus, we can note that the motive of alienation and rejection of the Jewish nation sounds not only in the sentences directly denouncing this, which is reflected in the explicitly expressed author's assessments put into the mouth of the narrator, such as: *"I felt that* ***he*** *and* ***I*** *at the bottom* ***were equally alien*** *in this company, I, because I am a writer and he, because he was a Jew, but I envied the ease with which he carried himself"* [7, P.35], but in the general evaluative-modal plane of the narrative.

Further "the expression plane" (the character part) is combined with "the content plane" (the author's part). Here the author's evaluative position is presented indirectly in accordance with the type of narrative as the text under consideration is a free indirect discourse (the narrative is entrusted to the secondary hero). In "The Alien Corn" the author's assessment is realized in an implicit way through the thought put into the mouth of one of the minor, but significant character of the story, Lea Makart. Being a famous pianist who came to the Blands' mansion to evaluate George's playing skills, voices the message of the entire work in two short sentences: *"Art is the only thing that matters. In comparison with art, wealth and rank and power are not worth a straw"* [7, P.87].

Having entitled his short story "The <u>Alien</u> Corn", W.S. Maugham did not mean a separate English world, hostile to the entire Jewish people, but the world as such, hostile to all mankind as a whole. We find a reflection of this author's thought in the image of the main character of the story – George. George Bland feels like a stranger twice: the first time when he realizes that he is not doing what he is interested in, but what his parents are so impressed with, the second time when he realizes that in his favorite business he will never achieve high recognition and become a professional pianist. The result of alienation and rejection of the protagonist by the real world is his suicide. This is confirmed by the explicit implementation of the author's idea: "*It is strange that men, inhabitants for so short a while of an <u>alien</u> and inhuman world, should go out of their way to cause themselves so much unhappiness"* [7, P.69] with the subsequent integration of this thought into the title of the work itself.

Conclusion. The conducted analysis shows that there are two types of the narrative modalities (through the narrator's speech and the author's indirect evaluations) represented in Maugham's short story. Both of them lead to the

realization of the semantic evaluative component of the text by means of their interaction. Explicit evaluative constructions are direct appraisals of the characters and events of the story given by the author directly in the narrator's speech while implicitly represented assessments are the author's judgments integrated into the discourse indirectly through their attitude towards the developments which cannot help being reflected into the teller's thoughts since the narrator is the author's mouthpiece.

References

1. Agadzhanova M.G. The image of the author as a semantic component of a literary text: 10.02.04: abstract of the dissertation of the candidate of philological sciences / Agadzhanova Marina Georgievna; Moscow Pedagogical State. – Moscow, 1997. – 23 p. – Text: direct.

2. Bloch M.Ya. Dicta in the level structure of language / Bloch M.Ya. // Questions of linguistics. – 2000. – No. 4. – pp. 56-67. – Text: direct.

3. Galperin I.R. Text as object of linguistic research. / I.R. Galperin. – 3rd ed. – Moscow: URSS, 2005. – 137 p. – Text: direct.

4. Goncharova E.A. Ways of linguistic expression of author-character categories in a literary text / E.A. Goncharova. – Tomsk: Tomsk Publishing House. University, 1984. – 151 p. – Text: direct.

5. Klyuev E.V. Theory of absurdist literature / E.V. Klyuev. – Moscow: Publishing house URAO, 2000. – 102 p. – Text: direct.

6. Lukin V.A. Literary text: Fundamentals of linguistic theory and elements of analysis: textbook for philological specialties of universities / V.A. Lukin. – Moscow: Os`-89 Publ, 2005. – 555 p. – Text: direct.

7. Maugham W.S. Selected Prose / W.S. Maugham. – Moscow: Manager, 2006. – 288 c. – Text: direct.

8. Paducheva E.V. Semantic research. The semantics of time and type in the Russian language. The semantics of narrative / E.V. Paducheva. – Moscow: School of "Languages of Russian Culture", 1996. – 464 p. – Text: direct.

9. Shansky N.M. Linguistic analysis of a literary text: a textbook / N.M. Shansky. – 2nd ed. – Leningrad: Prosveshchenie, 1990. – 415 p. – Text: direct.

10. Smyslova E.V. Evaluative component of the artistic discourse and its means of actualization in the short stories by W.S. Maugham / Smyslova E.V., Eremeeva G.R. // Academic Journal of Interdisciplinary Studies. 2019. – Vol 8. – № 3. – pp. 40-44. – Text: electronic.

11. Sorokin Yu.E. The evaluative component of artistic discourse and the category of semantic scandal (based on Roald Dahl's short story "Poor George") / Sorokin Yu.E. // Language and communication. – 2002. – No. 1. – pp. 28-35. – Text: direct.

СОДЕРЖАНИЕ

Секция 3
ФИЛОЛОГИЯ И ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ 3

Абдуллина А.А., Айтуганова Ж.И.
ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ЛАКУНЫ В ОБЛАСТИ ТЕПЛООБМЕНА И ИХ ПРЕОДОЛЕНИЕ 4

Абдулхаева Г.Р.
ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ ТЕЛГӘ ӨЙРӘТҮДӘ ОТЫШЛЫ АЛЫМНАР КУЛЛАНУ 8

Абуярова С.М.
ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛӘРНЕ ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ КУЛЛАНУ 13

Аглиуллина Г.А.
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ САМООРГАНИЗАЦИИ НА УСПЕХ В СИСТЕМЕ ЦЕННОСТНОЙ ОРИЕНТАЦИИ ПОДРОСТКОВ 16

Адиева Н.Ф.
ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ КУЛЛАНЫЛГАН ОТЫШЛЫ АЛЫМНАР 21

Акчанов А.И., Демидкина Д.А.
ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕХНИЧЕСКОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ В СФЕРЕ АВТОМАТИЗАЦИИ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ 24

Алексеева М.Р., Хасанова А.Т.
ТЕЛЛӘРНЕ ЧАГЫШТЫРЫП ӨЙРӘТҮ (ТАТАР ҺӘМ ИНГЛИЗ ТЕЛЛӘРЕ) 29

Альмухаметова К.Р., Гилязиева Г.З.
ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ КАК СПОСОБ ДОСТИЖЕНИЯ АДЕКВАТНОСТИ ПРИ РАБОТЕ С НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИМИ ТЕКСТАМИ 33

Айтуганова Ж.И., Белова М.П.
КЛЮЧЕВАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ В ПРОЕКТИРОВАНИИ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ СЕТЕЙ: КАК ПРАВИЛЬНО ИСПОЛЬЗОВАТЬ АНГЛИЙСКИЕ ЭКВИВАЛЕНТЫ 37

Акай О.М.
ОТ ИНСТРУМЕНТА К ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОМУ ПАРТНЕРУ: ТРАНСФОРМАЦИЯ МЕТОДОЛОГИИ И СОДЕРЖАНИЯ ПОДГОТОВКИ ПЕРЕВОДЧИКОВ В КОНТЕКСТЕ СЕТЕВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА (НА УРОВНЕ МАГИСТРАТУРЫ) 41

Ахметзянова А.З.
ИКТ МӨМКИНЛЕКЛӘРЕН ФАЙДАЛАНЫП ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕН УКЫТУ ЮЛЛАРЫ ... 47

Ахметшина Л.В.
ПЕРЕВОД В СПОРТЕ: ТОНКОСТИ РАБОТЫ С ИНТЕРВЬЮ, КОНТРАКТАМИ И ПРАВИЛАМИ 51

Ахметшина З.В.
ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ ЯҢА ТЕХНОЛОГИЯЛӘР КУЛЛАНЫП ЭШЛӘҮ 54

Бакланов А.А., Демидкина Д.А.
СРАВНЕНИЕ ТОЧНОСТИ МАШИННОГО ПЕРЕВОДА И РУЧНОГО ПРИ РАБОТЕ С ТЕХНИЧЕСКИМИ ТЕРМИНАМИ 57

Борисов Н.А., Гилязиева Г.З.
СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТЕРМИНОСИСТЕМ КАК МЕТОД ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ 60

Борисова М.А.
ПЕРЕВОД КАК АКТ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ МЕДИАЦИИ: ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПЕРЕВОДЧИКА В ЭПОХУ ГЛОБАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ. 63

Валиуллина А.Т., Гилязиева Г.З.
ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ПОЭЗИИ: СОХРАНЕНИЕ РИТМА И РИФМЫ 68

Васильева Е.А., Марзоева И.В.
МАШИННЫЙ И АВТОМАТИЗИРОВАННЫЙ ПЕРЕВОД 73

Галимуллина Ф.А., Михайлова Л.А.
ЯҢА ТЕХНОЛОГИЯЛӘР КУЛЛАНУ – ЗАМАН ТАЛӘБЕ 76

Гарипова А.М.
ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ТЕРМИНОЛОГИИ В ЭНЕРГООБЕСПЕЧЕНИИ ПРЕДПРИЯТИЙ 79

Гарипова З.Х., Гатина Э.Г.
БАЛАЛАР БАКЧАЛАРЫНДА ТӘРБИЯ ПРОЦЕССЫНДА КУЛЛАНЫЛГАН УЕН ЭШЧӘНЛЕГЕНЕҢ ТӨРЛӘРЕ 82

Гильмуллина Г.Р.
ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ ЗАМАНЧА МУЛЬТИМЕДИА КУЛЛАНУ 85

Гулькеева Р.Р.
РУС ТЕЛЛЕ БАЛАЛАРГА ДӘҮЛӘТ (ТАТАР) ТЕЛЕН УКЫТУДА ШӘХЕСКӘ ЯКЫН КИЛҮ ТЕХНОЛОГИЯСЕН КУЛЛАНУ 88

Гусева Р.Е., Назарова И.П.
ПРОБЛЕМА АДЕКВАТНОСТИ СТАНДАРТНОГО БЕНЧМАРКА BLEU ДЛЯ ОЦЕНКИ ПЕРЕВОДА ИДИОМ И КУЛЬТУРНЫХ РЕАЛИЙ В СИСТЕМАХ МАШИННОГО ПЕРЕВОДА 91

Гусманов Т.Р., Айтуганова Ж.И.
ТЕХНОЛОГИИ СИНХРОННОГО АУДИОПЕРЕВОДА КАК ИНСТРУМЕНТ ДЕСТРУКЦИИ ЯЗЫКОВОГО БАРЬЕРА: ФОКУС НА ГАРНИТУРАХ С ИСКУССТВЕННЫМ ИНТЕЛЛЕКТОМ... 93

Данилова З.С., Әшрәфуллина Р.И.
ӘДӘБИЯТ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ ЯҢА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛӘР КУЛЛАНУНЫҢ ТЕОРЕТИК НИГЕЗЛӘРЕ 96

Закирова А.Х.
ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЕН ЗАМАНЧА УЗДЫРУ ЫСУЛЛАРЫ 102

Захаров Д.В., Айтуганова Ж.И.
ПЕРЕВОД КИНО И СЕРИАЛОВ: ДУБЛЯЖ, СУБТИТРЫ, ЗАКАДРОВЫЙ ПЕРЕВОД 106

Зубкова М.В., Гилязиева Г.З.
НОВЫЕ РЕАЛИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В РУССКОЯЗЫЧНОМ ПРОСТРАНСТВЕ 110

Идрисова М.Г.
РУС ТЕЛЛЕ УКУЧЫЛАРДА ТУГАН ТЕЛ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ АРАЛАШУ КҮНЕКМӘЛӘРЕ ФОРМАЛАШТЫРУ 114

Камалетдинов А.Ш.
ПРОБЛЕМЫ ТЕХНИЧЕСКОГО ПЕРЕВОДА ДОКУМЕНТАЦИИ ПРИ ПРОЕКТИРОВАНИИ СИСТЕМ ЭНЕРГООБЕСПЕЧЕНИЯ 118

Камалиева Г.И.
ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛӘР КУЛЛАНУ 121

Карачурин Б.Р., Гилязиева Г.З.
ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕХНИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ 126

Ковырев В.С., Марзоева И.В.
ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕХНИЧЕСКОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ С АНГЛИЙСКОГО НА РУССКИЙ В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ 129

Комиссарова Ф.Г.
РУС ТЕЛЛЕ БАЛАЛАРГА ТАТАР ТЕЛЕН ӨЙРӘТҮДӘ ЯҢА ЛЕКСИКА ҮЗЛӘШТЕРҮ ЫСУЛЛАРЫ 132

Дмитриева Е.В.
ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ: АВТОМОТИЗАЦИЯ И ИСКУСТВЕННЫЙ ИНТЕЛЕКТ 135

Краснов И.А., Демидкина Д.А.
ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ БАЗЫ, ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ 138

Кузьмина О.В., Айтуганова Ж.И.
ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ АНГЛИЙСКОЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В ЭПОХУ ЗЕЛЁНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ 142

Кузьмина О.В., Айтуганова Ж.И.
РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ОБЕСПЕЧЕНИИ БЕЗОПАСНОСТИ НА ЭНЕРГООБЪЕКТАХ И ИНЖЕНЕРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ 145

Лысов Ф.Д., Демидкина Д.А.
ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РУКОВОДСТВА ПО ЭКСПЛУАТАЦИИ ГАЗОВОЙ ТУРБИНЫ SGT-800 148

Маннапова З.М.
БАШЛАНГЫЧ СЫЙНЫФ УКУЧЫЛАРЫНДА МИЛЛИ ҮЗАҢ ТӘРБИЯЛӘҮ 151

Махмутова Г.М.
ТАТАР ТЕЛЕН ДӘҮЛӘТ ТЕЛЕ БУЛАРАК УКЫТУДА МОТИВАЦИЯ АЛЫМНАРЫ 154

Медведева М.С.
АРГУМЕНТАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ И ТАКТИКИ В ЮРИДИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ 157

Миннигалиев М.Р., Демидкина Д.А.
ЭВОЛЮЦИЯ МАШИННОГО ПЕРЕВОДА: ПРАВИЛА, СТАТИСТИКА И НЕЙРОСЕТИ 160

Миншаехов М.И., Марзоева И.В.
ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА ТАТАРСКОГО ЯЗЫКА НА АНГЛИЙСКИЙ 164

Мочалов Н.С., Марзоева И.В.
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КАК ОСНОВА ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ 167

Сабирянова Р.Н.
ТАТАР ТЕЛЕН УКЫТУ МЕТОДИКАСЫ ӨЛКӘСЕНДӘ Б.М. МИФТАХОВНЫҢ ФӘННИ ХЕЗМӘТЛӘРЕ 171

Мухамадышова Э.Р.
ТАТАР ТЕЛЕНӘ ӨЙРӘТҮ НИГЕЗЛӘРЕ 175

Набиева Н.И., Дмитриева Е.В.
ЦИФРОВОЙ СЛЕД ПЕРЕВОДЧИКА: КОРПУСНАЯ ЛИНГВИСТИКА КАК ИНСТРУМЕНТ АНАЛИЗА ПЕРЕВОДЧЕСКИХ СТРАТЕГИЙ 179

Назмутдинова А.Ф.
ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ УЕН ЭЛЕМЕНТЛАРЫН КУЛЛАНУ 182

Perunova A.V.
FEATURES OF TRANSLATION OF SPECIAL TERMINOLOGY IN SYNCHRONIZED SWIMMING 185

Петрова Г.Ш.
РУС ТЕЛЛЕ УКУЧЫЛАРНЫ СӨЙЛӘМГӘ ӨЙРӘТҮ ЮЛЛАРЫ 187

Раджапбаев И.Р., Марзоева И.В.
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕРМИНОЛОГИИ АКВАКУЛЬТУРЫ: ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И АДАПТАЦИИ 190

Разакова А.И., Гилязиева Г.З.
РОЛЬ КОНТЕКСТА В ПЕРЕВОДЕ АНГЛИЙСКИХ ИДИОМ 193

Рахматуллина Р.Р., Ибраһимова Л.Ф.
УКЫТУ-ТӘРБИЯ ПРОЦЕССЫНДА УКУЧЫЛАРНЫҢ КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНЦИЯЛӘРЕН КҮТӘРҮ 197

Родина В.О., Айтуганова Ж.И.
ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В КИНОДИАЛОГАХ 204

Реброва С.И., Айтуганова Ж.И.
АСПЕКТЫ ПЕРЕВОДА ИНСТРУКЦИЙ НА ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК ПО ЭКСПЛУАТАЦИИ СЛОЖНОГО ОБОРУДОВАНИЯ 208

Рыжов Н.С., Марзоева И.В.
АББРЕВИАТУРЫ И СОКРАЩЕНИЯ В ЭНЕРГЕТИКЕ: КЛАССИФИКАЦИЯ И ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА 211

Салимова А.А.
TRANSLATION OF TAEKWONDO TERMS INTO ENGLISH: PECULIARITIES AND PROBLEMS OF TRANSLATION 216

Сайфуллина Г.И., Ризова Г.Х.
РУС ТЕЛЛЕ УКУЧЫЛАРДА ЗАМАНЧА ТЕХНОЛОГИЯЛӘР КУЛЛАНЫП ДИАЛОГИК ҺӘМ МОНОЛОГИК СӨЙЛӘМ ТЕЛЕН ҮСТЕРҮ 218

Сафина Г.Ф.
ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ УКУ-УКЫТУ ЫСУЛЛАРЫН ҺӘМ АЛЫМНАРЫН КУЛЛАНУ 222

Сафина Г.В.
УКУЧЫЛАРНЫҢ ИҖАДИ АКТИВЛЫКЛАРЫН ҮСТЕРҮДӘ КЛАССТАН ТЫШ ЭШЛӘРНЕҢ РОЛЕ 225

Тахаувова Ф.М.
ЗАМАНЧА ТЕХНОЛОГИЯЛӘРНЕҢ ТӨРЛӘРЕ ҺӘМ ЭЧТӘЛЕГЕ 230

Файзуллина А.И., Ибрагимова Э.Р.
РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ЗАИМСТВОВАНИИ ТЕРМИНОВ В СФЕРЕ ЭКОЛОГИИ 235

Федоров М.К., Дмитриева Е.В.
ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ АТОМНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ С АНГЛИЙСКОГО НА РУССКИЙ ЯЗЫК 238

Хайруллина Л.А.
ТАТАР ТЕЛЕН ДӘҮЛӘТ ТЕЛЕ БУЛАРАК УКЫТУДА КЫЗЫКСЫНДЫРУ ЧАРАЛАРЫ 241

Хамидуллина Р.М.
МАТЕМАТИКА ФӘНЕННӘН УКУЧЫЛАРНЫ ФӘННИ-ТИКШЕРЕНҮ ЭШЕНӘ ӨЙРӘТҮ 246

Хисамова Р.Р., Абзалилова Э.Ф.
МЕТОДЫ И ПРИЁМЫ РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ (ЧИТАТЕЛЬСКОЙ) ГРАМОТНОСТИ КАК ДОСТИЖЕНИЕ МЕТОПРЕДМЕТНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ ОБУЩАЮЩИХСЯ НА УРОКАХ ТАТАРСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА 249

Хуснуллина З.М.
РУС МӘКТӘПЛӘРЕНДӘ ТАТАР ТЕЛЕН УКЫТУ ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЕ 254

Хуснутдинов Р.Р., Демидкина Д.А.
ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ЮРИДИЧЕСКИХ ДОКУМЕНТОВ: КОНТРАКТЫ, СОГЛАШЕНИЯ, ДОВЕРЕННОСТИ 257

Чудакова А.М., Демидкина Д.А.
ОСОБЕННОСТИ СТИЛИСТИКИ ТЕХНИЧЕСКИХ ИНСТРУКЦИЙ И СПЕЦИФИКА ИХ ПЕРЕВОДА 260

Чукурова Л.И.
ТАТАР ТЕЛЕНДӘ КУШМА СҮЗЛӘР ЯСАЛЫШЫ 264

Шайдуллина Ч.М.
ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНЕҢ СЫЙФАТЫН КҮТӘРҮДӘ ЯҢА ТЕХНОЛОГИЯЛӘРНЕҢ РОЛЕ 268

Шакирова М.Г., Сафиуллина Л.Н.
ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ АЛГАН БЕЛЕМНӘРНЕ ГАМӘЛИ КУЛЛАНУ 271

Шигабутдинов А.А., Айтуганова Ж.И.
МЕХАНИЗМЫ ЗАИМСТВОВАНИЯ И АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СЛОВ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ 274

Шигабуддинова Р.Р.
РУС ТЕЛЛЕ УКУЧЫЛАРДА ЗАМАНЧА ТЕХНОЛОГИЯЛӘР КУЛЛАНЫП ТУГАН ТЕЛДӘ АРАЛАШУ КҮНЕКМӘЛӘРЕН БУЛДЫРУ 277

Шириева Г.М.
ПРОБЛЕМАТИКА ПЕРЕВОДА КУЛЬТУРНЫХ РЕАЛИЙ В ПРАКТИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ТАТАРСКОГО ЯЗЫКА 281

Шульц С.А.
РАБОЧИЙ ЛИСТ КАК ДИДАКТИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ 284

Юзыкайн П.Э., Марзоева И.В.
ПРЕОДОЛЕНИЕ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ ПАССИВНОГО ЗАЛОГА: МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ПЕРЕВОДУ ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ ПО ЭНЕРГЕТИКЕ ДЛЯ СТУДЕНТОВ-ЛИНГВИСТОВ 287

Юмадилова А.И., Айтуганова Ж.И.
РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК СРЕДСТВА МЕЖДУНАРОДНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОМ СЕКТОРЕ 290

Юсупова З.Р.
БЕРЕНЧЕ СЫЙНЫФТА ТАТАР ТЕЛЕН УКЫТУ ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЕ 293

Әхтәмова Л.М.
УКУЧЫЛАРНЫ ТАТАР СӨЙЛӘМЕН ИШЕТЕП АҢЛАРГА ӨЙРӘТҮ 297

Вәлиева Д.Д.
ТАТАР ТЕЛЕН ЧИТ ТЕЛ БУЛАРАК ӨЙРӘТҮНЕҢ АКТУАЛЬ ПРОБЛЕМАЛАРЫ 300

Җәләлиева Л.Р.
ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЕН КЫЗЫКЛЫ АЛЫМНАР КУЛЛАНЫП УКЫТУ ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЕ 303

Сөнгатова Г.З.
ДӘҮЛӘТ ТЕЛЕ БУЛАРАК ТАТАР ТЕЛЕН УКЫТУНЫҢ АКТУАЛЬ МӘСЬӘЛӘЛӘРЕ 306

Хәбибуллина И.С.
БАШЛАНГЫЧ СЫЙНЫФЛАРДА ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ МӘГЪЛҮМАТ ТЕХНОЛОГИЯЛӘРЕН КУЛЛАНУ 310

Kuzmina E.K., Golubeva M.A.
ENTRE MONDIALISATION ET SAVEUR NATIONALE: LE LANGAGE DU TOURISME CONTEMPORAIN 315

Mulyukov R.I., Demidkina D.A.
THE INFLUENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEMS ON MODERN TRANSLATION STRATEGIES 318

Sibagatova K.G.
ETHICS IN TRANSLATION: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS 321

Smyslova E.V., Faizullina R.A., Buslaeva T.Kh.
INTERACTION OF THE NARRATIVE MODALITIES AS A MEANS OF DISCOURSE SEMANTIC EVALUATIVE COMPONENT REALIZATION 323

СОДЕРЖАНИЕ 328